

953/2

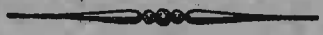
Π Ε Ρ Ι
ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ
 ΜΕΤΑ ΤΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
 ΥΠΟ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΧΙΟΥ
 ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.

Φιλολιμω δαπάνη
ΑΔΕΛΦΩΝ ΣΟΥΒΑΤΖΟΓΛΟΥ και Σας.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,
 ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ.
 (Ὁδὸς Περπτοπαζάρου, ἀριθ. 3).

1871.

ΠΕΡΙ
ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ

ΜΕΤΑ ΤΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΥΠΟ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΧΙΟΥ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ.

Φιλοτιμω δαπάνη
ΑΔΕΛΦΩΝ ΣΟΥΒΑΤΖΟΓΛΟΥ και Σας.

*Με' ευχάριστη βοήθεια Δ. Μ. Μουραδέκη
Γ. Μ. Βαγελλιού.*

1963

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ.
(Ὁδὸς Περμποπαζάρου, ἀριθ. 3).

1871.

Εὐσεβέστατοι καὶ φιλογενέστατοι Κύριοι,

Ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἡ ἐν τῷ πνεύματι τῆς κατὰ Χριστὸν ἀληθείας καὶ ἀγάπης πάντας τοὺς λαοὺς συνάψασα, καὶ ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ φθορᾶς ἀπαλλάξασα, καὶ ἀνακαινίσασα τὸν πεπαλαιωμένον ἄνθρωπον, ἐπὶ πολὺ δὲν ἔμεινεν ἡσυχος καὶ ἀνεπιβούλευτος· διότι, ἐπιβουλῇ καὶ συνεργείᾳ τοῦ μισοκάλου, πρωτῶως, ὡς μὴ ὤφελεν, ἠγέρθησαν μεταξὺ τῶν τέκνων αὐτῆς μεγάλαι διαφωνίαι καὶ ἔριδες, ἐξ ὧν οἱ τέως ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ καὶ ἐνδοὶ καὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος μέλη, βιαίως ἀπὸ τῆς Μητρὸς αὐτῶν ἀπορρίχθέντες, καὶ διαφόρους αἱρέσεις ἀποτελέσαντες, εἰς ἀμοιβαία μίσση καὶ ἐχθρικὰς καταδρομὰς κατ' ἀλλήλων ὄρμησαν, μυρία δὲ κακὰ ἀλλήλοις τε καὶ τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ προὔξενησαν, ἐφ' οἷς ἡ μὲν πάνσεπτος αὐτῇ Μητὴρ βαρέως ἠλίγησε καὶ ἀλγεῖ διὰ τὰ μακρὰν αὐτῆς πλανώμενα τέκνα, ὁ δὲ μισόκαλος ὑπερβαλλόντως ἐχάρη καὶ σικριτᾶ ἐξ ἀγαλλιᾶσεως.

Τὴν ἐκ νέου εἰς ἐν ἔνωσιν καὶ ἀρμονικὴν ἐν Χριστῷ σύναψιν τῶν βιαίως ἀπεσπασμένων καὶ διεστῶτων χριστωνύμων λαῶν πᾶσα φιλόχριστος καὶ φιλάδελφος ψυχὴ διακαῶς πάντοτε ἐπόθησε καὶ εὐχεται, πολλοὶ δὲ δεινοὶ περὶ τὴν ἔσωθεν καὶ τὴν θύραθεν σοφίαν καὶ πάλαι καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐπειράθησαν καὶ λόγῳ καὶ συγγραφῇ τὰ αἷτια τῆς διχοφροσύνης καὶ διαστάσεως τὰ καταδείξωσι, τὰ ἐξημμένα πάθη τὰ κατεννάσωσιν, εἰς κοινὴν δὲ συνεννόησιν καὶ ἀδελφικὴν ἀγάπην τοὺς διαφωνοῦντας χριστιανοὺς τὰ ἐπιαναγάγωσι.

Τοιαύτη λυπηρὰ καὶ ἀμοιβαίως ὀλεθρία ἀπόσχισις, ἐκ δεινῆς παρεννοήσεως καὶ μορσίμου δυσχερῶν περιστάσεων συνδρομῆς, ἐγένετο πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων ἀπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐξακολουθεῖ, δυστυχῶς, εἰσέτι ὑφισταμένη, ἐπὶ βλάβῃ κοινῇ τῶν κρατίστων πνευματικῶν καὶ βιοτικῶν συμφερόντων καὶ ἡμῶν καὶ τοῦ ἀδελφικοῦ τῶν Ἀρμενίων ἔθνους. Τὰ ὀλεθρία τῆς ἀποσχίσεως ταύτης ἀποτελέσματα ἐγένοντο ἤδη ἀρκούντως ἀμφοτέροις τοῖς ἔθνεσιν ἐπαισθητὰ, πολλῇ δ' ἐπ' ἐσχάτων ἐξεδηλώθη ἀμφοτέρωθεν ἔφεσις πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἔνωσιν.

Εἰς ἐπικράτουσιν τῆς φιλαδέλφου ταύτης ἐφέσεως καὶ εἰς πλήρωσιν αὐτῆς, τὸ κατ' ἐμὲ, συντελῶν, συντάξα πρό τινων ἐτῶν καὶ ἐν ἐφημερίσιν ἐκ διαλειμμάτων ἐδημοσίευσα τὸ ἤδη ἐν ἐνὶ τεύχει δημοσιευόμενον σύνολον πόνημα, ὅπερ εἰς πάντας τοὺς εὐκρινεῖς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας καὶ ἀγάπης φίλους ἐδάρεστον ἐμελλε ποιῆσαι ἐντύπωσιν, καὶ πόθον φιλάδελφον μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ἐθνῶν ἐνεργεῖραι. Ἐπειδὴ δὲ ὑμεῖς, Κύριοι, ἐξ ὄντως φιλαδέλφου καὶ φιλοχριστοῦ ζήλου, ἀθρόμητοι προσηρέχθητε εἰς τὸ δαπανῆσαι ἐξ οἰκείων ὑπὲρ τῆς ἐν ἐνὶ τεύχει ἐκτυπώσεως τοῦ πονήματος, ὅπως τὸ τότε ἐκ διαλειμμάτων καὶ καταμεμερισμένον ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀναγνόντων ἀποτελέσμα συνεχὲς καὶ συγκεντρωμένον καταστήσητε, ἐγγνωμόνως ἀποδεχόμενος τὴν φιλόχριστον ὑμῶν προσφορὰν, πέμπω πρὸς ἐκτύπωσιν τὸ χειρόγραφον. Εὐχομαι δὲ καὶ ἄλλοι τὰ γέρονται μιμηταὶ τοῦ πολλαχῶς ἀξιεπαίρου ὑμῶν παραδείγματος, ἵνα τάχιον πληρωθῇ τὸ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν οὐράνιον αὐτοῦ Πατέρα ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσόντων θεῖον αἷτημα. « Ἴνα πάντες *ΕΝ ᾧσιν* ».

Ἐν Χίῳ, τῇ 17 Ἰουνίου 1871.

Εὐχέτης ὑμῶν ἐν Χριστῷ διάπυρος

καὶ φίλος πρόθυμος

† Ο ΧΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ.

Πρὸς τοὺς Κυρίους

Ἀδελφούς Σουβατζόγλου καὶ Σαν

Εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Π Ε Ρ Ι

ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ

ΜΕΤΑ ΤΗΣ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

Η ΑΡΜΕΝΙΑ κείται μεταξὺ τῆς παλαιᾶς Ἀσσυρίας, Περσίας καὶ Συρίας, ὀνομαζομένη ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν Χαῖσ δὰ μ ἢ Χαῖγιαν (τόπος τῶν Χαίτων), ὡς ἐκ τοῦ Χαϊὰκ, πρώτου βασιλέως αὐτῆς· παράγεται δὲ τὸ ὄνομα Ἀρμενία ἐκ τῆς λ. Ἀρὰμ, ἣτις ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ σημαίνει τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἐδρα αὐτῆς ἦν τὸ κατ' ἀρχὰς τὰ Ἀρτάξατα, μετὰ δὲ ταῦτα τὸ Ἄνιον. Ἄλλαι διάσημοι πόλεις τῆς Ἀρμενίας ἦσαν ἡ Ἀρξιοχ, Ἐριβάν, Νακχσιβάν, Τοβὶν (Δίβιον, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς), Δαβὶλ, Ἀρζενζὰμ, Ἐρζεροῦμ (Θεοδοσιούπολις), Μαλασγέρδ, Ἀκχλάτ καὶ Βάν. Κατὰ τοὺς Ἀρμενίους χρονογράφους, ὁ Χαῖκ, ἀπόγονος τοῦ Ἰάφεθ, συνέστησε τὸ βασίλειον τῆς Ἀρμενίας τῷ 2200 π. Χ. ὅπερ κατεκτήθη πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔπειτα δὲ, ἐπὶ Οὐεσπεσιανοῦ, καθυπετάγη τοῖς Ῥωμαίοις· τῷ 223 συνεχωνεύθη τῇ Περσίᾳ διὰ τοῦ πρώτου τῶν Σασανιδῶν βασιλέων αὐτῆς· τῷ 852 ὑπέκυψεν εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Ἀράβων· τῷ 1079 περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου· τῷ 1357 εἰς τὴν δεσποτείαν τῶν Μαμελούκων, τῷ δὲ 1402 συνεσωματώθη τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ· ἤδη δὲ, διαμεμελισμένη οὖσα, ὑποτάσσεται τῇ Περσίᾳ, Τουρκίᾳ καὶ Ῥωσσίᾳ (1). Καὶ

(1) Εἰς τὴν Ῥωσικὴν Ἀρμενίαν κείται ἡ Ἐριβάν, παρ' αὐτῇ δὲ τὸ Ἐτζματζίν, ἔδρα τοῦ Καθολικοῦ, ἥτοι ἀρχηγοῦ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Ἔστι δὲ τὸ

ταῦτα μὲν, ὡς ἐν κεφαλαίῳ, περὶ τῶν πολιτικῶν τῆς Ἀρμενίας μεταβολῶν. Περὶ δὲ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῆς περιπετειῶν καὶ τῆς παρούσης ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς καταστάσεως αὐτίκα λέξω.

I.

Εἰσαγωγή καὶ πρόοδος τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν.

§. 1. **Ο** Πρωτόκλητος τῶν ἀποστόλων Ἀνδρέας, ὁ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Βυζαντίου συστησάμενος, λέγεται κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Ἐξηπλώθη δὲ τὸ φῶς τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν φιλόχριστον ταύτην χώραν τῇ εὐσεβεῖ πρωτοβουλίᾳ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Τηριδάτου (1), κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σωζομένου. «Λέγεται [ἱστορεῖ] Τηριδάτην, τὸν ἡγούμενον τοῦ ἔθνους τῶν Ἀρμενίων, ἕκ τινος παραδόξου θεοσημείας συμβάσης περὶ τὸν αὐτοῦ οἶκον, ἅμα τε χριστιανὸν γενέσθαι, καὶ πάντας τοὺς ἀρχομένους ὑφ' ἐνὶ κηρύγματι θρησκεύειν» (Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Β', κεφ. ζ'). Ἐβάπτισε δὲ αὐτόν τε τὸν Τηριδάτην καὶ ἅπαν σχεδὸν τὸ ἔθνος τῶν Ἀρμενίων ἐν τοῖς ρείθροις τοῦ Εὐφράτου ὁ ἰσαπόστολος καὶ

¹ Ἐτζμιατζίν μοναστήριον περιδοξόν, περιέχον τρεῖς ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς, σχηματίζοντας τρίγωνον, ὧν ὁ μὲν καλεῖται Ἐτζμιατζίν, ὁ δὲ, Ῥουπσαμέχ, ὁ δὲ, Γαϊενέχ. Τὰ περὶ τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν μυθολογούμενα ἀνάγνωθι ἐν τῇ Histoire de l'état présent de l'Eglise Grecque, par M. le chevalier Ricaut, p. 394—402.

(1) Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἤκμαζε περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ ἦν ὑποτελής τοῖς Πέρσαις, ὑφ' ὧν ἐκβλήθεις τοῦ θρόνου κατέφυγε πρὸς τοὺς ἡμετέρους αὐτοκράτορας, παρ' οἷς ἔτυχεν ὑποδοχῆς συμπαθοῦς καὶ ἀδελφικῆς.

ιερομάρτυς Γρηγόριος, ὁ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας ἀρχιεπίσκοπος (1).

§. 2. Περὶ δὲ τοῦ μεγάλου τούτου θρησκευτικοῦ γεγονότος γράφει καὶ Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν ταῦτα· «Ὁ τῶν Ἀρμενίων βασιλεὺς Τηριδάτης, τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν ἐγκολπωσάμενος, τῷ Καισαρείας Καππαδοκίας Λεοντίῳ ἔπεμψε τὸν Γρηγόριον, δεόμενος ἀρχιερέα χειροτονῆσαι αὐτόν· χειροτονηθεὶς δὲ, ἐπέστρεψεν εἰς Ἀρμενίαν, καὶ ὑποδεχθεὶς ἐντίμως ὑπὸ τοῦ Τηριδάτου, ἐβάπτισεν αὐτόν τε καὶ πάντας τοὺς Ἀρμενίους, ὅσοι ἐδιδάχθησαν τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν Εὐφράτην ποταμόν. Οὐ μόνον δὲ τοὺς Ἀρμενίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Πέρσας, Ἀσσυρίους καὶ Μήδους, καὶ ἑτέρους, ὑπὲρ τὰς τετρακοσίας μυριάδας, ὡς λέγεται· κατέστησε καὶ ἐπισκόπους εἰς πάντας αὐτούς, ὡς γράφουσι, τετρακοσίους, καὶ ἀνάγνωθι τὸν βίον αὐτοῦ. Οὗτος ὁ Τηριδάτης καὶ εἰς τὴν κατὰ Νίκαιαν Α' Σύνοδον ἐλθὼν, ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καθὼς καὶ ὁ καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος Ἀρμενίας Ἀρωσάνης, ὃν ὁ πατήρ του Γρηγόριος ἐχειροτόνησεν» (Ἐκκλ. Ἱστορ. ΙΑ', σελ. 343 καὶ 344). Πλατύτερον δὲ περὶ τῆς θρησκευτικῆς τῶν Ἀρμενίων μεταβολῆς, τοῦ τε Τηριδάτου καὶ τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου, γράφουσιν οἱ σοφοὶ συντάκται τῆς «Biographie Universelle», ὅπου καὶ παραπέμπεται ὁ βουλούμενος.

§. 3. Διὰ δὲ τοῦ φιλοχρίστου τούτου ἔθνους πρὸ πάντων διεδόθη τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ εἰς ἄλλας χώρας ὁμόρους, καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν Περσίαν αὐτήν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ Σωζομένου, ἀμέσως τοῖς εἰρημένοις ἐπισυνάπτοντος ταῦτα· «Ἐφεξῆς δὲ καὶ διὰ τῶν ὁμόρων φυλῶν τὸ δόγμα διέβη, καὶ εἰς πλῆθος ἐπέδωκε, καὶ Περσῶν δὲ χριστιανίσαι τὴν ἀρχὴν ἡγοῦμαι, ὅσοι, προφάσει τῆς Ὀσροηνῶν (2) καὶ Ἀρμε-

(1) Θρησκεία τὸ πάλαι τῶν Ἀρμενίων ἦν ὁ μαγισμός, ἤτοι ἡ λατρεία τοῦ πυρός, τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων.

(2) Ἡ Ὀσροηνή χώρα ἡ αὐτὴ ἐστὶ τῇ Ἐδέσῃ. «Ἀχρὶς Ἀμιδῆς πόλεως Ἀρμενία [φησὶ Προκόπιος ὁ ἱστορικὸς:] πρὸς ἐνίων ὠνόμασται Ἐδεσα τε ἐξ ἧς τῆς ἀμφ' αὐτὴν χωρίοις Ὀσροηνή δὲ Ὀσρόου ἐπώνυμός ἐστιν, ἀνδρὸς ἐνταῦθα

νίων ἐπιμιξίας, ὡς εἰκός, τοῖς αὐτόθι θείοις ἀνδράσιν ὠμίλησαν καὶ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς ἐπειράθησαν».

Συνωδὰ τούτῳ γράφει καὶ Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν· «Διὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν γειτνιαζουσῶν φυλῶν οἱ Πέρσαι εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἤλθον» (Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. Α', σελ. 343). Οὐ μόνον δὲ στόματι ὠμολόγησαν τὴν εἰς τὸν ἐσταυρωμένον Ἰησοῦν καλὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος κατὰ καιροὺς αὐτὴν ἐβεβαίωσαν, γενναίως καὶ ἀτρομήτως ἀντιπαραταξάμενοι κατὰ τῶν Περσαρχῶν Σαβώρου, Ἰοδιγέρδου, Χοσρόου καὶ ἄλλων ἀσπόνδων ἐχθρῶν τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος, καὶ τὸν δρόμον τοῦ μαρτυρίου εὐκλεῶς ἀνὰ μυριάδας διανύσαντες. Ἐπὶ μόνου γὰρ τοῦ ὠμοτάτου Σαβώρου ἐν τε τῇ Περσίᾳ, τῇ Περσαρμενίᾳ καὶ τῇ Ἐδέσῃ μύριοι καὶ ἑξακισχίλιοι ὑπὲρ Χριστοῦ ἐμαρτύρησαν, μόνονοι δηλονότι οἱ κατ' ὄνομα φερόμενοι. «Λέγεται τῶν τότε μαρτύρων [γράφει Σωζόμενος] τοὺς ὀνομαστὶ φερομένους ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας εἶναι εἰς μυρίους καὶ ἑξακισχιλίους. Τὴν δ' ἐκτὸς τούτων πληθὺν κρείττω ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐργῶδες φανῆναι τὰς αὐτῶν προσηγορίας ἀπαριθμήσασθαι» (Αὐτ. ΙΓ')· καὶ, «Ἐπὶ ταύτης τῆς ἡγεμονίας [τοῦ Σαβώρου] μαρτύρια τοῦ βίου περιέστησαν πρεσβυτέρων τε καὶ διακόνων καὶ μοναχῶν καὶ ἱερῶν παρθένων καὶ τῶν ἄλλων περὶ τὰς ἐκκλησίας ὑπηρετουμένων καὶ περὶ τὸ δόγμα διακειμένων πληθος ἀναρίθμητον» (Αὐτ. ΙΒ'. Πρβλ. καὶ Θεοδωρήτου Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Ε', κεφ. λη').

§. 4. Τοσοῦτος δ' ἦν ὁ ἱερός ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν αὐτόθι πιστῶν, ὥστε (ὡς ὁ αὐτός φησιν) « ὅτε ἡ ὠμοτάτη Σαβώρου πρόσταξις ἐφοίτα, καταδικάζουσα θάνατον τῶν ἑαυτοὺς χριστιανούς εἶναι ὁμολογούντων . . . αὐτόματοι, μηδενὸς ἄγοντος, ἑαυτοὺς κατεμήνουον, ὥστε μὴ τῇ σιγῇ δόξῃ τὸν Χριστὸν ἀπαρνεῖσθαι » (Αὐτ. ιθ'). Τὰ δὲ παθήματα τῶν εἰρημένων χριστιανῶν μαθῶν Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, καὶ ἐπὶ

βεβασιλευκότος ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις, ἤνικα Πέρσαις οἱ ταύτη ἄνθρωποι ἔκσπονδοι ἦσαν» (Τόμ. Α', σελ. 83).

τούτοις ἀσχάλλων καὶ δυσφορῶν καὶ βοηθεῖν αὐτοῖς σπουδάζων... ἔγραψε πρὸς Σαβώρην, « μεγίστην καὶ ἀνάγραπτον χάριν ὁμολογῶν ἔξειν, εἰ φιλόανθρωπος γένοιτο πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν τὸ δόγμα τῶν χριστιανῶν θαυμάζοντας » (Σωζ. αὐτ. κεφ. ιδ'). Ἐχει δὲ ἡ ἐπιστολὴ αὐταῖς λέξεσι, κατὰ Θεοδώρητον, ὧδε· « Τὴν θεῖαν πίσιν φυλάσσων, τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς μεταλαγχάνω· τῷ ἀληθείας φωτὶ ὀδηγούμενος, τὴν θεῖαν πίστιν ἐπιγινώσκω, καὶ ταύτην τὴν λατρείαν ἔχειν ὁμολογῶ. Τούτου τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν σύμμαχον ἔχων, ἐκ τῶν περάτων τοῦ ὠκεανοῦ ἀρξάμενος, πᾶσαν ἐφεξῆς τὴν οἰκουμένην βεβαίαις ἐλπίσι διήγειρα, ὥσθ' ἅπανθ' ὅσα, ὑπὸ τοσοῦτοις τυράννοις δεδουλωμένα, ταῖς καθημεριναῖς συμφοραῖς ἐνδόντα, ἐξίτηλα ἐγεγόνει, ταῦτα, προσλαβόντα τὴν τῶν κοινῶν ἐκδικίαν, ὥσπερ ἐκ τινος θεραπείας, ἀναζωπυρηθῆναι· τοῦτον τὸν Θεὸν πρεσβεύω, οὗ τὸ σημεῖον [τὸ τοῦ Σταυροῦ δηλονότι] ὁ τῷ Θεῷ ἀνακειμένος μοι στρατὸς ἐπὶ τῶν ὤμων φέρει, καὶ, ἐφ' ἅπερ ὁ τοῦ δικαίου λόγος παρακαλεῖ, κατευθύνεται· τοῦτον τὸν Θεὸν ἀθανάτῳ μνήμῃ τιμᾶν ὁμολογῶ, φεύγων πᾶν αἷμα βδελυκτὸν, καὶ ὀσμὰς ἀηδεῖς ἐκκλίνων ἀποτροπαίους, πᾶσάν τε γαιώδη λαμπηδόνα, οἷς πᾶσιν ἡ ἀθέμιτος καὶ ἄρρητος πλάνη χραινομένη, πολλὰ τῶν ἐθνῶν καὶ ὅλα γένη κατέρριψεν. Ἄ γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς προνοία τῶν ἀνθρώπων διὰ φιλοανθρωπίαν οἰκείαν χρείας ἕνεκα εἰς τοῦμφανές παρήγαγε, ταῦτα πρὸς τὴν ἐκάστου ἐπιθυμίαν ἔλκεσθαι οὐδαμῶς ἀνέχεται· καθάραν δὲ μόνην διάνοιαν καὶ ψυχὴν ἀκηλίδωτον παρὰ ἀνθρώπων ἀπαιτεῖ, τὰς τῆς ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας πράξεις ἐν τούτοις σταθμώμενος· ἐπιεικείας γὰρ καὶ ἡμερότητος ἔργοις ἀρέσκεται, πράους φιλῶν, μισῶν τοὺς ταραχώδεις, ἀγαπῶν τὴν πίστιν, ἀπιστίαν κολάζων, πᾶσαν μετ' ἀλαζονείας δυναστείαν καθαιρῶν· ὕβριν ὑπερηφάνων τιμωρεῖται, τοὺς ὑπὸ τύφου ἐπαιρομένους ἐκ βάρων ἀναιρεῖ, ταπεινόφροσι καὶ ἀνεξικάκοις τὰ πρὸς ἀξίαν νέμει, καὶ βασιλείαν δικαίαν περὶ πολλοῦ ποιούμενος ταῖς παρ' ἑαυτοῦ ἐπικουρίαις ἐπικρατύνει, σύνεσίν τε βασιλικὴν τῷ γαληναίῳ τῆς εἰρήνης διαφυλάττει. Οὐ μοι δοκῶ πλανᾶσθαι, ἀδελφέ μου, τοῦτον εἶναι Θεὸν ὁμολογῶν, πάντων

ἀρχηγὸν καὶ πατέρα, ὃν πολλοὶ τῶν τῆδε βασιλευσάντων, μανιώδεσι πλάναις ὑπαχθέντες, ἐπεχείρησαν ἀρνίσασθαι· ἀλλ' ἐκείνους ἅπαντας τοιοῦτον τιμωρὸν τέλος κατηνάλωσεν, ὡς πᾶν τὸ μετ' ἐκείνους ἀνθρώπων γένος τὰς ἐκείνων συμφορὰς ἀντὶ παραδείγματος παρὰ τοῖς τὰ ὅμοια ζηλοῦσι τίθεσθαι· τούτων ἐκείνων ἓνα ἡγοῦμαι γεγονέναι, ὃν (1), καθάπερ τις σκηπτὸς ἢ θεία μῆνις τῶν τῆδε ἀπελάσασα, τοῖς ὑμετέροις μέρεσι παραδέδωκε, αἰσχύνην πολυθρύλλητον τὸ παρ' ὑμῖν τροπαῖον εἶναι ἀποφάναντα. Ἄλλὰ γὰρ ἔοικεν εἰς καλὸν προκεχωρηκέναι τὸ καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι τὴν τῶν τοιούτων τιμωρίαν περιφανῆ δειχθῆναι· ἐπεῖδον γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκείνων τὰ τέλη τῶν ἑναγχοῦ ἀθεμίτοις προστάγμασι τὸν τῷ Θεῷ ἀνακείμενον λαὸν ἐκταραξάντων. . . . Τοῦτον τοιγαροῦν, ἐπειδὴ τοσοῦτος εἶ, σοὶ παρατίθεται, τοῦτον σοὶ ἐγχειρίζω. Τοῦτον ἀγάπα ἀρμοδίως τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας· αὐτῷ τε γὰρ καὶ ἡμῖν ἀπερίγραπτον δώσεις τὴν χάριν » (Θεοδ. Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Α', κεφ. κέ) (2).

§. 5. Ἐξ ὧν δ' εἴρηται μοι ἀποδεικνύεται, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔθνος ὑπέστη τοσοῦτους πολιτικούς καὶ θρησκευτικούς διωγμούς, ὅσους τὸ Ἀρμενικόν. Καὶ ὅμως, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων καὶ φρικωδῶν καταιγίδων, διέμεινεν ἀκλόνητον καὶ ἀσάλευτον εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ. « Depuis le siècle de Constantin [γράφει ὁ περιώνυμος Γίββων], les Arméniens ont signalé leur attachement pour la religion et l'empire des chrétiens . . . les désordres de leur pays et leur ignorance de la langue grecque empêchèrent leur clergé d'assister au concile de Calcédoine. Dès les premiers temps de son histoire jusqu'au moment actuel, l'Arménie a été le théâtre d'une guerre perpétuelle; la cruelle politique des Sophis (de Perse) a depopulé les terres situées entre Tautis et Erivan, et des myriades de familles chrétiennes ont

été transplantées dans les provinces de la Perse les plus lointaines pour s'y anéantir ou s'y multiplier sous la verge de l'oppression. Le zèle des Arméniens est fervent et intrepide; ils ont préféré la couronne du martyr au turban » (Gibbon. Hist. Romaine, Tom. IX, p. 119—121) (1).

§. 6. Ἐλαβε δὲ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία τοὺς θεσμοὺς, τὰς διατυπώσεις καὶ τὸν ἐσωτερικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἱεραρχῶν τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας, παρ' ὧν ἐξαπεςέλλοντο ἱεροὶ διδάσκαλοι πρὸς κατήχησιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων. Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ τῆς Μ. Ἀρμενίας θεῖος Γρηγόριος ἐδιδάχθη τὰ τῶν χριστιανῶν δόγματα ἐν Καισαρείᾳ, χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ ταύτης προέδρου Λεοντίου, τοῦ ἐν τῇ Α' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ συμπαραδρεύσαντος. Οὐ μόνον δὲ ὁ Γρηγόριος, ἀλλὰ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ μέχρι τινὸς καιροῦ ἐχειροτονοῦντο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας, τοῦτον ἐπιγινώσκοντες ἐκκλησιαστικὴν κεφαλὴν. Εἰσὶ δ' οἱ ὑπὸ τοῦ Καισαρείας χειροτονηθέντες κατὰ σειρὰν ἐπίσκοποι οἱ ἀκόλουθοι· Βερτάνης, Γρηγόριος ὁ Β', Ἰσαὰκ ὁ Α', Φαρνεσέκ, ὁ ἅγιος Νερσῆς, Ἰσαὰκ ὁ Β', Ζαγένης, Ἐπουρασέκης, καὶ ὁ ἅγιος Ἰσαὰκ (2)· οὗτοι δὲ πάλιν ἐχειροτόνουν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπισκόπους. Ἄλλ' οἱ παπικοὶ ἱστορικοὶ, οἱ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐκ συστήματος διαστρέφοντες πρὸς ὑποστήριξιν τῆς παπικῆς ὑπεροχῆς, δισχυρίζονται, ὅτι ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἐξήρτητο ἐκ τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι ὁ Γρηγόριος προήχθη εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα ὑπὸ τοῦ Πάπα Σιλβέστρου, πρὸς ἀμοιβὴν δῆθεν τῶν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγώνων αὐτοῦ· ἐνῶ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὸ ὄνομα Πατριάρχης

(1) Διὰ ταῦτα δὲ πάντα ὀφείλομεν ἐπιδείκνυσθαι συγκρατατικοὶ καὶ εὐσμπασθεῖς πρὸς τὰ ἐξ ἀγνοίας καὶ ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων λάθη τῶν προσφιλῶν ἡμῖν τούτων ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν.

(2) Τούτων ὁ μὲν α, ἦτοι ὁ Βερτάνης, ἐπεσκόπευσεν ἔτη τρία· ὁ β', ἑνδεκα· ὁ γ', ἑξ· ὁ δ', τέσσαρα· ὁ ε', τριάκοντα καὶ τέσσαρα· ὁ ς', τρία· ὁ ζ', τέσσαρα· ὁ η', ἑπτὰ· ὁ θ', τεσσαράκοντα· ὁ δὲ ἀμέσως τὸν θεῖον Γρηγόριον διαδεξάμενος υἱὸς αὐτοῦ Ἀρωστάνης καὶ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθεὶς ἐπεσκόπευσεν ἔτη δύο.

(1) Ἐννοεῖ τὸν αὐτοκράτορα Οὐαλεριανόν.

(2) Περίληψιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης διέσωσεν ὁ Σωζόμενος (ἐν Β', ιδ'), μηδὲν, κατὰ γὰρ τὴν ἑνωσιαν, τῆς παρὰ Θεοδωρήτη παραλασσοῦσης.

ἦν ὄλως ἄγνωστον τῇ Ἐκκλησίᾳ! « Le pape Saint Silvestre [φησὶν ὁ César Famin], voulant récompenser tant de travaux et de services, éleva Grégoire l'illuminateur à la dignité de Patriarche d'Arménie(!) en 314 » (ἐνθ. ἀνωτ.). Ὅτι δὲ ἡ Ἀρμενία ὑπέκειτο ἐκκλησιαστικῶς τὸ πάλαι ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, παραλείποντες τᾶλλα, ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὴν ἀναντιρρήτοτάτην ἀπόδειξιν, τὴν ὡς ἐκ τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ, τῆς φερομένης ἐν τοῖς ἱεροῖς πρακτικοῖς τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (παρὰ Γελασίῳ). « Λεόντιος Καισαρείας, Καππαδοκίας, Γαλατίας, Πόντου, Παφλαγονίας, Πόντου Πολεμαϊκοῦ, Ἀρμενίας μικρᾶς καὶ μεγάλης, ὑπέγραψα » (Πρακτ. Συν. τόμ. Α', σελ. 184 καὶ 195). Ἄλλ' ἐφεξῆς, ἀποσπασθέντες οἱ Καθολικοὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Καισαρείας, κατέστησαν αὐτοκέφαλοι, τῇ τε εὐλογία τῆς ἐν Καισαρείᾳ Ἐκκλησίας καὶ διατάγματι τοῦ Περσάρχου χειροτονούμενοι ὑπὸ τῆς ἐγγωρίου Συνόδου τῶν ἐπισκόπων (ὄρ. Δοσίθ. αὐτ. σελ. 1216) (1).

§. 7. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἡ ἐνδοξος αὕτη μερὶς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ θυγάτηρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας (2), ἡ τὸ φῶς τοῦ χριστιανισμοῦ διαδώσασα εἰς πολλὰ τῶν βαρβάρων ἔθνῶν τῆς Ἀσίας καὶ μετὰ τοσαύτης μαρτυρικῆς καρτερίας τὰ πάνδεινα ὑπομείνας ὑπὲρ τοῦ τηρῆσαι ἀλώβητον τὴν ἱεράν παρακαταθήκην τῆς εὐσεβείας, αἴφνης καὶ παρ' ἐλπίδα ἐκ πα-

(1) Περὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἱεραρχίας γράφει ὁ Γιββων ταῦτα: « Le Catholique ou Patriarche des Arméniens reside au monastère d'Etzmiasin, à trois lieues d'Erivan; il ordonne quarante sept Archevêques, chacun desquels a quatre ou cinq suffragans; mais ce ne sont pour la plupart que des prélats titulaires, qui relèvent la simplicité de sa cour par leur présence et leur service. Aussitôt qu'ils ont rempli leurs fonctions ecclésiastiques, ils s'occupent de la culture de leur jardin » (Αὐτ. σελ. 132. Πρβλ. καὶ Dictionnaire historique de culte religieux. Tom. IV, p. 208).

(2) Καὶ αὕτη ἡ λέξις Καθολικός, δι' οὗ τιτλωνυμοῦνται οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἀποδεικνύει τὴν Ἑλληνικὴν αὐτῆς καταγωγὴν, ἤτοι τὸν δι' Ἑλλήνων ὀργανισμόν αὐτῆς καὶ τὴν μόρφωσιν. Τί δὲ σημαίνει ἡ προσηγορία αὕτη, σημειοῖ ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος: « Τὸν τῶν χριστιανῶν ἱερέα (ἀρχιερέα) Καθολικὸν καλοῦσι τῇ Ἑλλήνων φωνῇ, ὅτι δὴ ἐφέσηκεν, εἰς ὧν, ἅπανι τοῖς ἐν Ἀρμενίᾳ χωρίοις » (Τόμ. Α', σελ. 263).

ρανόησεως μιᾶς τινος φράσεως, οὐδεμιᾶς δὲ κακοβουλίας, ἀπέστη τῆς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐξωτερικῆς κοινωνίας, ἀπομονωθείσα, οὕτως εἰπεῖν, θρησκευτικῶς, καὶ συγκλεισθεῖσα ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἐν τῇ ἑαυτῆς ἀτομικότητι, ὡς προῖων ὁ λόγος δηλώσει.

III.

Περὶ τοῦ Σχίσματος τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς δογματικῆς αὐτῆς διαφορᾶς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον.

« Ὅταν ἀκούσωμέν τι οὐκ ὀρθῆς ἐννοίας εἶναι δοκοῦν, μὴ εὐθὺς ἀποφαίνεσθαι ὅτι τοῦτο αἰρετικόν ἐστιν, ἀλλ' ἐρωτᾶν ἐπιμελῶς καὶ διδάσκεσθαι τὴν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ τὸν νοῦν τοῦ χρωμένου αὐτῇ. (Θεωριανός).

§. 1. **Ν**ΕΣΤΟΡΙΟΣ, ὁ θεία παραχωρήσει Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως γεγονῶς, διήρει ἀσεβῶς τὸν σεσαρκωμένον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸν εἰς δύο ὑποστάσεις ἢ πρόσωπα, παραδεχόμενος ἀπλήν συνάφειαν τῶν ἐν αὐτῷ δύο φύσεων, θείας καὶ ἀνθρωπίνης, οὐχὶ δὲ ὑποστατικὴν ἀσύγχυτον αὐτῶν ἐνωσιν ἐν μιᾷ ὑποστάσει· διὸ καὶ τὴν Θεοτόκον οὐ Θεοτόκον ἀλλὰ Χριστόκον ὠνόμαζεν ὁ ἀνόσιος, ὡς γεννήσασαν δῆθεν ψιλὸν ἀνθρώπον, ἐν ᾧ, ἔλεγεν, ὡς ἐν ναῷ, ἐνώκησεν ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός. « Ὡσπερ ὁ Θεὸς Λόγος [γέγραπται ἐν τοῖς τετραδίοις αὐτοῦ] συνῆν τοῖς Προφήταις, οὕτω καὶ τούτῳ τῷ ἐκ Παρθένου τεχθέντι Ἰησοῦ κατὰ μείζονα συνάφειαν » (Πρακτ. Συν.

Ἐκδ. Μιλ. Τόμ. Α', σελ. 357 καὶ 358).—«Υἱὸν ἐγέννησε Θεοῦ ἡ Χριστοτόκος Παρθένος· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ διπλοῦς ἐστὶ κατὰ τὰς φύσεις, οὐκ ἐγέννησε μὲν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐγέννησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἣτις ἐστὶν Υἱὸς διὰ τὸν συνημμένον Υἱόν» (Αὐτ. 486). — «Τὸ προελθεῖν τὸν Θεὸν Λόγον ἐκ τῆς Χριστοτόκου Παρθένου παρὰ τῆς θείας ἐδιδάχθη Γραφῆς· τὸ δὲ γεννηθῆναι Θεὸν ἐξ αὐτῆς οὐδαμοῦ ἐδιδάχθη» (Αὐτ.). — «Τὸν κατὰ σάρκα Χριστὸν ἐκ τῆς πρὸς Θεὸν Λόγον συναφείας Θεὸν ὀνομάζομεν» (Αὐτ. 487). — «Ἀσύγχυτον τὴν τῶν φύσεων τηρῶμεν συνάφειαν, ὁμολογῶμεν τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸν, σέβωμεν τὸν τῆ θείᾳ συναφείᾳ τῷ Παντοκράτορι Θεῷ συμπροσκυνούμενον ἀνθρώπον» (Αὐτ.). — «Ἴνα ἐλεήμων, φησὶ, γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Οὐ κοῦν ὁ παθὼν, ἀρχιερεὺς ἐλεήμων. Παθητὸς δὲ ὁ ναὸς, οὐχ ὁ ζωοποιὸς τοῦ πεπονθότος Θεός!!!» (Αὐτ.) Καὶ τοιαῦτα μὲν ἐδίδασκεν ὁ ἀνθρωπολάτρης Νεστόριος, διὸ καὶ ὑπὸ τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπεβλήθη.

§. 2. Τὴν παγχάλεπον δὲ ταύτην αἵρεσιν ἐπιχειροῦντες ν' ἀνατρέψωσιν ὁ, τε ἀρχιμανδρίτης Εὐτυχῆς καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας Διόσκορος, τὴν ἐκ διαμέτρου Νεστορίῳ πλάνην ὤκειώσαντο, συγγέαντες καὶ συμφύραντες τὰς δύο ἐν τῷ Θεανθρώπῳ φύσεις. «Τὸ ἐκ δύο, ἔλεγεν Εὐτυχῆς, δέχομαι· τὸ δὲ ἐν δυσὶ παραιτοῦμαι». Ὅθεν γράφει καὶ ὁ φωτῶνυμος Φώτιος· «Τὴν τοῦ Κυρίου σάρκα μὴ εἶναι ἡμῖν ὁμοούσιον ἐληρώδου [οἱ εἰρημέναι αἵρεσιάρχαι], ἀλλ' ἐκ δύο μὲν φύσεων τὴν ἔνωσιν γενέσθαι, εἰς μίαν δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν συναλωθῆναι φύσιν, μηδετέρας ἀποσώζουσιν τὰ ιδιώματα, μήτε τῆς θεϊκῆς, μήτε μὴν τῆς ἀνθρωπίνης» (Φώτ. Ἐπισ. σελ. 141, ἔκδ. I. N. Βαλτέτα)· καὶ, «Τὸν ἓνα Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος γνωρίζομενον, καὶ ἐν ταύταις ταῖς δυσὶ προσκυνούμενον φύσεσιν, εἰς μίαν φύσιν τολμηρῶς ἀνεκίρων καὶ συνέχεον, ἐξ ὧν τῆς τε πατρικῆς οὐσίας ἑτερόφυλον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἑτεροφυᾶ οὐ συνίεσαν οἱ δεῖλαιοι συμπεραίνοντες» (Αὐτ. 211). Τὴν ἀντίθετον δὲ ταύτην τῆ Νεστοριανῆ, ἀλλ' ἐπίσης ἀντίθεον, αἵρεσιν ἀνέπτυξαν ἀκολούθως Τιμόθεος ὁ Αἰ-

λουρος, Πέτρος ὁ Κναφεὺς καὶ Σευῆρος ὁ Ἀκέφαλος (1), περιάψαντες ἀσεβῶς πάθος τῆ ἀπαθει θεότητι διὸ καὶ Μονοφυσῖται καὶ Μιξοφυσῖται καὶ Θεοπασχῖται ἐπωνομάσθησαν. Διέφερε δὲ ἡ τοῦ Εὐτυχοῦς αἵρεσις τῆς τῶν ἄλλων Μονοφυσιτῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι, οὗτοι μὲν ἔλεγον τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου ὁμοούσιον, ὥσπερ καὶ ἐστὶ· ἐκεῖνος δὲ ἑτερούσιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐν ἀγίοις Φλαβιανοῦ, οὕτως γράφοντος· «Τὸ ἐκ τῆς Παρθένου σῶμα τοῦ Κυρίου [ἔλεγεν ὁ Εὐτυχῆς] μὴ εἶναι τῆς ἡμετέρας φύσεως, μηδὲ τοῦ ἀνθρωπείου φυράματος· ἀλλ' ἀνθρώπινον αὐτὸ ἀπεκάλει, οὐ μὴν ὁμοούσιον, οὐδὲ τῆ τεκούσῃ αὐτὸν κατὰ σάρκα» (Πρ. Συν. Τόμ Β', σελ. 5).

§. 3. Τὴν δ' αἵρεσιν ταύτην ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ἐν Χαλκηδόνι, τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι καταταρταρώσασα, παρέπεμψε τοὺς ταύτην νοσήσαντας ἔνθα ὁ πατήρ αὐτῶν καὶ τοῦ ψεύδους. Ὅπως δὲ κατασφαλίσῃ τὸ περὶ τῆς Ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ Λόγου Οἰκονομίας θειότατον δόγμα ἀπὸ τῆς Νεστορείου ἅμα καὶ Εὐτυχιανῆς λύμης, ἐξέδωκεν ὄρον, ἐν ᾧ, τῆ ἱερᾷ ἀποστολικῇ παραδόσει πιστῶς κατακολουθοῦσα, θεοπνεύστως ὁμολογεῖ «Ἐνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν, Υἱὸν, Κύριον, Μονογενῆ, ἐκ δύο φύ-

(1) Ἀκέφαλοι ὀνομάσθησαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς αἵρέσεως ταύτης «διὰ τὸ ὑπὸ ἐπισκόπους μὴ ἄγεσθαι» κατὰ Νικηφόρον τὸν Κάλλιστον. «Ἐνθεν τοι [προστίθησιν ὁ αὐτός] καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπισκόπων καὶ ἱερέων ἐκλελοιπότητων, οὐδὲ βάπτισμα κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐποιοῦν θεσμόν, ἀλλ' οὐδὲ προσκομιδῆς ἢ λειτουργίας παρ' αὐτοῖς οἷα ἔθος ἐτελεῖτο» (Ἐκκλ. Ἱστορ. ιη', 45. Ὁρ. Ἰω. Δαμασκηνοῦ Ὁρθοδ. γ', 16, καὶ τοῦ αὐτοῦ «Περὶ τοῦ Τρισαγίου» κατ' Εὐτυχιανῶν. Πρβλ. καὶ Φωτ. κώδ. 95, ὅπου καλοῦνται καὶ ἀποσχισταὶ τῆς Ἐκκλησίας. «Οἱ Ἀκέφαλοι ἢ Σεβηρίται, γράφει καὶ ὁ πολύζηλος τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπέρμαχος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, παρωνομάζοντο καὶ, ἴσως ἀπὸ τόπων τινῶν, Κοντοβουβαλίται ἢ Κοντοβουδίται, Ἀγγελίται, κλπ. ὁμοίως καὶ ἀπ' ἄλλων αὐτῶν διδασκάλων (ἄλλως πως κατὰ μέρος δογματιζόντων) Θεοδοσιανοὶ, Ἰακωβῖται, Ἰουλιανισταὶ, Καϊνῖται, Θεμιστιανοὶ, Δαμιανισταὶ, Πετρῖται, Κωνωνῖται κλπ. ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἢ καθ' ἑκάστην αὐτῶν συμμορίαν ἐπικρατεστέρων δοξασιῶν οἷον, Μονοθελῆται, Μονοφυσῖται, Φαντασιασταὶ, Ἀφθαρτοδοκῖται, Σχηματικοὶ, Ἡμιευτυχιανοὶ, Ἀγνοηταὶ, Σεμιδαλίται, Τετραδίται, κτλ. κτλ. Τοσαύται αἵρεσις ἐγέννησε τὸ Ἀκέφαλον» (Ὁρ. Ἐπιστολιμ. Διατριβ. περὶ τῶν τριῶν ἱερατικῶν τῆς Ἐκκλησίας βαθμῶν, σελ. 285, σημ. α').

σεων γνωριζόμενον· οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρη-
μένης διὰ τὴν ἔνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ιδιότητος (1)
ἑκατέρας τῆς φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν
συντρεχούσης» (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 151).

Τὸν ὄρον δὲ τοῦτον τῆς ἱεραῆς Συνόδου σὺν τῷ τῶν αἵρετι-
κῶν οἱ αὐτοκράτορες, πρὸς μείζονα πίστῳσιν τῆς ἀληθείας,
διανοίξαντες τὴν λάρνακα τῆς πανευφήμου Εὐφημίας, ἐπὶ τοῦ
ταύτης στήθους σφραγίσαντες ἔθηκαν. Καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς
εὐξάμενοι οἱ Πατέρες καὶ ὑπανοίξαντες, εὔρον τὸν μὲν τῶν αἵ-
ρετικῶν τόμον ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς ἀγίας ἐρριμμένον, τὸν δὲ
ὀρθόδοξον ταῖς τιμίαις αὐτῆς χερσὶ κατεχόμενον. Τὸ ὑπερφυῆς
τοῦτο θαῦμα μαρτυρεῖ καὶ ἡ τῆς Οἰκουμενικῆς ταύτης Συνό-
δου πρὸς τὸν Ῥώμης Λέοντα ἐπιστολή. «Θεὸς [γράφει] ἦν ὁ
ἐνεργῶν, καὶ ἡ τὸν σύλλογον τῶ νυμφῶνι στεφανοῦσα καλλι-
νικος Εὐφημία, ἡ, ὡσπερ οἰκείαν ὁμολογίαν τῆς πίστεως δε-
ξαμένη τὸν ὄρον, τῷ ἑαυτῆς νυμφίῳ διὰ τοῦ εὐσεβεστάτου
βασιλέως [Μαρκιανοῦ] καὶ τῆς φιλοχρίστου βασιλίδος [Πουλ-
χερίας] προσήγαγε, πᾶσαν μὲν τῶν ἀντικειμένων ταραχὴν κα-
τευνάσασα, τὴν δὲ τῆς ἀληθείας, ὡς φίλην, ὁμολογίαν κρατύ-
νασα, καὶ χειρὶ καὶ γλώττῃ ταῖς πάντων ψήφοις ἐπιψηφίσασα
πρὸς ἀπόδειξιν» (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 23. Ὅρ. καὶ Μελ.
Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. Β', σελ. 45). Ὅθεν ψάλλει καὶ ἡ Ἐκκλη-
σία· «Λίαν εὐφρανας τοὺς ὀρθοδόξους καὶ κατήσχυνας τοὺς
κακοδόξους, Εὐφημία Χριστοῦ καλλιπάρθενε. Τῆς γὰρ τε-
τάρτης Συνόδου ἐκύρωσας, ἃ οἱ Πατέρες καλῶς ἔδογματι-

(1) Συνωδᾶ τούτοις καὶ ἡ Ἐκκλησία τὴν ὑπερένδοξον Θεοτόκον ὑμνολογεῖ
ὡς ὕδα· « Πῶς μὴ θαυμάσωμεν τὸν θεανδρικόν σου τόκον, πανσεβάσμιε; Πετ-
ραν γὰρ ἀνδρὸς μὴ δεξαμένη, πανάμωμε, ἔτεκες ἀπάτορα Υἱὸν ἐν σαρκὶ τὸν πρὸ
αἰῶνων ἐκ Πατρὸς γεννηθέντα ἀμήτορα· μηδαμῶς ὑπομείνοντα τροπὴν, ἢ φυρ-
μόν, ἢ διαίρεσιν, ἀλλ' ἑκατέρας οὐσίας (φύσεως) τὴν ιδιότητα σώαν φυλάξαντα ».
Προσεπισημειωτέον δὲ, ὅτι τινὲς τῶν ἡμετέρων θεολόγων πάνυ εὐστόχως
παρεικάζουσι τὴν ἐν τῷ Θεανθρώπῳ ἀσύγχυτον ὑποστατικὴν ἔνωσιν σιδήρῳ πε-
πυρακτωμένῳ. Τῷ αὐτῷ δὲ παραδείγματι τοῦ πεπυρακτωμένου καὶ σφυρηλα-
τουμένου σιδήρου χρῶνται πρὸς παράστασιν τοῦ ἀπάθοῦς τῆς ἐν Χριστῷ τῷ
Θεῷ ἡμῶν, τῷ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν παθόντι, θείας φύσεως.

σαν » κτλ. (Ἀπολυτ.) — Περὶ τῶν πολλῶν καὶ παραδόξων
θαυμάτων τῆς πανευφήμου ταύτης μάρτυρος ἀνάγν. Εὐα-
γγρίου Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Β', κεφ. γ'.

§. 4. Ἄλλ' οἱ Ἀρμένιοι, μὴ παρόντες ἐν τῇ Συνόδῳ διὰ τὰς
πολιτικὰς ἀνωμαλίας τῆς ἑαυτῶν πατρίδος— διότι Ἰουδιγέρ-
δης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς, εἰσβαλὼν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεί-
νους εἰς Ἀρμενίαν κατεπόρθησεν αὐτήν, τὸν δὲ Καθολικὸν Ἰω-
σὴφ τὸν Α' καὶ τὸν αὐτοῦ Κλήρον, μὴ θελήσαντας πυρολατρῆ-
σαι ἀπαγαγὼν εἰς Περσίαν ἐθανάτωσεν ἀπηνῶς,—πρὸς δὲ καὶ
μὴ δυνάμενοι συνιέναι τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς δογματικῆς φρά-
σεως τοῦ ὄρου « δύο φύσεις ἐν Χριστῷ », ἄτε δὴ τῆς γλώσσης
αὐτῶν μὴ οὔσης ἐπιτηδείου πρὸς ἔκφρασιν ὑψηλῶν θεολογικῶν
ἐννοιῶν, ἀλλὰ διὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λέξεως δηλούσης ὅτε μὲν
τὴν ὑπόστασιν ἢ τὸ πρόσωπον, ὅτε δὲ τὴν φύσιν ἢ τὴν οὐσίαν,
ὑπέλαβον τὴν Σύνοδον ὡς ἐξολισθήσασαν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ
Νεστορίου, τοῦ μερίζοντος ἀσεβῶς τὸν ἕνα Θεάνθρωπον εἰς δύο
ὑποστάσεις ἢ πρόσωπα. Καὶ πεπόνθασιν ἄρα οἱ Ἀρμένιοι, διὰ
στενότητα τῆς ἑαυτῶν γλώσσης (1), ὅ,τι περ καὶ οἱ Λατῖνοι.

(1) Ἰστέον ὅτι τινὲς τῶν λογίων δυσχυρίζονται, ὅτι ἡ Ἀρμενικὴ γλῶσσα ἦν
ἡ γλῶσσα τοῦ Νῶε, τοῦ παρὰ τὴν Ἀρμενίαν μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ ἔξο-
δον οἰκήσαντος, ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τοῦ ἱεροῦ κειμένου τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς.
Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ἐστὶ πρωτότυπος, διατηρήσασα τὴν ἀρχι-
κὴν αὐτῆς καθαρότητα καὶ μηδαμῶς ἐτέρα τι ἀναμιχθεῖσα. Ἡ Ἀρμενικὴ φι-
λολογία χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς
τὴν Ἀρμενίαν· ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος ἄχρι τοῦ ΙΔ' οὐ διέλιπον οἱ Ἀρμένιοι, διὰ
τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συνάφειαν αὐτῶν, καλλιεργοῦντες τὰς ἐπιστήμας. Κατὰ
δὲ τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον ἀνεφάνησαν πλεῖστοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, θεολόγοι,
ἱεροκήρυκες, ἀστρονόμοι, φιλόσοφοι, ἱστορικοὶ· καὶ διασημότεροι μὲν τῶν παρ'
αὐτοῖς θεολόγων ἐστὶν ὁ Δαβὶδ, τῶν δὲ ποιητῶν ὁ Νερσῆς Κλαϊέστης, τῶν δὲ
ἱστορικῶν ὁ Μωϋσῆς Χορλίνσιος κτλ. (Ὅρ. Dictionnaire National ἐν φωνῇ
Arménien). Περὶ τῆς φιλομαθείας καὶ τῆς εἰς τὰ γράμματα κλίσεως τῶν ἀ-
δελφῶν Ἀρμενίων γράφει καὶ ὁ ἐπίσκοπος de Blois Γρηγόριος ταῦτα· « Les
Arméniens ne furent jamais étrangers à la culture des lettres ; dès les pre-
miers siècles de leur conversion au christianisme, ils traduisirent en leur
langue beaucoup d'ouvrages grecs, dont les originaux ne sont pas arrivés
jusqu'à nous ; mais du moins cette perte est compensé par les versions
arméniennes ; telle est celle de la chronique d'Eusèbe. » Περὶ δὲ τῆς ἀξίας

Καθάπερ γὰρ οὗτοι τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπερῶρα γησαν πρωτίτως διὰ τὴν ξενότητα τῆς ἑαυτῶν γλώσσης, ἅτε δὴ μὴ δυναμένης ἐκφράσαι τὸ ὕψος τῶν θείων ἀληθειῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων πολλάκις (1) διαφόρους ἐννοίας ἐμφανιούσης (2), οὕτω καὶ οἱ Ἀρμένιοι δι' αὐτὸ τοῦτο τῆς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν κοινωνίας ἀπέστησαν, ἐκλαβόντες τὸν ἐν τῷ τόμῳ τῆς Δ' ὅρον φύσις ἀντὶ τοῦ ὑπόσασις, καὶ οὕτως ἠγησάμενοι τοὺς ἐν αὐτῇ συνελθόντας θείους Πατέρας ὡς νεστοριανίζοντας καὶ δύο ὑποστάσεις ἐν Χριστῷ δογματίζοντας.

§. 5. Ἄλλ' ὅπερ τὴν τοιαύτην περὶ τῆς Δ' Συνόδου πλάνην τῶν Ἀρμενίων ἐκράτυεν, ἦν καὶ τὸ ἐξῆς: ὅτι αὕτη οὐ κατεδίκασε διαβρῆδην τὰ λεγόμενα Τρία Κεφάλαια Θεοδώρου τοῦ Μουσοεστίας, τὴν ἐπιστολὴν Ἰθα ἐπισκόπου Ἐδέσσης πρὸς Μάρην τὸν Πέρσην, καὶ τὰ κατὰ τῶν Δώδεκα Ἀναθεματισμῶν τῶν πρὸς Νεστόριον τοῦ ἐν ἀγίοις Κυρίλ-

τῶν Ἀρμενίων θεολόγων παρακατιῶν σημειῶσι. « Le Vertabet Zohrab a traduit en Italien l'excellent, je dirais presque l'admirable, discours de saint Nersès (Ἐπισκόπου Ταρσοῦ) au synode tenu en 4153, pour la reunion des Grecs avec les Arméniens; dans ce discours saint Nersès se montre un habile théologien, et les sentiments d'une tendre charité y sont revêtus de toutes les graces de l'éloquence. » (Hist. des sectes religieuses, Tom. IV, p. 222).

(1) Ἡ φωνὴ λ. χ. substantia ὅτε μὲν σημαίνει φύσιν ἢ οὐσίαν, ὅτε δὲ ὑπόστασιν ἢ πρόσωπον· ὡσαύτως ἡ λέξις processio ἢ procedere δηλοῖ ὅτε μὲν τὴν προαιώνιον ὑποστατικὴν ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος, ὅτε δὲ τὴν ἐν χρόνῳ ἐκχυσίν καὶ δαψίλειαν τῶν δωρεῶν αὐτοῦ (ὄρ. Ἰωσήφ Βρυέν. Τόμ. Α', σελ. 448, 452).

(2) Ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος π. χ. κέχρηται τῇ φράσει: « ex Patre filioque procedere », λαμβάνων τὸ procedere εἰς τὴν ἐννοίαν οὐχὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἀλλὰ τοῦ προΐεναι ἢ προχεῖσθαι, καὶ δῆλον ἐξ ἄλλων παραλλήλων χωρίων. Ἄλλ' οἱ ἀδελφοὶ Λατῖνοι, παρεξηγήσαντες τὴν ἐν ταύτῃ καὶ ταῖς ὁμοίαις φράσεσιν ἀληθῆ ἐννοίαν τοῦ procedere, ὑπέλαβον τὸν ἱερόν Πατέρα διδάσκοντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἥτοι λαμβάνειν τὴν προαιώνιον ὑποστατικὴν ἢ προσσωπικὴν ὑπαρξίν, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (ἐῷ λέγειν τὰς παραφθοράς, ἃς ἐποίησαντο ἐν τοῖς συγγράμμασιν Ἀνατολικῶν τε καὶ Δυτικῶν Πατέρων, περὶ ὧν πραγματεύεται κατὰ πλάτος ὁ αἰμίμηστος Α. Ζοιρνικάβιος), ὅπερ βλασφημῶτον, καὶ τῇ καθολικῇ παραδόσει, τῇ ἐν τῇ ὄρῳ τῆς Α' Συνόδου, ἥτοι ἐν τῷ πανσέπτῳ Συμβόλῳ, διατετυπωμένη ἀντικείμενον.

λου ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Θεοδώρητου ἐπισκόπου Κύπρου συγγεγραμμένα (1).

§. 6. Πλὴν δὲ τούτων, οὐ διέλιπον καὶ οἱ πολλοὶ καὶ δεινοὶ τῆς Ὀρθοδοξίας πολέμιοι καὶ τῆς Εὐτυχιανῆς αἵρέσεως ὁπαδοὶ διαβάλλοντες τὴν Δ' Σύνοδον πρὸς τοὺς μὴ παρευρεθέντας ἐν αὐτῇ Ἀρμενίους ὡς εἰς τὴν τοῦ Νεστορίου νοσοῦσαν κακοδοξίαν ὀλισθήσαντες, καὶ ἰδίως οἱ Σύροι Μονοφυσῖται ἐπίσκοποι, οἱ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως καταδιωχθέντες καὶ εἰς Ἀρμενίαν καταφυγόντες, οἵτινες, πρὸς τοῖς ἄλλοις, παρέπεισαν αὐτοὺς νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Θείας Εὐχαριστίας χρῆσιν τῶν ἀζύμων, ἅτινα οἱ αὐτῶν αἵρεσιάρχαι προεισήγαγον ἐν ταῖς ἑαυτῶν παρασυναγωγαῖς, πρὸς συμβολικὴν παράστασιν τῆς μιᾶς φύσεως ἐν Χριστῷ, τὴν ἐν τῷ Τρισαγίῳ μεταβολὴν, ἣν Πέτρος ὁ δυσώλυμος Κναφεὺς, ὁ Ἀντιοχείας, ἐποίησατο πρῶτος, καὶ ἄλλας

(1) Τὰ Τρία ταῦτα Κεφάλαια καὶ αὐτὸν δὴ τὸν Μουσοεστίας Θεόδωρον (οὗ τὴν μουσαρὰν διδασκαλίαν ἀνέπτυξεν ὁ δυσσεβὴς Νεστόριος) ἀνεθεμάτισεν ἡ Ε' Οἰκ. Σύνοδος ἐν τῇ Η' συνεδριάσει, οὕτω δὲ ἤρεν ἐκ μέσου πᾶσαν πρόφασιν διαστάσεως τῶν Ἀρμενίων ἀπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Θεοδώρου καὶ Ἰθα κατέκρινεν ὡς αἰρετικὰ καὶ κακοδοξα, τὰ δὲ τοῦ μακαρίου Θεοδώρητου οὐχ ὡς τοιαῦτα, οὐδαμῶς· ἀλλ' ὡς παριστῶντα τὸν θεῖον Κύριλλον (καὶ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τὴν Οἰκουμενικὴν Γ' Σύνοδον) τὸ μὲν ὡς ἀπολιναρίζοντα, τὸ δὲ καὶ ὡς δῆθεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι παρὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν δογματίζοντα. Παρηνέχθη δὲ ὁ ἱερός Θεοδώρητος εἰς ταῦτα ὡς ἐξ ἀκουσίου παρεξηγήσεως τινῶν φράσεων τῶν ἀναθεματισμῶν τοῦ Κυρίλλου· καὶ οὐ μόνον ὁ Θεοδώρητος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν Ἀνατολικῶν ἐπισκόπων τὴν αὐτὴν ἔσχον δοξάν περὶ Κυρίλλου, διὸ καὶ οὐκ ἠβουλήθησαν συμπαρεδρεῦσαι ἐν τῇ Γ' Συνόδῳ, ἧς ὁ θεῖος ἐκεῖνος Πατὴρ ἐξῆρχεν. Ἄλλ' ὅμως, ποιησαμένου ἐφεξῆς τοῦ Κυρίλλου τὴν Ἐπίλυσιν τῶν πρὸς Νεστόριον δώδεκα Κεφαλαίων ἢ Ἀναθεματισμῶν (βλ. Πρακτ. Συν. Τόμ. Α', σελ. 549—554) καὶ διασαφίσαντος τὸ ἐκτουτοῦ καὶ τὸ τῆς Συνόδου φρόνημα περὶ τε τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας καὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἐν τε τῷ πρὸς τοὺς Ἀνατολικοὺς ἐπισκόπους Ἀπολογητικῷ (αὐτόθ. 554—569) καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας ἐπιστολῇ, ἀνεγνώρισαν αὐτὸς τε ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν Ἀνατολικοὶ τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην καὶ τῇ Συνόδῳ προσῆλθον, ἀνομολογήσαντες τὸ ὀρθόδοξον φρόνημα τοῦ Κυρίλλου· ἔχει δὲ ἡ διασάφισις ἐπὶ λέξεως ὡδε: « Ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος [ὁ Θεὸς Λόγος], τέλειος ὢν ἐν θεότητι καὶ τέλειος ὁ αὐτὸς ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ ὡς ἐν ἐνὶ προ-

προσέτι καινοτομίας, ἀντικειμένας τῇ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ παραδόσει, περὶ ὧν λέγομεν παρακατιόντες.

§. 7. Οὐδεμία δὲ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, οὐδ' αὐτῆς τῆς Α' ἐξαίρουμένης, ἔσχε τοσοῦτους πολεμίους, ὅσους ἢ ἐν Χαλκηδόνι, καὶ κατ' οὐδεμιᾶς ἄλλης τοσαῦτα συνεκροτήθησαν αἰρετικῶν συνέδρια, ὅσα κατ' αὐτῆς. « Ἐπεὶ γὰρ [ὡς εὐσεβοφρόνως ἔλεγεν ὁ Καθολικὸς τῶν Ἀρμενίων Νερσῆς ὁ Δ', περὶ οὗ κατωτέρω] κατὰ πολλῶν αἰρέσεων παρατάττεται ἡ ἅγια αὕτη καθολικὴ καὶ μεγάλη Σύνοδος, πολλοὺς κατ' αὐτῆς ὁ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων πολέμιος τοὺς συκοφάντας ἐξήγειρεν, ἀντὶ πολλῶν, ὧν κατὰ καρδίας ἐδέξατο πληγῶν παρ' αὐτῆς ». Κυριώτερα δὲ τῶν μιᾶρῶν τούτων συνεδρίων εἰσὶ τὰ ἀκόλουθα: α) τὸ ἐν ἔτει 457 συγκροτηθὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Τιμοθέου τοῦ Αἰλούρου (Πρ. Συν. Τομ. Β', σελ. 241). β) τὸ κατὰ τὸ 477 ἐν Ἐφέσῳ ὑπὸ τῶν Ἀσιανῶν ἐπισκόπων (αὐτόθι, 244).

σώπῃ νοούμενος· εἷς γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, κἄν ἢ τῶν φύσεων μὴ ἀγνοῆται διαφορὰ. Τοὺς δὲ λέγοντας, ὅτι κρᾶσις, ἢ σύγχυσις, ἢ φυρμός ἐγένετο τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν σάρκα, καταξιωσάτω ἢ σὴ ὀσιότης ἐπιστομίζειν· μένει γὰρ ὃ ἐστὶν αἰεὶ καὶ οὐκ ἠλλοίωται ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσις, ἀπαθῆ δὲ πρὸς τούτῳ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ὑπάρχειν ὁμολογοῦμεν ἅπαντες, κἄν εἰ πανσόφως αὐτὸς οἰκονομῶν τὸ μυστήριον ἑαυτῷ, προσμένει τὰ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ συμβεβηκότα πάθη ». Καὶ, « κατ' οὐδένα τρόπον σαλεύεσθαι πρὸς τινῶν ἀνεχόμεθα τὴν ὀρισθεῖσαν πίστιν, ἣτοι τὸ τῆς Πίστεως Σύμβολον, παρὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων . . . οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ λέξιν ἀμετῆσαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβὴν. Οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ὃ ἐκπορευέται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον » (αὐτόθι, σελ. 618 καὶ 619). Τὰς ἐπιστολάς δὲ ταύτας ἀναγνοὺς καὶ ὁ Θεοδώρητος, ἐπιστέλλει πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας, οὕτως ἐκθειάζων αὐτάς· « Τὰ Αἰγύπτια γράμματα [ἣτοι τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου] τῇ Εὐαγγελικῇ εὐγενείᾳ καλλύνεται. Θεὸς γὰρ τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἐν αὐτοῖς ἀναγορεύεται· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ΟΥΚ ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, ἀλλ' ἐκ Πατρός ἐκπορευόμενον, ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ ὡς ὁμοούσιον ὀνομάζεται » (αὐτ. 636). Προσεπισημειούσθω δὲ, ὅτι ἡ Ε' Σύνοδος τὸν μὲν Μουσοεστίας Θεόδωρον, ὡς πρωτουργὸν τῆς Νεστοριανῆς κακοδοξίας, ἀνεθεμάτισε, τὸν δὲ Θεοδώρητον οὐδαμῶς, οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἓνα τῶν Πατέρων τῆς Δ' Συνόδου ἠπάσατο, καθάπερ καὶ αὐτὴ ἡ Δ'. Καὶ ἅπαντα δὲ ἡ Ἐκκλησία, Ἀνατολικὴ τε καὶ Δυτικὴ, ὡς ὀρθόδοξον διδάσκαλον εὐφημεῖ καὶ γεραίρει, ὅτι σαφῶς καὶ διαρρήδη ἐν τῇ Η' τῆς Δ' Συνεδριάσει

γ') τὸ κατὰ τὸ 478 ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ Πέτρου τοῦ Κναφέως (αὐτ. 241). δ') τὸ κατὰ τὸ 477 ὡσαύτως ὑπὸ Τιμοθέου τοῦ Αἰλούρου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (αὐτ. 254). ε) τὸ κατὰ τὸ 482, ὑπὸ Πέτρου τοῦ Μογγοῦ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (αὐτ.). ς') τὸ κατὰ τὸ 485 ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ Πέτρου τοῦ Κναφέως (αὐτ. 255). ζ') τὸ κατὰ τὸ 495 ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου (αὐτ.). η) τὸ κατὰ τὸ 511 ἐν Σιδῶνι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος (αὐτ.). θ') τὸ κατὰ τὸ 512 ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ Σευήρου τοῦ Ἀκεφάλου (αὐτόθι) (1). ι) τὸ ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ Τιμοθέου τοῦ καλουμένου Κόλωνος ἢ Λιτροβούλου (αὐτ. 256), κτλ.

§. 8. Ταῖς δολίαις οὖν εἰσηγήσεσι τοσοῦτων καὶ τηλικού-

ἀνεθεμάτισε τὸν Νεστόριον, πᾶσαν περὶ ἑαυτοῦ ὑπόνοιαν, ὡς δῆθεν νεστοριανίζοντος, εὐσεβοφρόνως ἀποκρούσας· οὕτω γὰρ γέγραπται ἐν τοῖς ἱεροῖς αὐτῆς Πρακτικοῖς· « Θεοδώρητος ὁ εὐλαδέστατος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ἀνάθεμα Νεστορίῳ καὶ τῷ μὴ γεγονέναι τὴν ἅγιαν Παρθένον Μαρίαν Θεοτόκον ὁμολογοῦντι, καὶ τῷ εἰς δύο μερίζοντι τὸν ἘΝΑ Υἱὸν τὸν Μονογενῆ. — Οἱ εὐλαδέστατοι ἄρχοντες εἶπον· Ἡ πᾶσα λοιπὸν περὶ Θεοδώρητου τοῦ θεοφιλεστάτου ἀμφιβολία [ὡς ἐκ τῶν κατὰ Κυρίλλου δηλονότι ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων] λέλεται· λείπεται τοίνυν ψῆφον ἐξενεχθῆναι παρὰ τῆς θεοφιλίας τῆς ὑμετέρας. Πάντες οἱ εὐλαδέστατοι Ἐπίσκοποι ἐβόησαν· Θεοδώρητος ἄξιος τοῦ Θρόνου, ἡ Ἐκκλησία τὸν ποιμένα ἀπολαύτω, τοῦ θρόνου Θεοδώρητος ἄξιος, ὁ λαὸς τὸν ὀρθόδοξον ἀπολαύη, ἄξιος τοῦ θρόνου· Θεοδώρητῳ τῷ Ἐπισκόπῳ ἡ Ἐκκλησία ἀποδοθῆ. — Πασχασίνος καὶ Δουκῆνσιος οἱ εὐλαδέστατοι ἐπίσκοποι, καὶ Βονιφάτιος ὁ εὐλαδέστερος πρεσβύτερος, ἔτι δὲ καὶ Ἰουλιανὸς ὁ εὐλαδέστατος ἐπίσκοπος τῆς Κῶων πόλεως, ἐπέχοντες τὸν τόπον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου Ῥώμης, εἶπον· Τὸν ἀγιώτατον καὶ σεβάσιμον ἐπίσκοπον Θεοδώρητον καὶ ὁ ἀγιώτατος καὶ μακαριώτατος ἐπίσκοπος πόλεως Ῥώμης Λέων πάλαι εἰς κοινωνίαν ἐδέξατο οὕτω, καθὼς τὰ γράμματα τὰ παρ' αὐτοῦ σταλέντα πρὸς τὴν ὑμετέραν ταπεινώσιν μαρτυροῦσιν » (Πρ. Συν. Τομ. Β', σελ. 463). Αἰσχυνέσθωσαν τοίνυν Ἀκυνάτης καὶ οἱ νεώτεροι θεολόγοι τῆς Ῥωμαϊκῆς προπαγάνδας, οἱ τὸν ἀγιώτατον τοῦτον (καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν τῆς Ῥώμης) πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὀρθόδοξον διδάσκαλον, καὶ τῶν ἱερῶν Γραφῶν γλαφυρώτατον ἐρμηνευτὴν ὡς νεστοριανόφρονα συκοφαντοῦντες. Πρόδηλον δὲ, ὅτι ἡ κατὰ Θεοδώρητον τῶν παπιστῶν μῆνις προήλθεν ἐκ τοῦ ὅτι πρῶτος ὁ ἱερός οὗτος Πατήρ προῦκάλεσε τὴν πάνδημον συζήτησιν καὶ συνοδικὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ τῆς διττῆς ἐκπορεύσεως ἀντευαγγελικοῦ δόγματος.

(1) Τὸ ἄνομον τοῦτο συνέδριον γνωστὸν ἐστὶν εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σύνοδος Ἀηστρικῆ.

των πολεμίων τῆς Δ' Συνόδου παραπεισθέντες οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμενιοὶ, καὶ ἰδίως ταῖς τῶν Σύρων, μεθ' ὧν εἶχον πολλὰς καὶ πολυειδεῖς σχέσεις, ἀπώσαντο ταύτην, ὡς δῆθεν νεστοριανίζουσαν, καὶ ἐν διαφόροις συνόδοις αὐτῶν ἐν τε Τοβὶν, τῆνικαῦτα πρωτεύουσα τῆς Ἀρμενίας, καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι συνελθούσαις ὡς τοιαύτην ἀπεκήρυξαν. Πολεμιώτατοι δὲ τῆς Δ' Συνόδου, παρὰ πάντας τοὺς Ἀρμενίους ἐπισκόπους, ἐδείχθησαν Νερσῆς ὁ Β', Ἀβραὰμ ὁ Α' καὶ Κομιδᾶς, ὁ Βερταβέτ Ἰωάννης (τοποτηρητῆς τοῦ παραιτηθέντος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Νερσῆ τοῦ Γ', τοῦ ζηλωτοῦ καὶ θιασώτου τῆς Οἰκουμενικῆς ταύτης Συνόδου) καὶ εἴ τις ἄλλος.

§. 9. Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἐν μέρει ἀπώσατο τὴν Δ' Σύνοδον, οὐ δεῖ ὅμως ὑπολαμβάνειν, ὅτι ἀπώσατο ταύτην ὡς εὐτυχιανίζουσα, οὐδαμῶς ἄλλ' ὡς ὑπολαβοῦσα αὐτὴν ἐν ἀπλότητι, τὸ μὲν ἐκ παρεννοήσεως, διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώσσης, τὸ δὲ καὶ ἐκ τῶν ψευδῶν παραστάσεων τῶν Μονοφυσιτῶν τῆς Συρίας, ὡς ὑποκύψασαν τῇ αἵρέσει τοῦ Νεστορίου· τούναντίον δὲ, τὸν τε Εὐτυχῆ καὶ τὸν Διόσκορον, καὶ πάντας ἀπαξιαπλῶς τοὺς Μονοφυσίτας, Μιξοφυσίτας, Θεοπασχίτας καὶ λοιποὺς ἀκεφάλους αἰρετικούς, τοὺς ὑπὸ τῆς Δ' Συνόδου ἀναθεματισθέντας, ὁμοίως ἀποστυγοῖ καὶ ἀναθεματίζει, ἀνομολογοῦσα μὲν τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν Θεάνθρωπον, ἤτοι τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον, ἐν ᾧ αἱ δύο φύσεις ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως καὶ ἀναλλοιώτως συνῆλθον (ὡς κατωτέρω ἐναργῶς ἀποδειχθήσεται), καθάπερ καὶ ἡ Καθολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὁμολογεῖ, ἀποφεύγουσα ὅμως τὴν ἔκφρασιν τῶν δύο φύσεων, τὴν ὑπὸ τῆς Οἰκουμενικῆς ταύτης Συνόδου διατυπωθεῖσαν, ὡς μὴ δυναμένη συνιέναι τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἐννοίαν, διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἐκ κακοβούλου εἰσηγήσεως, ριζωθεῖσαν πρόληψιν, ὡς πολλάκις διείληπται.

§. 10. Πλὴν ἀλλὰ κατὰ τῆς προλήψεως ταύτης τῆς πλειοψηφίας τοῦ Ἀρμενικοῦ ἔθνους ἐξανέστησαν οὐκ εὐάριθμοι ἱεράρχαι, οἵτινες ἀνεκήρυξαν τὰ ἐν τῇ Δ' Συνόδῳ δογματισθέντα θεῖα καὶ ἱερά, ἀναθεματίσαντες ἅμα σαφῶς καὶ διαρρήδην Διό-

σκορον, Εὐτυχῆ, Σευῆρον, Πέτρον τὸν Κναφέα καὶ λοιποὺς Μονοφυσίτας, καὶ ἰδία καὶ ἐν Συνόδοις συγκροτηθείσαις ἐν τε τῇ Ἀρμενίᾳ (Ἐρζερούμ καὶ Τοβὶν) κατὰ τὰ ἔτη 628, 648 (1) καὶ 720, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Μαυρικίου καὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β', περὶ οὗ ἐροῦμεν ἐν τῷ Γ' κεφαλαίῳ· τοιοῦτοὶ εἰσιν οἱ Καθολικοὶ Ἐσδρας Α', Νερσῆς Γ', Ἰωάννης Δ', ὁ ἐπικληθεὶς φιλόσοφος (Ἰμαζδαζέρ) καὶ ἄλλοι, ἐφ' ᾧ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας διέμειναν.

§. 11. Ἀπόδειξις δὲ τῆς καὶ ἐν τοῖς μετὰ τὴν Δ' Σύνοδον χρόνοις ὑφισταμένης, κατὰ τινὰς χρονικὰς περιόδους, πνευματικῆς κοινωνίας τῆς Ἀρμενικῆς πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν (πάντως διὰ τὰς προδηλωθείσας κατὰ τῶν Μονοφυσιτῶν συνοδικὰς πράξεις), μεθ' ὅλην τὴν ἀντίδρασιν τῶν κατὰ τῆς Οἰκουμενικῆς ταύτης Συνόδου προκατειλημμένων, ἐστὶν ἡ παρουσία Ἀρμενίων ἐπισκόπων ἐν ταῖς ἐφεξῆς συνελθούσαις Οἰκουμενικαῖς, τῇ ΣΤ' καὶ Ζ', κατὰ τε τὴν ὁμολογίαν ἱστορικῶν Ἀρμενίων καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱερῶν συνοδικῶν πρακτικῶν, ἐν οἷς φέρονται αἱ ὑπογραφαὶ αὐτῶν. «Θεοδόσιος ἐλέω Θεοῦ ἐπίσκοπος τῶν Μελετινῶν, μητροπόλεως τῆς πρώτης τῶν Ἀρμενίων ἐπαρχίας, ὄρισας ὑπέγραψα. — Στέφανος, ἐπίσκοπος τῆς Ἀναβαρζέων μητροπόλεως. — Γεώργιος, ἐπίσκοπος τοῦ κλίματος Δαρανάλεως τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας. — Ἰωάννης, ἐπίσκοπος τῆς Ἡρακλειουπολιτῶν πόλεως, τῆς δευτέρας τῶν Ἀρμενίων ἐπαρχίας. — Θεόδωρος, ἐπίσκοπος Βερίσσης Ἀρμενίας. — Γρηγόριος, ἐπίσκοπος πόλεως Ἀρκῆς, τῆς πρώτης τῶν Ἀρμενίων ἐπαρχίας. — Θεοδόσιος, ἐπίσκοπος τῆς Σεβαστινῶν (Σιβᾶς) μητροπόλεως, τῆς δευτέρας τῶν Ἀρμενίων ἐπαρχίας. — Θεόδωρος, ἀνάξιος ἐπίσκοπος Πηδαχθόης» κτλ. (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 653, 656, 875 καὶ 876).

§. 12. Ἐτέρα ἀπόδειξις τῆς πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν συναφείας τῶν Ἀρμενίων ἔχομεν καὶ τὴν ἀκόλουθον. Ἡ Σ'

(1) Ἐν τῇ κατὰ τὸ 648 ἐν Ἐρζερούμ (Θεοδοσιουπόλει) συνελθούσῃ Συνόδῳ παρῆν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, νικητὴς ἐκ τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου ἐπανακάμπτων.

Οικουμενική Σύνοδος, ἡ κατὰ τὸ 680 ἐν Τρούλλῳ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ παλατίου τῆς Μαγναύρας συνελθοῦσα, νομοθετεῖ περὶ τῆς τῶν Ἀρμενίων Ἐκκλησίας ταῦτα· «Ἐπειδὴ εἰς γυνῶσιν ἡμετέραν ἦλθεν ὡς ἐν τῇ Ἀρμενίων χώρα οἶνον μόνον ἐν τῇ ἱερατραπέζῃ προσάγουσιν, ὕδωρ αὐτῶ μὴ μιγνύντες οἱ τὴν ἀνάμακτον θυσίαν ἐπιτελοῦντες... ὀρίζομεν ταῦτα. «Εἴτις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος [Ἀρμένιος δηλονότι] μὴ κατὰ τὴν παραδοθεῖσαν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τάξιν ποιεῖ, καὶ ὕδωρ οἴνω μὴ μιγνύς οὕτω τὴν ἄχραντον προσάγοι θυσίαν, καθαιρείσθω, ὡς ἀτελῶς ἐξαγγέλλων τὸ μυστήριον καὶ καινίζων τὰ παραδεδομένα» (Καν. λβ'). Ἐντεῦθεν δὲ λογικῶς συμπεραίνεται, ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ Σύνοδος αὕτη συνεκροτεῖτο, οἱ πνευματικοὶ δεσμοὶ οἱ συνάπτοντες τὰς δύο Ἐκκλησίας οὕπω ἦσαν ὀλοτελῶς διερρήγμενοι· διότι, ἂν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐθεώρει τὴν Ἀρμενικὴν αἵρετικὴν καὶ ὅλως ἀπεσχισμένην, πάντως οὐκ ἂν ἐνομοθέτει περὶ αὐτῆς ὡς περὶ οἰκείου μέλους, πάνυ καλῶς εἰδυῖα τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο παράγγελμα: «Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν;» (1).

§. 13. Ἄλλ' ὅπερ ἀποδεικνύει ἀριδηλότερον τὴν πνευματικὴν τούτων συνάφειαν, ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ μεγάλου καὶ φωτωνύμου τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας Πατρὸς, τοιαῦτα ἐκ τῆς πατριαρχικῆς αὐτοῦ περιωπῆς πρὸς τὴν ἀπανταχοῦ Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν διασαλπίζοντος· «Οἱ τὴν Ἀρμενίαν οἰκοῦντες, τῶ τῶν Ἰακωβιτῶν πάλαι ἐνισχυμένοι δυσσεβήματι, καὶ πρὸς τὸ ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας ἀπαυθαδιαζόμενοι κήρυγμα, ἀφ' οὗ περ ἡ πολυάνθρωπος ἐκείνη καὶ ἁγία τῶν Πατέρων ἡμῶν κατὰ Χαλκηδόνα συνεκροτήθη Σύνοδος, τὴν πλάνην ἐκείνην ἀπωθέσθαι ἐνεδυναμώθησαν· καὶ λατρεύει σήμερον ΚΑΘΑΡΩΣ καὶ ΟΡΘΟΔΟΞΩΣ ἡ τῶν Ἀρμενίων λῆξις τὴν τῶν Χριστιανῶν λατρείαν, Εὐτυχῆ τε καὶ Διόσκορον καὶ Σευῆρον, καὶ τοὺς κατὰ τῆς εὐσεβείας πετροβόλους Πέτρους, καὶ τὸν Ἀλικαρνασσεῶ

(1) Αὐτὸ τοῦτο ρητέον καὶ περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς τοῦ Θ' αἰῶνος Ἐκκλησίας, ἧς τὴν περὶ τὴν νηστείαν τοῦ σαββάτου καὶ τὴν ἀγαμίαν τῶν ἱερωμένων καινοτομίαν ἡ αὐτὴ Ἱερά Σύνοδος ἀποδοκιμάσασα ἐξέδωκε τοὺς κανόνας 43 καὶ 48.

Ἰουλιανόν, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν πολύσπορον διασπορὰν, ὡς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, μυσαστομένη, καὶ δεσμοῖς ἀλύτοις τοῦ ΑΝΑΘΕΜΑΤΟΣ ὑποβάλλουσα» (Ἐπιστ. πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς Πατριαρχικοὺς Θρόνους, Ἐκδ. Ἰω. Βαλέττα, σελ. 167)(1).

§. 14. Πλὴν δὲ τῶν εἰρημένων σεβασμίων ἱεραρχῶν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλοι ἐφεξῆς ἀνεκήρυξαν τὴν θεϊότητα τῆς Δ' Συνόδου, ἀναθεματίσαντες τὴν τοῦ Εὐτυχοῦς αἵρεσιν ἐν Συνόδοις, ἃς συνεκρότησαν ἐν Ῥοῦμ-Καλὲ καὶ Ταρσῶ τῶ 1116, 1148, 1179 καὶ 1180. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ Καθολικοὶ Γρηγόριος Γ' καὶ Γρηγόριος Δ'. Ὁ δὲ μᾶλλον μοχθήσας πρὸς ἄρσιν πάσης ὑπονοίας τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ὡς δῆθεν εὐτυχιανιζούσης, καὶ ἐμπέδωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐστὶ Νερσῆς ὁ Δ', ὅστις ἔγραψεν ἐπὶ τούτῳ πρὸς Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν τὰ εἰκότα· ὁ δὲ αἰδίδιμος ἐκεῖνος αὐτοκράτωρ, ζήλω θείῳ φλεγόμενος ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀπέσειλε πρὸς αὐτὸν τῶ 1170 τὸν Μάγιστρον Λυσίαν Θεωριανὸν, ἄνδρα ἐπὶ τε σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ ἐπιφανέστατον, πρὸς διάλυσιν τῶν ἀπορημάτων καὶ κατόρθωσιν σταθερᾶς καὶ μονίμου ἐνώσεως, ὅστις, παραγενόμενος εἰς Ῥοῦμ-Καλὲ, παρὰ τῶ Νερσῆ, συνδιελέχθη μετ' αὐτοῦ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν λίαν εὐστόχως καὶ εὐδοκίμως. Οὐκ ἄπο δὲ σκοποῦ ἠγοῦμαι παραθέσθαι μέρη τινὰ τῆς «Διαλέξεως», ἐξ ὧν καταδειχθήσεται ὅτι οἱ Ἀρμένιοι, ὅσοι δηλονότι ἀπώσαντο τὸ πάλαι τὴν Δ' Σύνοδον, δὲν ἔπραξαν τοῦτο κακουργοῦντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐξ ἀκουσίου παρεξηγήσεως τοῦ δογματικοῦ αὐτῆς ὅρου, καὶ ὅτι ΟΥΔΕ-

(1) «Ἰακωβὸς ὁ Ζάνζαλος, ἐξ οὗ οἱ Ἰακωβίται ἐπεκλήθησαν, μεταγενέστερος ἦν τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, ὡς ἀκμάσας περὶ τὸ 600 μ. Χ. Νοητέον δ' ἐνταῦθα διὰ τοῦ ὀνόματος Ἰακωβίτας τοὺς ὕστερον οὕτω κληθέντας λέγειν τὸν Φώτιον· οἱ γὰρ Ἰακωβίται οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ Εὐτυχιανοί, οἵπερ ἐν τῇ Συνόδῳ, τῇ ἐν Χαλκηδόνι, τῶ ἀναθέματι ὑπεβλήθησαν· ὥστε, κατὰ ταῦτα, τὸ «τῶ τῶν Ἰακωβιτῶν δυσσεβήματι» νοητέον «τῶ δυσσεβήματι τῶν ἔπειτα κληθέντων Ἰακωβιτῶν, πρότερον δὲ Εὐτυχιανῶν καλουμένων»· ἀπὸ γὰρ τῆς τῶν Εὐτυχιανῶν αἵρέσεως, καθ' ἧς ἡ ἐν Χαλκηδόνι συνεκροτήθη Σύνοδος, ἄλλοι ἀνεφύησαν αἵρέσεις, ἐξ ὧν ἦν καὶ ἡ ἀπὸ Ἰακώβου τοῦ Ζανζάλου λαβοῦσα τὸ ὄνομα» (Σημ. Μοντακουτίου).

ΠΟΤΕ ΟΥΔΑΜΩΣ τὴν αἵρεσιν τῶν Εὐτυχιανῶν καὶ Θεοπασχι-
τῶν ἠσπάσαντο, καθάπερ ἐξ ἀγνοίας ὑπέλαβον οἱ πολλοί. Ἐχει
δὲ ἡ «Διάλεξις» ὡς ἀκολούθως (1).

«Ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσεως Κόσμου [ἴσσορεῖ ὁ Θεωριανός] **ϚΧΘΗ'**
[6678, ἤτοι τῷ 1175 μ. Χ], ἔτει δὲ ὀγδόῳ τῆς αὐτοκρατορίας
τοῦ ἐν βασιλευσιν εὐσεβεστάτου, φιλοχρίστου καὶ θεοστέπτου
κυροῦ Μανουήλ τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ Κομνηνοῦ, Ἰνδικτιῶ-
νος τρίτης, κατὰ τὴν δεκάτην πέμπτην τοῦ Μαΐου μηνός, κα-
τελάβομεν σὺν Θεῷ τὸν Ῥωμαῖον Κουλαῖ [Ῥοῦμ-Καλεσί], καὶ
χαιρετήσαντες τὸν Καθολικὸν τῶν Ἀρμενίων Νερσέσην [Νερ-
σὴν τὸν Δ'] ἐκ μέρους τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως,
δεδώκαμεν αὐτῷ τὸ πρὸς αὐτὸν βασιλικὸν γράμμα, ἀναδιδά-
ξαντες αὐτὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα, ὃ πρὸς αὐτὸν κέκτηται
ὁ κραταιὸς καὶ ἅγιος ἡμῶν βασιλεὺς, καὶ ὅτι δι' ἐφέσεως ἔχων
πλείστης τὴν αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν πρὸς τὴν ἁγίαν Καθο-
λικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν ἔνωσιν, ἐξαπέστειλεν ἡμᾶς
τοὺς ἐλαχίστους δούλους αὐτοῦ, διὰ τοσοῦτου μακροῦ διαστή-
ματος καὶ οὕτω σκληρᾶς ὁδοῦ, πρὸς τὴν μεγάλην ἀγιωσύνην
σου. Τούτων κατήκοος γεγονῶς ὁ Καθολικός, ἔφη πρὸς ἡμᾶς·
«Εὐχαριστοῦμεν τῷ βασιλεῖ τῷ ἁγίῳ, ὅτι προνοεῖται καὶ ἡμῶν
τῶν ἐλαχίστων εὐχετῶν τῆς ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας, καὶ ὅτι,
τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἔχων τὰς φροντίδας, οὐδ' ἡμῶν ἐπε-
λάθετο». Τῇ ἐπαύριον, μετακαλεσάμενος ἡμᾶς, εἶπεν ἡμῖν·
«Ἀναγνοὺς τὸ πρὸς ἐμὲ βασιλικὸν καὶ θεῖον γράμμα τοῦ θεο-
προβλήτου καὶ θεοστεφοῦς καὶ εὐσεβεστάτου βασιλέως, ἀνέ-
μαθον τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ τῆς ἁγίας τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλη-
σίας· ὅτι, ἐὰν θελήσωμεν διορθώσασθαι τὰ σφάλματα ἡμῶν, ἐ-
τοίμως ἔχει ὁ, τε ἅγιος βασιλεὺς καὶ ἡ ἁγία καθολικὴ Ἐκκλη-
σία καὶ Ἀποστολικὴ παραδέξασθαι ἡμᾶς ὡς ἀδελφούς· βουλό-
μεθα οὖν ἀναδιδαχθῆναι τίνα εἰσὶν, ἃ ἡμεῖς εἰς τὴν πίστιν πα-

ρασφαλλόμεθα, καὶ εἰ ἐλεγχθῶμεν κανονικῶς μετὰ γραφικῶν
ἀποδείξεων, εὐλόγως καὶ προθύμως δεξόμεθα τὴν διόρθωσιν.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Παρακαλῶ τὴν μεγάλην ἀγιωσύνην σου
δέχεσθαι τὸν ἡμέτερον λόγον μετὰ τῆς ἐμφύτου αὐτῇ πραότη-
τος, καὶ μὴ φορτικᾶς ἠγεῖσθαι τὰς ἐρωτήσεις ἡμῶν· ἔστω δ'
ἡμῖν, ὡς ἐξ ἐπερωτήσεως καὶ ὁμολογίας ἀμφοτέρων, ὅταν ἀ-
κούσωμέν τι οὐκ ὀρθῆς ἐννοίας εἶναι δοκοῦν, μὴ εὐθὺς ἀποφαί-
νεσθαι ὅτι τοῦτο αἰρετικόν ἐστίν, ἀλλ' ἐρωτᾶν ἐπιμελῶς καὶ
διδάσκεσθαι τὴν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ τὸν νοῦν τοῦ χρω-
μένου αὐτῇ.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Εὖ λέγεις· οὕτω γενέσθω.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ἀπέστειλεν ἡ μεγάλη ἀγιωσύνη σου πρὸς
τὸν κραταιὸν καὶ ἅγιον ἡμῶν βασιλέα ἐπιστολὴν, ἣ διαλαμβά-
νει περὶ τινῶν κεφαλαίων τῆς πίστεως καὶ ἡθῶν ἐκκλησιαστι-
κῶν. Ἐρωτῶ οὖν τὴν μεγάλην ἀγιωσύνην σου, εἰ οὕτω φρονεῖ,
ὡς ἐν αὐτῇ γέγραπται, ἣ τί τῶν ἐν αὐτῇ γεγραμμένων ἀθετεῖ.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Οὕτως ἐφρόνουν, καὶ οὕτω φρονῶ, ὡς ἐν
αὐτῇ ἔγραψα.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ἀρξώμεθα λοιπὸν τῆς ἀναγνώσεως τῆς
σῆς ἐπιστολῆς, καὶ σκεψώμεθα ἀδελφικῶς τῶν ἐν αὐτῇ κεφα-
λαίων τὸν νοῦν, εἰ τοῖς προρρήθεσι θείοις Πατράσι καὶ ταῖς
ἁγίαις Συνόδοις ἔπεται.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Εὖ λέγεις, οὕτω γενέσθω. (Καὶ ἀναγνόν-
τες, ἤλθομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἦν γεγραμμένον· «Λέγομεν
μίαν φύσιν εἰς Χριστὸν, **ΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΥΤΥΧΕΑ ΣΥΓΧΕ-
ΟΝΤΕΣ**, οὔτε κατὰ τὸν Ἀπολινάριον ἐλαττοῦντες, ἀλλὰ κατὰ
Κύριλλον τὸν Ἀλεξανδρείας ἐν ὀρθοδοξίᾳ, ἃτινα ἔγραψεν ἐν
τῇ βίβλῳ αὐτοῦ κατὰ Νεστορίου, ὅτι «μία ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ
Λόγου σεσαρκωμένη»).

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ὁ ἅγιος Κύριλλος οὐκ εἶπε μίαν φύσιν
Χριστοῦ, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Λόγου, καὶ τότε ἐπήγαγε τὸ
σεσαρκωμένην· καὶ θαυμάζω, πῶς ἐτόλμησεν ἡ ἀγιωσύνη
σου ἐναλλαγὴν ποιῆσαι τῆς παρὰ τῷ Ἀγίῳ τεθείσης λέξεως.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Οὐκ ἠλλαξά· ταῦτόν γάρ σημαίνει «φύ-
σις Χριστοῦ» καὶ «φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένη».

(1) Ἡ μακρὰ αὕτη «Διάλεξις» κεῖται καὶ ἐν τῇ «Ἐπιτομῇ τῶν θείων τῆς
πίστεως δογμάτων» Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, ἀρχιδιδασκάλου τῆς ἐν Χίφ πε-
ριωνύμου σχολῆς· ταύτης δὲ μνημονεύει καὶ Μελέτιος ἐν Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ.
Γ', σελ. 50.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Οὐ σημαίνει ταυτόν· τὸ γὰρ Χριστὸς ὄνομα κυρίως τὸ συναμφότερον δηλοῖ· Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον· διὸ, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, λέγομεν· ὁ Χριστὸς δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐ λέγομεν· δῆλον δὲ καὶ ἐκ τοῦ μηδένα τῶν Ἁγίων εἰπεῖν μίαν φύσιν Χριστοῦ, μίαν δὲ φύσιν τοῦ Λόγου ὅ,τε ἅγιος Κύριλλος καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος εἶπεν· ὅταν γὰρ λέγωμεν μίαν φύσιν τοῦ Λόγου, τὴν θείαν φύσιν σημαίνει τοῦ Υἱοῦ· ὅταν δὲ προσθῶμεν τὸ, «σεσαρκωμένην», καθὼς ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Σούκενσον Β' ἐπιστολῇ, σύμπας ὁ λόγος τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας εἰσφέρεται.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ.—Καὶ τίς τῶν Ἁγίων μετὰ τὴν ἔνωσιν τοῦτο διαβρήδην εἶπε;

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Πάντες.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Δεῖξον ἡμῖν ἓνα τούτων, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν· ὁ γὰρ εἷς τῶν Ἁγίων λέγει, πάντες λέγουσιν, ὡς ἐξ ἑνὸς Θεοῦ Πνεύματος ἐμπνεόμενοι....

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ἐλθέτω ὁ ἀγιώτατος Κύριλλος, ᾧ μᾶλλον ὑμεῖς ἐπερείδεσθε, μαρτυρήσων τῷ λόγῳ· ὃς ἐν μὲν τῇ πρώτῃ πρὸς Σούκενσον ἐπιστολῇ λέγει· « Ἴσον γὰρ ἐστὶν εἰς ἀτοπίας λόγον τὸ εἰπεῖν, ὅτι μετεβλήθη τὸ σῶμα εἰς θεότητος φύσιν, καὶ μὴν κάκεινο, ὅτι μετεβλήθη ὁ Λόγος εἰς τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν· ὡσπερ γὰρ τοῦτο ἀμήχανον (ἀτρεπτος γὰρ καὶ ἀναλλοιώτος ἐστὶν), οὕτω καὶ τὸ ἕτερον. Οὐ γὰρ ἐστὶν εἰς θεότητος φύσιν μεταχωρῆσαί τι δύνασθαι τῶν κτισμάτων, κτίσμα δὲ καὶ ἡ σὰρξ »· καὶ (ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῇ)· « Κἂν λέγη [Νεστόριος] δύο φύσεις, τὴν διαφορὰν σημαίνων τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ Λόγου, ἀλλ' οὐκέτι τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖ μεθ' ἡμῶν· ἡμεῖς γὰρ, ἐνώσαντες ταύτην, ἓνα Χριστόν, ἓνα Υἱὸν καὶ ἓνα Κύριον ὁμολογοῦμεν· καὶ λοιπὸν μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην »· καὶ (ἐν τῇ Β' πρὸς Σούκενσον ἐπιστολῇ)· « Ἐννοοῦντες τοίνυν τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν τρόπον, ὁρῶμεν, ὅτι δύο φύσεις συνῆλθον ἀλλήλαις καθ' ἔνωσιν ἀδιασπᾶστως, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως· ἡ γὰρ σὰρξ, σὰρξ ἐστὶ καὶ οὐ θεότης, εἰ καὶ γέγονε Θεὸς σὰρξ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λόγος Θεὸς ἐστὶ καὶ οὐ σὰρξ, εἰ καὶ ἰδίαν ἐποιήσατο τὴν σάρκωσιν οἰκονομικῶς· ὅταν

οὖν ἐννοῶμεν τοῦτο, οὐδὲν ἀδικοῦμεν τὴν εἰς ἐνότητα συνδρομὴν ἐκ δύο φύσεων γεγενῆσθαι λέγοντες· μετὰ μέντοι τὴν ἔνωσιν οὐ διαιροῦμεν τὰς φύσεις ἀπ' ἀλλήλων, οὐδὲ εἰς δύο τέμνομεν Υἱοὺς τὸν ἓνα καὶ ἀμέριστον· ἀλλ' ἓνα φαμέν Υἱὸν, καὶ, ὡς οἱ Πατέρες εἰρήκασι, μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην· δύο τοίνυν τὰς φύσεις εἶναι φαμέν, ἓνα δὲ Χριστόν, καὶ Κύριον, καὶ Υἱὸν, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐνανθρωπήσαντα καὶ σεσαρκωμένον ». [Μετὰ δὲ τὸ προσθῆναι καὶ ἑτέρας χρήσεις Ἁγίων τὸν Θεωριανόν, φησὶν ὁ Καθολικὸς].

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ.—Ὅλως τὸ λέγειν δύο φύσεις ἔμφασιν εἰσάγει διαιρέσεως· καὶ δέδοικα, μήπως, φεύγοντες τὸ Εὐτυχοῦς ΒΑΡΑΘΡΟΝ, εἰς τὸ τοῦ Νεστορίου ἐμπέσωμεν, διὰ τὰς δύο φύσεις δύο πρόσωπα παρεισάγοντες.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ.—Ἄλλ' ὁ Νεστόριος δύο φύσεις ἔλεγε κεχωρισμένας, οὐχ ἡνωμένας εἰς πρόσωπον ἓν· καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῇ φησὶν· « Κἂν λέγη Νεστόριος δύο φύσεις, σημαίνων τὴν διαφορὰν τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ Λόγου, ἀλλ' οὐκέτι τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖ μεθ' ἡμῶν » κτλ. Βάδιζε οὖν σὺ, κατὰ τὴν τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος παραγγελίαν, μήτε εἰς τὰ δεξιὰ, μήτε εἰς τὰ ἀριστερὰ, ἀλλὰ τὴν μέσην καὶ βασιλικὴν βάδιζε ὁδόν . . . ἄκουε δὲ καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου φάσκοντος· « Μεσότητα δ' ὅταν εἶπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω » κτλ. Τῇ δ' ἐπαύριον [προστίθησιν ὁ Θεωριανός] ἦλθεν ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος Σαππιρίου· ἀνεκοινώσατο οὖν αὐτῷ ὁ Καθολικὸς, χωρὶς ἡμῶν, τὰ λαληθέντα περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος· ἔδειξε δ' αὐτῷ καὶ ὅσας εἶχε χρήσεις Ἁγίων, δύο λεγούσας φύσεις ἐν Χριστῷ· ὁ δὲ διέστρεφεν αὐτὰς, λόγιος ὢν, εἰς τὸ ἑαυτοῦ θέλημα· ὡς οὖν εὔρεν αὐτὸν ὁ Καθολικὸς σφοδρῶς ἐνιστάμενον καὶ ἀντιπαλαίοντα, μετεκαλέσατο ἡμᾶς, καὶ φησὶ πρὸς ἡμᾶς· « Ὁ παρῶν ἐπίσκοπος Πέτρος θέλει μετὰ σοῦ διαλεχθῆναι· ἔλεγε γὰρ, ὅτι ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος μίαν φύσιν λέγει μετὰ τὴν ἔνωσιν ».

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ (πρὸς τὸν Πέτρον).—Ποῦ λέγει τοῦτο, δέσποτα ἐπίσκοπε, ὁ ἅγιος Κύριλλος;

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.—Ἐν τῇ Β' πρὸς Σούκενσον ἐπιστολῇ, κατὰ

τῶν λεγόντων: « εἰ μία φύσις γέγονε μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἀνάγκη παθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, » οὕτω κατὰ ῥῆμα φησί· « Ποία τοίνυν παθεῖν αὐτὸν ἀνάγκη εἰς ἰδίαν φύσιν, εἰ λέγοιτο μετὰ τὴν ἔνωσιν μία φύσις Υἱοῦ σεσαρκωμένη; » Ὅρας (πρὸς τὸν Θεωριανόν) ὅτι μετὰ τὴν ἔνωσιν μίαν φύσιν λέγει;

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ.—Καὶ ποία ἐστὶν ἡ ἰδία φύσις τοῦ Υἱοῦ, εἰς ἣν οὐκ ἔστιν ἀνάγκη παθεῖν αὐτόν;

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.—Ἡ θεότης τοῦ Υἱοῦ.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ.—Οὐκ ἔπαθεν οὖν ὁ Υἱὸς εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν;

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ. — ΜΗ ΓΕΝΟΙΤΟ· Η ΓΑΡ ΘΕΙΑ ΦΥΣΙΣ ΟΥ ΠΕΦΥΚΕ ΠΑΣΧΕΙΝ.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ.—Ἐπαθε δ' ὅμως κατὰ ἀλήθειαν ὁ Χριστός;

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ. — ΝΑΙ, ΑΛΛΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΦΥΣΙΝ· ΑΥΤΗ ΓΑΡ ΠΕΦΥΚΕ ΠΑΣΧΕΙΝ.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ.—Δύο οὖν ἔσχεν ὁ Χριστός φύσεις, μίαν πεφυκυῖαν πάσχειν, καὶ μίαν μὴ πεφυκυῖαν πάσχειν. — Ἐν τούτοις τοῦ εὐλαβεστάτου Πέτρου [προστίθησιν ὁ Θεωριανὸς] φιμωθέντος, ἀναστὰς ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος Γρηγόριος ἔφη· « Ἐγὼ Ῥωμαῖός εἰμι, καὶ ὡς οἱ Ῥωμαῖοι φρονῶ ». Καὶ μεθ' ἡμέρας δύο πάλιν μετακληθέντες, ἀνήλθομεν εἰς τὸ ὑπερῶον πρὸς τὸν ἀγιώτατον Καθολικόν, καὶ καθεσθέντων ἡμῶν, εἶπε πρὸς πάντας.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Οὐκ ἔστιν οὐδεμία ἀμφιβολία δύο φύσεις λέγειν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐὰν ἠνωμένας ταύτας ὁμολογῶμεν ἀδιασπᾶστως εἰς μίαν ὑπόστασιν, καθά φησιν ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ Α' πρὸς Σούκενσον ἐπιστολῇ· ἀλλὰ δὴ καὶ πάντες οἱ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες, ὧν ἄνω ὁ φιλόσοφος τὰς χρήσεις ἤγαγε, τοῦτο διαῤῥήδην βοῶσι· καὶ λοιπὸν τοῖς προφανέσι καὶ φανεροῖς ἀντιμάχεσθαι καὶ ἀληθέσιν, οὐκ ἔστι χριστιανοῦ. Καὶ περὶ μὲν τούτου ἀπὸ τοῦ νῦν κοπιᾶν οὐ θέμις· ἀλλὰ τί κωλύει καὶ δύο φύσεις ὁμολογεῖν ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ, καὶ μίαν φύσιν, διὰ τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀχώριστον τῆς τῶν φύσεων ἐνώσεως; Εὐρίσκομεν γὰρ τὸν ἅγιον Κύριλλον ἐν τῇ Β' πρὸς Σούκενσον ἐπιστολῇ οὕτω σαφῶς λέγοντα· « Οὐ γὰρ ἐπὶ μόνων τῶν ἀπλῶν κατὰ φύσιν τὸ ἐν ἀληθῶς λέγεται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν

κατὰ σύνθεσιν συνημμένων ὁποῖόν τι χρῆμά ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἑτεροειδῆ μὲν γὰρ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἀλλήλοις οὐχ ὁμοούσια· ἐνωθέντα γε μὴν μίαν ἀνθρώπου φύσιν ἀπετέλεσαν. » Ἐπειδὴ οὖν [συμπεραίνει ὁ Καθολικὸς] ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἑτερουσίῳ ὄντων, μία φύσις ἀνθρώπου ἀποτελεῖται, ὡς λέγετε, οὐκ ἄτοπον, οἶμαι, ἐκ τε τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ μίαν ἀποτελεῖσθαι καὶ λέγεσθαι φύσιν· λῦσον τοῦτο, καὶ ἀρκέσει ἡμῖν.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Τὸ παράδειγμα τῆς καθ' ἡμᾶς συνθέσεως εἰς τοῦτο μόνον ἐλήφθη τῷ ἁγίῳ Κυρίλλῳ, εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι δυνατόν ἐστιν ἐκ δύο καὶ διαφόρων φύσεων μίαν γενέσθαι ὑπόστασιν. Τῷ γὰρ Νεστορίῳ μαχομένῳ, ἀδύνατον λέγοντι ἐκ διαφόρων φύσεων μίαν γενέσθαι ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς δύο Χριστοὺς καὶ δύο Υἱοὺς τὸν ἕνα Χριστὸν καὶ ἀμέριστον ἀφρόνως καταμερίζοντι, ἤγαγε τὸ παράδειγμα τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι, ὡσπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἄνθρωπος εἷς, οὕτως ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος εἷς Χριστός· εἰ δὲ βούλει, εἴπωμεν καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐπὶ μὲν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐκ ψυχῆς συγκειμένου καὶ σώματος, φύσις μία λέγεται· λέγομεν γὰρ « τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἀνεκαίνισεν ὁ Χριστός », οὐ λέγομεν « τὰς φύσεις. » Ἀλλὰ καὶ ὅταν οἱ θεῖοι Πατέρες δύο φύσεις λέγωσιν ἐπὶ Χριστοῦ, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ὡς μίαν φύσιν λαμβάνουσιν· ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ μίαν φύσιν λέγειν κεκώλυται . . .

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Ἐγὼ μίαν φύσιν κατὰ τὴν ἀδιάσπατον λέγω ἔνωσιν, ἵνα μὴ εἰς δύο μερισθῇ Χριστοὺς ὁ Χριστός.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ποταπὴν φύσιν τέως λέγεις, θεῖαν ἢ ἀνθρωπίνην, ἢ ἑτέρας παρὰ ταύτας μήτε θεῖαν μήτε ἀνθρωπίνην; Εἰ μίαν φύσιν σύνθετον λέγεις, τροπὴν καὶ σύγχυσιν εἰσάγεις τῶν φύσεων, ἐξ ὧν ἡ μία σύνθετος ἐγένετο φύσις . . .

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ.—Ἀλλ' ὡσπερ σὺ λέγεις, ὅτι εἴληπται τοῖς ἁγίοις τὸ τοῦ ἀνθρώπου παράδειγμα πρὸς μόνον τὸ δεῖξαι, ὅτι, ὡσπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἄνθρωπος εἷς, οὕτως ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος εἷς Χριστός, οὕτω δύναμαι καὶ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι εἰς τοῦτο παραλαμβάνουσι τὸ παράδειγμα τοῦ ἀν-

θρώπου, εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι, ὡσπερ ψυχὴ καὶ σῶμα μίαν ἀνθρώπου φύσιν ἀπετέλεσαν, ὡς φησὶν ὁ ἅγιος Κύριλλος, οὕτω καὶ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος μία φύσις ἀπετελέσθη· **ΚΑΙ ΟΥΤΕ ΕΝ Τῷ ΑΝΘΡΩΠῷ ΤΡΟΠῆ ΤΩΝ ΕΞ ΩΝ ΣΥΝΕΤΕΘΗ ΦΥΣΕΩΝ ΠΑΡΗΚΟΛΟΥΘΗΣΕΝ, ΟΥΤΕ ΕΝ Τῷ ΧΡΙΣΤῶ** [τροπή τῶν φύσεων] κτλ.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ἐχεις, ἀγιώτατε δέσποτα, περὶ τοῦ ὅτι δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ὀφείλομεν πιστεύειν καὶ ὁμολογεῖν, μαρτυρίας Ἀγίων πολλὰς, καὶ περὶ τοῦ ὅτι μίαν φύσιν οὐ δεῖ λέγειν . . . μηκέτι οὖν κόπους ἡμῖν παρέξῃς, ἀλλ' οἰχέσθω εἰς κόρακας τὸ μίαν φύσιν ὁμολογεῖν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· σκάνδαλον γὰρ ἐκ τούτου οὐ μικρὸν ἐκφύεται. Οὐκ ἀγνοεῖ δὲ ἡ μεγάλη ἀγιωσύνη σου, ὅτι ἐνίοτε λέξιν οὐ πάνυ φαύλην, φαύλως δ' ὅμως παρά τινων νοουμένην καὶ ἐρμηνευομένην, ἀποβολῆς ἀξίαν ἔκριναν οἱ θεῖοι Πατέρες (1), οἷόν ἐστι καὶ τὸ **Χριστοτόκος**, ἐπὶ τῆς Θεοτόκου λεγόμενον· ἠδυνάμεθα γὰρ καὶ **Χριστοτόκον** τὴν Θεοτόκον καλεῖν, Χριστὸν γὰρ ἐγέννησε, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον· τοῦτο γὰρ δηλοῖ κυρίως τὸ ὄνομα. Ἀλλὰ, διὰ τὸ κακῶς ἐκλαμβάνεσθαι παρὰ τοῦ Νεστορίου τὸ σημαινόμενον τοῦ ὀνόματος, ὡς βλάσφημον ἀποδοκίμασται παρὰ τῶν Ἀγίων τὸ ὄνομα. Δεῖ οὖν, ἀγιώτατε δέσποτα, τὴν παρὰ τῶν Ἀγίων βλάσφημον κριθεῖσαν λέξιν ὡς βλάσφημον ἀποπέμπειν, καὶ μὴ τῆς ἐκείνων κρίσεως βεβαιότεραν ἡγεῖσθαι τὴν σὴν, καὶ σκανδάλου πρόφασιν πολλοῖς γενέσθαι τὴν κρίσιν σου . . .

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ.— Ὅστις τὸ οἰκεῖον καταπατεῖ συνειδὸς, καὶ

(1) Ὡστε λοιπὸν, μετὰ τὰς ἀνευτυχιανὰς διασαφίσεις τοῦ Καθολικοῦ περὶ τῆς ἐννοίας ἣν δίδει ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία τῇ μιᾷ φύσει, καὶ τὴν σαφῆ ὁμολογίαν αὐτοῦ (διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀνθρώπου) ὅτι ἄτρεπτος καὶ ἀσύγχυτος ἡ θεία φύσις, καὶ ὅτι ἡ σὰρξ οὐκ ἐτράπη εἰς θεότητα κτλ. πρὸς δὲ καὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἐπισκόπου Πέτρου, ὅτι ἡ θεία φύσις ἐστὶν ἀπαθής, ἀναγνωρίζει μὲν ὁ Θεωριανός, ὅτι ἡ φράσις, οὕτω πως ἐννοουμένη, οὐκ ἔστι φαύλη καθ' ἑαυτήν, οὐκ ἐνέχει δηλονότι αἰρετικὴν ἐννοίαν, προτείνει ὅμως πάνυ ἐμφρόνως τὴν ἄρσιν αὐτῆς, ὡς κακῶς παρὰ τοῦ Εὐτυχοῦς ἐκλαμβάνομένης, ἐξ οὗ οὐ μικρὸν, ὡς λέγει, ἐκφύεται σκάνδαλον.

μάλιστα ἐν τῷ περὶ πίστεως λόγῳ, οὐκ ἔστιν ἀξίος καλεῖσθαι Χριστιανός· ἐγὼ δὲ ὁμολογῶ, ἐπὶ Θεῷ μάρτυρι, ὅτι **ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΥΜΙΝ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΗΜΗΝ ΚΑΙ ΕΙΜΙ**, ἐξ ὅτου ταῖς θείαις ἐνέκυφα βίβλοις, **ΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΣ ΕΙ, ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΙΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΟΙ ΠΑΡΑ ΣΟΥ ΕΙΣ ΜΕΣΟΝ ΑΧΘΕΝΤΕΣ.**

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Εἰ οὕτως ἐπίστευες καὶ πιστεύεις, ἔνεκεν τίνος λοιπὸν ἔγραψας ἐν τῇ ἐπιστολῇ σου, λέγομεν μίαν φύσιν εἰς Χριστόν;

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Ἀποβλέπων εἰς τὸ τοῦ ἀνθρώπου παράδειγμα, ᾧ οἱ ἅγιοι Πατέρες ἐχρήσαντο, τοῦ ἐκ ψυχῆς συγκειμένου καὶ σώματος, καὶ μία φύσις λεγομένου μετὰ τὴν ἔνωσιν, **ΚΑΙ ΤΑΣ ΕΞ ΩΝ ΣΥΝΕΤΕΘΗ ΦΥΣΕΙΣ ΑΣΥΓΧΥΤΟΥΣ, ΑΤΡΕΠΤΟΥΣ ΦΥΛΑΣΣΟΝΤΑΣ**, οὐκ ἐδόκουν, ὡς πολλάκις εἶπόν σοι, σφάλλεσθαι· ὑπελάμβανον δὲ καὶ τὸν μακάριον Κύριλλον μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην λέγοντα, τοῦτο βούλεσθαι δηλοῦν· ἤκουον δὲ καὶ παρὰ πολλῶν [πάντως παρὰ τῶν Εὐτυχιανῶν Σύρων], ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δύο φύσεις κεχωρισμένας, ὡς ὁ Νεστόριος, δογματίζουσι, καὶ διὰ τοῦτο σφοδρῶς ἀντιμαχόμενοι τῆς μιᾶς φύσεως λέξεως ἀντειχόμεθα, καὶ κατὰ τοῦ κεχωρισμένας τὸ **ΜΙΑΝ** ἀντετιθέμεθα· **ΚΑΤΑ ΜΕΝ ΤΟΙ ΓΕ ΤΟΝ ΝΟΥΝ ΟΥΤΩΣ ΕΦΡΟΝΟΥΝ, ΚΑΙ ΟΥΤΩ ΦΡΟΝΩ, ΩΣ ΑΥΤΟΣ ΗΜΙΝ ΔΙΕΤΡΑΝΩΣΑΣ**, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὰς ἀποδείξεις ποιούμενος . . . Ἀλλὰ δότε μοι τὸν περὶ πίστεως Ὅρον τῆς Δ' Συνόδου. Ὅρος τῆς ἁγίας Δ' Συνόδου. « Ἦρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσίν τε καὶ βεβαίωσιν . . . » κτλ. (Ὁρ. Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 155).

Ἐπειδὴ δὲ ἀνεγνώσθη ὁ Ὅρος [ἱστορεῖ ὁ Θεωριανός], καὶ τὰ βιβλία εὐρέθησαν ἐξισάζοντα τὸ τε Ἀρμενικὸν καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν [τὸ Ἑλληνικὸν], καὶ αἱ τῷ Καθολικῷ δοκοῦσαι ἀσαφεῖς αὐτοῦ λέξεις ἱκανῆς τετυχήκασι σαφηνείας, εἶπεν ὁ Θεωριανός πρὸς τὸν Καθολικόν.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — . . . Ὁρᾶς, ἀγιώτατε δέσποτα, ὅτι ὁ τῶν 630 θεοφόρων Πατέρων θεῖος χορὸς, τῶν ἐν τῇ Χαλκηδονίῳ πόλει συναγηγεμένων, οὐ μόνον οὐδὲν ἔξω τῆς τῶν δογμά-

των ὀρθότητος λελάληκεν ἢ πεφρόνηκεν, ἀλλ' οὐδὲ κὰν μιᾷ λέξει ξένη εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ θείου τούτου Ὅρου ἐχρήσατο; τετήρηκε γὰρ τὴν τε πίστιν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἁγίων Πατέρων, καὶ αὐτὰ δὴ τὰ ῥήματα· καὶ εἰ κελεύεις, δείξω σοι ἐκ ποίων προγενεστέρων θείων Πατέρων τοῖς μακαρίοις τούτοις θείοις Πατράσιν ἐκάστη λέξις τοῦ Ὅρου τούτου παρείληπται· αἱ πλείους γὰρ αὐτῶν ἀπὸ τῶν τῷ μακαρίῳ Κυρίλλῳ πονηθεισῶν συγγραφῶν παρελήφθησαν, ᾧ ὑμεῖς μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀκολουθεῖν διεγνώκατε.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Ἡδέως ἀκούσομαι, εἴγε θελήσεις εἰπεῖν.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Εἰ μὴ ἤθελον εἰπεῖν, οὐκ ἂν ὑπεσχόμην· ἀλλ' ἀναγινωσκέσθω ὁ Ὅρος κομματικῶς, καὶ πρὸς ἕκαστον κόμμα τοῦ Ὅρου ἢ χρῆσις ὅθεν ἐλήφθη παρατιθέσθω. [Καὶ ἐνταῦθα ἀκολουθεῖ ὁ Ὅρος τῆς Δ' κομματικῶς, καὶ πρὸς ἕκαστην αὐτοῦ περίοδον ἀντιπαρατίθενται διάφοροι φράσεις δογματικαὶ τοῦ θείου Κυρίλλου, ἐκ διαφόρων αὐτοῦ συγγραμμάτων συνειλεγμένα. Ὅρα ἐπιτομὴν θείων δογμάτων, σελ. 509 καὶ ἐξῆς].

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Ἐγὼ τοῦτον ἀναγνοὺς τὸν Ὅρον, οὐδὲν ἐναντίον τῆ ὀρθοδόξῳ πίστει αὐτῷ διεγνων· καὶ θαυμάζω πῶς οἱ πρὸ ἡμῶν ἀναιδῶς κατ' αὐτοῦ εἰς συκοφαντίαν ἐχώρησαν. Ἄλλ' οἶμαι, ἐπεὶ κατὰ πολλῶν αἱρέσεων παρατάττεται ἡ ἁγία αὕτη καὶ μεγάλη Σύνοδος, ὡς δεδήλωται, πολλοὺς κατ' αὐτῆς ὁ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων πολέμιος τοὺς συκοφάντας ἐξήγειρεν, ἀντὶ πολλῶν ὧν κατὰ καρδίας ἐδέξατο πληγῶν παρ' αὐτῆς. Ὁρθότατός ἐστιν ὁ Ὅρος, ὡς ὑπὸ τοῦ παναγίου Πνεύματος διὰ τσοσούτων καὶ τηλικούτων Ἁγίων θεοφόρων ὑπαγορευθεῖς· οὐδεμία γὰρ ἁγία Σύνοδος τσοσούτους ἔσχε συνειλεγμένους ἁγίους Πατέρας. Νῦν δέ σοι καί τι τῶν μέχρι τοῦ νῦν ἀπορρήτων ἀποκαλύψω. Πρὸ διακοσίων ἐτῶν ἐγένετό τις Καθολικὸς τῶν Ἀρμενίων, ᾧ ὄνομα Ἰωάννης, βίω καὶ λόγῳ τοῖς μεγάλοις καὶ ἁγίοις Πατράσιν ἡμιλλημμένος· παιδείας τε τῆς ἔξω πάσης καὶ δὴ καὶ αὐτῆς φιλοσοφίας οὐκ ἀκροθιγῶς ἤψατο· βίω δὲ ἐνθέω, οὐκ οἶδα εἰ πάντας, τοὺς πλείστους ὅμως ὑπερηκόντισεν· ὅς διὰ τε τὸν βίον, διὰ τε τὸν

λόγον, τοῦ θείου τούτου βαθμοῦ καὶ τοῦ θρόνου, τῶν Καθολικῶν λέγω, ἠξίωτο. Οὗτος, ζήλου θείου πλησθεὶς, κατὰ τῶν Μονοφυσιτῶν ὄρμητο· καὶ δὴ καὶ γραφαῖς καὶ γλώττῃ τούτους κατατραυματίζειν τὸν ὄλον τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ χρόνον σχεδὸν οὐκ ἐπαύσατο, οὗ τὴν θείαν μνήμην ἐντίμως καὶ θεοσεβῶς ἐορτάζομεν. Τούτου τοῦ θείου καὶ μακαρίου ἀνδρὸς παρ' ἐμοὶ ἐστὶ συγγραφή, ἣν κατὰ τῶν Μονοφυσιτῶν συνεγράψατο, πολλαῖς γραφικαῖς μαρτυρίαις, καὶ ἐνθυμήμασι, καὶ συλλογισμοῖς ἰσχυροῖς, καὶ ἀποδείξεσιν ἐμπεπυκνωμένη. Ταύτην ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ μνήμῃ ὀλίγον πρὸ ἐμοῦ τῷ θρόνῳ τούτῳ διαπρέψας Γρηγόριος ὁ Γ' ὁ Καθολικὸς ἐπεκύρωσε, γράψας πρὸς τῷ τέλει αὐτῆς, ὅτι οὕτω πιστεύω κἀγὼ, ὡς ὁ ἁγιώτατος Καθολικὸς Ἰωάννης ἐνταυθοῖ γέγραφε, καὶ τοὺς μὴ οὕτω πισεύοντας ἀναθεματίζω· καὶ εἰ κελεύεις, ἀναγνώσωμεν ἐκ ταύτης ὀλίγον, ἵνα γνῶς τὸν ἄνδρα, ὡς ἐξ ὀνύχων τὸν λέοντα.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ἡδιστα ἀκούσομαι τῆς γραφῆς. — Ὡς οὖν ἀνέγνωμεν τὸ Προοίμιον, εἶπον πρὸς τὸν Καθολικόν· « Παρακαλῶ τὴν μεγάλην ἁγιωσύνην σου μεταγραφῆναι τὴν συγγραφὴν ταύτην καὶ δοθῆναί μοι, ἵνα, ἐξελληνισθεῖσαν ἐν Ῥωμανία, ἔχοιμεν αὐτὴν εἰς τιμὴν τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τιμῶμεν δι' αὐτῆς τὸν γεννήτορα.

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Ἀποδέχομαι τοῦτο σφόδρα. — Καὶ δὴ, μεταγραφεῖσα, ἐδόθη ἡμῖν, ἣν καὶ ἀπεκομισάμεθα πρὸς τὴν βασιλεύουσαν. Τούτων οὕτω γενομένων, εἶπεν ὁ Καθολικὸς πρὸς ἡμᾶς· « Ὁ μακάριος Παῦλος ἔφη· « Ἐβουλόμην αὐτὸς ἐγὼ » ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν » συγγενῶν μου τῶν κατὰ σάρκα, μόνον ἵνα σωθῶσι ». Τοῦτο φημι κἀγὼ ὑπὲρ τοῦ ἐμοῦ γένους· ἐπεὶ καὶ ἀποθανεῖν ὀφείλει ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ὑπὲρ τῶν προβάτων αὐτοῦ, πᾶσαν μηχανὴν καὶ σπουδὴν ποιήσω, καὶ τὰ πάντα τοῖς πᾶσι γενήσομαι, ἵνα πάντας ἢ τινὰς σώσω, ὡς ἂν κἀγὼ δυνηθῶ εἰπεῖν· « Ἴδου ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός ». Πῶς δὲ τοῦτο ποιήσω, ἀκουσον. Ἀπὸ τῆς σήμερον ἄρξομαι γράφειν ἐπιστολάς πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ γῆς Ἀρμενίων ἐπισκόπους, καλῶν αὐτοὺς εἰς τὴν Σύνοδον, καὶ μετὰ τὸ συγχροτηθῆναι τὴν Σύνοδον, προ-

θήσω εἰς μέσον ὅσας χρήσεις ἔχουσιν οἱ Ἀρμένιοι, δοκούσας αὐτοῖς βοηθεῖν· προθήσω δὲ καὶ ὅσας αὐτός μοι παρήγαγες γραφικᾶς μαρτυρίας. Καὶ πρῶτον μὲν ἔσομαι ἐκ τοῦ μέρους τῶν Ἀρμενίων, καθ' ὑμῶν γυμνάζων τὸν λόγον· εἶτα ἡρέμα, καὶ κατ' ὀλίγον, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς οἰκονομίας, καὶ κατὰ καιρὸν καὶ τρόπον προσήκοντα, ἄρξομαι ἀποκαλύπτειν τὴν μέχρι τοῦ νῦν κρατήσασαν πλάνην τῶν Ἀρμενίων. Ἐλέγξω δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Καθολικοῦ, ἣν σοι δέδωκα μεταγράψας, καὶ ἀπὸ πασῶν τῶν ἀποδείξεων, ἃς μοι πεποίηκεν ἡ σὴ λογιότης· καὶ τὸ ὄλον εἰπεῖν, ἔσομαι Ῥωμαῖος ὑπὲρ Ῥωμαίων, μᾶλλον δ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κατὰ τῶν Ἀρμενίων ἀγωνιζόμενος. Καὶ μοι ἄφευγος ἐλπίς ἐστὶν εἰς Θεόν, ὅτι τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούσει καὶ ἀκολουθήσει μοι, καὶ ἐσόμεθα σὺν Θεῷ μία ποίμνη, εἰς ποιμήν. Καὶ εἰ μὲν πάντες συνέλθοιεν ἐμοί, εὖ ἂν ἔχοι, τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ οὐ παύσομαι εὐχαριστῶν· εἰ δέ γε καὶ μὴ, (ὅπερ ἀπεύχομαι) μετὰ τῶν ἐπομένων μου καὶ στοιχοῦντων καὶ ὁμοφρονούντων κυρώσω τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας, καὶ ἀποσελῶ πρὸς τὸν κραταῖον καὶ ἅγιον ἡμῶν βασιλέα καὶ τὸν ἀγιώτατον καὶ Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην τοὺς ἀξιολόγους τῶν ἀρχιερέων μου, φέροντας τὴν Ὀρθόδοξον πίστιν ἔγγραφον καὶ ὑπογεγραμμένην οἰκεία μου χειρὶ, ἔχουσαν καὶ ὑπογραφὰς πάντων τῶν ὑπ' ἐμὲ ὄντων ὀρθοδόξων ἐπισκόπων. Ἔσται δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐγγράφῳ πίστει ἐγκείμενον, ὅτι δεχόμεθα τὴν ἐν Χαλκηδόνι μεγάλην καὶ Οἰκουμενικὴν τετάρτην ἁγίαν Σύνοδον, καὶ οὐς αὕτη δέχεται ἁγίους Πατέρας· οὐς δὲ πάλιν αὕτη ἀναθεματίζει, καὶ ἡμεῖς ἀναθεματίζομεν, Εὐτυχέα τε καὶ Διόσκορον, πρὸς δὲ καὶ Σεβήρον καὶ Τιμόθεον τὸν Αἰλουρον, καὶ πάντας τοὺς αὐτῆς καταφλυαρήσαντας· τοὺς δὲ πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας τοὺς ὀφθαλμοὺς μύσαντας τῆς καρδίας, καὶ σοφωτέρους ἑαυτοὺς τῶν Ἀγίων ὑπολαμβάνοντας, αἰωνίῳ ἀναθέματι παραπέμφω. Εἶτα μετὰ τὸ κυρωθῆναι συνοδικῶς ἐν τῇ βασιλευούσῃ ταῦτα πάντα, καὶ ὑποστρέψαι τοὺς ἐμοὺς ἀρχιερεῖς, εἶγε κελεύσει ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς, εἰσέλθω καὶ αὐτός εἰς τὴν βασιλεύουσαν,

προσκυνήσων τὰ ἐκεῖ ἅγια προσκυνήματα καὶ τὸν ἰσαπόστολον ἅγιον βασιλέα καὶ τὸν ἀγιώτατον Πατριάρχην. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐξέβαλε πάντας τοῦ ὑπερώου, καὶ μετὰ παθαινομένης ψυχῆς, ἔχων καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς δακρύων μεστοὺς, ἤρξατο λέγειν πρὸς ἡμᾶς· « Παρακαλῶ τὸν φιλόστοργον καὶ ἅγιον ἡμῶν βασιλέα, ἵνα μετὰ τὸ εἰσελθεῖν τοὺς ἐμοὺς ἀρχιερεῖς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ βεβαιώσασθαι ταῦτα πάντα, ἃ εἶπομεν, ποιήσῃ τὸν Οἰκουμενικὸν καὶ ἀγιώτατον Πατριάρχην φορέσαι τὰ ἱερατικὰ αὐτοῦ, ὅσα φορεῖν εἶωθε τὴν θεῖαν ἐκτελῶν λειτουργίαν, καὶ ἀναβῆναι ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἢ ἐπὶ τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ θρόνου τοῦ ὀπισθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, κρατοῦντα ταῖς χερσὶ τὸν ἅγιον Σταυρὸν, ἔχοντα τὰ τίμια ξύλα, καὶ ἐπ' ἀκροάσει παντός τοῦ τε πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ εὐλογῆσαι τὸ γένος τῶν Ἀρμενίων, ὃ σχεδὸν ὄλον αἰῶνα ὑπὸ κατάραν ἦν, εἶτα ποιῆσαι εὐχὴν ἐκτενῆ καὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων Ἀρμενίων, ἵνα ὁ θέλων πάντων ἀνθρώπων τὴν σωτηρίαν Θεὸς ἀφήσῃ αὐτοῖς τοῦτο τὸ ἐξ ἀγνοίας οὐ κακουργίας ἀμάρτημα. » Ὡς οὖν ἐωρῶμεν αὐτὸν μετὰ συντετριμμένης καρδίας καὶ στεναγμῶν ταῦτα πρὸς ἡμᾶς λέγοντα, κεκινήμεθα καὶ ἡμεῖς πρὸς οἶκτον, καὶ ὄλοι δακρύων καὶ θρήνων γεγόναμεν ὥρας δὲ ὀλίγης παρελθούσης, καὶ οἷον τοῦ θρήνου κατηρεμήσαντος, εἶπον· « Ταύτην σου τὴν παράκλησιν, δέσποτα, ἐροῦμεν τῷ κραταιῷ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ. » Καὶ δοὺς ἡμῖν γραφὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν εὐσεβέστατον καὶ φιλόχριστον καὶ ἅγιον ἡμῶν αὐτοκράτορα, περιέχουσαν τὸ, « Δέχομαι τὴν τετάρτην μεγάλην καὶ Οἰκουμενικὴν ἁγίαν Σύνοδον », ἀπέλυσεν ἡμᾶς ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἀψάμενος τῆς κεφαλῆς ἡμῶν, ἠυλόγησεν ἡμᾶς. Ἡμεῖς δ' ἐπὶ πᾶσι τούτοις εὐχαριστήσαντες τῷ Θεῷ, τῆς πρὸς Κωνσταντινούπολιν φερούσης οἰχόμεθα, αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν » (1).

§. 15. Καὶ αὕτη μὲν ἐστὶν ἐν συνόψει ἡ τοῦ Νερσῆ καὶ Θεωριανοῦ διάλεξις. Ἐκ δὲ ταύτης πληροφορούμεθα, ὅτι ἡ Ἀρμε-

(1) Τῆς διαλέξεως ταύτης μνείαν ποιεῖται ἐν συντομίᾳ καὶ Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν (ὄρ. Ἐκκλ. Ἰστ. Τόμ. Γ', σελ. 50).

νική Ἐκκλησία οὐδέποτε ἀπέκλινε πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν Μιξοφουσιτῶν καὶ Θεοπασχιτῶν, τούναντίον δὲ ἀποβάλλεται καὶ ἀναθεματίζει μεθ' ἡμῶν τὸν φυρμόν καὶ τὴν σύγχυσιν τοῦ Εὐτυχοῦς, Διοσκόρου καὶ Σεβήρου τοῦ Ἀκεφάλου. Εἶδομεν ἐν αὐτῇ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Σαππιρίου Πέτρος ὠμολόγησεν, ὅτι ἔπαθεν ἢ ἐν Χριστῷ ἀνθρώπινος φύσις, καὶ ὅτι ἡ θεότης διέμεινεν ἀπαθής. Ἐρωτηθεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ Θεωριανοῦ, εἰ ἔπαθεν ὁ Υἱὸς εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, « ΜΗ ΓΕΝΟΙΤΟ », ἀπεκρίνατο· « **Η ΓΑΡ ΘΕΙΑ ΦΥΣΙΣ ΟΥ ΠΕΦΥΚΕ ΠΑΣΧΕΙΝ· ΕΠΑΘΕ ΔΕ ΚΑΤΑ ΑΛΗΘΕΙΑΝ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ, ΑΛΛ' ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΜΕΤΕΡΑΝ ΦΥΣΙΝ, ΑΥΤΗ ΓΑΡ ΠΕΦΥΚΕ ΠΑΣΧΕΙΝ** ». Εἶδομεν, ὅτι ὁ Καθολικὸς Νερσῆς ὁ Δ' διαβρήδην, ὡς ἀπὸ μέρους τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας, ὠμολόγησε τὸ ἀσύγχυτον καὶ ἀτρέπτου τῆς ἐν Χριστῷ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, φέρων παράδειγμα τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀσύγχυτον καὶ ἀδιάσπαστον ὑποστατικὴν τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος ἔνωσιν. « **ΩΣΠΕΡ ΕΝ Τῷ ΑΝΘΡΩΠῳ [ἔφη πρὸς τὸν Θεωριανόν] ΟΥ ΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΥΣΕΩΝ [σώματος καὶ ψυχῆς] ΠΑΡΗΚΟΛΟΥΘΗΣΕΝ, ΟΥΤΩΣ ΕΝ Τῷ ΧΡΙΣΤῳ** » [οὐ τροπὴ δηλονότι τῶν δύο φύσεων, θείας καὶ ἀνθρωπίνης, παρηκολούθησε]· καὶ, « **Λέγομεν μίαν φύσιν εἰς Χριστόν, ΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΥΤΥΧΕΑ ΣΥΓΧΕΟΝΤΕΣ, ΟΥΤΕ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΝ ΕΛΑΤΤΟΥΝΤΕΣ**, ἀλλὰ καθ' ἣν ἔννοιαν ὁ θεὸς Κύριλλος, γράφων κατὰ Νεστορίου, ἐκλαμβάνει αὐτήν »· ἐξ ὧν σαφῶς ἀποδείκνυται, ὅτι ἡ παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς Ἀρμενίοις ἐν χρήσει φράσις· μία φύσις ἐν Χριστῷ, ἐκ διαμέτρου ἀντίκειται κατ' ἔννοιαν τῇ τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τῶν ἄλλων Μονοφουσιτῶν ἢ Μιξοφουσιτῶν ὁμοήχῳ φράσει. Καίτοι δὲ, ὡς ἄριστα ἀπέδειξεν ὁ διαλεκτικώτατος Θεωριανός, ὁ θεὸς Κύριλλος κέχρηται τῷ παραδείγματι τοῦ ἀνθρώπου ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ, οὐχ ἥττον ὅμως ἢ παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις χρήσις τοῦ παραδείγματος τούτου, πρὸς δήλωσιν καὶ παράστασιν τοῦ ἀτρέπτου καὶ ἀσυγχύτου τῶν ἐν Χριστῷ φύσεων καὶ τῆς ἀδιασπάστου ὑποστατικῆς αὐτῶν ἐνώσεως, προθέλυμνα ἐκρίζοι καὶ τὴν ἐλαχίστην περὶ αὐτῶν ὑπόνοιαν, ὡς δῆθεν εὐτυχιανιζόντων ἢ σεβηριανιζόντων. Εἶδομεν

προσέτι, ὅτι οἱ Ἀρμένιοι, ἐξ ἀγνοίας, διὰ στενότητα τῆς ἑαυτῶν γλώσσης, οὐδόλως δὲ ἐκ κακουργίας, ἀπώσαντο τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, μὴ συνιέντες τὴν ἐν τῷ θεοπνεύστῳ αὐτῆς Ὁρῶ ἔννοιαν τῆς δογματικῆς ἐκείνης φράσεως: δύο φύσεις ἐν Χριστῷ. « Δέδοικα, ἔλεγεν ὁ Καθολικὸς Νερσῆς πρὸς τὸν Θεωριανόν, μήπως, φεύγοντες τὸ τοῦ Εὐτυχοῦς βάραθρον, εἰς τὸ τοῦ Νεστορίου ἐμπέσωμεν, διὰ τὰς δύο φύσεις δύο πρόσωπα παρεισάγοντες ». (Εἴρηται δὲ, ὅτι εἰς ταύτην τὴν κατὰ τῆς Συνόδου προκατάληψιν τῶν Ἀρμενίων συνέδραμον τὰ μάλιστα καὶ αἱ κακόβουλοι εἰσηγήσεις τῶν Μονοφουσιτῶν Σύρων). Ἐκ τούτων ἄρα δῆλον γίνεται, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι, ὡς ἀναθεματίζοντες τὸν Εὐτυχῆ καὶ Διοσκορον, καὶ ὁμολογοῦντες τὰς ἐν Χριστῷ φύσεις ἀτρέπτους καὶ ἀσυγχύτους, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα ἀπαθῆ, οὔτε Μονοφουσιταὶ εἰσι, κατὰ τὴν ἀληθῆ τῆς λέξεως ἔννοιαν, οὔτε Θεοπασχίται, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν μεθ' ἡμῶν περὶ τῆς Θεανθρωπήσεως ὀρθὴν δόξαν ἔχουσιν (1)· καὶ οὐδόλως, οὐδαμῶς περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ δόγματος ἀμαρτάνοντες, ἀλλὰ περὶ ταύτην ὀρθοδοξοῦντες, ἀπλῶς περὶ τὴν θεολογικὴν κυριολεξίαν σφάλλονται· διὸ καὶ μετὰ τὰς γενομένας ἐκατέρωθεν διασαφίσεις, ἔφη ὁ Καθολικὸς πρὸς τὸν Θεωριανόν· « **ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΗΜΗΝ ΚΑΙ ΕΙΜΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΜΕΘ' ὙΜΩΝ** »· καὶ, « **κατὰ τὸν ΝΟΥΝ** οὕτως ἐφρόνουν καὶ οὕτω φρονῶ, ὡς αὐτὸς ἡμῖν διετράνωσας ». Ἐπισφράγισις δὲ τοῦ λόγου μου ἔστω ἡ κατὰ τῶν Μονοφουσιτῶν συγραφή τοῦ Καθολικοῦ Ἰωάννου, ἣν καὶ ὁ τοῦτον διαδεξάμενος Γρηγόριος ἐβεβαίωσε, καὶ σὺν αὐτῷ ἅπασα ἡ τῶν

(1) Ταῦτα δὲ λέγοντας μηδεὶς ἡμᾶς ὑπολάβῃ ὡς ἐπιδοκιμάζοντας τὴν Ἀρμενικὴν φρασεολογίαν ἐν τῇ τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας θεῆς δόγματι· οὐδαμῶς· διότι, εἰ καὶ μὴ ἐνέχει αἰρετικὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν ἐρμηνείαν διδῶσιν αὐτῇ ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀρμενίων, ἀλλ' ὅμως, ὡς κακῶς ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν Μονοφουσιτῶν νοουμένη, ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ θεοπαραδότου δόγματος, ἀποβλητέα ἐστὶ καὶ ἀποσκορακιστέα διὰ τὸ σκάνδαλον, ὡς ὀρθότατα ἀποφαίνεται περὶ τούτου ὁ Θεωριανός. « Οἱ θεοὶ πατέρες [φησὶ πρὸς τὸν Καθολικόν] λέξιν ἐνίοτε οὐ πάνυ φαύλην, φαύλως δ' ὅμως παρὰ τινων νοουμένην καὶ ἐρμηνευομένην, ἀποβολῆς ἀξίαν ἔκριναν, οἷόν ἐστι καὶ τὸ Χριστοτόκος ἐπὶ τῆς Θεοτόκου λεγόμενον » κτλ.

Ἀρμενίων Ἐκκλησία ἀπεδέξατο, ἣν ἀναγνούς καὶ ὁ Θεωριανὸς ἐπεδοκίμασεν ὡς ὀρθόδοξον, καὶ ταύτης ἀντίγραφον πρὸς τὸν εὐσεβῆ βασιλέα ἀπεκόμισε.

Τὸ σχίσμα ἄρα τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ μᾶλλον ἐν ῥήμασι καὶ κατ' ἐπιφάνειαν, καὶ ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς ἐκκλησιαστικαῖς σχέσεσι καὶ διατυπώσεσιν, ἢ κατὰ βάθος καὶ κατ' οὐσίαν.

§. 16. Θλιβερόν, τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι, δι' ἀπλήν παρεξήγησιν μιᾶς δογματικῆς φράσεως, ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἀπέστησαν τῆς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν πνευματικῆς κοινωσίας, ὑπολαβόντες αὐτὴν ἄχρι τινὸς καιροῦ ὡς νεστοριανίζουσαν, κἀντεῦθεν ὑπόνοιαν ἡμῖν παρασχόντες περὶ ἑαυτῶν, ὡς τὰ τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου φρονούντων. Ἀλλὰ τὸ λυπηρόν τοῦτο γεγονός, τὸ ἐξ ἀγνοίας καὶ παρανοήσεως ἀποτεχθέν, πάντως ἤθελεν ἀρθῆ ἐκ μέσου, μετὰ τὰς δοθείσας ἐκατέρωθεν ἐν Ροῦμ-Καλὲ ἐξηγήσεις, εἰ μὴ, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, ἐπηκολούθει ὁ θάνατος τοῦ τε πολυζήλου ἐκείνου τῆς εὐσεβείας προμάχου, τοῦ θεοστεφοῦς αὐτοκράτορος Μανουήλ, καὶ τῶν ἐνδόξων ἐκείνων πρωθιεραρχῶν, Νερσῆ τοῦ Δ' καὶ τοῦ τοῦτον διαδεξαμένου Γρηγορίου τοῦ Δ', καὶ εἰ μὴ ἐπήρχετο ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλωσις ὑπὸ τῶν σταυροφθόρων Σταυροφόρων καὶ αἱ πρόοδοι αὐτῶν ἐν τῇ ἐσωτέρᾳ Ἀνατολῇ, εἰς ὧν τὴν προστασίαν φέροντες ὑπέβαλον ἑαυτοὺς οἱ ἐν Κιλικίᾳ ἡγεμόνες τῶν Ἀρμενίων· ἐξ ὧν αἰτιῶν προήλθεν ἡ παντελῆς διακοπὴ πάσης πνευματικῆς συναφείας καὶ σχέσεως τῶν Ἀρμενίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας (1). « La royauté,

(1) Ἀπερίγραπτά εἰσι τὰ δεινὰ, ἅπερ οἱ Σταυροφόροι ἐπήνεγκον εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν· αὐτοὶ οἱ παρεμποδίσαντες τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, Ὀρθόδοξου καὶ Ἀρμενικῆς, διὰ τῆς μεταξὺ τῶν δύο φιλοχρίστων ἐθνῶν ὀλεθρίου αὐτῶν παρεμβάσεως, αὐτοὶ οὗτοι ἐγένοντο ὡσαύτως παραίτιοι τῆς τελειωτικῆς ῥήξεως τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Διότι, εἰ καὶ τὸ σχίσμα πρὸ πολλοῦ ἤδη ἦν τετελεσμένον, διὰ τὰς καινοτομίας τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ὅμως διετηρεῖτό πως ἄχρι τοῦ 15' αἰῶνος λήγοντος σχέσις τις ἐξωτερικῆ, καὶ πρέσβεις ἐκκλησιαστικοὶ ἀνταπεστέλλοντο, καὶ ἀλληλογραφία μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων ἱεραρχῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ὑπῆρχεν, οἰκονομοῦσης τῆς Ἀνατολι-

γράφει ὁ Γίββων, *expira parmi les Arméniens au commencement de leur schisme (τῷ 515), et ceux de leurs rois chrétiens, qui au treizième siècle élevèrent sur les frontières de la Cilicie une monarchie passagère, étaient les protégés des Latins et les vassaux du sultan Turc, qui donnait des lois à Iconium* » (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 120). Ὅπως δὲ διαρρήξωσιν ἀσφαλέστερον οἱ καλοὶ οὔτοι χριστιανοὶ τὴν μετὰ τῶν Ὀρθόδοξων πνευματικὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν τῶν Ἀρμενίων, ἣτις ἐδόκει τοῖς πολιτικοῖς αὐτῶν συμφέρουσιν ἀσυμβίβαστος, παρεκίνησαν αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης κοινωσίαν· οἱ δὲ, πρὸς τοὺς καιροὺς πολιτευόμενοι, μικρὸν μετὰ τὴν διάλεξιν τοῦ Νερσῆ καὶ Θεωριανοῦ καὶ τὴν

κῆς τὰ ἀσθενήματα τῆς ἀγερώχου αὐτῆς ἰδελεφῆς, καὶ ἀπεκδεχομένης, ἐν χριστιανικῇ ὄντως ἀνοχῇ καὶ μακροθυμίᾳ, τὴν ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπιστροφὴν αὐτῆς. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας ἐκείνης ἐποχῆς, καθ' ἣν οἱ τυχοδιώκται οὔτοι, ἐπιλαθόμενοι τοῦ θρησκευτικοῦ σκοποῦ τῆς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείας αὐτῶν, ἤρξαντο ἐπιτίθεσθαι κατὰ τῶν Ὀρθόδοξων, ἐπευλογοῦσης τῆς Ῥώμης, καὶ βεβηλοῦν τοὺς ναοὺς τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἄλλα ἀνοσιουργήματα διαπράττειν, ὧν μετὰ φρίκης μνημονεῦει ἡ ἱστορία (ἐῷ λέγειν τὰ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀδικήματα, οἷον, τὰς πυρπολήσεις τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τὰς καταστροφὰς τῶν ἀριστοτεχνημάτων τῆς ἀρχαιότητος). ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, λέγω, ἐκείνης διεσπάσθησαν ὀλοτελῶς οἱ ἤδη λίαν ἀσθενεῖς καὶ κεχαλαρωμένοι πνευματικοὶ δεσμοί, οἱ συνάπτοντες τὴν Δύσιν μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ δῆλον ἐκ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ', τοιαῦτα γράφοντας πρὸς τοὺς Γαλλογενετοὺς ἄρπαγας τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων· « Χωρὶς νὰ ἔχητε οὐδὲν δικαίωμα καὶ ἐξουσίαν τινὰ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς αἰτίας ἐξεκλίνατε τῆς καθαρότητος τῆς ὑποσχέσεως ὑμῶν καὶ ἐκυριεύσατε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀντὶ νὰ ἐλευθερώσητε πάλιν τὰ Ἱεροσόλυμα· οὕτω δ' ἐπροτιμήσατε τῶν ἐπουρανίων τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ. Ἀλλὰ τὸ χεῖριστον πάντων, ὅτι τινὲς ἐξ ὑμῶν, οὔτε θρησκείας, οὔτε ἡλικίας, οὔτε γένους φειδόμενοι, ἔπραττον πανδήμως παντοίας ἀκαθαρσίας, παραδίδοντες εἰς τὰς ὕβρεις τῶν δούλων οὐ μόνον τὰς ὑπάνδρους γυναῖκας καὶ τὰς χήρας, ἀλλὰ καὶ τὰς παρθένους καὶ τὰς μοναζούσας· μὴ εὐχαριστούμενοι δὲ εἰς τὴν διαρπαγὴν τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν καὶ εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν οἰκῶν τῶν μεγιστάνων καὶ ἄλλων, ὠπλίσατε ἱερόσυλον χεῖρα καὶ ἐπὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς κληρονομίας, διαρπάζοντες ἐκ τῶν ναῶν τοῦ Θεοῦ τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ τὰς ἀργυρᾶς ἀγίας τραπέζας, βεβηλοῦντες τὰ θυσιαστήρια, ἀφαιροῦντες τοὺς σταυροὺς, τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἅγια λείψανα. Οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες ἀδύνατον νὰ ἀποφασίσωσι νὰ ὑποταγῶσι τῇ ἡμετέρᾳ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐπειδὴ δὲν βλέπουσιν ἄλλο εἰς τοὺς Λατίνους, εἰ μὴ ἐγκλήματα καὶ ἔργα σκότους, δι' ἅπερ ἀποστρέφονται αὐτοὺς ὡς κύνες ». (Οἰκουμ. Ἀλ.

ἐν Ῥούμ-Καλὲ συγκρότησιν Συνόδου, ἐν ἣ ὅ,τε Καθολικὸς Γρηγόριος ὁ Δ', ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ Νερσῆ, καὶ τριακοντατρεῖς Ἀρμένιοι ἐπίσκοποι ἀνεκήρυξαν τὴν ἔνωσιν τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς, παρόντος καὶ τοῦ Θεωριανοῦ (ἀποσαλέντος τὸ δεύτερον πρὸς Ἀρμενίους παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουῆλ καὶ τοῦ πατριάρχου Θεοδοσίου, περὶ ὧν λέγομεν ἐφεξῆς), ἐγκατέλιπον αὐθις τὴν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κοινωσίαν, καὶ συγκροτήσαντες ἐν τε τῇ πόλει Σῆς, πρωτεύουσῃ τῆς ἐν Κιλικίᾳ ἡγεμονίας αὐτῶν, ἐν Ἀδάνοις καὶ ἐν Θεοδοσιουπόλει Συνόδους, λήγοντος τοῦ ΙΒ' καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἡνώ-

Τόμ. Α') — Πρὸς ταῦτα παράθεσις καὶ τὰ ἐν τῇ παθητικωτάτῃ ἐπιστολῇ Γερμανοῦ τοῦ Νέου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (ἐν Νικαίᾳ ἐδρεύοντος) πρὸς τὸν Πάπαν Γρηγόριον τὸν Θ' διεκτραγιδούμενα θρησκευτικὰ τε καὶ πολιτικὰ τῶν Ἑλλήνων δεινοπαθήματα. « Ἐν ἐλείπετο μόνον, λέγει· γέγονε καὶ αὐτὸ, ἵνα μαρτυρίας καιρὸς ἐπιστῆ, καὶ βῆμα τυραννικὸν προτεθῆ, καὶ θρόνος μαρτυρικὸς ἀνοιγῆ, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸ στάδιον τῆς μαρτυρίας ἀνάβησώμεθα, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισόμενοι, καὶ παντοκρατορικῇ στεφθησόμεθα δεξιᾷ· οἷδεν ἡ Κύπρος, ἡ περιώνυμος νῆσος, νέους μάρτυρας θεασαμένη, καὶ στρατιώτας Χριστοῦ, οἱ πρότερον δι' ὕδατος διελθόντες δακρύων τῆς κατανόξεως καὶ τοῖς ἰδρῶσι λουσάμενοι τοῖς ἐκ τῶν ἀσκητικῶν πόνων ἐπὶ χρόνοις μακροῖς, τὸ τελευταῖον διήλθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ὁ ἀγνωσθῆτος Θεὸς εἰς ἀναψυχὴν· καλὰ γε ταῦτα, ἀγιώτατε τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου διάδοχε; ταῦτα παραγγέλλει ὁ τοῦ πράου καὶ ταπεινοῦ τῆ καρδία μαθητῆς; οὕτω καταρτίζει τοὺς πρεσβυτέρους δι' ἐπιστολῆς; (Πέτρου Α', ἐ, 1—5) αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ Πέτρου διδασκαλία; ὄφονται οἱ μὴ πειθαρχοῦντες αὐτῇ. Ἀλλὰ σύγγνωθι, ἅγιε Δέσποτα, καὶ τῶν προτέρων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερέων συμπαθέστατε καὶ πραότατε, καὶ ἀνάσχου ῥημάτων δριμύτητος μετεχόντων· παθαινομένης γὰρ καρδίας γεννήματα, καὶ δίδοται συγγνώμη παρὰ τῶν εὐδιακρίτων ἀνδρῶν τοῖς διὰ λύπην λαλήσασί τι δακνηρόν » κτλ. (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 998). Πρὸς ταῦτα πάντα συνάδει πληρέστατα καὶ ἡ πρὸς τὸν ἄρπαγα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Σιερῆν (Sir Henri) διαμαρτύρησις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν αἰκισμῶν καὶ βασάνων, ἃς ὑφίσταντο ὑπὸ τοῦ ἀπηνόου Πελαγίου, Λεγάτου Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' πρὸς ἐξόμοσιν τῆς πατρῴας ὀρθοδοξίας. « Ἡμεῖς μὲν ἄλλου γεγονότες γένους [ἔλεγον] καὶ ἄλλον ἀρχιερέα ἔχοντες [τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην], ἑαυτοὺς τῷ κράτει σου ὑπετάξαμεν, ὥστε σωματικῶς κατάρχειν ἡμῶν, οὐ μὴν γε ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς· σοῦ μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ὑπερμαχεῖσθαι τῶν ἀναγκαίων· τῶν δ' ἡμετέρων ἐκστῆναι σεβασμάτων τῶν ἀδυνάτων πάντων καθέστηκε » (Γεωρ. Ἀκροπολ. Χρονικ. ιζ').

θησαν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ!!! Οὕτως ἄρα ἐν καιροῖς χαλεποῖς τὰ κοσμικὰ συμφέροντα ἐπικρατοῦσι πολλάκις τῶν πνευματικῶν, καὶ τὰ πρόσκαιρα τῶν αἰώνιων! Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔνωσις αὕτη οὐδὲν ἔσχε πρακτικὸν ἀποτέλεσμα, εἰμὴ μόνον τὴν ὑπ' αὐτῶν σταθερὰν παραδοχὴν λατινικῶν ἐθίμων, ἐν οἷς αἱ πιννοειδεῖς μίτραι, ὁ ἐπισκοπικὸς δακτύλιος, ἡ χειροτονία πολλῶν ἱερέων καὶ διακόνων ἐν τῇ αὐτῇ λειτουργίᾳ κτλ. Περὶ δὲ τῆς ἐν πολιτικῶν συμφέροντι ψευδοῦς ταύτης ἐνώσεως σημειοῖ καὶ ὁ Γίββων ἐπὶ τὸ σκωπτικώτερον ταῦτα· « Il n'y a pas plus de verité dans l'union passagère des Arméniens avec les Latins, que dans ce compte (ὄν ἀναπλάττουσι δηλονότι οἱ παπικοὶ) de milles évêques amenés par leur Patriarche aux pieds du Pontife de Rome » (Gibbon, ib. I, IX, p. 121) (1).

§. 17. Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ἔργον τῆς μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐνώσεως ἔμεινεν ἀνεκτέλεστον, ὡς ἐκ τῶν καιρικῶν περιστάσεων, ἀλλ' ὅμως ἐγένετο ὀπωσδήποτε τὸ πρῶτον πρὸς αὐτὴν βῆμα· διότι, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν διηυκρινίσθη τὸ περὶ τῆς Ἐνσάρχου Οἰκονομίας ἀμοιβαῖον φρόνημα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διὰ τῆς ἐν Ῥούμ-Καλὲ διαλέξεως, μερικῆς τε καὶ συνοδικῆς, τῶν ἐξόχων ἐκείνων ἀνδρῶν, Νερσῆ, λέγω, καὶ Θεωριανοῦ, ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἀποβαλοῦσα ΓΕΝΙΚΩΣ τὴν ἔωλον ἐκείνην καθ' ἡμῶν πλάνην, ὡς δῆθεν νεσοριανίζόντων, καὶ μεγάλους ἀδελφούς, τουτέστι πρωτοτόκους ἀδελφούς, ἐν τῇ πίσει ἡμᾶς ἀναγνωρίσασα, ἤρην ἐκ μέσου τὸ κυριώτατον τῇ ἐνώσει πρόσκομμα. Διὸ καὶ τὴν καλλιπάρθενον μάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Εὐφημίαν, τὴν τὸν ἱερὸν Τόμον τῆς Δ' Συνόδου ὑπερφυῶς κυρώσασαν, εὐφημεῖ καὶ γεραίρει (καὶ δῆλον ἐκ τῆς πολυπληθοῦς τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων

(1) Ἰστέον, ὅτι, καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Θεωριανοῦ παρὰ τῷ Νερσῆ, οἱ Ἀρμένιοι, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ἀποστειλάντες πρεσβείαν πρὸς τὸν Πάπαν Εὐγένιον τὸν Γ', ἐπεζήτησαν τὴν μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας κοινωσίαν, κατὰ τὸν Ὄθωνα τὸν Φρανσιγῆνσιον (ὄρ. Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. Γ', σελ. 50).

εἰς τὸν πάνσεπτον πατριαρχικὸν ναὸν, κατὰ τὴν ἐτήσιον μνήμην τῆς πανενδόξου ταύτης μάρτυρος, συρροῆς, ἐπὶ προσκυνήσει τῆς ἀγίας αὐτῆς σοροῦ), εἰ καὶ διστάζει ἔτι νὰ ὁμολογήσῃ διαρρήδην τὸ θεῖον κῦρος τῆς πανιέρου ταύτης Συνόδου· οὕτως ἰσχυρά ἐστὶν ἡ δύναμις τῆς προλήψεως! Ὡστε λοιπὸν οὐδὲν ἄλλο λείπεται πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, εἰμὴ ἢ πρὸς ἀλλήλας ἐπίσημος διακοίνωσις τοῦ ἑαυτῶν φρονήματος, ἢ ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων ἄχρι τοῦδε ἀποκωλυθεῖσα, καὶ ἢ ἐπανάληψις, κατὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς διατυπώσεις, τῶν πνευματικῶν σχέσεων.

§. 18. Πολλάκις, ἐξ ἀπλῆς παρανοήσεως, προῆλθε διάστασις πνευματικῆ τῶν ὀρθοδόξως εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Οὕτω λ. χ. ἐκ παρανοήσεως φράσεων τινῶν τῶν πρὸς Νεστόριον δώδεκα ἀναθεματισμῶν ἢ κεφαλαίων τοῦ Κυρίλλου, ὑπελήφθη ὁ ἱερός οὗτος Πατὴρ παρ' ὅλης Ἐκκλησίας, τῆς ὑπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας, ὡς μὴ εὐσεβοφρονῶν, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ ταύτης πρόεδρος Ἰωάννης καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἱεράρχαι (μεθ' ὧν καὶ ὁ ἱερός Θεοδώρητος), εἰ καὶ ὀρθοδοξότατοι, αὐτόν τε τὸν Κύριλλον καθεῖλον, καὶ τὴν Οἰκουμενικὴν Γ', τὴν τὸν δυσσεβῆ ἀνθρωπολάτρην Νεστόριον τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι παραδοῦσαν, ἀπώσαντο. Ἀλλ' ἐφεξῆς, γενομένης, ὡς εἶδομεν, τῆς τῶν ἀναθεματισμῶν ἐπιλύσεως ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Πατρὸς, πάντες οἱ τῆς Ἀνατολικῆς διοικήσεως ἐπίσκοποι μετὰ τοῦ προέδρου αὐτῶν Ἰωάννου συνεκοινώνησαν τῷ Κυρίλλῳ, καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς Γ' Συνόδου ὡς θεῖα καὶ ἱερά κατασπάσαντο. — Καί μοι σημειοῦ καλῶς, φιλόχριστε ἀναγνώστα, τὴν ἀναλογίαν τῶν δύο τούτων σοβαρῶν ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων. Οἱ μὲν Ἀνατολικοὶ καθαιροῦσι τὸν Κύριλλον ὡς ἀπολιναρίζοντα καὶ ὡς, παρὰ τὴν εὐαγγελικὴν καὶ συνοδικὴν διδασκαλίαν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι δογματίζοντα· συνάμα δὲ ἀποβάλλουσι τὴν Γ' Σύνοδον, τὴν κατὰ τοῦ Νεστορίου συγχροτηθεῖσαν, ὡς συμφρονοῦσαν καὶ προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου. Οἱ δὲ θεῖοι Πατέρες πάλιν τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς, ὀρῶντες τὴν καθ' ἑαυτῶν τηλικαύτην κα-

ταφορὰν τῶν Ἀνατολικῶν ἐπισκόπων, ὑπολαμβάνουσι αὐτοὺς ὡς φίλους καὶ ὀπαδοὺς τοῦ Νεστορίου. Καὶ ὅμως, καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εἰσὶν ὀρθοδοξότατοι· καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐπίσης εἰσὶ τῆς τε Νεστορίου καὶ Ἀπολιναρίου πλάνης καὶ τῆς ἀντευαγγελικῆς διττῆς ἐκπορεύσεως πολεμιώτατοι. — Πάλιν. Ἡ μὲν Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἐκ παρανοήσεως ἀθετεῖ τὴν κατὰ τοῦ Εὐτυχοῦς συνελθοῦσαν Δ' Σύνοδον, ὡς δῆθεν νεσοριανίζουσαν· οἱ δὲ Ὀρθόδοξοι, ὀρῶντες τὴν ἐναντιότητα αὐτῆς κατὰ τῆς εἰρημένης ἀγίας Συνόδου, ὑπολαμβάνουσι αὐτὴν ὡς ὀπαδὸν τῆς εὐτυχιανῆς αἱρέσεως. Καὶ ὅμως ἐκάτεροι τὴν αὐτὴν κατ' οὐσίαν δόξαν περὶ τῆς Ἐνσάρχου τοῦ Θεοῦ Λόγου Οἰκονομίας ἔχουσι, καὶ ὁμοίως τὸν τε Νεστόριον, καὶ τὸν Εὐτυχῆ, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς Μονοφυσίτας, Μιξοφυσίτας καὶ Θεοπασχίτας αἰρετικοὺς ἀποβάλλουσι. Τοιαῦτα οὖν παραδείγματα παρανοήσεως ἔχοντες, ὁποῖον ἢ μεταξὺ τῆς Γ' Συνόδου καὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολικῆς διοικήσεως, πεπεύσμεθα, ὅτι ἀπλῆ ἐξήγησις τοῦ περὶ Ἐνανθρωπήσεως δόγματος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἐπαναλαμβανομένη σήμερον, ἐν πνεύματι μὲν τοι γε χριστιανικῆς ἀγάπης, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μακαρίων ἐκείνων Πατέρων, θέλει ἄρει ἐκ μέσου, τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης συνεργοῦντος, πᾶσαν παρανόησιν, ἀναφυσίαν, τυχόν, ἐκ νέου, μετὰ τὴν ἐπίσημον δηλονότι ἐκείνην τοῦ Θεωριανοῦ καὶ Νερσῆ διάλεξιν, ὡς ἐκ τῆς ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας, διὰ τε τὰς σταυροφορίας καὶ τὰς ἐπακολουθησάσας ἀλλεπαλλήλους πολιτικὰς μεταβολὰς καὶ περιπετείας, διακοπῆς τῶν πνευματικῶν αὐτῶν σχέσεων, καὶ συνάψει εὐχερῶς τὰ δύο ἀδελφὰ ἔθνη καὶ ἐν τῷ τῆς θείας Ἐνανθρωπήσεως δόγματι κατ' οὐσίαν ὀμοδοξοῦντα, εἰς ἓν σῶμα πνευματικόν, πρὸς δόξαν καὶ αἴνεσιν τοῦ ἄρχοντος τῆς εἰρήνης καὶ μεγάλου σωτῆρος τοῦ κόσμου καὶ λυτρωτοῦ.

§. 19. Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε εἰρημένων ἐναργῶς, οἶμαι, ἀποδείκνυται, ὅτι ἡ περὶ τῆς Ἐνσάρχου Οἰκονομίας δόξα τῶν Ἀρμενίων ἐκ διαμέτρου ἀντίκειται τῇ τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τῶν ἄλλων Μονοφυσιτῶν· καὶ ὅμως ἄπορον, πῶς τῶν ἡμετέρων τινές, μὴ προσχόντες τῇ ἐπισήμῳ ἐκείνῃ διαλέξει καὶ τῇ πράξει

τῆς ἐν Ῥούμ-Καλὲ συγκροτηθείσης Συνόδου, ἐν ἣ ἀνεθεματίσθησαν διαβρῆδην ὁ Εὐτυχῆς, ὁ Διόσκορος, ὁ Σεβῆρος καὶ οἱ ἄλλοι Μονοφυσῖται αἱρετικοὶ ὑπὸ τε τοῦ καθολικοῦ Γρηγορίου τοῦ Δ' καὶ τριάκοντα τριῶν Ἀρμενίων ἐπισκόπων, ἄπορον, λέγω, πῶς δισχυρίσθησαν, ὅτι ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἀκολουθεῖ τῇ αἰρέσει τοῦ Εὐτυχοῦς. Οὐ μόνον δ' ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀλλογενῶν πολλοὶ τὴν αὐτὴν ἔσχον δόξαν περὶ αὐτῆς· οὕτω λ. χ. ὁ Γίββων ἀποφαίνεται· « Les Arméniens sont les pures disciples d'Eutychès » (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 120)· ὁμοίως καὶ οἱ σοφοὶ συντάχται τοῦ *Dictionnaire historique des cultes religieux* γράφουσι· « Dans le sixième siècle (τῷ 515) le Patriarche des Arméniens Nersès (δ Β') adopta les erreurs des Eutychiens ou Monophysites et rejeta le concile de Calcédoine » (Tom. IV, p. 206)· ὁμοίως καὶ ὁ Galanus, ὁ Villote Quien καὶ ὁ Klaporth μονοφυσιστισμὸν καὶ ἄλλας προσέτι αἰρέσεις τοῖς Ἀρμενίοις προσάπτουσιν (Ῥορ. *Hist. des sectes religieuses*, Tom. IV, p. 228) κτλ. (1). Ὅθεν ὀρθῶς καὶ δικαίως καὶ ὁ Chevalier Ricaut σημειοῖ· « J'ai lu dans quelques auteurs une accusation criante contre l'Eglise Arménienne, qu'elle n'admet qu'une nature en Jésus Christ, ce qui était l'hérésie d'Eutychès. J'ai moi-même été dans l'erreur de ces écrivains, et je n'en suis revenu qu'après avoir bien examiné les articles de la confession des Arméniens » (βλ. *Hist. présent de l'état de l'Eglise Grecque*, p. 403.) Πλὴν δὲ τῆς Εὐτυχιανῆς αἰρέσεως, προσήφθησαν αὐτοῖς καὶ ἄλλαι αἰρέσεις· Νικήτας λ. χ. ὁ Χωνιάτης, οὐκ οἶδα πόθεν τὰς ἀφορμὰς λαβὼν, βεβαιοῖ ὅτι εἰσὶ καὶ εἰκονομάχοι· « Μόνοι τῶν ἀπάντων [γράφει] Ἀρμένιοι οὐκ ἐπιδρομὴν ἔθνων, ἀλλὰ φίλων παρουσίαν τὴν τῶν Ἀλαμανῶν (σταυροφόρων) διέλευσιν ἤγηντο· ἐπειδὴ καὶ συγχρῶνται Ἀρ-

(1) Πρόδηλον οὖν, ὅτι ἡ τοιαύτη περὶ Ἀρμενίων δόξα προῆλθεν ἐκ τῆς ἀποβολῆς τῆς Δ' Συνόδου· ἀλλ' ἡμεῖς ἀπεδείξαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὅτι οἱ Ἀρμένιοι ἀπώσαντο τὴν Σύνοδον ταύτην, οὐχ ὡς καταδικάσαντες τὸν Εὐτυχῆ, ὃν καὶ αὐτοὶ κατεδίκαν πολλάκις, ἀλλ' ὡς ὑποπεσοῦσαν δῆθεν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου.

μενίοις Ἀλαμανοῖ, καὶ κατὰ τῶν αἰρέσεων τὰς πλείστας συμφέρονται· Ἀρμενίοις γὰρ καὶ Ἀλαμανοῖς ἐπίσης ἡ τῶν ἀγίων εἰκόνων προσκύνησις ἀπηγόρευται (1), καὶ τοῖς ἀζύμοις κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας ἀμφοτέροι κέχρηται, καὶ ἄλλα ἄττα, ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς ἀπόβλητα, οὗτοι, σφαλλόμενοι τοῦ ὀρθοῦ, τηροῦσιν ὡς ἔννομα » (σελ. 527). Εἰκονομάχους αὐτοὺς φρονεῖ καὶ Γίββων, οὕτως γράφων· « Les Arméniens détestent pieusement l'idololatrie des Grecs » (εἰδωλολατρείαν καλῶν ὁ σοφὸς χριστομάχος τὴν σχετικὴν καὶ τιμητικὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν!)

§. 20. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ἐν τῷ Δ' Τόμῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Μελετίου, ἤτοι ἐν τῷ Συμπληρωματικῇ αὐτῆς, τῷ ὑπὸ τοῦ Γ. Βενδότου «μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας » (!) ἐρανισθέντι, ἀπηριθμημένων αἰρέσεων, ἃς οὕτως ἀταλαιπύρως καὶ ἀβασανίστως ἀπονέμει τοῖς ἀδελφοῖς Ἀρμενίοις, συναγαγὼν πάντως αὐτὰς ἐκ τινῶν ἀκριτομύθων Βυζαντινῶν; Ἴδου τί γράφει περὶ αὐτῶν ὁ οὐχὶ ἄγαν κριτικὸς οὗτος ἀνὴρ· « Οἱ Ἀρμένιοι [οἱ ἀρχαιότεροι] τόσας αἰρέσεις ἐγκαλοῦνται νὰ ἔχωσιν, ὥστε ὑπερβαίνουσι πᾶσαν πίστιν ἀνθρώπινον. Εἰσὶ δὲ αἱ ἀκόλουθοι:

» α) Ἐλεγον τὸν Θεὸν ψεύστην!

» β) Ὁμολόγουν μίαν μόνην θέλησιν ἐν Χριστῷ, καὶ ταύτην θεῖαν, ἀρνούμενοι τὴν ἀνθρώπινον.

» γ) Ἐλεγον πῶς ὁ Χριστὸς δὲν ἀνέστη τῇ Κυριακῇ, ἀλλὰ τῷ Σαββάτῳ· ὅθεν δὲν ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ τῇ δευτέρᾳ.

» δ) Ὅτι ὁ σταυρὸς δὲν πρέπει νὰ προσκυνῆται, ἀλλὰ νὰ πλυθῆ, καὶ εἰς τὴν μέσην νὰ χωθῆ ἐν καρφίον βαμμένον εἰς

(1) Γνωστὸν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ὅτι, μικρὸν μετὰ τὴν Ζ' Σύνοδον, πολλοὶ τῶν Γαλλογερμανῶν ἐπισκόπων, ἐν Φραγκοφόρτῃ συνελθόντες, κελεύσματι Καρόλου τοῦ Μάγνου, ἀπεκήρυξαν τὴν ἀγίαν ταύτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, περὶ μηδενὸς ποιησάμενοι τὰς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων εὐσεβεῖς παραστάσεις τῆς Ῥώμης.

τὴν μυστικὴν θυσίαν, καὶ οὕτω νὰ τίθεται εἰς προσκύνησιν τῶν πιστῶν.

» ε) Ἐλεγον, ὅτι, ἂν οἱ προπάτορες ἔμενον εἰς τὴν ἀθῶαν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς ἔπλασεν ὁ Θεός, δὲν ἤθελε συνευρεθῆ ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν Εὐάν, ἀλλὰ μετὰ ἄλλον τρόπον ἤθελε τεκνοποιήσῃ καὶ αὐξήσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος (1).

» ς) Ὅτι ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν παράβασιν τῆς θείας ἐντολῆς ἔβλαψε μόνον τὸν ἑαυτὸν του, καὶ ὅτι τὰ νήπια δὲν μετέχουσιν ἐκ κοιλίας μητρὸς τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας.

» ζ) Ἡ θεία μυσταγωγία οὔτε ὠφέλιμος ἐστίν, οὔτε ζημιώδης.

» η) Ὅτι τὸ βάπτισμα δὲν εἶναι ἀναγκαῖον ἵνα ἐξαλείψῃ τὴν προπατορικὴν ἁμαρτίαν, τῆς ὁποίας, ἔλεγον, δὲν μετέχει ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ πῶς εἶναι ἀναγκαῖον νὰ παραδώσῃ χάριν τοῖς πιστοῖς.

» θ) Ὅτι οἱ παῖδες τῶν ὀρθοδόξων, χωρὶς τοῦ θεοῦ βαπτίσματος ἀποθνήσκοντες, ἀπῆρχοντο εἰς τὸν παράδεισον, οἱ δὲ τῶν ἀπίστων καὶ αἰρετικῶν εἰς τὴν κόλασιν.

» ι) Ὅτι δὲν ἤθελεν ὑπάρχει ἁμαρτία, ἂν δὲν ἦσαν δαίμονες εἰς τὸ κακὸν παρακινουῦντες τὸν ἄνθρωπον· ὅθεν ἐσυμπέραιναν πῶς μὴ δυνάμενος ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐναντιωθῆ τῷ διαβόλῳ, δὲν ἤμπορεῖ εἰς τὴν ἁμαρτίαν νὰ ἐνέχηται.

(1) Καὶ ὁμοίως ἡ γνώμη αὕτη ἐστὶ γνώμη δύο φασινῶν φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας, Γρηγορίου, φημί, τοῦ Νύσσης καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὧν ὁ μὲν πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας « εἰ μετὰ τὴν παράβασιν τῆς θείας ἐντολῆς ἡ παιδοποιΐα, πῶς ἂν ἐγένετο ἡ τοῦ ἀνθρώπινου γένους αὐξήσις, εἰ ἀναμάρτητοι διέμενον οἱ πρωτόπλαστοι, » ἀποκρίνεται ἐν τῷ περὶ ἀνθρώπου κατασκευῆς· « Εἰ στενοχωρεῖται τις ἐπιζητῶν τὸν τῆς γενέσεως τρόπον, εἰ μὴ προσεδεήθη τῆς διὰ τοῦ γάμου συνεργείας ὁ ἄνθρωπος, ἀντερωτήσομεν καὶ ἡμεῖς τὸν τῆς ἀγγελικῆς ὑποστάσεως τρόπον, πῶς ἐν ἀπέρις μυριάσιν ἐκεῖνοι, καὶ μία οὐσία ὄντες, καὶ ἐν πολλοῖς ἀριθμούμενοι » Ὁ δὲ φησὶ « Μετὰ τὴν παράβασιν ἡ παιδοποιΐα, ἐπεὶ μέχρις ἐκεῖνου, καθάπερ ἄγγελοι, διητῶντο ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐχ ὑπὸ ἐπιθυμίας φλεγομένοι » (Ὁμιλ. Ε' εἰς τὴν Ἑξαήμερον.) « Μετὰ τὴν ἐκπτώσιν τὴν ἐκ τοῦ παραδείσου, τότε ἡ συνουσία ἀρχὴν λαμβάνουσα ἀρχεται· πρὸ γὰρ τοῦ παραθεῖναι τὴν ἐντολὴν τὴν δεσποτικὴν τὸν ἄνθρωπον, ἀγγελικῶς βιοῦντι οὐδὲν τοιοῦτον ὑπῆρχεν (αὐτ. Ὁμιλ. ΙΗ').

» ια) Ὅτι εἰσὶν ἁμαρτίαι τινὲς ἀσυγχώρητοι.

» ιβ) Ὅτι ἐν τῇ ἀναστάσει πάντες ἀναστήσονται ἐν σώματι ἀνδρός.

» ιγ) Ὅτι πάντες οἱ πρὸ Χριστοῦ ἦσαν κολασμένοι, οὐχὶ ἐξ αἰτίας τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς προσωπικῆς τῶν προγόνων· ἄλλως δὲν ἦτο δίκαιος ὁ Θεός νὰ κολάσῃ πάντας τοὺς πρὸ Χριστοῦ τελευτήσαντας.

» ιδ) Ὅτι τὰ θεῖα χαρίσματα τῆς πίστεως καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀξίαι νὰ ἀγοράζωνται διὰ χρημάτων.

» ιε) Ὅτι οἱ μακάριοι δὲν βλέπουσι τὴν θεῖαν οὐσίαν (;)

» ις) Ὅτι οἱ μακάριοι βλέπουσιν τινὰ καθαρότητα τῆς οὐσίας, καὶ διὰ μέσου αὐτῆς γίνονται μακάριοι.

» ιζ) Ὅτι αἱ τιμωρίαι τῶν διαβόλων εἶναι κοσμικαί.

» ιη) Ὅτι κανὲν μυστήριον δὲν προξενεῖ χάριν.

» ιθ) Ὅτι μόνον οἶνον εἰς τὴν θεῖαν μυσταγωγίαν ἔπρεπε νὰ μεταχειρίζωνται χωρὶς ὕδατος.

» κ) Ὅτι τὸ μυστήριον τοῦ γάμου νὰ μὴν ἦναι μυστήριον, οὔτε νὰ ἐδιορίσθη παρὰ Χριστοῦ » κτλ. κτλ.

III.

Περὶ θρησκευτικῶν φάσεων καὶ παραλλαγῶν
τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας.

§. 1. **Κ**ΑΤΑ τινὰ πρόρρησιν τοῦ Καθολικοῦ ἁγίου Ἰσαὰκ τοῦ Μεγάλου (Μέτζ), τοῦ κατ'ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος ἀκμάσαντος, οἱ Ἀρμένιοι ἔμελλον ἀποσχισθῆναι τῆς ὀρθοδόξου ὁλομελείας. Ἡ πρόρρησις αὕτη ἐπληρώθη δυστυχῶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, ἐπὶ τοῦ Καθολικοῦ Νερσῆ τοῦ Β'. Οὗτος γὰρ, εἰσηγήσει τῶν Μονοφυσιτῶν Σύρων, Σύνοδον συναθροίσας περὶ τὸ 311 ἐν τῇ πόλει Τοβὶν (Δίβιον), μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρακτικῶν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δις συγκροτηθέντος παρανόμου συνεδρίου κατὰ τὰ ἔτη 457 καὶ 471 ὑπὸ τοῦ θεοστυγοῦς Τιμοθέου τοῦ Αἰλούρου, ἀνεθεμάτισεν αὐτὴν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εὐαρίθμων ἐπισκόπων ὡς τὰ τοῦ Νεστορίου φρονοῦσαν, παραδεξάμενος τὰ ἄζυμα, τὴν ἐν τῷ Τρισαγίῳ μεταβολὴν («ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς»), τὴν εἰς τὴν 6 Ἰανουαρίου μετὰθεσιν τῆς ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, καὶ ἄλλας τινὰς καινοτομίας τῶν Σύρων, ἐκφωνήσας ἅμα καὶ ἀνάθεμα κατὰ τῶν κοινωνούντων τοῖς Νεσοριανοῖς Ῥωμαίοις (τοῖς Ὀρθοδόξοις). Τὸ δ' ἐκ τούτου ἀποτεχθὲν σχίσμα ἐκράτυεν ὁ Καθολικὸς Μωϋσῆς ὁ Α', ἐκφωνήσας καὶ αὐτὸς ἀνάθεμα τῷ 551 κατὰ τῆς Δ' Συνόδου ἐν τῷ συγκροτηθέντι ὑπ' αὐτοῦ ἐν Τοβὶν συνεδρίῳ· τὸ δ' ἀνάθεμα τοῦτο ἐπανελήφθη κατὰ τοὺς ἐξῆς χρόνους ὑπὸ τῶν Καθολικῶν Ἀβραὰμ τοῦ Α', Κομιδᾶ, Ἰωάννου τοῦ ΣΤ', τοῦ ἐπικαλουμένου Βαδμαπᾶν, ἥτοι ἰσορι-

κοῦ, τοῦ περὶ τὸν Θ' αἰῶνα ἀρχιεπισκοπεύσαντος, καὶ εἴτινος ἄλλου.

§. 2. Πλὴν ἄλλ' ὅμως ἐν τούτῳ τῷ χριστιανικῷ διαστήματι καὶ ἐξῆς, ἀπὸ τοῦ Θ' ἄχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος λήγοντος, συνεχροτήθησαν καὶ Σύνοδοι ἱεραὶ, ἐν αἷς ἐπανειλημμένως ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἡ θειότης τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καὶ ἡ ἔνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐγγράφως ἐβεβαιώθη. Εἴπωμεν οὖν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς παλιμβούλου καὶ ἀκατονομάστου ταύτης θρησκευτικῆς πορείας τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων.

§. 3. Μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Διβίῳ ἀποκήρυξιν τῆς Δ' Συνόδου ὑπὸ Νερσῆ τοῦ Β', ἀρχων τις Ἀρμένιος, τοῦνομα Βερτᾶν, ἀποστατήσας κατὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ, ὤχετο φεύγων εἰς βασιλεύουσαν· κατὰ παρακίνησιν δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου, προσκαλεῖται ὁ ρηθεὶς Ἀρμενίους τινὰς ἐπισκόπους εἰς τὴν ἤδη τότε συγκροτουμένην Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἐν ἧ ἀνεθεματίσθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ τρία ἐκεῖνα Κεφάλαια, ἥτοι τὰ συγγράμματα Θεοδώρου τοῦ Μουφοεστίας, ἡ ἐπιστολὴ Ἰθα Ἐδέσσης πρὸς Μάριν τὸν Πέρσην, καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Θεοδωρήτου κατὰ τῶν πρὸς Νεστόριον Δώδεκα Ἀναθεματισμῶν τοῦ θείου Κυρίλλου συγγεγραμμένα, ἅτινα ἦσαν, ὡς εἴρηται, μία τῶν ἀφορμῶν τοῦ Ἀρμενικοῦ σχίσματος (1). Ἄλλ' ὁ τότε Καθολικὸς Ὁανέζης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεκήρυξαν τοὺς εἰρημένους ἐπισκόπους, οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἑαυτῶν σχίσματος προσκαλοῦνται καὶ τὸν Καθολικὸν τῶν Ἀλβανῶν καὶ Ἰβήρων κοινω- νῆσαι τῷ κατὰ τῆς Δ' Συνόδου ἀντορθοδόξῳ αὐτῶν φρονήματι· ἀλλ' αὐτὸς ἤλεγξε τοὺς περὶ τὸν Ὁανέζην, εὐσεβοφρόνως ἐ-

(1) Ἐχει δὲ ἡ περὶ τούτων συνοδικὴ πράξις ὡδε: «Κατακρίνομεν δὲ καὶ ἀναθεματίζομεν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἅπασιν αἰρετικοῖς. . . . καὶ Θεόδωρον τὸν λεγόμενον Μουφοεστίας ἐπίσκοπον καὶ τὰ ἀσεβῆ αὐτοῦ συγγράμματα, καὶ τὰ ἀσεβῶς συγγραφέντα παρὰ Θεοδωρήτου κατὰ τε τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῶν δώδεκα κεφαλαίων τοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου καὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἁγίας Συνόδου. . . πρὸς τούτοις ἀναθεματίζομεν καὶ τὴν ἀσεβῆ ἐπιστολὴν τὴν λεγομένην παρὰ Ἰθα γεγράφθαι πρὸς Μάριν τὸν Πέρσην» (Συνελ. Η').

πειπών· «Ὡς Πέτρος καὶ Γρηγόριος οἱ πρὸ ἐμοῦ, οὕτω καὶ γὰρ φρονῶ».

§. 4. Ἐν τούτοις, παραχωρήσαντος τοῦ Χοσρόου, δι' εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μαυρίκιον, τὸν θετὸν αὐτοῦ πατέρα, ὡς ἀποκαταστήσαντα αὐτὸν ἐπὶ τὸν βασιλεῖον θρόνον τῆς Περσίας, ἐξ οὗ ὑπὸ τοῦ ἀποστάτου Βαρδάμου ἐκβέβλητο, παραχωρήσαντος, λέγω, τοῦ Χοσρόου τοῖς Ἑλλησι τὴν Ἀρμενίαν καὶ ἄλλας χώρας ἄχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης ἐκτεινομένης (1), ἀφίκετο εἰς Βυζάντιον ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Μουσίκλης προσκυνήσων τὸν αὐτοκράτορα. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Σταυροῦ οὐκ ἀπῆλθεν ὁ ῥηθεὶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὁ Μαυρίκιος εἶπεν αὐτῷ· «Διατί, τοῦ Βερτάν δεξαμένου τὴν κοινωनीαν, αὐτὸς ἀθετεῖς;» Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο· «Διὰ φόβον ἐκοινώνησεν ὑμῖν ὁ Βερτάν· ἀλλὰ γενέσθω Σύνοδος, καὶ οἱ Ἀρμένιοι ἔχουσιν εἰπεῖν τὰ ἑαυτῶν δίκαια». Ταῦτα ἀκούσας ὁ αὐτοκράτωρ, προσέταξε τὸν Καθολικὸν Μωϋσέα τὸν Β' καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους ἐλθεῖν εἰς Βυζάντιον. Ἄλλ' αὐτὸς οὐ μόνον ἠπειθήσεν τῷ βασιλικῷ ἐπιτάγματι, ὡς καὶ οἱ ἐν Περσαρμενία ἐπίσκοποι, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβαλλούσης θρασύτητος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν εὐσεβῆ αὐτοκράτορα· «Μὴ γένοιτο νὰ διαβῶ τὸν ποταμὸν Ἀζάτ [τὸν εἰς τὸν Ἀράξην εἰσβάλλοντα] ὅπως μεταβάλω τὰ ἱερὰ ἡμῶν ἔθιμα καὶ παραδεχθῶ ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ ἔνζυμα καὶ οἶνον μεθ' ὕδατος». Ἄλλ' ὅμως οἱ τῆς ἐπαρχίας Δαρῶν καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρμενίας χωρῶν ἐπίσκοποι προθύμως ἐδέξαντο τὴν αὐτοκρατορικὴν πρόσκλησιν. Καὶ δὴ, ἐλθόντες εἰς Βυζάντιον συνοδικῶς ἀπεβάλλοντο τὰς Ἀρμενικὰς ἢ Συριακὰς καινοτομίας, ἀνωμολόγησαν τὴν θειότητα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καὶ τὴν μετὰ τῆς Ὁρ-

(1) Ὁρ. Gibbon, Tom. XII, p. 399. Πρὸς καὶ Εὐαγγ. Ἐκκλ. Ἱστορ. ις'—κβ', ἐνθα κεῖνται καὶ αἱ βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην ἀποπνεύουσαι ἐπιστολαὶ τοῦ Χοσρόου πρὸς τὸν μάρτυρα Σέργιον, ἑλληνιστὶ πρωτοτύπως συντεταγμέναι, ἐν αἷς ἀναφέρονται αἱ ἐν τῇ τότε θρυλούμεναι κατ' ὄναρ ἐμφάνειαι καὶ προρρήσεις τοῦ Ἁγίου πρὸς τὸν εἰρημένον ἡγεμόνα περὶ τῆς βεβαίας ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τὸν βασιλεῖον θρόνον τῆς Περσίας.

θοδόξου Ἐκκλησίας ἔνωσιν αὐτῶν ἐγγράφως ἐβεβαίωσαν. Τότε δὲ ὁ Μωϋσῆς, θυμῷ ἐκκαυθεὶς, συνέδριον ἄνομον ἐν Τοβὶν συστήσας (τῷ 551), ἀναθεματίζει, ὡς εἴρηται, τὴν Δ' Σύνοδον, βεβαιοῖ τὰ ὑπὸ τοῦ Νερσῆ τοῦ Β' τολμηθέντα, καὶ ἀποκηρύττει τοὺς εἰρημένους εὐσεβεῖς ἐπισκόπους, περιάψας αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ὁμόφροσιν αὐτῶν ὡς ὑβριστικὸν ἐπίθετον τὸ, χαλκικόν ζων, ἤτοι χαλκηδονίζων, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ (κατὰ τὸ φρόνημα αὐτοῦ) τῷ Νεστοριανός! Ὅπως δὲ κρατύνῃ τὴν μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων καὶ Ὁρθοδόξων διάστασιν, καταργεῖ ὁ πάντολμος τὴν ἀπὸ τῆς Ἐνσάρχου Οἰκονομίας χρονολογίαν, τὴν παρὰ πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων γενικῶς παραδεδεγμένην, ἐπιτάξας ἐξαριθμεῖσθαι τὰ ἔτη ἀπὸ τοῦ συζάντος ὑπ' αὐτοῦ ἐν Τοβὶν συνεδρίου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 551!!!

§. 5. Ἐπὶ δὲ τοῦ τυράννου Φωκᾶ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, κατασχόντος αὐθις τοῦ περσάρχου Χοσρόου τοῦ Β' τὴν Ἀρμενίαν καὶ ἄχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως προχωρήσαντος (Gib. ib. p. 430-437), ὁ τὸν Μωϋσέα κατὰ τὸ 591 διαδεξάμενος Ἀβραὰμ ὁ Α', ὄρων τὸν Καθολικὸν τῶν Ἰβήρων τῇ ὀρθοδοξίᾳ προσκείμενον καὶ σφόδρα ἀντιτασσόμενον ταῖς Ἀρμενικαῖς καινοτομίαις, συνέδριον ἐκ δέκα ἐπισκόπων ἐν Τοβὶν συναγαγὼν, ἀναθεματίζει καὶ αὐτὸς τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον· ἀλλ' οἱ ὀρθοφρονοῦντες ἐπίσκοποι τῆς Ἀρμενικῆς ἐπαρχίας Δαρῶν, ἐντόνως διαμαρτυρηθέντες κατὰ τῶν τετολμημένων ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, διακόπτουσι πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς πνευματικὴν κοινωνίαν, καὶ ἀποσυρθέντες εἰς τὴν τελοῦσαν τοῖς Βυζαντινοῖς μικρὰν μοῖραν τῆς Ἀρμενίας, ἀναγορεύουσιν ἑαυτοῖς ἕτερον Καθολικὸν, Ἰωάννην τὸν Γ', τὸν ἐκ τῆς πόλεως Πακαράν. Οὕτω δὲ τὸ Ἀρμενικὸν ἔθνος εἰς δύο ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς διέσχιστο. Ἐπὶ δὲ τῶν περσικῶν πολέμων, ὁ τὸν ἀντικαθολικὸν Ἀβραὰμ διαδεξάμενος Κομιδᾶς, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰ ὑπὸ τῶν δύο προκατόχων αὐτοῦ κατὰ τῆς εὐσεβείας τετολμημένα, πρὸς πλατυσμὸν τοῦ σχίσματος, βιβλίον ὄλον αἰρέσεων, ἐφ' ὕβρει τῶν Ὁρθοδόξων, συνετάξατο, ὀνομάσας αὐτὸ Ἀμαρτανὰκ καὶ ψευδῶς ἐπιγράψας ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰσαὰκ τοῦ Μέτζ!

§. 6. Ἐπανακάμψαντος δὲ ἐκ τοῦ περσικοῦ πολέμου ἐν θριάμβῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, συγκροτεῖται τῷ 628, τετάρτῳ ἔτει τῆς τελευταίας Χοσρόου, ἐν Θεοδοσιουπόλει Σύνοδος μεγάλη καὶ ἱερὰ ἐκ πολλῶν ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων, ἐπὶ ὄλον μῆνα διαρκέσασα, ἐν ἧ ἀναθεματίζουσιν οἱ Ἀρμένιοι τὰ ὑπὸ τοῦ Νερσῆ τοῦ Β', Μωϋσέως τοῦ Β' καὶ Ἀβραὰμ τοῦ Α' ἐν Τοβὶν πεπραγμένα, δέχονται τὴν μετὰ τοῦ οἴνου μίξιν τοῦ ὕδατος ἐν τῷ μυσηρίῳ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἀποβάλλουσιν ἀπὸ τοῦ Τρισαγίου τὸ, «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς», καὶ ἀναγνωσθέντος τοῦ Ὄρου τῆς Δ', ὡς θείαν καὶ ἱερὰν αὐτὴν κατασπάζονται· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐγγράφως ὀμνύουσι μηκέτι νεωτερίσειν! Ἡγεῖτο δὲ τῆς Συνόδου ὁ Καθολικὸς Ἐσδρας Γ'. Ὑποσρεψάντων δὲ τῶν Ἀρμενίων εἰς τὰ ἴδια καὶ κατηγοροῦντος τοῦ Βαρταβέτ Ἰωάννου τοῦ τε Καθολικοῦ καὶ τῶν Ἀρμενίων ἐπισκόπων ὡς κακῶς ποιησάντων, ὁ Ἐσδρας ἔλεγεν· «Ἡμεῖς ἃ ἠκούσαμεν παρὰ τῶν Ῥωμαίων περὶ τῶν δύο φύσεων τοῦ Σωτῆρος, ἀληθῆ ἠγησάμεθα καὶ ἐβεβαιώσαμεν, ἐπόμενοι τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ τοῖς ἱεροῖς Πατράσιν». Εἰπόντι δὲ τῷ Ἰωάννῃ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόθευσαν τὰς Γραφὰς, οὐδεὶς προσεῖχεν ἐπιμένοντα δὲ εἰς τὰς κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων διαβολὰς καὶ συκοφαντίας ἐξώρισαν ὡς κακόδοξον καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης πολέμιον, ἐγκολάψαντες ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ εἰκόνα ἀλώπεκος. Τοῦ αὐτοῦ ὀρθοδόξου φρονήματος ἦν καὶ ὁ τὸν Ἐσδραν διαδεξάμενος Νερσῆς ὁ Γ', ὅστις, προτροπῇ τοῦ αὐτοκράτορος Κώνσταντος, ἐγγόνου τοῦ Ἡρακλείου, Σύνοδον ἐν Τοβὶν (τῷ 648) ἤθροισεν, ἐπὶ τῷ βεβαιώσασθαι τὴν Δ' Σύνοδον· ἀλλὰ, κατιδὼν τὴν ἰσχυρογνωμίαν τῶν ἀντιδοξούντων, παρητήσατο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, καὶ ἐλθὼν κατώκησεν εἰς Δαῖκ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα. Τῆς εὐκαιρίας ταύτης δραξάμενος ὁ ἐσιγματοισμένος ἐκεῖνος Βαρταβέτ, συνέδριον συγκροτεῖ ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι Μανασγέρ (τῷ 651), καὶ ἀναθεματίζει τὴν τε Δ' Σύνοδον καὶ τὰς ἐν Θεοδοσιουπόλει ἐπὶ Ἡρακλείου καὶ Ἐσδρα συγκροτηθείσας. Βασιλεύσας δὲ Ἰουστινιανὸς ὁ Β', ἡ Ῥινότμητος, τῷ δ' ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας προσκαλεσάμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Καθολικὸν Ἰσαὰκ τὸν Β'

καὶ πολλοὺς ἐπισκόπους τῶν Ἀρμενίων, ἤνωσεν αὐτοὺς τῇ Ὀρθοδόξῳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, βεβαιώσαντας αὐτοὺς ἐν ὀρκῶς μηκέτι νεωτερίσειν· ἀλλ' ὑποστρέψαντας αὐτοὺς εἰς τὰ ἴδια ἀνεθεμάτισαν οἱ διαφωνοῦντες Ἀρμένιοι. Ὁ δὲ Καθολικὸς Ἰωάννης ὁ Δ', ὁ ἐπικληθεὶς φιλόσοφος (Ἰμαζδαζέρ), συναθροίσας τῷ 720 Σύνοδον ἐν Τοβὶν, ἐβεβαίωσε σιωπηλῶς τὴν Δ', ὁ δ' αὐτὸς καὶ γενναίως ἀντέστη κατὰ τῆς ἤδη τότε εἰς Ἀρμενίαν ὑφερπούσης αἰρέσεως τῶν Φανταστικῶν, καὶ σύγγραμμα κατ' αὐτῆς συνετάξατο, ἐν ᾧ διαπρυσίως ἀνεκήρυξε τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις. Εἰσὶ δ' οἱ ἀπὸ τοῦ Ἐσδρα ἄχρις Ἰωάννου τοῦ Δ' ὀρθόδοξοι Καθολικοὶ, Νερσῆς ὁ Γ', Ἀναστάσιος, Ἰσραήλ, Σαγ ὁ Γ', καὶ Ἡλίας. Ἀλλ' οἱ τῆς Δ' Συνόδου πολέμιοι οὐ διέλιπον πολυειδῶς συνταράσσοντες καὶ συγχέοντες τὴν Ἀρμενικὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἀπεστράφησαν τὴν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους κοινωνίαν, ὥστε εἰσβαλοῦσι τοῖς Ἀραψιν εἰς Ἀρμενίαν ἐβοήθουν αὐτοῖς κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ οἱ τὰ τοῦ Νεσορίου φρονοῦντες Κόπται! Προτροπῇ δὲ τοῦ Καλίφου Ὀμέρ, οὗ τινος τῇ πολιτικῇ συνεβάλλετο ἡ διαίρεσις τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, . . . ὁ Καθολικὸς Ἰωάννης ὁ ΣΤ', ὁ ἐπικαλούμενος Βαδμαπὰν, συνέδριον ἐν Θεοδοσιουπόλει συστησάμενος, βεβαιοῖ τὰ ὑπὸ Νερσῆ τοῦ Β', Μωϋσέως τοῦ Β' καὶ Ἀβραὰμ τοῦ Α' ἐν Διβίῳ πεπραγμένα, καὶ ἀναθεματίζει τὴν Δ' Σύνοδον!!! . . .

§. 7. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ ἀκάματος τῆς Ὀρθοδοξίας ὑπέρμαχος, ὁ τοσαῦτα ἔθνη εἰς τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν χειραγωγήσας ἱερώτατος Φώτιος, οὐκ ἠδύνατο παριδεῖν τοὺς ἀδελφοὺς Ἀρμενίους οὕτω ταλαντευομένους περὶ τὴν πίστιν· διὸ τῷ 864 σπουδῆ ἀποσέλλει πρὸς τὸν Καθολικὸν Ζαχαρίαν τὸν μητροπολίτην Νικαίας Ἰωάννην πρὸς στηριγμὸν καὶ οἰκοδομὴν αὐτῶν ἐν τῇ πίστει. Καὶ δὴ Συνόδου συγκροτηθείσης ἐν τῇ πόλει Ἄνι, ἀναθεματίζεται ὁ Εὐτυχῆς καὶ οἱ ἄλλοι Μονοφυσῖται, καὶ ἀνακηρύττεται αὐτοῖς τὸ θεῖον τῆς Δ' Συνόδου ἀξίωμα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔνωσις αὕτη δυστυχῶς μικρὸν διήρκεσεν, ἀναζωπυρηθέντος πάλιν ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τοῦ Ἀρμενικοῦ ἔθνους τοῦ κατὰ τῆς Δ' Συνόδου φρονήματος. Εἷς δὲ τῶν ἐ-

φεξῆς Καθολικῶν, Βαγάν τούνομα, ἀπεβλήθη τοῦ θρόνου τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ὑπὸ τῶν παλιμβούλων καὶ πρὸς τοὺς καιροὺς πολιτευομένων ὁμογενῶν αὐτοῦ δι' οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς πανιέρου ταύτης Συνόδου εὐσεβῆ αὐτοῦ ζῆλον! Μετὰ τὸν Βαγάν τοῦτον ζηλωταὶ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως ἀνεδείχθησαν οἱ Καθολικοὶ Γρηγόριος ὁ Β', ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Ἀρσακιδῶν καταγόμενος, ὁ καὶ ἐπικυρώσας τὸ κατὰ τῶν Φανταστικῶν καὶ ὑπὲρ τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων σύνταγμα Ἰωάννου τοῦ Δ' τοῦ Φιλοσόφου, ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ Γ', ὁ τούτου ἀδελφὸς Νερσῆς ὁ Δ', καὶ ὁ τούτου πάλιν ἀνεψιὸς Γρηγόριος ὁ Δ', ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἀνηγορεύθη Καθολικὸς τῷ 1065, παρατείνας τὸ ζῆν ἄχρι τοῦ 1085, ὁ δὲ τῷ 1113, ὁ δὲ τῷ 1166, ὁ δὲ τῷ 1176. Κατήρξατο δὲ τῶν περὶ ἐνώσεως διαπραγματεύσεων Γρηγόριος ὁ Γ', γράψας ἐπὶ τούτῳ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ τὸν Κομνηνὸν τῷ 1148· ἀλλὰ τῷ 1166 τοῦ Γρηγορίου τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος, ἀνέλαβε μετὰ ζήλου τὴν συνέχειαν τῶν διαπραγματεύσεων Νερσῆς ὁ Δ', γράψας ὡσαύτως πρὸς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα, ὅστις ἀπέσειλε πρὸς αὐτὸν τὸν περιώνυμον Θεωριανόν, μεθ' οὗ συνδιαλεχθεὶς ὁ Νερσῆς ἀνεκήρυξε τὸ θεῖον κῦρος τῆς Δ' Συνόδου (καί περ τινῶν ἐπισκόπων, ἐν Ταρσῶ κατὰ τὸ 1172 συνελθόντων, σφόδρα ἐναντιουμένων, ὡς εἶδομεν), καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἀντικανονικῶν ἐκείνων παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις ἐθίμων ἀναγκαίαν ἀνωμολόγησεν· μετὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ζήλου εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως καὶ ὁ τοῦτον διαδεξάμενος Γρηγόριος ὁ Δ', ὅστις, Σύνοδον ἐν Ῥοῦμ-Καλὲ τῷ 1179 συστησάμενος, ἐν ἧ παρῆν ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Λέων (1), ὁ Καθολικὸς τῶν Ἰβήρων Στέφανος καὶ ὁ Θεωριανός, (τὸ δεύτερον ἤδη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἀποσταλεὶς), ἀνεθεμάτισε μετὰ τριῶν καὶ

(1) Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν συνέστη Ἀρμενικὴ τις ἡγεμονία ἐν τῇ χώρᾳ Σῆς, κειμένη ἐν τῇ ὑπῤωρεῖᾳ τοῦ Ταύρου πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ποταμοῦ Σάρρου καὶ ἀνωθεν τῆς Ἀναβαρζέων πόλεως. Εἰς τὴν ἡγεμονίαν ταύτην ὑπήγετο ἡ Κιλικία καὶ μέρη τινὰ τῆς δευτέρας Ἀρμενίας καὶ Συρίας.

τριάκοντα Ἀρμενίων ἐπισκόπων τὸν Εὐτυχῆ, Διόσκορον, Σευῆρον καὶ τοὺς ἄλλους Μονοφυσίτας αἰρετικούς, καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν Συριακῶν ἐκείνων καινοτομιῶν ἀναγκαίαν ἀνωμολόγησε. Τὰ δὲ πρακτικὰ τῆς ἐν Ῥοῦμ-Καλὲ ταύτης Συνόδου αὐτός τε καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἐπίσκοποι ταῖς ἰδίαις ὑπογραφαῖς ἐβεβαίωσαν· πρὸς ταῦτα δὲ πάντα συνήργησε τὰ μέγιστα ὁ ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος Ταρσοῦ Νερσῆς, ὁ ἐκ τῆς πόλεως Λαμπρῶν.

§. 8. Ἐνῶ δὲ, μετὰ τινὰς ἐκκλησιαστικὰς διατυπώσεις, ἐμὲλλον νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ ἐπίσημοι πνευματικαὶ σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἐπῆλθεν ὁ θάνατος τοῦ τε αὐτοκράτορος Μανουήλ (τῷ 1180) καὶ ὁ τοῦ περικλεοῦς ἐκείνου πρωθιεράρχου Γρηγορίου τοῦ Δ', μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλωσις (τῷ 1204). Οὕτω δὲ αἱ πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἐπισήμων σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐκκλησιαστικαὶ διατυπώσεις δὲν ἐπληρώθησαν· τὸ δὲ λυπηρότερον, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι, εἴτε πολιτικοῖς συμφέρουσι δουλεύοντες, εἴτε ὑπὸ τῶν Λατίνων βιαζόμενοι (εἰς ὧν τὴν προστασίαν φέροντες ὑπέβαλον ἑαυτοὺς), οἷς οὐδὲλως συνέφερον ἢ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκκλησιαστικὴ ἐνωσις αὐτῶν, ἐπιλαθόμενοι τῶν ἐν Ῥοῦμ-Καλὲ καὶ Ταρσῶ μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας συνοδικῶς συμπεφωνημένων, ἤθροισαν Συνόδους ἐν Σῆς, πρωτεύουσα τῆς κατὰ Κιλικίαν Ἀρμενικῆς ἡγεμονίας (τῷ 1367) (1), ἐν Ἀδάνοις (τῷ 1314) καὶ ἐν Θεοδοσιουπόλει (τῷ 1370), καὶ τῇ Λατινικῇ Ἐκκλησίᾳ ἠνώθησαν! Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἐνωσις φρούδη ἀπέβη, ἐπανελθόντων τῶν Ἀρμενίων εἰς τὰ ἑαυτῶν πατροπα-

(1) Ἐδρα τῶν Καθολικῶν ἦν κατ' ἀρχὰς τὸ Ἐτζμιατζί, ἔπειτα ἡ Τοβίν, καὶ ἀκολούθως ἡ Σῆς· μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν Κιλικίᾳ ὑστάτης Ἀρμενικῆς βασιλείας καὶ τὴν καθυπόταξιν καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἀρμενίας ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν Μамелούκων τῆς Αἰγύπτου, μετηνέχθη αὐθις τῷ 1441, ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Θ', εἰς Ἐτζμιατζί. Προσεπισημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ Ἀρμενία ὑπετάγη εἰς τὰ σκῆπτρα τῶν Ὀθωμανῶν τῷ 1515, ἐπὶ Σελῆμ τοῦ Α', τοῦ καταστρέψαντος τὸ κράτος τῶν Μамелούκων, καὶ οὐχὶ τῷ 1442, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος δοκιμίου ἐκ παραδρομῆς ἐσημειώσαμεν.

ράδοτα (1). Τὰ μόνα δὲ λείψανα τῆς ψευδοῦς ταύτης μετὰ τῶν Λατίνων ἐνώσεως εἰσὶν αἱ πιννοειδεῖς τιάραι, ὁ ἐπισκοπικός δακτύλιος, ἡ χειροτονία πολλῶν ἱερέων καὶ διακόνων ἐν τῇ αὐτῇ λειτουργίᾳ, καὶ εἴτι ἕτερον παραπλήσιον.

§. 9. Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων ἐνωσις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἡ γενικῶς ἐν Ῥούμ-Καλὲ καὶ Ταρσῶ ἐπικυρωθεῖσα, ἐνθα παρῆσαν ἐπίσκοποι ἐξ Ἀνίου, Τοβίν, Κάρς, Ἐδέσσης καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀπὸ πάσης τῆς Ἀρμενίας, ἀλλ', εἰ, φημί, καὶ ἡ ἐνωσις δὲν ἐτελέσθη διὰ τοὺς προεκτεθέντας λόγους ὀλοσχερῶς, ἢ μᾶλλον αἱ ἐξωτερικαὶ τῆς ἐνώσεως διατυ-

(1) Ὁ σοφὸς ἐπίσκοπος de Blois Γρηγόριος δισχυρίζεται, ὅτι, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν συνεκροτήθη ἡ ἐν Σῆς Σύνοδος ἄχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, οἱ Καθολικοὶ τοῦ Ἐτζμιατζίν, ἅμα τῇ ἀναγορεύσει αὐτῶν, ἔπεμπον ἐπιστολάς εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς Πάπας, ἐν αἷς δῆθεν ἀνωμολόγουν τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην τοῦ δικαιοδοσίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας (!) καὶ ὅτι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριάρχης τῶν Ἀρμενίων Ἐφραιμ, Σύνοδον τῆ 1704 συναγαγὼν, ἐκήρυξεν ἀφωρισμένον καὶ ἀκοινώνητον πάντα Ἀρμένιον ἀναγνωρίζοντα τὴν πνευματικὴν τῶν Παπῶν ἐξουσίαν, ὑπαγαγὼν ἅμα διὰ τῶν κρατούντων πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλευούσῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς τουρκικαῖς ἐπαρχίαις Καθολικοὺς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας· κἀντεῦθεν, λέγει, οἱ Ἀρμενοκαθολικοὶ, εἰ καὶ ἐκκλησιαζόμενοι ἐν τοῖς ναοῖς τῶν πρέσβων, ἠναγκάζοντο ὅμως ἐν ταῖς κηδεῖαις, βαπτίσει καὶ γάμοις σὺτῶν νὰ προσκαλῶσιν ὁμογενεῖς ἱερεῖς μὴ ἠνωμένους, τῇ σιωπηλῇ ἐγκρίσει τῆς Προπαγάνδας (avec l'approbation tacite de la Propagande. Ἐνθ. ἀνωτ. Tom. IV, p. 226—230). Καὶ τοῦτο μὲν ἐστὶν ἀληθέστατον· ὅτι ὅμως ὑπῆρχε πνευματικὴ ἐπικοινωνία καὶ σχέσις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Ποντίφηκας, καὶ ταῦτα ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας κατὰ συνέχειαν, ἐστὶ ψευδὲς καὶ ἀνύπαρκτον. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ Αὐλὴ τῆς Ῥώμης οὐδέποτε ἐπαύσατο θηρεύουσα τὴν ἐκκλησιαστικὴν τῶν Ἀρμενίων ὑποδούλωσιν, καὶ διὰ λόγων καὶ τρόπων φιλοφρόνων, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ διὰ δώρων θωπεύουσα τοὺς Καθολικοὺς· (οὕτω λ. χ. ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ὁ ΙΑ' ἀπέστειλε τῆ 1678 πολυτελεστάτην καθέδραν πρὸς τὸν Καθολικὸν Ἰάκωβον τὸν Δ', ἐν ἣ ἄχρι τῆς σήμερον ἴστανται αἱ Καθολικοὶ λειτουργοῦντες ἐν τῆ κατὰ τὸ Ἐτζμιατζίν ναῦ τοῦ Μονογενοῦς). Ἄλλ' οἱ Καθολικοὶ καὶ τὰ δῶρα τῶν Παπῶν ἐδέχοντο προθύμως καὶ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν οὐκ ἐξίσταντο. Οὐδόλως δὲ παράδοξον, ἂν ἐνίοτε ἀντήμειβον τοὺς Πάπας δι' ἐπιστολῶν εὐπρεπῶν, προσαγορεύοντες αὐτοὺς διαδόχους τοῦ Πέτρου, ἢ, ἂν θέλῃς, καὶ ἄκρους ἀρχιερεῖς, ἢ καὶ ἕτερον τι παραπλήσιον, συμμορφούμενοι πάντως πρὸς τὸ ὕφος τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐλῆς ἐκ πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀβροφροσύνης, οὐδαμῶς δὲ ἐκ θρησκευτικῆς πεποιθήσεως, ὡς ὑπολαμβάνει ὁ γεράσμιος Γρηγόριος.

πώσεις, καὶ κατὰ συνέπειαν περιῆλθον οἱ Ἀρμένιοι αὐθις εἰς τὴν προτέραν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν μόνωσιν, ἐτελέσθη ὅμως κατὰ τὸ ἥμισυ, ἅτε δὴ πληρωθέντος τοῦ οὐσιωδέστερου ὄρου αὐτῆς· διότι, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀποβαλόντες γενικῶς οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι τὴν καθ' ἡμῶν, ὡς δῆθεν νεστοριανίζόντων, πρόληψιν, ἥτις ἦν τὸ κυριώτερον πρόσκομμα πρὸς τὴν ἐνωσιν, ἀναγνωρίζουσιν ἡμᾶς ὡς ὀρθοδόξους, καὶ μεγάλους ἀδελφούς (βουγιούκ καρδάς), ἥτοι πρωτοτόκους ἀδελφούς, ἐν τῇ πίστει τιμητικῶς προσαγορεύουσι· τὴν δὲ πανεύφημον μάρτυρα Εὐφημίαν, τὴν τὸν Τόμον τῆς Οἰκουμενικῆς Δ' Συνόδου διὰ θαύματος ὑπερφυοῦς κατακυρώσασαν, εὐφημίαις πολλαῖς κατασέφουσι (1). Τοῦ δὲ κυριωτέρου προσκόμματος, ἥτοι τῆς

(1) Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ θέσις τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων ἀπέναντι τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας ἐστὶ πολὺ διάφορος τῆς τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Π. χ. ἡμεῖς ἠγούμεθα τὴν Ῥώμην σχισματικὴν, ὡς ἀνατρέψασαν τὸ καθ' ἑαυτὴν καὶ δόγματα, καὶ διδάγματα, καὶ μυστήρια, καὶ συνόδους, καὶ ἱεραρχίαν, καὶ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, καὶ Ἐκκλησίαν (Ὁρ. Φωνὴν τῆς Ὀρθοδόξιας, Μέρ. Α'). ὡσαύτως καὶ ἡ Ῥώμη αὐτὸ τοῦτο φρονεῖ περὶ ἡμῶν, ὡς ἀθετησάντων καὶ ἀποκηρυξάντων τὴν ἐν Φλωρεντία ψευδοσύνοδον δι' ἐπιστήμων ἐκκλησιαστικῶν πράξεων ἐν τρισὶ Συνοδοῖς, ἥτοι ἐν τῇ κατὰ τὸ 1439, ἐν τῇ ναῦ τῆς ἁγίας Σοφίας, διαγνώσει τῶν τεσσάρων πατριαρχικῶν θρόνων συγκροτηθείσῃ (ὄρ. Ζοιρνιακῶ. Τομ. Β', σελ. 677)· τῇ κατὰ τὸ 1443, ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐν ἣ παρῆσαν τρεῖς Ἀνατολικοὶ Πατριάρχαι (ὄρ. Ἐκκλησ. Ἱστορ. Μελετίου, Τομ. Γ', σελ. 129)· καὶ τῇ κατὰ τὸ 1457, ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Συμεῶν. Ἄλλ' οἱ Ἀρμένιοι οὐδόλως ἀνέτρεψαν διὰ νεωτέρας συνοδικῆς πράξεως τὴν ἐν Ῥούμ-Καλὲ καὶ Ταρσῶ ἐνωσιν, ἀλλ' εἰς τὰ οὐσιωδέστατα, τοῦλάχιστον, καὶ τὴν πίστιν ἀφορῶντα, ὡς ἐκεῖ διετυπώθησαν, τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι, πιστῶς ἐμμένουσιν, οὐδὲν, οὐδαμῶς πρὸς τὴν περὶ Θεανθρωπήσεως δόξαν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου κατ' οὐσίαν διαφωνοῦντες, εἰ μὴ κατὰ τύπον, ἅτε δὴ ἀμφιταλαντευόμενοι καὶ διστάζοντες ἔτι νὰ διακηρύξωσιν ἐπισήμως τὸ θεῖον κῦρος αὐτῆς, ἡμᾶς δὲ οὐκέτι ὡς Νεστοριανοὺς ἀποτροπιαζόμενοι, καθὰ πρότερον, ἀλλ' ὡς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους καὶ μεγάλους ἀδελφούς περιπτυσσόμενοι. Ἡ θέσις ἄρα τῶν Ἀρμενίων πρὸς τὴν ἡμετέραν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ 1179, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐν Ῥούμ-Καλὲ καὶ Ταρσῶ Συνόδου, οὐκ ἔστιν ὡς ἡ θέσις ἄλλων Ἐκκλησιῶν, θέσις δηλονότι αἰρετικῶν ἢ κατ' οὐσίαν σχισματικῶν, ἄλλως εἰπεῖν, ἀντιπάλων ἐν τῇ πίστει, ἀλλ' οἰκείων φίλων καὶ ἀδελφῶν· διὸ καὶ πολλάκις προσέρχονται τοῖς ἡμετέροις ναοῖς, οὐχὶ ἐκ ψιλῆς περιεργείας, ἀλλ' ἐπ' ἀκρόασει τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, κατασπαζόμενοι μετὰ σεβασμοῦ βαθυτάτου καὶ αὐτὸ τὸ μαρμαρόστρωτον

καθ' ἡμῶν προλήψεως, ἐκ μέσου ἀρθέντος, οὐδὲν λείπεται πρὸς ἐντελῆ ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, εἰμὴ ἢ ἐπίσημος διακοίνωσις τοῦ ἀμοιβαίου αὐτῶν δογματικοῦ φρονήματος, καὶ ἢ — μετὰ προηγουμένην κατὰ τὸ ἐφικτὸν διόρθωσιν τῶν προειρημένων ἀντικανονικῶν ἐθίμων, εἰς ἃ δυστυχῶς οἱ Ἀρμένιοι ἐπανῆλθον, κατὰ τὰ ἐν Ταρσῶ καὶ Ῥοῦμ-Καλὲ δεδογμένα, — ἐξωτερικὴ ἐπανάληψις τῶν πνευματικῶν αὐτῶν σχέσεων, ἢ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων πολιτικῶν περιστάσεων ἄχρι τοῦ νῦν ἀποκωλυθεῖσα.

§. 10. Εἰπόντες περὶ τῶν διαφορῶν φάσεων καὶ παραλλαγῶν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 511 ἢ 515, καθ' ὃ ἐτελέσθη τὸ σχίσμα, ἄχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος λήγοντος, ἀναγκαῖον προσθεῖναι καὶ τινα, πρὸς τιμὴν τοῦ τῶν Ἀρμενίων ἔθνους, περὶ τῶν λεγομένων Χαϊχορούμ.— Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι, κατὰ τὴν νικηφόρον ἐπάνοδον ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ πολέμου τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, συνεκροτήθη ἐν Θεοδοσιουπόλει Σύνοδος ἱερά, ἐν ἣ ὁ Καθολικός Ἐσδρας μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπισκόπων, ἀναθεματίσας τὰ ὑπὸ Νερσῆ τοῦ Β', Μωυσέως τοῦ Β' καὶ Ἀβραάμ τοῦ Α' ἐν Τοβὶν πεπραγμένα, ἀνεκήρυξε τὴν θειότητα τῆς Δ' Συνόδου, ἀπέβαλεν ἀπὸ τοῦ Τρισαγίου τὸ, «ὁ στυρωθεὶς δι' ἡμᾶς», παρεδέξατο τὴν μίξιν τοῦ ὕδατος ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, καὶ, ἀπλῶς εἰπεῖν, πάσας τὰς ἱεράς παραδόσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἠσπάσατο. Τῶν δ' ἄλλων Ἀρμενίων, μετὰ πολλὰς καὶ διαφορὰς θρησκευτικὰς μεταβολὰς καὶ παλινωδίας, ἐπανελθόντων εἰς τὰς Συριακὰς ἐκείνας καινοτομίας, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν μόνωσιν ἐπανα-

ἔδαφος τῶν ναῶν· κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρουσι τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἐκκλησίας μελῶν, ὅτι στεροῦνται τῶν πρὸς αὐτὴν ἐξωτερικῶν ἐκείνων ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων, αἵτινες εὐχερῶς δύνανται νὰ σχηματισθῶσι διὰ τῆς ἀμοιβαίας καὶ ἐπισήμου δογματικῆς διακοινώσεως ἐκατέρων τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰς κανονικὰς διατυπώσεις. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις σημειωτέον, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδέποτε ἐξεφώνησε συνοδικὸν ἀνάθεμα κατὰ τῆς Ἀρμενικῆς· ἀλλ' οὐδὲ προσωπικῶς καθ' οἴουδ' ἕποτε τῶν ἱεραρχῶν αὐτῆς.

στραφέντων, μόνοι οὗτοι οἱ Χαϊχορούμ ἢ Ἑλληναρμένιοι, καὶ περὶ ὑπὸ ποικίλων καὶ ἀδιαλείπτων πειρασμῶν περιστοιχούμενοι, ἐνέμειναν ὅμως, τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι, πιστοὶ καὶ ἀκράδαντοι εἰς τὰ ἐν τῇ ἀγία ἐκείνῃ Συνόδῳ τεθεσπισμένα, μηδὲν ἐπὶ βραχὺ ἀποστάντες ἔκτοτε τῆς πνευματικῆς πρὸς τὴν Καθολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν κοινωνίας καὶ σχέσεως. Οἱ κοῦσι δ' οἱ πιστοὶ οὗτοι τῆς Ἐκκλησίας υἱοὶ δώδεκα κώμας, ὧν ἡ πρωτεύουσα καλεῖται Ἐγκίν, κειμένας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Σεβαστείας (Σιβάζ), ὑπαγόμενοι εἰς τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Θεοδοσιουπόλεως, τοῦ ὑπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας τελούντος· πλεῖστοι δ' ἐξ αὐτῶν διέπρεψαν καὶ νῦν ἤδη διαπρέπουσιν ἐν ὑψηλοῖς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀξιώμασιν· ὁποίας δὲ τινες ἐξ αὐτῶν ὑπηρεσίας προσήνεγκον ἐν καιροῖς ἀντιξόοις καὶ χαλεποῖς τῇ ἀγίᾳ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ εὐσεβεῖ ἡμῶν γένει, εἰπάτω ἡ πανελλήνιος ἱστορία. Πρὸς πίστωσιν τῶν λόγων ἡμῶν ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐν καὶ μόνον εὐκλεῆς ὄνομα, τὸ τοῦ ἀειμνήστου Σ. Ἀριστάρχου, ἀνδρὸς ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ φιλογενείᾳ ἐπιφανεστάτου, οὗ τινος τὸ μαρτυρικὸν αἷμα φοινίσσει τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πατρίδος. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀδελφῶν Ἑλληναρμενίων.

§. 11. Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῶν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἰρημένων, ἀναγκαῖον προσθεῖναι καὶ τινα περὶ τῶν λεγομένων Ἀρμενοκαθολικῶν. — Ἡ Ῥωμαϊκὴ Αὐλὴ, βοηθουμένη ἐκ τῶν προόδων τῶν Σταυροφόρων εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατάρθωσε, περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, νὰ προσηλυτίσῃ τινὰς τῶν Ἀρμενίων, οἵτινες, κατὰ μικρὸν πολλαπλασιασθέντες, συνέστησαν ἰδίαν θρησκευτικὴν κοινότητα, ἣτις κατὰ μὲν τὸ μέσον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περιελάμβανεν ἑκατὸν καὶ τριάκοντα χιλ. ψυχῶν, νῦν δὲ μόλις περὶ τὰς ὀγδοήκοντα (1). Καίτοι δὲ οἱ

(1) Πρὸς ἐπέκτασιν τῆς παπικῆς ἑτεροδοξίας παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις συνέστη καὶ τὸ τάγμα τῶν Μεκιταριστῶν, οὕτως ἐπικληθὲν ὡς ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ Μεκτάρ, ἀποθανόντος κατὰ τὸ 1740, καὶ ἐδρεῦον ἐν τῇ κατὰ τὴν Βενετιανὴν περιωνύμῳ μονῇ τοῦ ἀγίου Λαζάρου, ἐξ ἧς ἀπεστέλλοντο Ἀρμένιοι ἱεραπό-

Ἄρμενοκαθολικοὶ οὗτοι πρὸ μακροῦ χρόνου συνέστησαν ἰδίαν θρησκευτικὴν κοινότητα καὶ ἴδιον ἐκτῆσαντο, τῇ ἀδείᾳ τῆς Ῥώμης, πνευματικὸν ἀρχηγόν, φέροντα τίτλον πατριαρχικὸν καὶ ἐδρεύοντα πρότερον μὲν ἐν τῇ πόλει Βαγαρσαβάτ, ἔπειτα ἐν τῇ κατὰ τὴν Κιλικίαν πόλει Σῆς, καὶ τελευταῖον ἐν τῷ κατὰ τὸν Λίβανον μοναστηρίῳ Βζομάρ, ἀλλ' ὅμως μόλις κατὰ τὸ 1832 ἀνεγνωρίσθη ἡ κοινότης αὐτῶν ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Υ. Πύλης, τῇ μεσολαβήσει τῆς Γαλλίας, καὶ συνεχωρήθη αὐτῇ ἐπιτελεῖν δημοσίᾳ τὰ τῆς λατρείας αὐτῆς. Ἄχρι δὲ τοῦ ἔτους ἐκείνου ὑπεχρεοῦντο οἱ Ἄρμενοῤῥωμάνοι νὰ προσκαλῶσιν εἰς τὰς βαπτίσεις, τὰς κηδεῖας καὶ τοὺς γάμους αὐτῶν ἱερεῖς Ἄρμενίους Γρηγοριανούς· πρὸς ἀκρόασιν δὲ τῆς λειτουργίας ἐπορεύοντο εἰς τὰς Λατινικὰς Ἐκκλησίας, αὐτοὶ οὐδένα ἴδιον ναὸν ἔχοντες. Ἀναγνωρισθέντες δὲ ὡς κοινότης θρησκευτικῆ αὐθύπαρκτος κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, καὶ ἕτερον πνευματικὸν ἀρχηγὸν προσεκτῆσαντο, ἀνεξάρτητον ὅλως τοῦ ἐν τῷ Λιβάνῳ (1), ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδρεύοντα, καὶ ἐθ ν ἀ ρ χ η ν (μιλέτβασην) τοῦ Ἄρμενοκαθολικοῦ ἔθνους (Κατολικ μιλετι) ἐν τῷ χορηγηθέντι αὐτῷ αὐτοκρατορικῷ φερμανίῳ προσαγορευόμενον, κατὰ τὸ ἔθος δηλονότι τῶν Ἀνατολικῶν κυβερνήσεων, αἵτινες, ὡς θεοκρατικαί, διαιροῦσι τὰ ἔθνη οὐκ ἄλλως, ἀλλ' ἢ κατὰ τὰ θρησκευτά. Ἔστι δὲ ὁ μὲν πληθυσμὸς τῶν Ἄρμενοῤῥωμάνων ὀγδοήκοντα περίπου χιλιάδες, ὡς εἴρηται, ὁ δὲ

στολοι πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς αὐτῶν. Ἀλλὰ, ματαιωθειῶν τῶν προσηλυτικῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ ἕκ τε τῆς ἐπιμόνου ἀντιστάσεως τῶν ἀντιδοξούντων Γρηγοριανῶν καὶ τῶν διωγμῶν τῶν κατὰ τῶν Ἄρμενοκαθολικῶν κινηθέντων, ἀφωσιώθη ὅλως εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας, ἐδημοσίευσεν γραμματικὰς καὶ λεξικὰ τῆς Ἄρμενικῆς γλώσσης καὶ ἱστορικὰς περὶ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος πραγματείας, ἐν αἷς προέχουσι τὰ *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie*, μετέφρασε πλεῖστα ἐπισημονικὰ καὶ θεολογικὰ συγγράμματα ἄρμενιστὶ κτλ. δι' ἃ μέγιστον κλέος ἐπαξίως ἐκτῆσατο.

(1) Ἰστέον, ὅτι οἱ ἐν τῇ Λιβάνῳ πνευματικῶς τῶν Ἄρμενοκαθολικῶν προϊστάμενοι φέρουσιν ἀπὸ τοῦ 1742 ὡς τιμητικὸν ἐπωνύμιον τὸ ὄνομα Πέτρος (Α', Β', κτλ.), ἐπιδαφιλευθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τῆς παπικῆς μεγαλοδωρίας Βενεδίκτου τοῦ ΙΔ'.

τῶν Γρηγοριανῶν Ἄρμενίων τρία ἑκατομ. καὶ ἑπτακόσαιο εἰκοσιπέντε χιλιάδες· ἐξ ὧν 2,325,000 οἰκοῦσιν ἐν Τουρκίᾳ, 1,000,000 ἐν Ῥωσίᾳ καὶ 400,000 ἐν Περσίᾳ.— Μεταβαίνομεν εἰς ἄλλο.

IV.

Περὶ ἱεροτελεστιῶν, νομίμων καὶ ἐθῶν τῆς Ἄρμενικῆς Ἐκκλησίας.

§. 1. **Εἰ**Ν τῷ Α' Κεφαλαίῳ τοῦ προεκδοθέντος πονήματος ἡμῶν «Ἡ Φωνὴ τῆς Ὀρθοδοξίας» εἶπομεν, ὅτι αἱ αἱρέσεις διαιροῦνται τριχῶς: εἰς αἱρέσεις ἀρνούμενας τὸ περὶ ἁγίας Τριάδος ὀρθόδοξον δόγμα, ὡς ἡ τοῦ Σαβελίου καὶ Ἀρείου· εἰς αἱρέσεις ἀντικειμένους εἰς τὸ περὶ Ἐνσάρχου Οἰκονομίας, ὡς ἡ τοῦ Εὐτυχοῦς, Διοσκόρου καὶ Νεστορίου· καὶ εἰς αἱρέσεις ἀθετούσας τὸ περὶ Ἐκκλησίας, ὡς ἡ τοῦ Παπισμοῦ καὶ ἡ τῆς Διαμαρτυρήσεως. Ἡ Ἄρμενικὴ Ἐκκλησία εἰς οὐδὲν τῶν τριῶν τούτων θεμελιωδῶν δογμάτων ἤμαρτε. Δὲν ἤμαρτεν εἰς τὸ πρῶτον, ὡς οὐ μόνον ἀναθεματίζουσα τὸν Ἄρειον καὶ Σαβέλιον (ὧν ὁ μὲν διήρесе, τὸ καθ' ἑαυτὸν, τὴν μίαν θεότητα εἰς τρεῖς ἀνίσους καὶ ἀνομοίους οὐσίας, ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον· ὁ δὲ, τὴν ἐναντίαν βαδίσας, συνεταύτισεν τὰ τρία ὑπέρθεα πρόσωπα εἰς ἓν, ἐπὶ τὸ ἰουδαϊκώτερον, κατὰ τὸν μέγαν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον), ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ τῆς διττῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος παπικὸν δόγμα συναπορρίπτουσα μεθ' ἡμῶν, ὡς

ἀντικείμενον τῇ τε Κυριακῇ καὶ τῇ συνοδικῇ διδασκαλίᾳ. Δὲν ἤμαρτεν εἰς τὸ δεύτερον, ὡς κατ' οὐσίαν τὴν αὐτὴν μεθ' ἡμῶν ἔχουσα περὶ τῆς θεανθρωπήσεως δόξαν, καὶ ὁμοίως ἀναθεματίζουσα τὴν τε Νεστοριανὴν πλάνην καὶ τὴν ἀντίθετον αὐτῇ Εὐτυχιανὴν κακοδοξίαν· εἰ γὰρ καὶ ἀπόσατο τὸ πάσαι τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον, ἀλλ' ἀπόσατο ταύτην οὐχ ὡς εὐτυχιανίζουσα, ἀλλ' ὡς ὑπολαβοῦσα αὐτὴν, διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώσσης, ὡς τὰ τοῦ Νεστορίου φρόνησασαν, καθάπερ διὰ μακρῶν ἀποδέδεικται. Δὲν ἤμαρτεν εἰς τὸ τρίτον, ὡς ὁμοίως ἡμῖν ἀποσκορακίζουσα τὰ δύο ἀντίθετα τῶν νεωτέρων χρόνων δόγματα, ὡς ἐπίσης ἀνατρεπτικὰ τῆς Ἐκκλησίας: καὶ τὴν πνευματικὴν δηλονότι ἐν τε τῇ πίστει καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει δεσποτείαν τῆς Ῥώμης, καὶ τὴν πνευματικὴν ἀναρχίαν τῆς διαμαρτυρήσεως· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ διαρρήδη ἀνομολογοῦσα (καθάπερ καὶ αἱ ἀρχαῖαι αἱρέσεις, ἢ τῶν Χαλδαίων, Ἀβυσσιῶν, Κοπτῶν, κλπ. αἱ ἀπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸ πολλῶν αἰῶνων ἀπορραγεῖσαι) ὑπερτάτην κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἄνθρωπον θνητὸν, ἁμαρτωλὸν, σκωληκόβρωτον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν οὐράνιον αὐτῆς νυμφίον, τὸν ἀναμάρτητον, τὸν ἀδιάδοχον καὶ αἰώνιον ἀρχιερέα, τὸν σεσαρκωμένον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν· τὸ δ' ἀλάνθαστον ἐν τῇ πίστει οὐδενὶ ἐτέρῳ ἀποδίδωσιν, εἰμὴ τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ζωοποιουμένης ὑπὸ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως, ἣτις ἐστὶν ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, τοῦ Πνεύματος, λέγω, τῆς ἀληθείας, τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγάπης, τοῦ ἐκ Πατρὸς μὲν προανάρχως ἐκπορευομένου, ἐν Υἱῷ δὲ προαιωνίως ἐπαναπαυομένου (1). Ἡ διαφορὰ ἄρα τῆς Ἀρμενικῆς πρὸς τὴν Καθολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν οὐκ ἔστιν ἐν δόγμασιν, ἀλλ' ἐν ἐτέροις τισὶ ζητήμασιν, ὧν ἡ ἐξομάλυνσις καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἔνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν εὐθὺς ἐκ προτέρων, οὐλίαν δυσχερῆς δείκνυται, ὡς ἴσως ὑπολαμβάνουσιν οἱ πολλοί·

(1) Τὴν περὶ Ἐκκλησίας ταύτην ὀρθόδοξον θεωρίαν διὰ μακρῶν ἀναπτύσσομεν ἐν τῷ Β' μέρει τῆς « Φωνῆς τῆς Ὀρθοδοξίας », οὕτω δημοσιευθέντι.

ἄρχει μόνον ἐν τῇ ἐρεύνη τῶν ζητημάτων τούτων νὰ ἐπικρατήσῃ ἑκατέρωθεν ἀπαθῆς καὶ ἀμερόληπτος κρίσις καὶ πνεῦμα ἤρεμον καὶ διαλλακτικόν, ἄλλως εἰπεῖν, ἢ ἐν Χριστῷ ἀγάπη, ἣτις ἐστὶ τὸ κεφάλαιον τοῦ Εὐαγγελίου. Χωροῦντες δὲ εἰς τὴν ἐρευναν τῆς ἐν τοῖς ζητήμασι τούτοις διαφορᾶς τῆς Ἀρμενικῆς πρὸς τὴν Καθολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀναγκαῖον ὑπομνήσαι τῷ εὐσεβεῖ ἀναγνώστη τὸ τοῦ ἱεροῦ Θεοφυλάκτου « Οὐ πᾶν ἔθνος ἀποσχίζειν τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύει, **ΑΛΛΑ ΤΟ ΠΡΟΣ ΔΙΑΦΟΡΑΝ ΑΓΟΝ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ** ».

§. 2. Τίνα δ' εἰσὶ τὰ ζητήματα, ἐν οἷς διαφέρονται οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι πρὸς ἡμᾶς; Ταῦτά εἰσι, τὰ κυριώτερα, τὰ ἀκόλουθα.—α) Ἡ παρ' αὐτοῖς χρῆσις ἀζύμων ἐν τῇ Θείᾳ Μυσταγωγίᾳ.—β) Ἡ ἀποβολὴ τοῦ ὕδατος ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ποτηρίου.—γ) Ἡ ἐν τῷ ἁγίῳ Μύρῳ χρῆσις σισαμελαίου.—δ) Ἡ μεταβολὴ τοῦ ἐν τῷ Τρισαγίῳ « ἐλέησον ἡμᾶς » εἰς τὸ « ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς », καὶ ε) ἡ μετάθεσις τῆς ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ἐν τῇ 5' Ἰανουαρίου.

Περὶ τοῦ Α'.

§. 3. Ὅτι ὁ Θεάνθρωπος Σωτὴρ ἡμῶν ἱερούργησε τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐν τῷ φρικτῷ ἐκείνῳ δείπνῳ τῇ 1γ' τοῦ μηνὸς Νισάν, ἦτοι τῇ ΠΡΟ τῆς πανσελήνου, τῆς μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν, ἡμέρα, καὶ ἐπομένως ἐν ἄρτῳ ἐνζύμῳ, μαρτυροῦσιν οἱ ἱεροὶ Εὐαγγελισταὶ ὡς ἐξῆς· « Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ· ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; » (Ματθ. κς'). — « Καὶ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ Πάσχα ἔθουον » (Μαρκ. ιδ'). — Ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ἣ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα » (Λουκ. κβ'). — Καὶ τὸ μὲν πρῶ-

τον χωρίον οὐ σημαίνει τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἑορτῆς, καθ' ἣν δὲν ὑπῆρχεν ἐνζυμος ἄρτος, ἀλλὰ τὴν πρὸ τῆς ἑορτῆς, ἦ-
τοι τὴν 13 τοῦ Νισάν· γνωστὸν δ' ὅτι ἡ ἑορτὴ ἤρχιζε τὸ ἑσπέ-
ρας τῆς 14. Τὸ δὲ δεύτερον ἐξηγητέον οὕτω· « Τῆ δὲ παρα-
μονῇ τῆς ἑορτῆς τῶν ἀζύμων, καθ' ἣν (ἑορτὴν) οἱ Ἰουδαῖοι
εἰώθασι θύειν τὸν πασχάλιον ἀμνόν ». Τὸ δὲ τρίτον· « ἦλθε δὲ
ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων », ἰσοδυναμεῖ τῷ ἡγγιζεν, ἐπὶ θύραις
ἦν ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων κτλ. κατ' ἰδίωμα γλωσσικόν· οὕτω
καὶ ἡμεῖς λέγομεν· « ἦλθε τὸ Πάσχα, ἦλθεν ἡ τεσσαρακοστὴ »,
δύο ἢ καὶ πλείους ἡμέρας πρὶν ἢ ἔλθωσιν ἀληθῶς. Ἄλλ' ὅπερ
αἶρει πᾶσαν περὶ τοῦ προκειμένου ἀμφιβολίαν, ἐστὶ τὸ παράλ-
ληλον αὐτοῖς χωρίον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ἔχον ὡδε·
« ΠΡΟ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ΔΕΙΠΝΟΥ ΓΕΝΟ-
ΜΕΝΟΥ » (κεφ. ιγ'). Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπισυνημμένων Εὐαγ-
γελικῶν ῥήσεων ταῖς ἀνωτέρω καταδείκνυται ἐναργέστερον,
ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐτέλεσε τὸν μυστικὸν δεῖπνον πρὸ τῆς ἑορτῆς,
τουτέστι τῆς ιγ' τοῦ Νισάν· εἰσὶ δὲ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ῥήσεις
αἱ ἀκόλουθοι· « Ὁψίας δὲ γενομένης, ἀνέκειτο μετὰ τῶν
δώδεκα » — « ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τριβλίῳ τὴν χεῖρα,
οὗτός με παραδώσει » (Ματθ. αὐτόθι)· — « ἀνακειμένων
αὐτῶν καὶ ἐσθιόντων, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς . . . εἷς ἐκ τῶν δώ-
δεκα, ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τριβλίον, παρα-
δώσει με » (Μαρκ. αὐτ.). — Εἰ οὖν ἐτέλει ὁ Ἰησοῦς τὸ δεῖ-
πνον τὸ ἑσπέρας τῆς ιδ', πάντως ΟΥΚ ἔδει ἀναπεσεῖν
καὶ ἀνακλιθῆναι καὶ ἐμβάψασθαι χεῖρας· οἱ γὰρ
Ἰουδαῖοι, κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, ἤσθιον τὸν πασχάλιον
ἀμνόν ὀπτὸν πυρὶ μετὰ πικριδίων, πρὸς δὲ ἐστῶτες
καὶ περιεζωσμένοι ('Εξ. ιβ'). Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον
λαμπρῶς μαρτυρεῖ κατὰ τῶν ἀζυμοθυτῶν Ἀρμενίων τε καὶ
Λατίνων· « Ἄγουσιν τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ Πραι-
τώριον, ἣν δὲ πρωία· καὶ αὐτοὶ [οἱ Ἰουδαῖοι] οὐκ εἰσῆλθον εἰς
τὸ Πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ
Πάσχα » (Ἰω. ιή). Ἄλλὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἤχθη ὁ Ἰη-
σοῦς εἰς τὸ Πραιτώριον, τὴν αὐτὴν καὶ ἐσταυρώθη· τὴν δ' αὐ-
τὴν ἡμέραν, ἣτις ἦν ἡ ιδ' τοῦ Νισάν, ἔφαγον οἱ Ἰουδαῖοι τὸν

ἀμνόν καὶ τὰ ἄζυμα, τουτέστι τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς·
ἄρα ὁ μυστικὸς δεῖπνος ἐτελέσθη τῆς ιγ', καὶ ἐπομένως ἐν
ἄρτω ENZYMO. Ἄλλως τε, ἐπειδὴ αἱ διατάξεις τοῦ Μωσαϊ-
κοῦ νόμου ἦσαν τύποι τῆς χάριτος, ΕΔΕΙ, καθ' ἣν ἡμέραν
ἐσφαγιάζετο ὁ πασχάλιος ἀμνός, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐκ τῆς
τυραννίας τοῦ Φαραῶ ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰουδαίων, κατ'
αὐτὴν ταύτην νὰ ἐκχυθῆ καὶ τὸ ζωοποιὸν αἷμα τοῦ ἀμνοῦ τοῦ
Θεοῦ, τοῦ αἵροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὃν ὁ ἀμνός
ἐκεῖνος προετύπου καὶ προεικόνιζεν, ἐπὶ τοῦ Γολ-
γοθᾶ ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τῆς
δουλείας τοῦ νοητοῦ Φαραῶ. Πλὴν δὲ τούτων, καὶ αὐτὴ ἡ
κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου
Πνεύματος ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἀποδει-
κνύει, ὅτι τὸ νομικὸν Πάσχα, κατὰ τὸ ἔτος τῆς σταυρώσεως
τοῦ Σωτῆρος, συνέπεσεν ἡμέρᾳ Παρασκευῆ· διότι, ἂν ὑπο-
τεθῆ ὅτι συνέπεσε Πέμπτη (ὡς διισχυρίζονται οἱ τε Ἀρμένιοι
καὶ Λατῖνοι), ὅτε δηλονότι ἐτέλεσεν ὁ Σωτὴρ τὸν μυστικὸν δεῖ-
πνον, τότε ὄφειλον οἱ Ἰουδαῖοι νὰ ἑορτάσωσι τὴν κατ' ἐκεῖνο
τὸ ἔτος Πεντηκοστὴν οὐχὶ ἐν Κυριακῇ, ἀλλ' ἐν Σαβ-
βάτῳ.

§. 4. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, ἡ δι' ἐνζύμου ἄρτου τελεσιουρ-
γία τοῦ μυστηρίου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρεῖται καὶ
ὑπὸ τῆς διηγεκοῦς πράξεως τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας, ἣτις
ἐστὶν ὁ μόνος ἀλάθηστος ἐν τοῖς τοιοῦτοις ζητή-
μασι γνώμων. Γνωστὸν ἐστὶν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστο-
ρίας, ὅτι ἡ θεία μυσταγωγία κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους
ἦν συνημμένη ταῖς λεγομέναις Ἀγάπαις (1), ὁ δὲ ἱερουργού-

(1) Τοῦτο γίνεται δὴλον ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἀποστόλου, δι' ὧν ἀποδοκιμά-
ζει τὴν τοιαύτην ἐν τῇ πρώτῃ χριστιανικῇ κοινότητι τῆς Κορίνθου συνένωσιν,
διὰ τὰς συμβαινούσας ἀταξίας (Κορινθ. Α', 10, 16. Χρυσοστ. Ὁμιλ. κζ' εἰς
τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν. — Πρὸς Πλινίου Ἐπιστ. ιγ' πρὸς τὸν Αὐτοκρ.
Τραϊανόν). Ἦδη κατὰ τὸν Α' αἰῶνα ἐχωρίσθησαν αἱ Ἀγάπαι ἀπὸ τῆς θείας
μυσταγωγίας· γενομένου δὲ τοῦ χωρισμοῦ, ἐτελοῦντο αὐταὶ ἐν τοῖς νάρθηξι
τῶν ναῶν κατὰ τρεῖς περιστάσεις ὠρισμένας· εἰς τὰς μνήμας τῶν μαρτύρων,
εἰς τοὺς γάμους, καὶ εἰς τὰς κηδείας· ὅθεν ἐκαλοῦντο δεῖπνα γενέθλια, γα-

μενος ἄρτος ἐλαμβάνετο ἀπὸ τῶν κοινῶν ἄρτων τῶν προσκομιζομένων ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς αὐτῶν Συνάξεσι· καὶ τοῦτο δηλοῖ ἢ ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐκφώνησις: « Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν Σοὶ προσφέρομεν » (1). γνωστὸν ἐστίν, ὅτι πρῶτοι οἱ ἰουδαίζοντες Ἐβιωνῖται εἰσήγαγον τὰ ἄζυμα, πρὸς συμβολικὴν παράστασιν τῆς αἰρέσεως αὐτῶν· γνωστὸν προσέτι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἄχρι τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐχρητο ἄρτω ἐν ζύμῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καρδινάλιου Βόνα (in rebus liturgicis D. XXIII), καὶ τί λέγω; αὐτὴ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία, ἄχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, ἐχρητο ἄρτω καὶ οὐκ ἄζυμοις· (καὶ πάντως, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Ἑλλήνων εἴληφε τὸν ὄργανισμόν αὐτῆς καὶ τὴν μόρφωσιν, ὡς ἐν τῷ Α' Κεφαλαίῳ δέδεικται, δὲν ἠδύνατο νὰ παραλάβῃ ἄλλην διατύπωσιν τῆς τελεσιουργίας τοῦ μυστηρίου παρὰ τὴν ἐν χρήσει οὔσαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ). Ἄλλ' ἐροῦσιν ἴσως οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι, ὅτι, ἐπειδὴ τὸ ἄζυμὸν ἐστὶν ὁμοούσιον τῷ ἄρτω, ὡς οὐκ ἐξ ἑτέρας, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης, τῆς τοῦ σίτου, κατεργαζόμενον, ὁ χρώμενος ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ ἄζυμῳ οὐδὲν παραχαράσσει κατ' οὐσίαν τὸ μυστήριον. Ἀλλὰ

μήλια καὶ ἐπικηδεῖα. Ἀλλὰ, διὰ τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα, κατηργήθησαν ὁλοσχερῶς ὑπὸ τῆς ΣΤ' Οἰκουμ. Συν. ("Ορ. καν. οδ'). Λείψανα τῶν ἐπικηδεῖων δειπνῶν εἰσὶν αἱ λεγόμεναι μακαρίαι, σχέσιν ἔχουσαι πρὸς τὰ περίδειπνα τῶν ἡμετέρων προγόνων. Ἐκλήθησαν δὲ τὰ δειπνα ταῦτα Ἀγάπαι ὡς εἰς ἀγάπην καὶ ἔνωσιν τοὺς συνεσθίοντας φέροντα (Περὶ τῶν Ἀγαπῶν ὄρ. καὶ Πηδάλ. σελ. 163, σημ. 6', καὶ οδ' καν. τῆς ΣΤ').

(1) Ἀλλὰ, καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς θείας μυσταγωγίας ἀπὸ τῶν δειπνῶν τῆς Ἀγάπης, καθῆκον παντὸς χριστιανοῦ ἦν ἀπαραίτητον τὸ προσφέρειν ἄρτον καὶ οἶνον· ὅθεν ὁ ἱερομάρτυς Κυπριανὸς (ἐν τῷ de oper. et elemos.) κατακρίνει τινὰ πλουσίαν, προσελθοῦσαν εἰς τὴν μετάληψιν τῶν μυστηρίων χωρὶς νὰ προσφέρῃ δῶρον. Ἐκ δὲ τῶν προσφερομένων ἄρτων ὁ ἱερούργων ὑπέστη μερίδας ὑπὲρ ἀφέσεως ἀμαρτιῶν ζώντων καὶ τεθνεώτων, παρατιθέμενος αὐτὰς ἐν τῷ ἱερῷ δισκαρίῳ, παρὰ τῷ Ἀμνῷ. Καὶ τὰ μὲν περιστεύματα τῶν ἄρτων διενέμοντο τοῖς πτωχοῖς· καὶ τῷ Κλήρῳ, μικρὸν δὲ τι μέρος κατατμηματιζόμενον ἠύλογετο ὑπὸ τοῦ ἱερέως, καὶ διενέμετο πρὸς ἀγιασμὸν τοῖς μὴ προσιούσι τῇ μεταλήψει τῶν μυστηρίων· ἐκαλεῖτο δὲ ἀντίδωρον (ὄρ. Πηδάλ. σελ. 236, 409, 410 καὶ 414. Ταῦτα δὲ πάντα ἀπαραλλάκτως γίνονται καὶ νῦν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ.

καὶ τὸ γλεῦκος, ἀπαντῶμεν, ἦτοι ὁ ἄζυμος, ὁ μὴ ἐζυμωμένος οἶνος, ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας λαμβάνεται, ἐξ ἧς καὶ ὁ οἶνος, καὶ ὅμως ἢ χρῆσις αὐτοῦ ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ ἐστὶν ἀθέμιτος, ὅτι διάφορος ἢ χημικὴ αὐτοῦ σύστασις πρὸς τὴν τοῦ οἴνου· ὁμοίως ἄρα ἀθέμιτος καὶ ἢ χρῆσις ἄζυμου ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς Εὐχαριστίας· ὃν γὰρ λόγον ἔχει χημικὸν τὸ γλεῦκος πρὸς τὸν οἶνον, τὸν αὐτὸν καὶ τὸ ἄζυμον πρὸς τὸν ἄρτον.

§. 5. Ἀνάγκη ἄρα ἢ Ἀρμενικῇ Ἐκκλησίᾳ νὰ ἀποβάλῃ τὰ ἄζυμα, ἅτινα ἄρτον κακώσεως ἢ ἀγία Γραφή ὀνομάζει, καθ' ὅσον μάλιστα ἐδέξατο ταῦτα παρὰ τῶν αἰρετικῶν Σύρων (1), οἵτινες, μιμούμενοι τοὺς ἀντιχρίστους Ἐβιωνίτας, εἰσήγαγον αὐτὰ ἐν ταῖς ἑαυτῶν παρασυναγωγαῖς, πρὸς ἐξεικόνισιν τῆς περὶ μιᾶς φύσεως ἐν Χριστῷ αἰρετικῆς αὐτῶν δόξης· ἀνάγκη, λέγω, νὰ συμμορφωθῶσιν οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι πρὸς τὴν Κυριακὴν διάταξιν, πρὸς τὴν πρᾶξιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τὴν πρᾶξιν τῆς ἄχρι τοῦ Θ' αἰῶνος Ὁρθοδόξου Ῥωμαϊκῆς, πρὸς αὐτήν, τέλος πάντων, τὴν ἄχρι τοῦ ΣΤ' αἰῶνος πρᾶξιν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἄλλως εἰπεῖν, πρὸς τὴν πρᾶξιν τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας.

Περὶ τοῦ Β'.

§. 6. Ποτήριον εὐχαριστίας ἢ εὐλογίας ἐλέγετο τὸ

(1) Ἰστέον, ὅτι τὰ ἄζυμα τῶν Ἀρμενίων διαφέρουσι τῶν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας· ὅτι ἐκεῖνα μὲν εἰσι πλακούντια εὐμεγέθη, κατατεμνόμενα καὶ διαμεριζόμενα ὑπὸ τοῦ ἱερούργοῦτος εἰς τεμάχια μικρά, ἅτινα, ἐμβαπτόμενα ἐν τῷ ἱερῷ ποτηρίῳ, μεταδίδονται τοῖς χριστιανοῖς· τὰ δὲ τῶν Λατίνων, ἀπὸ τοῦ ΙΔ' μάλιστα αἰῶνος, μετεποιήθησαν εἰς λεπτεπίλεπτα φολίδια ἢ ψαθύρια, πρὸς ἐναργεστέραν, ὡς δοκεῖ, παράστασιν τῆς ὑπὸ τῆς Ῥώμης κατατολμηθείσης κατατομῆς τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐν τῷ ENI ἄρτω μυστικῶς ὑπεμφαινομένης· φησὶ γὰρ ὁ μέγας ἀπόστολος· « Τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν; ὅτι Εἰς ἄρτος, Ἐν Σῶμα οἱ πολλοὶ ἔσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἘΝΟΣ ἄρτου μετέχομεν » (Κορινθ. Α', ι, 17).

ποτήριον, δι' οὗ ἐν τῷ δείπνῳ τοῦ νομικοῦ Πάσχα ἕκαστος οἰκογενειάρχης Ἰουδαῖος, δοξολογῶν καὶ εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ Φαραῶ, ἐποίει σπονδὴν ἱερὰν, αὐτός τε μεταλαμβάνων ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῖς οἰκείοις μεταδίδους· περιεῖχε δὲ τὸ ποτήριον οἶνον σὺν ΥΔΑΤΙ. Ὅθεν καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὡς μέγας τις οἰκογενειάρχης, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ Ἀποστόλων ἀνακείμενος κατὰ τὸν φρικτὸν καὶ μυστηριώδη ἐκεῖνον δεῖπνον, λαβὼν τὸ ποτήριον, ὅπερ ποτήριον Καινῆς Διαθήκης ἐκάλεσε, κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τὸ τῆς Παλαιᾶς, καὶ εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, μετέδωκεν αὐτοῖς εἰπὼν· « Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ Καινῆ Διαθήκη ἐν τῷ αἵματι τοῦ ὑπὲρ Ἑμῶν [τὸ ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρώσεως δηλονότι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ νοητοῦ Φαραῶ] ἐκχυνόμενον (Λουκ. κβ'). Ἀλλὰ τὸ πανάχραντον τοῦτο αἷμα, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, ἐξέβλυσε ὑπερφυῶς ἐκ τῆς λογχονύκτου πλευρᾶς τοῦ Κυρίου μεμιγμένον ὕδατι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἡγαπημένου αὐτοῦ μαθητοῦ· « Εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξε, καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα ΚΑΙ ὕδωρ » (Ἰω. θ'). Ἐκ δὲ τῆς ἀναλογίας τοῦ ποτηρίου τῆς Καινῆς Διαθήκης πρὸς τὸ τῆς Παλαιᾶς, ἐν ᾧ περιεῖχετο οἶνος καὶ ὕδωρ, καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω Εὐαγγελικῆς ῥήσεως ἠδύνατό τις εὐλόγως νὰ συμπεράνη, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν, ἐν τῇ ἱεουργίᾳ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, προσήνεγκεν οἶνον κεκραμένον ὕδατι· ἀλλὰ, πρὸς βεβαιότεραν πίστωσιν καὶ ἄρσιν παντός δισταγμοῦ τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων, παρατιθέμεθα περικοπὰς τῶν ἀρχαίων λειτουργιῶν τοῦ Κλήμεντος, εἴτε Ἰακώβου τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, αἵτινες ἐκφαντορικῶς μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης ὡς ἐφεξῆς· « Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ ἀγιάσας, ἐπέδωκεν αὐτοῖς [τοῖς Ἀποστόλοις] λέγων... » — « Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου λαβὼν, κεράσας, εὐχαριστήσας, εὐλόγησας, ἀγιάσας, ἔδωκεν αὐτοῖς ».

§. 7. Ὅτι δὲ ἀνέκαθεν ἡ Ἐκκλησία, πιστῶς ἐπομένη τῇ δεσποτικῇ διατάξει τοῦ οὐρανοῦ αὐτῆς Νομοθέτου, προσέφερεν ἐν τῇ θεῇ Εὐχαριστίᾳ οἶνον καὶ ὕδωρ, μαρτυροῦσι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων Πατέρων. Αὐτίκα, Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ κατὰ τὸν Α' αἰῶνα ἀκμάσας, ἱστορῶν τὰ περὶ τῶν ἱερῶν συνάξεων τῶν πιστῶν, φησὶν· « Οἱ διάκονοι διδόασιν ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἐκ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος » (Ἀπολογ. Α', β'. — Πρβλ. Κυπριαν. ἐπιστ. ξγ', καὶ Ἀμβροσ. περὶ μυστηρ. βιβλ. Ε'). Πρὸς δὲ τοὺς ἀδελφούς Ἀρμενίους, τοὺς δικαιολογοῦντας τὸ ἑαυτῶν ἀντικανονικὸν ἔθος ὡς ἐκ τῶν λόγων δῆθεν τοῦ Χρυσοστόμου, ἀπήντησεν ἤδη ἢ ἐν Τρούλλῳ Γ' Οἰκουμενικῇ Σύνοδος, ὑποβαλοῦσα ἅμα εἰς ἐπιτίμια τοὺς ἀθετοῦντας τὴν Κυριακὴν διατάξιν διὰ τοῦ λβ' αὐτῆς κανόνος, ἔχοντος ὧδε· « Ἐπειδὴ εἰς γινῶσιν ἡμετέραν ἦλθεν, ὅτι ἐν τῇ τῶν Ἀρμενίων χώρα οἶνον μόνον ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσάγουσιν, ὕδωρ αὐτῷ μὴ μιγνύντες οἱ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἐπιτελοῦντες, προτιθέμενοι τὸν τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, φάσκοντα διὰ τῆς εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐγγέλιον ἐρμηνείας ταῦτα· « Τίνος ἔνεκεν οὐχ ὕδωρ ἐπιεν ἀναστάς, ἀλλ' οἶνον; » [ἄλλην αἵρεσιν πρόρριζον ἀνασπῶν]. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσὶ τινες » ἐν τοῖς μυστηρίοις ὕδατι κεκρημένοι, δεικνύς, ὅτι, καὶ ἡνίκα » τὰ μυστήρια παραδέδωκε, καὶ ἡνίκα ἀναστὰς χωρὶς μυστηρίων » ψιλὴν τράπεζαν παρετίθετο, οἶνω ἐχρῆτο· ἐκ τοῦ γεννήματος, φησὶ, τῆς ἀμπέλου· ἀμπελος δὲ οἶνον οὐχ ὕδωρ γεννᾷ· ἐκ τούτου τε τὸν διδάσκαλον οἶονται ἀνατρέπειν τὴν τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ἱερᾷ θυσίᾳ προσαγωγὴν, ὡς ἂν μὴ καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν κατέχοιντο ἐν ἀγνοίᾳ, τὴν τοῦ Πατρὸς διάνοιαν ἀποκαλύπτουσαν· τῆς γὰρ πονηρᾶς τῶν Ὑδροπαραστατῶν αἰρέσεως παλαιᾶς ὑπαρχούσης, οἱ ἀντὶ οἴνου μόνῳ τῷ ὕδατι ἐν τῇ οἰκείᾳ θυσίᾳ κέχρηται, ἀνασκευάζων οὗτος ὁ θεοφόρος ἀνὴρ τὴν παράνομον τῆς τοιαύτης αἰρέσεως διδαχὴν, καὶ δεικνύς ὡς ἐξ ἐναντίας τῆς ἀποστολικῆς ἵενται παραδόσεως, τὸν εἰρημένον κατεσκεύασε λόγον » κτλ.

§. 8. Ἀλλ' εἰ καὶ περὶ τὴν ὕλην τοῦ μυστηρίου τῆς θείας

Εὐχαριστίας ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία προδήλως ἐκαινοτόμησεν, ἀλλ' ὅμως περὶ τὴν τελεσιουργίαν καὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ οὐδόλως ἤμαρτεν. Οὔτε γὰρ τὴν μετουσίωσιν τῶν τιμίων Δώρων ἀναφέρει εἰς τὴν ἀπαγγελίαν τῶν Κυριακῶν λογίων: « λάβετε, φάγετε,.... » καὶ « πῖετε ἐξ αὐτοῦ πάντες.... », οὔτε τοὺς χριστιανούς τοῦ ποτηρίου ἀποστερεῖ· ἀλλὰ τὴν μετουσίωσιν ὁμοίως ἡμῖν πιστεύει διενεργεῖσθαι ἐν τῇ ἐπικλήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῖς δὲ πιστοῖς μεταδίδωσι τὸ ἱεουργηθὲν ἄζυμον ἐμβεβαμμένον ἐν τῷ ἱερῷ ποτηρίῳ. Ὅθεν, ἀντιπαραβαλλομένη καὶ κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, εὔρηται μᾶλλον ἐγγίζουσα τῇ Ὀρθοδοξίᾳ· ὅτι ἡ Ῥώμη καὶ περὶ τὰ τρία παντόλμως ἐκαινοτόμησε: καὶ περὶ τὴν ὕλην, καὶ περὶ τὴν ἱεουργίαν, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ μυστηρίου.

Περὶ τοῦ Γ'.

§. 9. Τὸ ὑπερφυῆς χάρισμα τῆς πνευματικῆς υἰοθεσίας ἐχορηγεῖτο τὸ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων τοῖς πιστοῖς δι' ἐπιθέσεως χειρῶν, ὡς ἀναγινώσκωμεν πολλαχοῦ τῶν Ἀποστολικῶν Πράξεων, ἀλλ' ἐφεξῆς ἀντεισῆχθη ὑπὸ τῶν αὐτῶν Ἀποστόλων ἢ διὰ τοῦ ἁγίου Μύρου ἐπίχρισις, ὡς ἰσοδύναμος τῇ χειροθεσίᾳ· δι' ἑκατέρων γὰρ ὁ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, ἢτοι τοῦ θείου βαπτίσματος, ἀπὸ τοῦ προπατορικοῦ ρύπου καθαιρόμενος καὶ ἐν Χριστῷ ἀνακαινιζόμενος ἄνθρωπος ὁμοίως ἀπελάμβανε τὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεάς. Ὅτι δὲ τὸ μῦρον ἐξ Ἀποστολικῆς παραδόσεως παρελάβομεν, ὡς ἰσοδύναμον τῇ χειροθεσίᾳ, μαρτυροῦσιν οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες, οἷον, Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης (Ἐκκλ. Ἱεραρχ. Ζ'), Θεόφιλος ὁ Ἀντιοχείας (πρὸς Αὐτόλυκον), Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων (Κατήχ. ΙΗ'), ἢ ἐν Λαοδικεῖᾳ Σύνοδος, καὶ ἄλλοι. Πλὴν δὲ τούτων μαρτυροῦσι καὶ αἱ πανάρχαιαι ἐκκλησιαστικαὶ

παραδόσεις, αἱ ὑπὸ τοῦ Ῥώμης Κλήμεντος ἐγγράφως διατυπωθεῖσαι ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀποστολικαὶ διαταγαί. « Καὶ μετὰ τοῦτο [διαγορεύουσι] βαπτίσας αὐτὸν ὁ ἱερεὺς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, χρισάτω μύρω » (βιβλ. Ζ', μδ') (1). Ἄλλ' οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι, εἰ καὶ τὴν αὐτὴν ὀρθὴν δόξαν περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ θείου χρίσματος ἔχουσι, καὶ ὡς ἐν τῶν Μυστηρίων αὐτὸ ὁμολογοῦσι, καὶ ὁμοίως ἡμῖν εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα τοῖς νεοφωτιστοῖς παρέχουσι, μὴ ἀναβάλλοντες αὐτὸ ἄχρι τῆς τοῦ καιροῦ διακρίσεως, καθάπερ οἱ Λατῖνοι, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, εἰ καὶ περὶ τὴν εἰς τὸ Μυστήριον πίστιν καὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ὀρθοφρονοῦσιν, ἀλλ' ὅμως περὶ τὴν ὕλην αὐτοῦ ἁμαρτάνουσι, ἅτε δὴ ἀντ' ἐλαίου χρώμενοι σισαμελαίῳ, παρὰ τὴν καθολικὴν τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν. Ὅτι δὲ ἡ λέξις ἔλαιον, ἀπλῶς καὶ ἀπροσδιορίστως ἐκφερομένη (καὶ οὕτως ἐκφέρεται παρὰ τοῖς ἱεροῖς Πατράσιν, ὅσοι τοῦ θείου χρίσματος μνημονεύουσι) σημαίνει τὸ ἐκ τῆς ἐλαίας ἐξαγόμενον, αὐτόδηλον· ὅταν γὰρ βουλευθῶμεν δηλῶσαι τὸ ἐκ σισάμου ἢ ἐκ δάφνης, λέγομεν ὠρισμένως « ἔλαιον ἐκ σισάμου, ἢ ἐκ δάφνης, εἴτε σισαμέλαιον, δαφνέλαιον » κτλ. Σημειωτέον ὅμως, χάριν τῆς ἀληθείας, ὅτι τὸ ἔθος τοῦτο τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ πανάρχαιον, ἀπ' αὐτῆς τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐν χρήσει ὄν, διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν ἐλαιῶνας ἐν τῇ περὶ τὸ Ἐτζμιατζὶν χώρα ἰδίως, ἐν ᾗ συνέστη ἡ πρώτη χριστιανικὴ Ἐκκλησία, διὰ τὸ ψυχρὸν καὶ ὀρεινὸν αὐτῆς.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐν τοῖς δυσὶ μυστηρίοις, τῷ τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ τοῦ ἁγίου Μύρου, διαφορᾶς τῶν ἀδελφῶν

(1) Ὅτι δὲ τὸ ἅγιον Μῦρον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ κατασκευάζετο ἐξ ἐλαίου καὶ διαφόρων ἀρωμάτων, ὡσπερ καὶ νῦν παρ' ἡμῖν, δηλὸν γίνεται ἐκ τῆς ἐν ταῖς εἰρημέναις « Διαταγαῖς » κειμένης εὐχῆς: « Κύριε ὁ Θεός, ὁ τῶν ὄλων Κύριος, ὁ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὖοσμον παρασχόμενος, Σὺ καὶ νῦν τοῦτο τὸ μῦρον δὸς ἐνεργὸν γενέσθαι ἐπὶ τῶν βαπτιζομένων, ὥστε βεβαίαν καὶ πάγιον ἐν αὐτῷ τὴν εὐωδίαν μεῖναι τοῦ Χριστοῦ σου » (Ζ', μέ): καὶ, « Εὐχαριστοῦμέν Σοι, Θεέ, Δημιουργέ τῶν ὄλων, καὶ ὑπὲρ τῆς εὐωδίας τοῦ Μύρου » (αὐτ. κέ).

Ἀρμενίων πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς οὐδόλως οὐδαμῶς πρὸς ἡμᾶς διαφέρονται· κἀνταῦθα δὲ πάλιν ἀντιπαρεξεταζομένη ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία πρὸς τὴν ἡμετέραν, ἀποδείκνυται πολλῶ πλεον τῆ Ὀρθοδοξία ἐγγίζουσα ἢ ἡ Ῥωμαϊκὴ, ἣτις περὶ πάντα ἀπαξαπλῶς τὰ Μυστήρια παντόλμως ἐκαινοτόμησεν, ὡς ἐν τῷ Α' Μέρει τῆς «Φωνῆς τῆς Ὀρθοδοξίας» (σελ. 107—152) διὰ μακρῶν ἀποδέδεικται.

Περὶ τοῦ Δ'.

§. 10. Ὁ τρισάγιος ὕμνος ἐστὶν ἀρχαιότατος. Λέγεται δὲ, ὅτι διὰ θαύματος ὑπερφουῶς ἀπεκαλύφθη τοῖς πιστοῖς ἐπὶ τοῦ ἐν ἀγίοις Πρόκλου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, μαθητοῦ καὶ διαδόχου τοῦ ἱεροῦ χρυσορρήμονος. Αὐτίκα Φήλιξ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης, ἐπιστέλλων πρὸς Πέτρον τὸν Κναφέα καὶ ἐξελέγχων αὐτὸν ἐπὶ τῆ μεταβολῇ τοῦ Τρισαγίου, ἦν παναθέσμως καὶ δυσσεβῶς κατετόλμησε, φησὶν· «Εἰ μὲν ἐξ ἀνθρωπίνης παραδόσεως ὑπῆρχεν ὕμνος, καὶ οὕτω μετὰ παραφυλακῆς ἂν ἐν τῷ Τρισαγίῳ ἔθηκας τὸν σταυρὸν [ἦτοι τὸ «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς»], ἐνθα ἡ τοῦ Υἱοῦ προσηγορία ἐν τῷ ἰσχυρὸς εἴρηται. Ἀλλ' ὁ τρισάγιος οὗτος ὕμνος ὑπ' ἀγγέλων ἡμῖν ἐξεδόθη, οἵτινες πρὸ μὲν τοῦ σταυροῦ ἔλεγον «ἅγιος ἅγιος ἅγιος», ὡς ἠξιώθη Ἡσαΐας θεάσασθαι· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν ὑμνολόγουν «ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος»· ὥστε ὁ κομιδῆ νήπιος παῖς, σειομένης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ κάμπῳ ἰκετεύοντος, ἠρπάγη εἰς τὸν αἰθέρα, ὡς ἐπὶ ὥραν μίαν, τοῦ πλήθους θεωροῦντος καὶ Πρόκλου τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου, κάκει μεμαθηκῶς τὸν ὕμνον καὶ πάλιν κατενεχθεὶς, ἀπήγγειλεν ἅπερ ἐδιδάχθη ἐν τῷ αἰθέρι, εἰπὼν ἐξ οὐρανῶν ὡς ὑπὸ πλήθους πολλῶν φέρεσθαι εἰς τὰ ὦτα

αὐτοῦ ταύτην τὴν ὕμνωδιαν, καὶ ὅτι ἐρρέθη αὐτῷ ἐξειπεῖν τῷ λαῷ ταύτην τὴν ὑμνολογίαν· ἦς ἐναρξάμενοι οἱ λαοὶ τὴν πόλιν κατέλαβον, καὶ τὸν Θεὸν διὰ τῆς τοιαύτης ὕμνωδίας ἐξευμενισάμενοι, ἐλυτρώθησαν τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς τοῦ σεισμοῦ· σὺ δὲ ἀφειδῶς κατετόλμησας, ὡς τὰς λοιπὰς θείας Γραφὰς, καὶ τὴν τῶν Ἀγγέλων ὕμνωδιαν διαστρέψαι» (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 245). Ὡσαύτως καὶ Κυντιανός, ἐπίσκοπος Ἀρχουλιανῶν, πρὸς τὸν αὐτὸν Κναφέα ἐπιστέλλων, φησί· «Χρὴ ἐξακολουθεῖν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ὀσιωτάτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας Πρόκλου, ὃς, ἐν τῷ κάμπῳ καταδραμῶν σὺν παντὶ τῷ λαῷ, κυματιζομένης ὑπὸ σεισμῶν τῆς αὐτῆς πόλεως, καὶ θρήνου ὑπὸ πάντων ἀναπεμπομένου, ἄφνω παῖδα εἰς τὸν οὐρανὸν ἀρθῆναι ὑπὸ τινος δυνάμεως, καὶ τούτῳ ἐνθέσθαι τὸ λιτανεύειν τὸ Τρισάγιον καὶ λέγειν: «ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς», καὶ ταῦτα ἀγγεῖλαι τῷ Ἐπισκόπῳ προσετάχθη· ὃς καὶ μετὰ τρίωρον ἔστη ἐν τῷ Τριβουναλίῳ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου καὶ ταῦτα διηγήσατο, καὶ οὕτω λιτανευσάντων, ἔζησαν οἱ σεισμοὶ οὕτως οὖν καὶ σὺ λιτάνευε, καὶ παύσεται ἡ κατὰ σοῦ μελετωμένη ὀργή [ἢ τῆς καθαιρέσεως] ἐξενεχθῆναι» (αὐτόθ. 249). Τὰ αὐτὰ γράφει πρὸς τὸν Πέτρον καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης Ἀκάκιος· «Ἐνόθευσας [λέγει] τὸν Χερουβικὸν ὕμνον, δι' οὗ ἡ ἡμετέρα πόλις ἐστερεώθη, σαλευομένη ποτὲ ὑπὸ ἀνενδότων σεισμῶν, παιδὸς νηπίου περὶ τὸν ἀέρα ἀρπαγέντος ἐπ' ὄψεσι πάσης τῆς πόλεως ἕως τρίτου οὐρανοῦ, κατὰ τὸν θεσπέσιον Παῦλον, κάκει ἀκηκόοτος τὴν ἀρρητον ταύτην ὑμνολογίαν, καθ' ἣν ὥραν ἐν τῷ κάμπῳ τὰ πλήθη μετὰ δακρύων ἀνεβόων τὸ «Κύριε ἐλέησον» πρὸς τὸν Θεόν, ἅμα τοῦ ἐν ἀγίοις Πρόκλου τοῦ γεγονότος πατρὸς ἡμῶν καὶ ἀρχιεπισκόπου ταύτης τῆς βασιλίδος καὶ φιλοχρίστου πόλεως» (αὐτόθ. 250). Τὰ αὐτὰ περὶ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ τρισαγίου ὕμνου ἱστορεῖ καὶ Ἰουστίνος ἐπίσκοπος Σικελίας καὶ ἄλλοι. Περὶ τοῦ θαύματος τούτου γράφει καὶ ὁ ἀείμνηστος Οἰκονόμος ἐν τῇ περὶ τῶν Ο' πραγματείᾳ, τόμ. Γ', σελ. 624 καὶ 625.

§. 11. Τὸν ἀγγελικὸν δὲ τοῦτον ὕμνον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ

ἐν ἁγίοις Πρόκλου ὠρισεν ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ψάλλεσθαι σταθερῶς ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ, ἀνυμνολογοῦσα δι' αὐτῆς εὐσεβοφρόνως τὴν Μίαν Τρισυπόστατον Θεότητα· τὸ μὲν ἅγιος ὁ Θεὸς ἀναφέρουσα εἰς τὸν Πατέρα, ὅστις ἐστὶν ἡ πηγαία θεότης, κατὰ τὸν πολὺν τὰ θεῖα Διονύσιον (1)· τὸ δὲ ἰσχυρὸς εἰς τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡσαίου θεοπνεύστως προφητευθέν· « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν Υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, ... καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής ἄγγελος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης »· τὸ δὲ ἅγιος ἀθάνατος πρὸς τὸ Πανάγιον καὶ Ζωοποιὸν Πνεῦμα (2). Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα ἐψάλλοντο τὸ πάλαι ἐναλλάξ, ὡς καὶ σήμερον, ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν, διχῆ διηρημένων, κατ'ἀντιφώνησιν· ὁ δὲ τρισάγιος ὕμνος ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος, συνερχομένων ἐν αὐτῶ τῶν ψαλτῶν (3), ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἱερὰ πρακτικὰ, οἱ συνοδι-

(1) Γράφει δὲ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀρσινόης Ἀνθέων πρὸς τὸν δυσώνυμον Κναφέα· « Λέγομεν « ἅγιος ὁ Θεός », ὅτι πρῶτος ὁ Πατὴρ κατὰ τὴν τάξιν τῆς συνήθους πᾶσι δοξολογίας, εἰ καὶ μὴ καθ' ὑπεροχὴν τῆς θεϊκῆς ἀξίας » (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 253).

(2) Τὰ τρία ταῦτα θεῖα ὀνόματα εἰς τὴν παναγίαν Τριάδα αὐτολεξεὶ ἀναφέρει καὶ ὁ θεόπνευστος Προφητάναξ· « Ἐδίψησε [λέγει] ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἰσχυρὸν, τὸν ζῶντα », ἥτοι τὸν ἀθάνατον (ψαλμ. κá)· πρὸς ἃ συναπτόμενον τὸ παρὰ τῆ προφήτῃ Ἡσαΐα « ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος », ἀπαρτίζει τὸν ἐπὶ Πρόκλου ἀποκαλυφθέντα τρισάγιον ὕμνον, κατὰ τὴν φερομένην παράδοσιν.

(3) Ὁ ἄμβων, ὁ καὶ ὀκρίβας λεγόμενος, ἔκειτο τὸ πάλαι πρὸ τοῦ θείου θυσιαστηρίου ἐν τῇ Σολέᾳ· ἐπ' αὐτοῦ ἀνεγινώσκετο ὁ Ἀπόστολος, τὸ Εὐαγγέλιον, τὰ Ἀναγνώσματα (Ἀποστολ. Διαταγ. Βιβλ. Β', νζ'), τὰ Εἰρηνικά καὶ τὰ Δίπτυχα, ὧν μέμνηται ὁ χρυσοῤῥήμων πατὴρ ἐν τῇ πρὸς Ἰννοκέντιον τὸν Πάπαν ις' ἐπιστολῇ· ἐξ αὐτοῦ δ' ἔσχε τὴν ἐπωνυμίαν καὶ ἡ ὀπισθᾶμβωνος εὐχή, ὡς ὀπισθεν αὐτοῦ ἱσταμένου τοῦ ἱερέως καὶ ἀναγινώσκοντος αὐτήν. Σολέας δὲ ἐλέγετο τὸ μεταξὺ τῶν παραπετασμάτων τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τῶν ἱερῶν καγκέλων διάστημα (ὄρ. Ἀθαν. Ἐπιστ. πρὸς τοὺς ἀναχωρητάς)· ἀναλογεῖ δὲ ὁ Σολέας πρὸς τὸ ἐν τοῖς ἡμετέροις ὀρθοδόξοις ναοῖς διάστημα, τὸ ὀριζόμενον ὑπὸ γραμμῆς ἀγομένης κατωτέρω τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου (ἐνθα οἱ ἱερεῖς τασσόμενοι κυκλοτερῶς, ψάλλουσι τὸ « Φῶς ἱλαρὸν ») καὶ τοῦ τέμπλου. Ἐν τῇ Σολέᾳ, κατὰ τὸ μέσον, ἔκειτο τὸ πάλαι ὁ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου (Ἀποστολ. Διαταγ. βιβλ. Β', νζ') πρὸς ἀνατολὰς ἐνατενίζων (διὰ ται τοῦτο καὶ

κοὶ κανόνες καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ὡς ἐξῆς. « Ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἀντιφωνούντων (1) ἑκατέρων τῶν μερῶν, οἱ ψάλλται ἐπετράπησαν ἀνελθόντες [εἰς τὸν ἄμβωνα] εἰπεῖν τὸν Τρισάγιον » (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 305)· καὶ, « Οὐ δεῖ, πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν, τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων, ἑτέρους τινὰς ψάλ-

νῦν, ὅτε ὁ ἀρχιερεὺς ἱεουργεῖ, τίθεται θρόνος ἐν τῇ μέσῃ τῆς σημανθείσης γραμμῆς, εἰς δῆλωσιν τοῦ ὅτι ἐν τούτῳ τῇ χώρῃ ἔκειτό ποτε ἡ ἔδρα τοῦ ἐπισκόπου), καὶ παρ' αὐτῆ οἱ « θῶκοι τῶν πρεσβυτέρων », (ὄθεν καὶ ἡ λ. σύνθρονον), ὁ ἄμβων, τὸ ἀναλογεῖον (οὗ μέμνηται τὸ Τυπικὸν τοῦ ἀγίου Σάββα καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἐν Ὁμιλ. Θ' τῶν εἰς τὴν ἐξαήμερον) καὶ ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν. Ὁ Σολέας ἐστὶ τὰ μάλισα καταφανὴς ἐν ταῖς Ἀρμενικαῖς Ἐκκλησίαις, αἰτινες τηροῦσιν ἀκριβῶς τὸν τύπον τῶν ἀρχαίων ναῶν.

(1) Τὸν αὐτὸν κατ' ἀντιφώνησιν ἀρχαιότατον, ἱεροπρεπέστατον, καὶ ἅμα ἐλληνικώτατον τρόπον τοῦ ψάλλειν μεταχειρίζεται ἄχρι τοῦ νῦν, ἡ ἡμετέρα Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία. « Ὅτι δ' ἐστὶν ἀρχαιότατος, μαρτυροῦσιν οἱ θεοὶ Πατέρες. « Ὁ ψάλλων ψάλλει μόνος· κἂν πάντες ὑπηγῶσιν, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ἡ φωνὴ φέρεται » (Χρυσ. Ὁμιλ. ΛΣΤ' εἰς τὴν πρὸς Κορινθ Α')· καὶ, « Τὰ νῦν κεκρατηκότα ἔθνη πάσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις συνωδά ἐστὶ καὶ σύμφωνα. Ἐκ νυκτὸς γὰρ ὀρθρίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαός . . . τελευταῖον ἀναστάντες τῶν προσευχῶν εἰς τὴν ψαλμωδίαν καθίστανται, νῦν μὲν διχῆ διανεμηθέντες ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις, ἔπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσιν [ἰσοκρατοῦσι], καὶ οὕτω τῇ ποικιλίᾳ τῆς ψαλμωδίας τὴν νύκτα διανέμουσι μεταξὺ προσευχόμενοι » κτλ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ σεμνῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας, ἀναγκαῖον ὑπομνήσαι τοῖς καθ' ἡμᾶς μουσικοῖς τὸ τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἱερὸν θέσπισμα· « Τοὺς ἐπὶ τῇ ψάλλειν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις παραγινόμενους βουλόμεθα μῆτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρησθαι καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραυγὴν ἐκδιάζεσθαι, μῆτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ Ἐκκλησιᾶ ἀρμοδίων τε καὶ οἰκείων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς [καὶ κατανύξεως τὰς τοιαύτας ψαλμωδίας προσάγειν τῇ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ » (Καν. οέ. Πρβλ. καὶ Χρυσ. Ὁμιλ. εἰς τὸ, « Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου »). Συνωδά τούτοις γράφει καὶ ὁ ἀείμνηστος Μελέτιος ὁ Πηγᾶς· « Ὡς περ τὸ σεμνὸν καὶ σύμμετρον τῆς μουσικῆς εὐπρόσιτον, διὰ τὸ ἀκμαιοτέρας κατασκευάζειν τὰς καρδίας, οἷον ἀνασπῶσαν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος· ἀρμονία γὰρ τῇ πνεύματι οἰκειότατον μέσην ἔχουσα φύσιν, σώματός τε παχύτητος καὶ πνεύματος ἀυλότητος, οὕτω πάλιν ὑπέρμετρος μουσικὴ καὶ τῇ ἡδέει παρὰ τὸ μέτρον ἐνασχολουμένη, οὐχ ἡδύνη ἀλλ' ἐκλύει. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φωνὰς μόνον τῶν ἀνθρώπων ἀποδεχόμενοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς φύσει ἐνυπαρχούσας καὶ ἀπεριέργους, τὰ δι' ὀργάνων κρούσματα καὶ ἐμπνεύματα ἀποδιοπομποῦσιν οἱ θεοὶ Πατέρες ».

λειν » (Καν. ιέ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ· πρβλ. λγ' τῆς ΣΤ'. Ὁρ. καὶ Σωκρ. Ἐκκλ. Ἰστορ. βιβλ. Η'). Ὁ δὲ τρισάγιος (1) οὗτος ὕμνος, ὁ καὶ χερουβικὸς ὑπὸ τοῦ Πάπα Φήλικος καλούμενος, κεῖται αὐτολεξεῖ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Δ' Συνόδου, ἀναφερόμενος οὐχὶ εἰς μόνον τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τρία ὑπέρθεα πρόσωπα, ὡς ἐξῆς· « Οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς

(1) Πλὴν τοῦ Τρισαγίου, ἀρχαιότατοι ὕμνοι, ψαλλόμενοι ἐν ταῖς ἱερατῶν Ἀκολουθίαις, οἱ μὲν ἐν τῇ λειτουργίᾳ, οἱ δὲ ἐν τῇ ἑσπερινῇ, εἰσὶν οἱ ἀκόλουθοι: α) ἡ λεγομένη μεγάλη Δοξολογία, ἀναγινωσκομένη ἐν ταῖς « Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς » (Βιβλ. Ζ', κεφ. μή καὶ μθ'). β) Ὁ ρλδ' καὶ ρλέ τῶν ψαλμῶν, οἵτινες καλοῦνται Πολυέλεοι, διὰ τὸ πολλάκις ἐν αὐτοῖς ἐπαναλαμβάνεσθαι προσαδόμενον ἐνδελεχῶς τὸ ἀκροτελεύτιον « ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ », ἢ καὶ διὰ τὴν γινομένην ἐν τῇ ψάλλεσθαι αὐτοῖς φωταψίαν. γ) Τὰ ἀντίφωνα, ἢ αἱ ἀντίφωνοι ψόδι, οὕτω καλούμεναι, διὰ τὸ ἐξ ἑκατέρων τῶν χορῶν ἐναλλάξ ἀντεπάδεσθαι. Πρῶτος δὲ ὁ τοιαῦτα ἄσματα στήσας φέρεται ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος. « Ἰγνάτιος [φησὶ Σωκράτης] Ἀντιοχείας τῆς Συρίας τρίτος ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐπίσκοπος, ὃς καὶ τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῖς συνδιέτριψεν, ὁπτασίαν εἶδεν Ἀγγέλων, διὰ τῶν ἀντιφώνων ὕμνων τὴν ἁγίαν Τριάδα ὑμνοῦντων, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ὁράματος τῆ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίᾳ παρέδωκεν· ὅθεν καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις αὕτη ἡ παράδοσις ἐδόθη » (Ἐκκλ. Ἰστορ. Βιβλ. ΣΤ', ἡ, σελ. 715. Πρβλ. καὶ Βασίλ. τὸν Μ. ἐν τῇ πρὸς τὸν Νεοκαισαρείας Κληρὸν ἐπιστολῇ, καὶ Νικηφ. τὸν Κάλλ. Ἐκκλ. Ἰς. Γ', 8). δ) Ὁ ρμή ψάλμος (Ἀποστολ. Διαταγ. Β', νζ'). ε) Ὁ ρμ'. (« Κύριε ἐκέκραξα . . . ») οὗ μὲμνηνται ὡσαύτως αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ (Βιβλ. Β', νθ') καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος, οὕτως ἰσχυρῶς· « Οὐδ' ἀπλῶς οἶμαι τὸν ψαλμὸν τοῦτον τετάχθαι παρὰ τῶν Πατέρων καθ' ἑκάστην ἑσπέραν λέγεσθαι, οὐδὲ διὰ τὴν μίαν λέξιν τὴν λέγουσαν « ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή ». ς) Τὸ, « Δόξα Πατρὶ . . . » ἀναφερόμενον παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ, Βασιλείῳ τῷ Μεγάλῳ (ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος) καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Δ', ἐν οἷς ἀναγινώσκομεν ταῦτα· « Τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα δοξάσωμεν, . . . τῷ Πατρὶ, Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι πρέπει δόξα καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν » (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 305). ζ) Τὸ « Φῶς ἰλαρόν », περὶ οὗ γράφει ὁ Μέγας Βασίλειος (ἐνθ. ἀνωτ.) ταῦτα· « Ἐδοξε τοῖς πατράσιν ἡμῶν μὴ σιωπῆ τὴν χάριν τοῦ ἑσπερινοῦ φωτὸς δέχεσθαι, ἀλλ' εὐθύς φανέντος εὐχαριστεῖν· καὶ ὅστις μὲν ἐστὶν ὁ πατὴρ τῶν ῥημάτων ἐκείνων τῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας, εἶπε· οὐκ ἔχομεν· ὁ μὲν τοὶ λαὸς ἀρχαίαν ἀφήσει τὴν φωνήν, καὶ οὐδενὶ πώποτε ἀσεβεῖς ἐνομήθησαν οἱ λέγοντες· Αἰνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεόν ». η) Τὸ « Ἀλληλουῖα », ὅπερ, κατὰ τὸν Ἰουστίνον, σημαίνει « ὑμνήσατε μετὰ μέλους τὸ ὄν » (ὄρ. καὶ Ἀρνόβ. εἰς ψαλμ. πδ', Ἀμβρόσιος περὶ τοῦ Δαβὶδ, καὶ Ἀποκάλ. ιθ', 5—6). Διονύσιος δὲ ὁ Ἀρεοπαγίτης λέγει, ὅτι τὸ Ἀλληλουῖα ἐψάλλετο ἐν τῷ ἀγιάζεσθαι τὸ μῦρον κἀν τῷ

εὐλαβέστατοι Ἐπίσκοποι εἶπον· Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς συγκλήτου· πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων· ἅγιος ὁ Θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς » (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 103)· καὶ, « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, ἡ ΤΡΙΑΣ ἐνίκησεν » (αὐτόθι).

§. 12. Οὐ μόνον δὲ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Δυτικὴ ἀναπέμπει τὸν τρισάγιον ὕμνον εἰς τὴν παναγίαν Τριάδα, καὶ οὐχὶ εἰς μόνον τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον, ὡς πράττει ἡ Ἀρμενικὴ (περὶ οὗ ἐφεξῆς), καὶ δῆλον ἐκ τῶν πρὸς Πέτρον

τελεσιουργεῖσθαι τὴν χρίσιν (Ἐκκλ. Ἱεραρχ. κεφ. δ'). θ) Τὸ, « Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ». Ὁ θεὸς Γερμανὸς φησιν, ὅτι ὁ ὕμνος οὗτος ποιημὰ ἐστὶν Ἰωσήφ καὶ Νικοδήμου τῶν ἐνταφιασάντων τὸν Κύριον, ἄλλοι δὲ ἀναγράφουσιν Ἰουστινιανῷ τῷ αὐτοκράτορι. ι) Τὸ, « Πιστεύω ». Τιμὸς τῶν ἡμετέρων φατίν, ὅτι τοῦτο ἀνεγινώσκειτο ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῇ Μεγάλῃ Παρασκευῇ (ἢ Πέμπτην καλεῖ ἢ ἐν Λαοδικείᾳ Σύνοδος ἐν κανόνι μς'), ἐν τῇ καιρῷ δηλονότι τῆς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου κατηχήσεως τῶν ἐπὶ τὸ βάπτισμα παρασκευαζομένων, καὶ ὅτι Τιμόθεος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐθέσπισε λέγεσθαι κατὰ πᾶσαν Σύναξιν. Οἱ δὲ πάλιν Δυτικοὶ ἀποδιδόσασιν τὴν τοιαύτην διάταξιν τῷ Πάπα Λέοντι τῷ Α', ἀλλ' ἐκ τῶν λόγων τοῦ Χρυσοστόμου ἀποδείκνυται, ὅτι ἡ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ψαλμῶν τοῦ Συμβόλου πολὺ πρότερον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διετέτακτο. « Τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον [φησὶν] ἀπανταχοῦ ἄδεται καὶ διὰ παντὸς αἰῶνος ἀσθῆσεται » (Ἐν τῇ Ὁμιλ. « ὅτι αὐτὸς ἑαυτὸν ἕκαστός ἐστιν ὁ βλάπτων »). Πλὴν δὲ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου μαρτυροῦσι περὶ τούτου καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν Συνόδων, ἐν οἷς ἀναφέρεται τὸ Σύμβολον ὡς μέρος ἀναπόσπαστον τῆς λειτουργίας καὶ ἀνεκάθεν ἐν αὐτῇ διατετυπωμένον, ὡς ἀκολούθως· « Ἐπὶ πολλὴν δὲ ὥραν ἀντιφωνοῦντων ἑκατέρων τῶν μερῶν, καὶ ψαλλόντων τὴν ψαλμῶν ταύτην, Εὐλόγητός Κύριος ὁ Θεὸς ὅτι ἐπεσκέψατο κτλ. οἱ ψάλται ἐπετράπησαν ἀνελθόντες εἰπεῖν τὸν Τρισάγιον· καὶ αὐτῶν ἀρξάμενων, πᾶς ὁ λαὸς ἐπαύσατο καὶ ἐπήκουσε τοῦ Τρισαγίου. Καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου ἐξ ἔθους [κατὰ τὴν εἰθισμένην τάξιν], τῆς θείας λειτουργίας ἐπιτελουμένης, καὶ τῶν θυρῶν κλεισθεισῶν, καὶ τοῦ ἁγίου μαθήματος [ἦτοι τοῦ Συμβόλου] κατὰ τὸ σῆμα λεχθέντος, τῷ καιρῷ τῶν διπτύχων συνέδραμον ἅπαν τὸ πλῆθος κύκλω τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ἠκροῶντο· καὶ ὡς μόνον ἐλέγχθησαν αἱ προσηγορίαι τῶν ἁγίων τεσσάρων Συνόδων παρὰ τοῦ διακόνου, μεγάλη τῇ φωνῇ ἔκραζον ἅπαντες· Δόξα σοι Κύριε » (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 305—306). Προσεπισημειούσθω δὲ, ὅτι τὴν αὐτὴν τάξιν τῆς θείας λειτουργίας εὐρίσκομεν, πλὴν τῆς τοῦ Συμβόλου ἀναφορᾶς, καὶ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς (Βιβλ. Β', κεφ. νζ'—νθ'). Τὴν αὐτὴν δ' ἀπαρράλλεως εὐρίσκομεν, εἰ καὶ συνοπτικώτερον, διατετυπωμένην παρὰ τῷ φιλοσόφῳ καὶ μάρτυρι Ἰουστίνῳ ἐν τῇ Α' Ἐπολογία. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συντόμῳ περὶ τῶν ἀρχαιότατων καὶ κυριωτέρων ὕμνων τῆς Ἐκκλησίας, οἷς προσετέθησαν

τὸν Κναφέα ἐπιστολῶν Φήλικος Ῥώμης καὶ τῶν λοιπῶν προ-
μνησθέντων Δυτικῶν ἐπισκόπων, Κυντιανοῦ, Ἀρχουλιανοῦ καὶ
Ἰουστίνου Σικελίας (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 244, 248—
250) (1).

§. 13. Πρῶτος δ' ὁ νοθεύσας τὸν ἀγγελικὸν τοῦτον ὕμνον
ἐστίν, ὡς εἶδομεν, Πέτρος ὁ Κναφεύς, ὁ θεία παραχωρήσει Πα-
τριάρχης Ἀντιοχείας γεγωνώς· συνέδριον γὰρ παμμίαρον ἐν
Ἀντιοχείᾳ τῷ 478 συστησάμενος, μετεποίησεν ἀνοσίως τὸ
« ἐλέησον ἡμᾶς » εἰς τὸ « ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς », ὅπως ὡς

ἐν τοῖς ἐξῆς χρόνοις πλεῖστοι ἕτεροι ὕμνοι εἰς αἴνεσιν τῆς ὑπεραγίας Τριά-
δος, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων.
Διασημότεροι δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑμνογράφων εἰσὶν ὁ ἱερομάρτυς Ἀθηνο-
γέννης (εἰς ὃν ἀποδίδεται ἡ σύνταξις τοῦ ἐπιλυχνίου ὕμνου, ἧτοι τοῦ Φῶς ἰλα-
ρῶν), Οὐίκτηρῆνος, Λακάντιος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἀμβρόσιος (εἰς ὃν
ἀποδίδεται τὸ Te Deum), Σεδούλιος, Ἀνατόλιος, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Κο-
σμάς, Ἰωσήφ καὶ εἴ τις ἄλλος. Προσεπισημειωτέον δὲ, ὅτι, κατὰ μίμησιν τῶν
Ὁρθοδόξων, συνέταττον καὶ οἱ αἵρετικοὶ ὕμνους, καὶ ἰδίως δογματικοὺς πρὸς
τὴν οἰκείαν δόξαν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Σωκράτης. « Οἱ ἀρειανίζοντες ἔξω τῆς πό-
λεως τὰς συναγωγὰς ἐποιοῦντο ἡνίκα οὖν ἐκάστης ἐβδομάδος ἑορταὶ κατελάμ-
βανον, φημί δὴ τότε τὸ Σάββατον καὶ ἡ Κυριακὴ, ἐν αἷς αἱ συνάξεις κατὰ τὰς
Ἐκκλησίας εἰώθασιν γίνεσθαι, αὐτοὶ ἐντὸς τῶν τῆς πόλεως πυλῶν περὶ τὰς ροὰς
ἀθροίζομενοι, καὶ ψάλας ἀντιφώνους πρὸς τὴν ἀρειανὴν δόξαν συντιθέντες ἤδον,
καὶ τοῦτο ἐποιοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς νυκτός. Ὑπὸ δὲ ὄρθρον τὰ
τοιαῦτα ἀντίφωνα λέγοντες διὰ μέσης τῆς πόλεως ἐξήσαν τῶν πυλῶν, καὶ τοὺς
τόπους ἐνθα συνηγον κατελάμβανον. Ἐπειδὴ δὲ ἐρεθισμοὺς κατὰ τῶν τὸ ὁμοού-
σιον φρονούντων λέγοντες οὐκ ἐπαύοντο (πολλάκις γὰρ καὶ τοιαύτην ψῆδὴν ἔλε-
γον « Ποῦ εἰσὶν οἱ λέγοντες τὰ τρία μίαν δύναμιν; ») τότε δὴ καὶ Ἰωάννης ὁ
Χρυσόστομος, εὐλαβηθεὶς μὴ τις τῶν ἀπλουσιτέρων ὑπὸ τῶν τοιούτων ψῆδων ἀ-
φελκυσθῆ τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιτίθησιν αὐτοῖς τὰς τοῦ ἰδίου, ὅπως ἂν καὶ αὐτοὶ
ταῖς νυκτεριναῖς ὑμνοῦσιν σχολάζοντες ἀμαυρῶσι μὲν τὴν ἐκείνων περὶ τού-
του σπουδὴν, βεβαίους δὲ τοὺς οἰκείους πρὸς τὴν ἑαυτῶν πίστιν ἐργάσωνται.
Ἄλλ' ὁ μὲν σκοπὸς Ἰωάννου ἐδόκει χρηστός, σὺν ταραχῇ δὲ καὶ κινδύνοις τὸ
τέλος ἐδέξατο· ὡς γὰρ λαμπρότεροι οἱ τοῦ ὁμοουσιῶν ὕμνοι ἐδείκνυντο (ἐπενε-
νόηοντο γὰρ παρ' αὐτοῦ σταυροὶ ἀργυροῖ, φέροντες φῶτα ἐκ τῶν κηρίων λαμ-
πάδων, τῆς βασιλίδος Εὐδοξίας παρεχούσης τὴν εἰς αὐτὰ δαπάνην), πλῆθος ὄν-
τες οἱ ἀρειανίζοντες καὶ ζηλοτυπία ληφθέντες, ἀμύνεσθαι τε καὶ συμπληγάδας
ἐπεχείρουν » κτλ. (Σωκρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. ΣΤ', κεφ. ἡ).

(1) Ἰστέον, ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ψάλλει τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀπαξ τοῦ
ἐνιαυτοῦ ἐλληνιστὶ τῷ Μεγάλῳ Σαββάτῳ (ὄρ. Οἰκονόμ. περὶ τῶν Ο', τόμ.
Γ', σελ. 625).

Θεοπασχίτης περιάψῃ πάθος τῆ ἀπαθεί τοῦ Λόγου θεότητι. Ἐ-
δίδασκε γὰρ, ὅτι ὁ εἷς τῆς Τριάδος (κεχωρισμένος δηλονότι
τῆς σαρκός) ὑπὲρ ἡμῶν τὸ πάθος ὑπέμεινεν εἰς τὴν τῆς θεό-
τητος οὐσίαν, κατὰ τὴν τοῦ Ἀρείου, Ἀπολλιναρίου, καὶ Εὐ-
νομίου παράδοσιν, ὡς μαρτυρεῖ Φήλιξ ὁ Ῥώμης ἐπιστέλλων
πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 247).
Ὅθεν ἀνασκευάζων τὴν παγχάλεπον ταύτην καὶ αἵρετικὴν ἐν
τῷ Τρισαγίῳ μεταβολὴν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀρσινόης Ἀντέων
φησὶ πρὸς τὸν Πέτρον· « Οὔτε τὸ θεῖον λέγομεν παθητὸν, ὡς
σύ λέγεις, οὔτε γυμνὸν Λόγον φημέν σταυρωθέντα, ἀλλὰ
Χριστὸν Ἰησοῦν· ἐν δὲ τῷ Τρισαγίῳ ποῦ σώματος δήλωσις,
ἵνα χώραν ἡ τοῦ Σταυροῦ λάβῃ προσηγορία; » (αὐτόθ. 251).
καὶ, « Τὰ ἐκάτερα ἐν τῷ Χριστῷ δεῖ ἡμᾶς ὁμολογεῖν [κράζει
πρὸς τὸν αὐτὸν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀπολλωνιάδος Φαῦσος], ὧν
τῆ ἐνώσει μὴ δῶς διάστασιν· μὴ τέμνης τὸν Θεὸν ἀπὸ τῆς
σαρκός » κτλ. Τὰς δὲ αἵρετικὰς συνεπείας τῆς ἐν τῷ Τρισαγίῳ
μεταβολῆς ἀνάγνωθι ἐν τοῖς Πρακτικοῖς (αὐτόθ. σελ. 244—
254), ἐνθα οἱ ἀνασκευάζοντες αὐτὴν Ἀνατολικοὶ καὶ Δυτικοὶ
Πατέρες τὸν ταύτην τολμήσαντα Πέτρον ἀποδεικνύουσιν Ἀ-
ρειανόν, Ἀπολλιναριστὴν, Εὐνομιανόν, Νεσοριανόν, Μανιχαῖον.

§. 14. Ἄλλ' οἱ περὶ τὸν ἀλάστορα Πέτρον καὶ τὸν δυσσεβῆ
Σεβῆρον τὸν Ἀκέφαλον Μιξοφυσῖται Σύροι ἐπίσκοποι, κατολι-
γωρήσαντες τῶν εὐσεβῶν παραινέσεων τῶν εἰρημένων ἱεραρ-
χῶν, οὐ μόνον ἐνέμειναν τῆ ἑαυτῶν πλάνῃ πεισματωδῶς, ἀλλ'
ἐσπούδασαν παντὶ σθένει νὰ ἐπεκτείνωσιν αὐτὴν καὶ εἰς ἄλλους
φιλοχρίστους λαούς. Καὶ δὴ ὁ Καθολικὸς τῶν Ἀρμενίων Νερ-
σῆς ὁ Β' (περὶ οὗ ἐν ἀρχῇ τοῦ Γ' κεφαλαίου εἴρηται) ταῖς δο-
λίας αὐτῶν εἰσηγήσει παραπεισθεὶς, καὶ συνέδριον ἄθεσμον
ἐν Τοβὶν τῷ 515 συναθροίσας, οὐ μόνον τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν
Σύνοδον ἀπεκήρυξεν ὡς εἰς τὴν τοῦ Νεστορίου δῆθεν πλάνην
ἐξοκείλασαν καὶ δύο ὑποστάσεις ἐν Χριστῷ δογματίσασαν (1),

(1) Ἴδου τί ἔγραψε χ. λ. ὁ Θεοστογῆς Σεβῆρος κατὰ τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ ταύτῃ
Συνόδῳ θεοσπενεύστως δογματισθέντων. « Κατὰ προσθήκην καὶ καινοτομίαν ὠρι-

ἀλλὰ πρὸς ταῖς λοιπαῖς Συριακαῖς καινοτομίαις παρεδέξατο καὶ τὴν ἄθεσμον ἐν τῷ Τρισαγίῳ μεταβολήν.

§. 15. Καὶ ἀληθὲς μὲν, ὅτι ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία, ἀναφέρουσα τὸν τρισαγίον ὕμνον εἰς μόνον τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον, πόρρω ἀπέχει τῆς ἀσεβοῦς ἐννοίας Πέτρου τοῦ Κναφέως, ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ἡ μεταβολὴ ἐγένετο προδήλως ὑπὸ τοῦ εἰρημένου αἰρετικοῦ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς θεοπασχιτικῆς αὐτοῦ ἀσεβείας, διὰ τοῦτο ἐπάναγκές ἐστι, πρὸς ἄρσιν τοῦ σκανδάλου, νὰ ἐπαναγάγῃ αὕτη τὸν ἀγγελικὸν ὕμνον ἐπὶ τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ τύπον, ἀναπέμπουσα αὐτὸν μετὰ πάσης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰς ὅλην τὴν ἁγίαν Τριάδα.

§. 16. Ὅτι δὲ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἀποδίδει εἰς τὴν προσθήκην διάφορον ἐννοίαν παρὰ τὴν τῶν Θεοπασχιτῶν, καὶ ἐξ ἄλλων ὀρμαῖται λόγων πρὸς τὴν παραδοχὴν αὐτῆς, δῆλον γίνεταί ἐκ τῶν παρατιθεμένων τοῦ ἀειμνήστου ἐκείνου Καθολικοῦ Νερσῆ τοῦ Γ', οἷς ἐπισυνάπτομεν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐ-

σατο πίστιν ἢ ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδος, καὶ διετέλεν εἰς δύο τὸν σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα δι' ἡμᾶς Θεὸν Λόγον Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Σωτῆρα τοῦ ἡμετέρου γένους καὶ λυτρωτὴν, ἐν δύο φύσεσι γνωρίζεσθαι αὐτὸν φήσασα (!) κτλ.». Οὐδὲν ἄρα παράδοξον, εἴπερ οἱ Ἀρμένιοι τηλικαύτας δυσφημίας καὶ ταύτας παρὰ Πατριαρχῶν (ὅποιοι ἦσαν ὁ ῥηθεὶς Ἀκέφαλος, Πέτρος ὁ Κναφεὺς καὶ Τιμόθεος ὁ Ἀΐλουρος) ἀκούοντες κατὰ τῆς Συνόδου ταύτης ἐκφερομένας, ἐν ἧ οὐκ ἠδυνήθησαν ἀτυχῶς συμπαραδρεῦσαι, διὰ τὰς πολιτικὰς ἀνωμαλίας τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, ἄλλως τε καὶ διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώσσης μὴ δυνάμενοι συνιέναι τὴν διαφορὰν φύσεως καὶ ὑποστάσεως, οὐδὲν παράδοξον, λέγω, εἶγε συναρπαγέντες ἀπώσαντο αὐτὴν ὡς νεστοριανίζουσαν. Ὅθεν δικαίως καὶ ὁ εὐσεβὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως λαὸς ἀναλαβὼν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς καταδίκης τοῦ θεηλάτου Σεβήρου, ὡς μεγίστην ἐπενεγκόντος ζημίαν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καὶ ὅλους λαοὺς κατὰ τῆς ἁγίας Δ' Συνόδου ἐκπολεμώσαντος, οὕτως ἐκραύγαζε πρὸς τε τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννην τὸν ἐπικληθέντα Νηστευτὴν, καὶ τὸν Αὐτοκράτορα Ἰουστίνον. « Σεβήρον τὸν Μανιχαῖον ἔξω βάλε τὴν Σύνοδον Χαλκηδόνος ἄρτι κήρυξον· ὁ μὴ ἀναθεματίζων Σεβήρον Μανιχαῖός ἐστιν . . . πίστις ἐστίν, οὐκ ἐνι θεωρεῖν ἀδελφοὶ Χριστιανοὶ, μία ψυχὴ· Ἰουστίνε Αὐγουστε tu vincas· εἰ φιλεῖς τὴν πίσιν, Σεβήρον ἀναθεμάτισον . . . Σεβήρον τὸν ἐπίβουλον τῆς Τριάδος ἔξω βάλε . . . ἡ ἁγία Μαρία Θεοτόκος ἐστίν . . . ἀνασκαφεῖ τὰ ὄστα τῶν Νεστοριανῶν, ἀνασκαφεῖ τὰ ὄστα τῶν Εὐτυχιανιστῶν . . . τὰς τέσσαρας Συνόδους τοῖς διπτύχοις· τὰ διπτύχα ἄρτι φέρε· τὰ διπτύχα τῶ ἄμβωνι . . . Σεβήρον τὸν νέον Ἰού-

σοχωτάτην ἀπάντησιν τοῦ Θεωριανοῦ, δι' ἧς, κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν τοῦ φιλαλήθους Νερσῆ, ὡς ὀψόμεθα, ΛΥΕΤΑΙ ὀριστικῶς τὸ προκείμενον ζήτημα.

«ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ.—Τί δὲ περὶ τῆς τοῦ τρισαγίου ὕμνου προσθήκης; . . . δεῖ περὶ ταύτης ἀνασκευᾶς εἰπεῖν καὶ δεῖξαι, ὅτι ἡ τοῦ Κναφέως προσθήκη τῇ Ἐκκλησίᾳ βδελυκτὴ ἐστὶ καὶ ἀποτρόπαιος;

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ.— Εὖ πεποίηκας ἀναμνήσας ἡμᾶς περὶ τοῦ Τρισαγίου· εὐρίσκω γὰρ χρήσεις τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας μόνω δοκούσας προσάπτειν τῷ Υἱῷ τὸν τρισαγίον ὕμνον· καὶ πολλάκις ταύτας σκοπήσας κατ' ἑμαυτὸν, ἐν ἀμηχανίᾳ κατέστην πολλῇ· καί μοι δοκεῖ, ἐκ τούτων ὀρμωμένους τῶν χρήσεων τοὺς τὴν προσθήκην ταύτην πεποιηκότας πεποιηθέναι, καὶ διδάξαι ἡμᾶς, ὅταν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα ἀναφέρωμεν τὸν ὕμνον, μηδεμίαν προσθήκην ποιεῖν· ὅταν δὲ ἐπὶ μόνου ἄδωμεν τοῦτον τοῦ Υἱοῦ, προστιθέναί ποτε μὲν τὸ « ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς » ἢ τὸ « ἀναληφθεὶς », ποτε δ' αὖ τὸ « ἀναστάς » πρὸς τὸν καιρὸν τοῦ Μυστηρίου [τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας] ἀρμοδίως καὶ τὴν προσθήκην ποιουμένους.

δαν ἔξω βάλε . . . εἰς τάξον (τὴν Σύνοδον δηλονότι τοῖς διπτύχοις), εἰς τάξον, εἰς τάξον» (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 304 καὶ 305). Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ τῶν συκοφαντιῶν τῶν ὑπὸ τοῦ θεοστυγοῦς Σεβήρου καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ Μιξοφουσιτῶν ἐκτοξευθειῶν κατὰ τῆς Δ' Συνόδου, ὡς δῆθεν διελούσης τὸν ἕνα Κύριον εἰς δύο ὑποστάσεις διὰ τὸ εἰπεῖν ἐν τῇ δογματικῇ αὐτῆς Ὁρω « ἐν δύο φύσεσιν αὐτὸν γνωρίζεσθαι », διὰ τοῦτο, πρὸς ἔλεγχον τῶν συκοφαντησάντων αὐτὴν αἰρετικῶν καὶ πίστῳ τῆς θειότητος αὐτῆς ὑπομιμνήσκομεν τοῖς ἀδελφοῖς Ἀρμένιοις καὶ ἐνταῦθα τὸ θαῦμα τῆς πανευφήμου μάρτυρος Εὐφημίας, δι' οὗ ἐπεκύρωσε τὸν Τόμον εἴτε Ὁρον αὐτῆς ὡς θεόπνευστον, φέροντες καὶ ἕτερον ἀξιόπιστον περὶ τούτου μάρτυρα, ὃν καὶ αὐτοὶ ὁμοίως ἡμῖν σέβονται, τὸν ἐν ἁγίοις Σωφρόνιον τὸν Ἱεροσολύμων, τοιαῦτα γράφοντα πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Σέργιον τὸν Μονοθελήτην. « Τέταρτον μετὰ τὰ τρία τῶ χρόνῳ μόνῳ θεόσοφον ἀθροίζεται σύνταγμα τῶν ἑξακοσίων ὁμοῦ καὶ τριάκοντα πανυμνήτων Πατέρων, ὅπερ ἐν Χαλκηδόνι μὲν τὴν θείαν ποιεῖται θεόθεν συνέλευσιν· καὶ συνελθοῦσαν εἶχεν Εὐφημίαν τὴν μάρτυρα τὴν προμαχοῦσαν αὐτῶν τοῦ ὄρου τῆς πίστεως, καὶ τῆς αὐτῶν περιφήμου καὶ μεγίστης ἀθροίσεως λόγον πολὺν ποιουμένην καὶ ἄπαυστον» (Πρ. Συν. Τόμ. Β'). Πρὸς ταῦτα παράβαλε καὶ τὰ ἐν τῷ Β' Κεφαλαίῳ περὶ τοῦ αὐτοῦ θαύματος,

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Λοιπόν, ὅταν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦτον λέγητε τὸν ὕμνον, τρισάγιον καλεῖτε τὸν Υἱόν;

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Ναί. Καὶ γὰρ οὐ μόνον τρισάγιον, ἀλλὰ καὶ μυριάγιον ἐὰν καλῶμεν αὐτὸν, καλῶς ποιούμεν· καθὼς ὁ Μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ σαρκώσεως καὶ Τριάδος λόγῳ φησὶν· « Οὐ τρεῖς μόνον ἅγιος, ἀλλ' ἀορίστως καὶ μυριάκις ἅγιος καὶ ἀπειράγιος » . . .

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Καὶ πόθεν ἡ ἀποκλήρωσις τοῦ τῷ Υἱῷ μόνον προσιδιάζειν τὸν θεῖον τοῦτον ὕμνον, ἢ τῇ ὅλῃ Τριάδι, τῷ Πατρὶ δὲ μόνῳ ἢ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι μόνῳ οὐ;

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. — Ἐκ τῶν Ἀγίων ἐδιδάχθημεν τοῦτο, καθὼς ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐν τῷ ἄνω μνημονευθέντι περὶ τῆς σαρκώσεως καὶ Τριάδος λόγῳ φησὶν· « Εἶδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἦν γὰρ αὐτὸν πρὸ τούτου θεωρῆσαι ἐν τῇ θεϊκῇ καὶ ἐνδόξῳ μορφῇ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ὅτε τὰ Σεραφίμ ἐδοξολόγουν αὐτὸν λέγοντα· « ἅγιος ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, » καὶ μετὰ ταῦτα ὄρα αὐτὸν μορφὴν δούλου λαβόντα, καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενον. » Ὁρᾷς πῶς μόνῳ τῷ Υἱῷ δοκεῖ προσάπτειν τὸν τρισάγιον ὕμνον ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ; « Ὅτε, φησὶ, τὰ Σεραφίμ ἐδοξολόγουν αὐτὸν λέγοντα, ἅγιος ἅγιος ἅγιος Κύριος Σαβαώθ· καὶ μετὰ ταῦτα ὄρα αὐτὸν μορφὴν δούλου λαβόντα καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενον ». Ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον λόγῳ τὰ ὅμοια φάσκων φησὶν· « Ἡ μακαρία ἐν γυναιξίν, ἢ τὸν Λόγον ἐκ Σοῦ σαρκωθέντα τεκοῦσα, Λόγον τὸν τοῦ Πατρὸς Υἱόν, Λόγον τὸν προαιώνιον Θεόν, Λόγον τὸν ἀναρχον καὶ αἰδίου, Λόγον τὸν ὁμοούσιον τῆς ἀχωρίστου Τριάδος, Λόγον τὸν σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι προσκυνούμενον, Λόγον τὸν σύνθρονον τοῦ Πατρὸς, Λόγον τὸν ἐπὶ Χερουβίμ καθήμενον, Ὅν τὰ τετράμορφα ζῶα δοξολογοῦσι λέγοντα, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ ». Ὁρᾷς, ὅτι καὶ οὗτος δοκεῖ μόνῳ τῷ Υἱῷ τὸν τρισάγιον ὕμνον προσαρμόζειν λέγων, « Ὅν τὰ τετράμορφα ζῶα δοξολογοῦσι λέγοντα, ἅγιος ἅγιος ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, καὶ τὰ ἐξῆς; » Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστο-

μος εἰς τὸν « Εὐλογημένον », οὗ ἡ ἀρχὴ « ἐκ θαυμάτων εἰς θαύματα », τὰ αὐτὰ φησὶ· « Σήμερον ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ἐπὶ γῆς προφητικῶς δοξάζεται, καὶ κοινωνοὺς τῆς ἐπουρανίου εὐωχίας τοὺς γηγενεῖς ἀναδείκνυσιν, ἵνα δείξῃ ὅτι αὐτός ἐστι Κύριος ἀμφοτέρων, ὡς ἐκατέρωθεν συμφώνως ἀνυμνούμενος· διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἄνω τὴν ἐπὶ τῆς γῆς σωτηρίαν καταμηνύοντες ἔψαλλον· ἅγιος ἅγιος ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· οἱ δὲ κάτω, τῇ ἐπουρανίῳ εὐφροσύνη συμπανηγυρίζοντες ἔκραζον· Ὁσαννὰ τῷ Υἱῷ Δαβὶδ ». Ὁρᾷς, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες τῷ Υἱῷ μόνῳ δοκοῦσι προσάπτειν τὸν τρισάγιον ὕμνον;

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ὁρθῶς εἴρηκας, ὅτι δοκοῦσιν, οὐ γὰρ προσάπτουσιν, ἀλλὰ δοκοῦσι προσάπτειν· δοκοῦσι δὲ τίσι; τοῖς μὴ εἰς τὸ βάθος εἰσδύναμι δυναμένοις τοῦ νοῦς τῶν μεγάλων τούτων καὶ θείων ἀνδρῶν· ὅτε τὰ Σεραφίμ ἐδοξολόγουν αὐτὸν, φησὶν ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ἀλλ' οὐκ εἶπε μόνον ἐδοξολόγουν χωρὶς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος· εἰ γὰρ τὴν ὅλην ἐδοξολόγουν Τριάδα, ἐξ ἀνάγκης δηλονότι καὶ τὸν Υἱὸν ἐδοξολόγουν· καλῶς οὖν εἶπεν ὁ Πατὴρ, ὅτε τὰ Σεραφίμ ἐδοξολόγουν αὐτόν. Οὕτω νοήσεις καὶ τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιον καὶ τὸν θεῖον Χρυσόστομον καὶ ἄλλους τῶν Ἀγίων, ὅσους ἂν εὕρης τοιαῦτα γράφοντας· σαφῆς δ' ἂν εἴῃ ὁ λόγος καὶ ἐπὶ παραδείγματος τοῦτον τὸν τρόπον. Γυνή τις ἔσχε θυγατέρα ὠραιοτάτην, κάλλει καὶ σωφροσύνῃ πάσας τὰς κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ γυναῖκας ὑπερνικῶσαν· ταύτην βασιλεὺς ἰδὼν, πάσας ἔχουσιν τὰς τῶν γυναικῶν ἀρετὰς ἀκιβδήλους καὶ καθαρὰς, ἔλαβεν αὐτὴν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα, καὶ στέφει βασιλικῶ, ὡς εἰκὸς, ἐταινίωσεν. Ἐνστάντος δὲ τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν πᾶσα ἡ πόλις τὸν εὐφημισμὸν ἀναπέμπει τοῖς βασιλεῦσιν, εἶπέ τις τῇ μητρὶ τῆς βασιλίσσης· « Ἐλθέ ἴν' ἀκούσης ὑπὸ πάσης εὐφημουμένην τῆς πόλεως τὴν θυγατέρα ». Καὶ ὁ Καθολικὸς [ἐπισυνάπτει ὁ Θεωριανὸς] ἀρπάσας τὸν λόγον εἶπεν· « Ἐγνων ὁ βούλει εἰπεῖν· ἐπεὶ ὁ εὐφημισμὸς κοινὸς ἐστὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης, καλῶς δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον δοξολογοῦσιν οἱ τὸν Υἱὸν δοξολογοῦντες.

Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ ἅμα καὶ χωρὶς ἐκφωνούμενα, ἀληθεύει ἄνευ τῆς τοῦ μόνου προσθήκης λεγόμενα.

ΘΕΩΡΙΑΝΟΣ. — Ἀπήλλαξας ἡμᾶς πραγμάτων, ἀγιώτατε Δέσποτα. Οὐκ ἄρα μόνω τῷ Υἱῷ ἦδε τὰ Σεραφίμ τὸν τρισάγιον ὕμνον, ἀλλὰ τῇ ὅλῃ Τριάδι· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δεῖ προσθεῖναι τὸ, ὁ σταυρωθεὶς ἢ ἄλλην προσθήκην. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως ἀποδείξαι, ὅτι οὐκ ἐπὶ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὸν τρισάγιον ὕμνον ὁ Μέγας Ἐπιφάνιος ἐξελέξατο, ἐξ αὐτῆς τῆς προτεθείσης αὐτοῦ χρήσεως· λέγων γὰρ, « Λόγον τὸν σύνθρονον τοῦ Πατρὸς, Λόγον τὸν ἐπὶ τὰ Χερουβίμ καθήμενον, » οὐκ ἐσήμανε μόνον τὸν Υἱὸν ἐπὶ τῶν Χερουβίμ καθῆσθαι, ἄνευ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, σύνθρονον γὰρ τοῦ Πατρὸς προεῖπεν αὐτόν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δοξολογίας δεῖ νοεῖν. Κοινὸν τὸ καθῆσθαι, κοινή καὶ ἡ δοξολογία· συμβάλλεται δ' ἡμῖν οὐ μικρῶς εἰς τὸν προκείμενον νοῦν, καὶ ὁ πρὸς τῷ τέλει τῶν Πράξεων ὁ Εὐαγγελιστῆς ἀναγράφει Λουκᾶς· φησὶ γάρ· « Εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἐν, ὅτι καλῶς τὸ Πνεῦμα ἐλάλησε διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν λέγον· Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον καὶ εἰπέ· ἀκοῆ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες, βλέπετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τί οὖν μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπωμεν καθῆσθαι ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου τῷ Προφήτῃ διακελευόμενον, πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον καὶ τὰ ἐξῆς, ἐπειδὴ ὁ ἅγιος καὶ θεῖος Παῦλος τοῦ ἀγίου Πνεύματος μόνον μέμνηται, ἢ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν;

ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ. Λέλυται τοῦτο, καὶ πλέον περὶ τούτου οὐ χρὴ λέγειν ».

§. 17. Εἰπόντες τοίνυν μετὰ τῆς προσηκούσης, ὡς οἶμαι, εὐκρινείας καὶ ἀκριβείας τὰ περὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου, πόθεν δηλονότι καὶ πότε παρέλαβεν αὐτόν ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, τίς πρῶτος ἐνόθευσεν αὐτόν καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ, τί ἔπραξεν ἢ Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ Ἐκκλησία κατὰ τοῦ νοθεύσαντος αὐτόν, τίσι λόγοις πειθομένη ἢ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἐμμένει εἰς τὴν προσθήκην, καὶ τί ἀντέταξεν ἢ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τοῖς λόγοις τούτοις διὰ τοῦ Θεωριανοῦ, ἐλπίζομεν

ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι, ἀπροκαταλήπτως ταῦτα πάντα σταθμίζοντες, δὲν θέλουσι διστάσει νὰ ὁμολογήσωσι τὸ ἀναγκαῖον τῆς διορθώσεως τῆς ἐν τῷ Τρισαγίῳ μεταβολῆς, πρὸς ἄρσιν τοῦ ἐξ αὐτῆς προσγιγνομένου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σκανδάλου, ὅπερ προδήλως ἀντίκειται τῇ ἐν Χριστῷ ἀγάπῃ, ἐπόμενοι ὡς τέκνα ὑπακοῆς τῇ ἀποστολικῇ ἐκείνῃ παραγγελίᾳ· « Ἀδελφοί μου, παρακαλῶ ὑμᾶς ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα. »

Περὶ τοῦ Ε'.

§. 18. Οἱ θεῖοι Ἀπόστολοι διαβρῆδην διαγορεύουσι τὰς ἐορτὰς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ τῶν Ἐπιφανείων ἐπιτελεῖσθαι χωρὶς, τὴν μὲν κατὰ τὴν 25 Δεκεμβ., τὴν δὲ κατὰ τὴν 6 Ἰανουαρ., ὡς ἐξῆς· « Τὴν τῶν Γενεθλίων ἐορτὴν ἀργεῖτωσαν [οἱ πιστοὶ], διὰ τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου· τὴν δὲ τῶν Ἐπιφανείων ἐορτὴν ἀργεῖτωσαν, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γενέσθαι τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ τοῦ Παρακλήτου ἐν εἶδει περιστερᾶς ὑποδείξαντος τοῖς παρεστῶσι τὸν μαρτυρηθέντα » (βιβλ. ἡ, κεφ. λγ')· καὶ ἔτι ὀρισικώτερον· « Τὰς ἡμέρας τῶν ἐορτῶν φυλάσσετε, ἀδελφοί, καὶ πρώτην γε τὴν γενέθλιον, ἣτις ἐπιτελείσθω εἰκάδι πέμπτη τοῦ ἐννάτου μηνὸς (ἦτοι τοῦ Δεκεμβρίου) (1), μεθ' ἣν ἢ ἐπιφάνειος ὑμῖν ἔστω τιμιωτάτη, καθ' ἣν ὁ Κύριος ἀνάδειξιν ἡμῖν τῆς οἰκειᾶς θεότη-

(1) Ὁ Δεκέμβριος, ἀπὸ τοῦ Μαρτίου ἀριθμούμενος, ἔννατός ἐστιν ἐν τῇ σειρά τῶν μηνῶν.

τος ἐποίησατο· γενέσθω δὲ καὶ αὕτη ἕκτη τοῦ δεκάτου μηνός» (αὐτόθ. Ε', 12).

§. 19. Καίτοι δὲ τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης συλλογῆς τῶν Ἀποστολικῶν διατάξεων ταῦτα περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως διαγορευούσης, τινὲς τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς οὐκ οἶδ' ὅπως οὐκ ἐτήρουν ἀργίαν ἐν αὐτῇ· καὶ δῆλον ἐκ τοῦ εἰς τὸν ἱερὸν Φιλογόνιον λόγου, τοῦ κατὰ τὸ 396 ὑπὸ τοῦ Χρυσόστομου ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκφωνηθέντος, ἐν ᾧ ὁ θεῖος οὗτος Πατὴρ διαρρήδην λέγει, ὅτι ἡ ἑορτὴ αὕτη μόλις πρὸ δέκα ἐτῶν εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἐξ οὗ τῶν σοφῶν τινες ὀρμηθέντες, ἐσφαλμένως δισχυρίσθησαν, ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία γενικῶς ἠγνόει τὴν ἑορτὴν ταύτην ἄχρι τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος, καὶ ὅτι παρέλαβεν αὐτὴν ἐκ τῆς Δυτικῆς. Ἄλλαι δὲ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἐώρταζον μὲν τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος, ἀλλ' αἰμὲν κατὰ Ἀπρίλιον, αἱ δὲ κατὰ Μάιον, αἱ δὲ κατὰ Αὐγούστον, αἱ δὲ κατὰ Σεπτέμβριον, αἱ δὲ κατὰ Ὀκτώβριον· καὶ ἄλλαι πάλιν, ὡς ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ, Παλαιστίνης, Ἀλεξανδρείας, Αἰγύπτου καὶ Συρίας, ἐτέλουν τὴν τε τῶν Γενεθλίων καὶ τὴν τῶν Ἐπιφανείων ἑορτὴν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἥτοι τῇ 6 Ἰανουαρίου (1). Αἱ δὲ τοιαῦται παραλλαγαὶ τῆς ἑορτῆς ἐξέλιπον εἰς τοὺς ἐξῆς χρόνους κατὰ μικρὸν, ἀπασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀνατολικῶν τε καὶ Δυτικῶν, σταθερῶς καὶ ὁμοθύμως παραδεξαμένων κατὰ τὴν 5' ἑκατονταετηρίδα ὡς ἡμέραν τῶν γενεθλίων τοῦ Σωτῆρος τὴν 25 Δεκεμβρίου. Ἄλλ' ἡ Ἀρμενικὴ, ἐπὶ μικρὸν συμμορφωθείσα πρὸς τὸν καθολικὸν τοῦτον κανόνα τῆς ἑορτῆς, παρεξέκλινεν ἀκολούθως, μετακινήσασα αὐτὴν ἀπὸ τῆς 25 Δεκεμβρίου εἰς τὴν 6 Ἰανουαρίου (2). Ἀνάγκη λοιπὸν ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλη-

(1) Ἡ τῶν Ἐπιφανείων ἑορτὴ μόλις περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος εἰσῆχθη εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν.

(2) Πλὴν τῶν πανσέπτων τούτων ἑορτῶν καὶ ἕτεραί τινες παρεδόθησαν τοῖς πιστοῖς ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ἥτοι ἡ τοῦ Πάσχα, ἡ τῆς Ἀναλήψεως, ἡ τῆς Πεντηκοστῆς, ἡ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου καὶ αἱ τῶν ἁγίων Μαρτύρων (Ἀποστολ. Διαταγ. βιβλ. Η', κεφ. λγ'. Πρβλ. καὶ Ε', Ζ' καὶ ΙΗ'). Τὰς ἱεράς

σία νὰ διορθώσῃ καὶ τοῦτο, ὡς ἀντιβαῖνον εἰς τὸν Εὐαγγελικὸν νόμον τῆς ἀγάπης, ἅτε δὴ παραίτιον σκανδάλου καὶ διαιρέσεως γινόμενον (1). Καὶ πῶς δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν ἐντολὴν τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, τοὺς μὲν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξους χριστιανούς χαίρειν ἐπὶ τῇ τῶν Γενεθλίων ἑορτῇ καὶ καταλύειν εἰς πάντα, αὐτοὺς δὲ ἐργάζεσθαι ἐν τῇ κοσμοσωτηρίᾳ ταύτῃ ἡμέρᾳ, καὶ σκυθρωπάζειν καὶ νηστεύειν καθ' ὅλον τὸ

δὲ ταύτας ἑορτὰς διεφιλοτιμοῦντο οἱ θεοὶ Πατέρες φαιδρύνειν ἐν λαῷ βαρετὴ διὰ τῶν ἰδίων ὀμιλιῶν· οὕτω λ. γ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἀθανάσιος ὁ Μέγας, Χρυσόστομος καὶ Πρόκλος συνέταξαν ὀμιλίαν εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα· Ἐπιφάνιος, Ἀθανάσιος καὶ Χρυσόστομος εἰς τὴν Ἀνάληψιν καὶ τὴν Πεντηκοστὴν· Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἀμβρόσιος καὶ Χρυσόστομος εἰς τὴν Γέννησιν· Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰππόλυτος, Χρυσόστομος καὶ Πρόκλος εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν· Χρυσόστομος, Ἀθανάσιος καὶ Πρόκλος εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Βαῶν· Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, Χρυσόστομος καὶ Πρόκλος εἰς τὴν μεγάλην Τρίτην καὶ μεγάλην Παρασκευὴν· Χρυσόστομος καὶ Πρόκλος εἰς τὸ μέγα Σάββατον. Οἱ αὐτοὶ δὲ θεοὶ Πατέρες, ἐπόμενοι τῇ ἀποστολικῇ ταύτῃ διαγορεύσει, «περὶ δὲ τῶν Μαρτύρων λέγομεν ὑμῖν, ὅπως ἐν πάσῃ τιμῇ ὡσι παρ' ὑμῖν» (Διαταγ. Ε'. κεφ. ι), συνέταξαν ὀμιλίαν πρὸς εὐφημίαν τῶν ἁγίων Μαρτύρων, ὡς ὁ Μέγας Βασίλειος εἰς τοὺς τεσσαράκοντα Μάρτυρας καὶ τὸν μάρτυρα Βαρλαάμ. Ὅτι δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως παρέλαβε τὸ ἐτήσιον πανηγύρεσι τιμῆν καὶ γεραίρειν τοὺς μάρτυρας, ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους, καὶ πρεσβευτὰς εἰς Θεὸν προβάλλεσθαι, διὰ τὴν μυστικὴν καὶ ἀδιάσπαστον αὐτῆς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς θριαμβεύουσαν Ἐκκλησίαν, δεικνυταὶ καὶ ἐκ τῆς παρ' Εὐσεβίου ἐπιστολῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης πρὸς τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Πόντου, ἐν ἣ ἱστοροῦνται τὰ κατὰ τὸν ἱερομάρτυρα Πολύκαρπον, μαθητὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, καὶ ἀναγνώτωσαν αὐτὴν μετὰ προσοχῆς οἱ ἁγιομάχοι τῆς ἀκεφάλου Ἀναμορφώσεως ὀπαδοί, οἱ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν κατ' αὐτοὺς δεισιδαιμονίων ἀποκαθάραντες καὶ ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον δῆθεν ἀποστολικὸν κάλλος ἐπαναγαγεῖν δισχυριζόμενοι. Ἐκ δὲ τῶν Θεομητορικῶν ἑορτῶν ἀρχαιοτέρα ἐστὶν ἡ τῆς Ὑπαπαντῆς, εἰσαχθεῖσα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου, μεθ' ἣν ἐκανονίσθησαν ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ τῆς Κοιμήσεως, ἡ τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ τῶν Εἰσοδίων· καὶ εἰς μὲν τὴν Κοίμησιν συνέταξαν λόγους πανηγυρικοὺς Γερμανὸς ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Λέων ὁ Σοφός· εἰς δὲ τὴν Γέννησιν Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Φώτιος καὶ Λέων· εἰς δὲ τὰ Εἰσόδια Ταράσιος καὶ Θεοφύλακτος κτλ. κτλ.

(1) Ἰστέον, ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἥτοι τῇ 6 Ἰανουαρίου, ἑορτάζουσιν οἱ Ἀρμένιοι καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν Μάγων, ὧν ὁ πρῶτος, λέγουσιν, ἦν ἡγεμὼν Ἀρμένιος, καλούμενος Γκασπάρ (!)

δωδεκαήμερον; Ὁ γὰρ θεῖος Ἀπόστολος ἐντέλλεται τοῖς πιστοῖς «χαίρειν μετὰ χαιρόντων καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων».

§. 20. Καὶ αὗται μὲν εἰσιν αἱ διαφοραὶ, ὅσαι θεωροῦνται κοινῶς ὡς αἱ κυριώτεραι τῆς Ἀρμενικῆς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Πλὴν δὲ τούτων, εἰσὶ καὶ τινες ἄλλαι, ἥττον οὐσιώδεις· οἷον· τὸ χειροτονεῖν πολλοὺς ἱερεῖς καὶ διακόνους ἐν τῇ αὐτῇ λειτουργίᾳ· τὸ ἡγεῖσθαι τὴν τοῦ γάμου διάζευξιν, ἐν περιπτώσει μοιχείας, ἀθέμιτον παρὰ τὴν Κυριακὴν ἀπόφανσιν (1) (λείψανα καὶ ταῦτα τῆς ἐπὶ τῶν Σταυροφοριῶν πολυχρονίου ἐπιμιξίας τῶν Ἀρμενίων πρὸς τοὺς τμηκαῦτα ἐν τῇ Ἀνατολῇ κρατοῦντας Λατίνους, ὡσπερ καὶ ὁ δακτύλιος τῶν Ἐπισκόπων, ἡ τιάρα, καὶ εἴτι ἕτερον παραπλήσιον)· τὸ λύειν τὴν νηστείαν τὸ ἑσπέρας τοῦ μεγάλου Σαββάτου, παρὰ τὴν ἀποστολικὴν διάταξιν κτλ. (2). Εἰσὶ δὲ καὶ τινες ἄλλαι πολλῶ ἥττον οὐσιώδεις διαφοραὶ, ἧ καὶ ὅλως ἀδιάφοροι· οἷον· τὸ τηρεῖν ὀκταήμερον καὶ οὐ δεκαπενθήμερον νηστείαν πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου· τὸ καταλύειν πάσας τὰς ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἄχρι τῆς Ἀναλήψεως τετράδας καὶ παρασκευάς· τὸ καταλύειν τὴν τετάρτην καὶ τὴν παρασκευὴν τῆς μετὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων ἑβδομάδος (3)· τὸ νησεύειν

(1) «Καὶ προσῆλθον αὐτῷ [τῷ Κυρίῳ] οἱ Φαρισαῖοι, πειράζοντες αὐτὸν καὶ λέγοντες αὐτῷ· εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν, ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος . . . ; λέγουσιν αὐτῷ. Τί οὖν Μωσῆς ἐνετείλατο δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου καὶ ἀπολύσαι αὐτήν; λέγει αὐτοῖς, ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτω· λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι, ὅς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ γαμήσῃ ἄλλην, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, μοιχᾶται» κτλ. (Ματθ. ιθ').

(2) «Ἀφ' ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου μέχρι ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνεῖτε, προσευχόμενοι καὶ ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας· εἶτα δὲ, προσλαλήσαντος τοῦ ἐπισκόπου τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν, ἐπιλύετε τὴν νηστείαν» (Ἀποστ. Διαταγ. Βιβλ. Ε', κεφ. ιη').

(3) Σημειωτέον, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι πλείονα ἢ ἡμεῖς ἐνδείκνυνται αὐστηρότητα περὶ τὴν τήρησιν τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, ἀπεχόμενοι ἐλαίου, ὄστρακοδέρμων καὶ ἄλλων, ὧν ἡμεῖς ἀκωλύτως γευόμεθα, οὐδὲν ἄλλο ἐσθίοντες διαρκῶς καὶ κατὰ συνέχειαν, οἱ εὐλαθέστεροι γοῦν, εἰμὴ δυσπεπτοτάτην

τὴν μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἑβδομάδα πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος (1)· τὸ ψάλλειν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἑσπερινοῦ ἔξω τοῦ ναοῦ ἐν τῷ νάρθηκι· τὸ μιτροφορεῖν τοὺς διακόνους· τὸ μὴ ἐπιτελεῖν τὰς τῶν ἁγίων μνήμας ἐν τοῖς τεταγμένοις αὐτῶν καιροῖς· οὕτω, λ. χ. τὴν ἑορτὴν τῆς γεννήσεως τοῦ Προδρόμου (σοῦρπ Καραβέτ) ἐπιτελοῦσι κατὰ Σεπτέμβριον, τὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου (σοῦρπ Νικολό) κατὰ Νοέμβριον, τὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου (σοῦρπ Σερκίζ) κατὰ Ἰανουάριον, τὴν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου (σοῦρπ Ἀγκόπ) κατὰ Δεκέμβριον, τὴν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας (σοῦρπ Σαβορίς) κατὰ Μάιον (2) κτλ. Ταῦτα περὶ τῶν ἱεροτελεστιῶν, νομίμων καὶ ἐθῶν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας.

καὶ κακόχυμον μᾶζαν, ἐκ βέβηλων, κρομμύων καὶ σισαμελαίου κατασκευαζομένην, ἣν καλοῦσι νοχοῦτ-τοπου.

(1) Καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα ταύτην ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι καταλύομεν, καλεῖται δὲ αὕτη κοινῶς ἑβδομάς τοῦ Ἀρτζιβουρίου. Τὸ δὲ περὶ τῆς κατ' αὐτὴν νηστείας τῶν Ἀρμενίων περιφόμενον μυθῆριον, ὅπερ εὐπρεπείας χάριν σιγῇ παρερχόμεθα, παραπλήκτου ἐστὶ φρενὸς ἀποκύημα· ἄπορον δὲ πῶς ἄνδρες σεβάσμιοι ἀταλαιπύρως καὶ ἀβασανίστως ὡς ἀληθὲς τοῦτο παρεδέξαντο, ὧν εἰς ἐστὶ καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος, ὁ Ξανθόπουλος.

(2) Τὴν μνήμην τοῦ ἱσαποστόλου τούτου ἐπιτελεῖ ἡ Ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία τῇ 30 Σεπτεμβρίου.

V.

Τίτι τρόπω δύναται νά κατορθωθῆ ἡ τῶν
δύο Ἐκκλησιῶν ἔνωσις.

ΟΠΩΣ ἐπιτευχθῆ ἡ πολυπόθητος ἔνωσις, ἀπαιτοῦνται δύο
τινά· α) νά συστηθῆ Ἐπιτροπὴ εἰς προκαταρκτικὴν ἐπεξεργα-
σίαν καὶ προεξομάλυνσιν τῶν ὑφισταμένων διαφορῶν· καὶ β')
νά γείνωσιν οἰκονομίαι καὶ συγκαταβάσεις τινές, ἐπὶ τῇ βά-
σει ἀρχαιοτέρων παραδειγμάτων τῆς Καθόλου Ἐκ-
κλησίας.

Περὶ συστάσεως Ἐπιτροπῆς.

§. 1. Ἡ Ἐπιτροπὴ, ἡ εἰς προεξομάλυνσιν τῶν διαφορῶν
καὶ διαπραγματεύσειν περὶ τῶν προεισοδίων τῆς Ἐκκλησια-
στικῆς εἰρήνης διορισθησομένη, ἔσεται μικτὴ, συγκειμένη ἐκ
τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων ἱερωμένων ἀνδρῶν τῶν δύο Ἐκ-
κλησιῶν.

§. 2. Τὰ ἐκατέρωθεν ἐκλεχθησόμενα μέλη ἔσονται ἰσάριθμα,
ἐν τελείᾳ ἰσότητι καὶ ἀδελφότητι διαπραγματευόμενα.

§. 3. Δέν πρέπει νά ζητηθῆ τὸ περὶ κύρους τῆς ἱερωσύνης
καὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν Ἀρμενίων· διότι πᾶσα διαμφισβή-
τησις αὐτοῦ ἀντιφάσκει πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν ὑπὲρ ἐνώσεως
καὶ διαλλαγῆς χριστιανῶν ἀδελφῶν διαπραγματεύσεων,
αἰτινες ἀναγκαίως προὔποτιθέασιν τὴν πραγματικότητα αὐτῶν,
ὡς ἀναντιρρήτως ὄντων στοιχείων θεμελιωδῶν τοῦ
χριστιανισμοῦ, καὶ ἐπομένως καθιστᾶ ἀνέφικτον τὴν
σύστασιν τοιαύτης Ἐπιτροπῆς· διότι πῶς δυνάμεθα νά συνέλ-
θωμεν μετὰ ὑποτιθεμένων ἀνιέρων καὶ ἀβαπτίστων, ἄλλως
εἰπεῖν, ἐθνικῶν, καὶ νά βουλευθῶμεν μετ' αὐτῶν ἐν ἰσότητι
καὶ ἀδελφότητι περὶ δογμάτων τῆς χριστιανικῆς πίσεως;...

§. 4. Ἐπειδὴ οὐδὲν εὐθικτότερον τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας, διὰ
τοῦτο, πρὸς ἄρσιν πάσης ὑπονοίας (ἐξ ἧς δύναται νά ματαιωθῆ
ὁ σκοπὸς τῶν διαπραγματεύσεων) περὶ τοῦ ὅτι ἐπιζητεῖται λα-
θραίως εἴτ' ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας εἴτ' ἐξαρ-
μενισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς, ἀνάγκη νά συνομολογηθῆ, ὅτι οὐδε-
τέρα τῶν Ἐκκλησιῶν ἀξιοῖ νά ἐπιβάλη τὰς οἰκείας Ἐκκλη-
σιαστικὰς τάξεις ἢ τὰ ἑαυτῆς νόμιμά τε καὶ ἔθιμα ἐπὶ τῆς ἐ-
τέρας, ἀλλ' ὅτι, τούναντίον, ἐτοιμῶς ἔχει ἑκατέρα νά τροπο-
ποιήσῃ ἢ καὶ νά ἀπορρίψῃ ταῦτα, ὅσα δηλονότι ἤθελον ἀπο-
δειχθῆ ἀντιβαίνοντα εἰς τὴν καθολικὴν παράδοσιν, καὶ
νά παραδεχθῆ τὰ τῆς ἐτέρας, οὐχὶ πλέον ὡς Ἑλληνικὰ ἢ
ὡς Ἀρμενικὰ, ἀλλ' ὡς Οἰκουμενικὰ, ὡς συνάδοντα
δηλονότι πρὸς τὰς Ἀποστολικὰς διατάξεις, τὰ θεσπίσματα
τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ πρὸς τὴν διδασκα-
λίαν τῶν θείων Πατέρων.

§. 5. Ἐπειδὴ αἱ διαπραγματεύσεις αὗται ἔσονται συνέχεια
τῶν ἐν Ῥούμ-Καλέ καὶ Ταρσῶ τῷ 1179 γεγενημένων, ἀναγ-
καῖον νά προταχθῆ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἐπιτροπῆς ἱστο-
ρικὴ ἔκθεσις συνεχίζουσα τὰς παλαιὰς πρὸς τὰς νέας.

§. 6. Ἐπειδὴ ἡ μυστικότης ἐν διαπραγματεύσειν ὁμοίας
φύσεως δύναται νά διεγείρῃ τὰς ἐθνικὰς ὑπονοίας καὶ νά πα-
ράσχη, τυχόν, ὄπλα εἰς τὴν κακοβουλίαν τῶν πολεμίων τῆς
ἐνώσεως, καὶ ἰδίως τῶν φλάρων, διὰ τοῦτο ἡγούμεθα ἀναγ-
καίαν τὴν δημοσίευσιν τῶν πρακτικῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐν φυλ-

καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον Πατριάρχην Κωνσταντινουπό-
λεως ἀποκατέστησε, καὶ Ἐξαρχος τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συ-
νόδου ἐχρημάτισεν, ὡς μαρτυροῦσι Σωκράτης (Ἐκκλ. Ἱστορ.
Βιβλ. Β', κεφ. μγ', καὶ Ε', ε'), Σωζόμενος (Ἐκκλ. Ἱστ. Δ',
κῆ), Ἀμφιλόχιος (Λόγ. εἰς τὸν Μ. Βασίλειον), καὶ εἴτις
ἄλλος (1).

Γ'. Ὁ ἱερός Κύριλλος, ὁ Ἱεροσολύμων, ὡσαύτως ὑπ' Ἀ-
ρειανῶν ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος· ἀλλὰ, προσελθὼν τῇ Ὀρθο-
δοξίᾳ, οὐ μόνον ὡς ἀρχιερεὺς ἐγένετο δεκτὸς μετὰ τῶν ὑπ'
αὐτοῦ χειροτονηθέντων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ χορῷ τῶν Ἀγίων συγ-
κατηρίθμηται (βλ. Σωκρ. βιβλ. Ε', κεφ. ἡ.—Σωζομ. Δ', 25,
καὶ Ζ', 7.—Θεοφ. χρονογραφ. σελ. 34, καὶ Γρηγόρ. Νύσσης
ἐν τῷ εἰς τὴν ἀνακομιδ. τοῦ Πρωτομ. Στεφ. λόγῳ).

(1) Ἴδου δὲ πῶς ἐγκωμιάζει τὸν ἄνδρα ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς τὸν Μ. Ἀ-
θανάσιον ἐπιστολῇ· « Πάση τῇ Ἀνατολῇ δι' εὐχῆς καὶ ἡμῖν τοῖς παντοίως αὐτῷ
συνημμένοις ἐπιθυμητὸν αὐτὸν [τὸν Μελέτιον] ἰδεῖν τὴν Ἐκκλησίαν διέποντα τοῦ
Κυρίου, τῇ τε πίσει ἀνεπίληπτον ὄντα, καὶ τῷ βίῳ οὐδεμίαν πρὸς τοὺς ἄλλους
[ἐννοεῖ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Οὐϊτάλιον, τοὺς ἀντιποιοιμένους τοῦ θρόνου τῆς
Ἀντιοχείας καὶ ἀποσχιζομένους ἀπὸ τοῦ Μελετίου ὡς ὑπ' Ἀρειανῶν δῆθεν χειρο-
τονηθέντος] ἐπιδεχόμενον σύγκρισιν, καὶ τοῦ παντός, ὡς εἶπεν, τῆς Ἐκ-
κλησίας αὐτὸν προεστάναι, ὥστε ἀναγκαζόν τε ὁμοῦ καὶ συμφέρον παν-
ταχόθεν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ συναφθῆναι τοὺς ἄλλους, ὥσπερ τοῖς μεγά-
λοις τῶν ποταμῶν τοὺς ἐλάττους ». Ὁ δὲ ὁμαίμων τοῦ Βασιλείου Γρη-
γόριος ὁ Νυσσαῖων φωστῆρ ὀνομάζει τὸν θετὸν Μελέτιον ΝΕΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ
ἐν τῷ εἰς αὐτὸν Ἐπιταφίῳ κτλ. Ὁ δὲ Σωζόμενος, ἱστορῶν τὸν ὑπὲρ τῆς Ὀρθο-
δοξίας ἔνθερον ζῆλον καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἀγίου Πατρὸς, γράφει καὶ ταῦτα, ἐξ
ῶν ἀποδεικνύεται τὸ πανάρχαιον καὶ ἀποστολοπαράδοτον ἔθος τοῦ κατασημαίνε-
σθαι τοὺς πιστοὺς τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ διὰ τριῶν δακτύλων, καὶ οὐ διὰ
πέντε, ὡς ποιοῦσι Λατῖνοι τε καὶ Ἀρμένιοι· « Ἦδη ἡ φήμη ἐπεφοῖτα ἐπαινέτην
αὐτὸν εἶναι τοῦ δόγματος [τοῦ ὁμοουσιῶ] τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων, καὶ τὸ
συμβάν ἔδειξε. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν τοὺς καλουμένους ἠθικοὺς λόγους δημοσίᾳ ἐ-
δίδασκε, τελευτῶν δὲ ἀναφανδὸν τῆς αὐτῆς οὐσίας τὸν Τιδὸν ἀπεφήνατο· προσδρα-
μῶν δὲ ὁ ἀρχιδιάκονος, ὃς ἦν τότε τοῦ ἐνθάδε κλήρου, ἔτι τοῦτο λέγοντος, ἐπιθα-
λῶν τὴν χεῖρα ἔβουσε αὐτοῦ τὸ στόμα· ὁ δὲ, τῇ χειρὶ σαφέστερον ἢ τῇ φωνῇ τὴν
γνώμην κατεσήμεινε, τρεῖς μόνους εἰς τὸ προφανὲς δακτύλους ἐκτείνων, εἰς ταύ-
τὸν πάλιν τούτους συνέλεγε καὶ τὸν ἕνα ὄρθου, τῷ σχήματι τῆς χειρὸς εἰκονίζων
τοῖς πλήθεσιν, ἅπερ ἐφρόνει καὶ λέγειν ἠπειγέτο· ὡς δὲ ἀμηχανήσας ὁ ἀρχιδιάκο-
νος ἐπελάβετο τῆς χειρὸς, τοῦ στόματος ἀφέμενος, ἐλευθερωθεὶς τὴν γλῶσσαν, ἔτι
μᾶλλον μεγάλη τῇ φωνῇ σαφέστερον ἐδήλου τὴν αὐτοῦ δόξαν καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ
θεοδουμένων ἔχουσθαι παρεκελεύετο » κτλ. (Ἐκκλ. Ἱστ. βιβλ. Θ', κεφ. κῆ).

Δ'. Ἀπὸ τῆς πρώτης Συνόδου ἕως τῆς δευτέρας παρῆλθον
ἔτη τεσσαράκοντα· πλείστοι δ' ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ τὴν χει-
ροτονίαν ἐδέξαντο παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχιερα-
τευσάντων αἰρετικῶν, Μακεδονίου, Εὐδοξίου κτλ. ἀλλ' ὅμως
πάντες οὗτοι, τῇ Ὀρθοδοξίᾳ συνταξάμενοι, ἐν τῇ Β' Συνόδῳ
συνήδρευσαν, οὐδὲν περὶ τῆς χειροτονίας αὐτῶν ἐγκληθέντες.

Ε'. Ὁ ἱερός Ἀνατόλιος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἐχειροτο-
νήθη ὑπὸ τοῦ αἰρεσιάρχου τῶν Μονοφυσιτῶν Διοσκόρου, τοῦ
καὶ τὸν ἐν ἀγίοις Φλαβιανὸν, τὸν Κωνσταντινουπόλεως, φο-
νεύσαντος· ἀλλ' ὅμως οὐδόλως ἐνεκλήθη ἐπὶ τῷ χειροτονηθῆ-
ναι ὑπὸ αἰρετικοῦ καὶ φονέως, ὡς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἐν τῇ Δ'
Συνόδῳ κρατούνας.

Ϛ'. Πάντες οἱ ἐπίσκοποι οἱ χειροτονηθέντες ὑπὸ Πέτρου τοῦ
Μογγοῦ, τοῦ αἰρετικοῦ καὶ ἐπιβάτου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θρό-
νου, τοῦ φονεύσαντος τὸν Ἀλεξανδρείας κανονικὸν ποιμένα
Προτέριον, ὑφ' οὗ προκαθήρητο, ἀποταξάμενοι τῇ Εὐτυ-
χιανῇ αἰρέσει καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον θεῖαν καὶ ἱερὰν
ἀνακηρύξαντες, ἐγένοντο δεκτοὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ
ὡς ἐπίσκοποι, καὶ οὐδὲν εἰς τοὺς οἰκείους βαθμοὺς παρεβλά-
θισαν.

Ζ'. Ἐν τῇ Ε' Συνόδῳ πάντες οἱ τοῖς Ἀκεφάλοις, ἦτοι τοῖς
Μιξοφυσίταις καὶ Θεοπασχίταις, αἰρετικοῖς κοινωνήσαντες καὶ
παρ' αὐτῶν τὴν χειροτονίαν δεξάμενοι, ἀποπτύσαντες τὴν αἰ-
ρεσιν καὶ λίβελλον πίστεως δόντες τῇ εἰρημένῃ ἀγίᾳ Συνόδῳ,
ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς τοὺς οἰκείους βαθμούς.

Η'. Οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῇ ΣΤ' Συνόδῳ παρεδρευσάντων ἦσαν
κεχειροτονημένοι ὑπὸ αἰρετικῶν Μονοθελητῶν, τῶν Κωνσταν-
τινουπόλεως, φημὶ, Σεργίου, Πύρρου, Παύλου καὶ Πέτρου, τοῦ
Ἀλεξανδρείας Κύρου, τοῦ Ἀντιοχείας Μακαρίου, καὶ τοῦ
Ῥώμης Ὀνωρίου. Καὶ ὅμως οὐ μόνον τοὺς οἰκείους βαθμούς
ἐτήρησαν, ἀλλὰ καὶ ὡς Ἅγιοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας μακαρί-
ζονται, διὰ τὸν ἔνθεον αὐτῶν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ζῆλον.

Θ'. Ὁ θεϊότατος Γερμανός, ὁ ἀπὸ Κυζίκου εἰς τὸν Οἰκου-
μενικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναχθεὶς καὶ γεν-
ναίως τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὑπερμαχήσας, παρὰ Μονοθελητῶν

εδέξατο τὴν χειροτονίαν, καὶ ταῦτα τῆς αἵρέσεως αὐτῶν Συνοδικῶς ἤδη καταδεδικασμένης οὔσης.

Γ'. Αἱ πρῶται Εἰκονομαχίαι τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἔτη διήρκεσαν, ἐξ οὗ πᾶσα σχεδὸν χειροτονία Ὀρθοδόξων ἐξέλιπε καὶ ὅμως πάντες οἱ ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων τὴν χειροτονίαν δεξαμένοι, ἅμα τῇ εἰκονομαχίᾳ ἀποταξάμενοι ἀπέλαβον τοὺς οἰκείους βαθμούς, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πρακτικὰ τῆς Ζ' Συνόδου, οἷς συμμαρτυρεῖ καὶ Ἰωάννης ὁ Χαλκηδόνης οὕτως γράφων· « Ταράσιος καὶ οἱ τῶν Ἀποστολικῶν θρόνων ἐπίλεκτοι θιασῶται, δόγμασι θεοκρίτοις τὴν ποιμνὴν στομώσαντες, οὐδὲν ἐπίκλημα τοῖς ἐν τῷ κλήρῳ κατειλεγμένοις . . . ἀκρίτως ἐπάγουσι περὶ τῆς προλαβούσης κακοδοξίας, οὐδὲ τοὺς ἐξ αἵρετικῶν κεχειροτονημένους τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομῆς ἀφορίζουσιν, ἀλλὰ τοῖς πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας αὐτομολήσασιν φρόνημα χερσὶν ὑπτίαις ὡς ἀδελφοῖς καὶ συνιεράρχαις περιεπλάκησαν, καὶ τῆς οἰκείας ἕκαστον καθέδρας καὶ ἀξίας ἠξίωσαν· τοὺς δὲ κατὰ τι χωλάναντας καὶ κατὰ τῆς πίστεως διάστροφον βλέψαντας, εἴτα τοῦ πτώματος ἀνανεύσαντας καὶ λιβέλλοις καὶ ἀναθέμασι τὴν πρὶν ἀθετήσαντας δόξαν, τοῖς ἴσοις σπλάγχνοις ἐναγκαλισθέντες, τοῖς ἰδίοις θρόνοις ἐνίδρυσαν, καὶ τῇ εἰρηνικῇ καταστάσει καὶ ἀκυμάντῳ γαλήνῃ τὴν Οἰκουμενικὴν Ἐκκλησίαν ἐστήριξαν » (Ὁμιλ. Κατηχητ. ἧς ἡ ἀρχή, « Πάλιν ἡμέρα σωτήριος καὶ δεῖ με σαλπίσαι περὶ τῶν ἀναξίως καὶ τῶν παρ' αἵρετικῶν τὴν χειροτονίαν δεξαμένων »).

ΙΑ'. Ἐπὶ τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Νέου, τοῦ εἰς Νίκαιαν τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον μεταστήσαντος, διὰ τὴν ἐκεῖσε μετάθεσιν τῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Νεόφυτος καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν Κλῆρος φέροντες ὑπέταξαν ἑαυτοὺς τῷ Ῥωμαίῳ Ποντίφικι· μετανοήσαντες δὲ, ἐγένοντο δεκτοὶ αὐτοῖ τε καὶ οἱ παρ' αὐτῶν τὴν χειροτονίαν λαβόντες εἰς τοὺς οἰκείους βαθμούς.

ΙΒ'. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκάρως τρεῖς ἱερομόναχοι, Νεκτάριος, Μάρκος καὶ Ἰάκωβος ἐκ Σικελίας, ἐλθόντες εἰς βασιλεύσαν καὶ παρὰ τῶν Λατίνων τὴν χειρο-

τονίαν ἔχοντες, ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ τῆνικαῦτα πατριαρχέοντος κυροῦ Μανουήλ, καὶ ἱερούργουν ἐν τῇ κατὰ τὴν Νίκαιαν τοῦ Ἰακίνθου Μονῆ ἐνασκούμενοι.

ΙΓ'. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀγίου Σάββα γέγραπται, ὅτι, ἀπελθόντος τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ ἀγιωτάτου Ἡλιοῦ, προεχειρίσθη ὑπὸ τῶν Μιζοφουσιτῶν Σευηριανῶν Πατριάρχης ὁ ὁμόφρων αὐτοῖς Ἰωάννης, καὶ ὅτι, εἰσηγήσει τῶν ὁσίων Σάββα καὶ Θεοδοσίου, τὴν Ὀρθόδοξον πίστιν ἠσπάσατο· καὶ ὅμως οὐδὲν αὐτῷ πρόκριμα ἐλογίσθη τὸ παρὰ τῶν αἵρετικῶν τὴν χειροτονίαν λαβεῖν· οὐ μὴν δέ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἅγιος διὰ τὴν εὐσεβείαν καὶ τὴν ἐν τῷ βίῳ ὁσιότητα μακαρίζεται.

ΙΔ'. Ἡ ἐν Καρθαγένῃ ἁγία Σύνοδος ἐδέξατο τοὺς κληρικούς τῶν Δονατιστῶν μετὰ τῶν οἰκείων βαθμῶν, ἐπὶ τῇ βάσει, ὡς λέγει, ἀρχαίων παραδειγμάτων. « Ἦρесе [θεσπίζει] ἵνα γράμματα πεμφθῶσι πρὸς τοὺς ἀδελφούς καὶ συνεπισκόπους ἡμῶν, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ἀποστολικὴν καθέδραν, ἐν ἣ προκάθηται ὁ προσκυνητὸς ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς ἡμῶν Ἀναστάσιος. Ἐπειδὴ γινώσκει τὴν Ἀφρικὴν μεγάλην ἔχειν ἀνάγκην, ὥστε διὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην καὶ χρησιμότητα καὶ δι' αὐτῶν τῶν Δονατιστῶν, οἵτινες δήποτε Κληρικοὶ, διορθουμένης τῆς βουλῆς, πρὸς τὴν καθολικὴν ἐνότητα μετελθεῖν θελήσοιεν, . . . ἐὰν τοῦτο συμβάλλεσθαι τῇ τῶν χριστιανῶν εἰρήνῃ φανείη, ἐν ταῖς ἰδίαις τιμαῖς αὐτοὺς ἀναδεχθῆναι, καθὼς καὶ ἐν τοῖς προλαβούσι χρόνοις περὶ τῆς αὐτῆς διαστάσεως γενέσθαι φανερόν ἐστιν· ὡσπερ ΠΟΛΛΩΝ καὶ σχεδὸν ΠΑΣΩΝ τῶν ἐν τῇ Ἀφρικῇ Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς τοιαύτη πλάνη ἀνεφύη, ΤΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΜΑΡΤΥΡΟΝΤΑΙ » (Καν. οζ').

§. 11. Πλὴν δὲ τῶν εἰρημένων Συνοδικῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν πράξεων καὶ οἰκονομιῶν περὶ τὰς χειροτονίας τῶν ἑτεροδόξων, ἔχομεν προσέτι καὶ μερικὰς περὶ τούτων γνώμας τῶν ἁγίων Πατέρων.

Ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον καὶ Ἀρποκρατίωνα ἐπιστολῇ γράφει ταῦτα· « Εὐλόγιος περὶ τῶν κατὰ Μάρκελλον ὑπομνήσας τὴν εὐλάβειαν ὑμῶν, ἵνα μηδὲν ἀπερισκέπτως

μηδὲ εὐκόλως περὶ αὐτῶν τυπώσητε· ἀλλ' ἐπειδὴ δογμάτων ἕνεκεν ἐξήλθε τῆς Ἐκκλησίας, ἀναγκαῖον ἀναθεματίσαντας τὴν ἐκείνου αἵρεσιν, οὕτω δεκτοὺς γενέσθαι τῆ κοινωνία ».

§. 12. Τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ τῶν χειροτονιῶν τῶν αἵρετικῶν ἔσχον ὁ, τε μέγας Ἰωαννίκιος καὶ ὁ ἀγιώτατος Πατριάρχης Μεθόδιος, ὡς ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ πρώτου· « Καὶ Θεόφιλος μὲν [ὁ Αὐτοκράτωρ] τῶν τῆ δε μεταχωρεῖ· υἱὸς δὲ καὶ Θεοδώρα ἡ βασιλὶς τὴν ἀρχὴν διαδέχονται· Μεθόδιος δὲ τῷ ἱερῷ, ὡς ἱερεὺς τῷ ὄντι καὶ Θεοῦ ἄνθρωπος, ἐνίδρυται θρόνῳ, καὶ, συνελόντι φάναι, πάντων αὐτῷ πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον πίστιν μεταθεμένων, κλύδωνός τε παντός καὶ τρικυμίας κατευνασθείσης καὶ τῶν πραγμάτων ἡρεμούντων, ἕτερα τις παρὰ τῶν εὐσεβῶν ἐγείρεται στάσις, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμερίζετο πάλιν· οἱ μὲν γὰρ συλλειτουργοὺς ἡξίουσαν τοὺς παρὰ τῶν Εἰκονομάχων τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα λαβόντας, ὡς οὐδὲν τούτου τῆ εὐσεβείᾳ λυμαιομένου, οἱ δὲ βεβήλοις τὰ ἄγια χερσὶν ἐκδιδόναι ἀνόσιον ὄλωσ ἡγοῦντο καὶ οὐ Θεῷ φίλον οὐδὲ ἀπόδεκτον. Καὶ ὁ μὲν ὡς ἀληθῶς τῷ Θεῷ ζῶν Μεθόδιος ἡσχαλλεν, ἠνιάτο, τὴν καρδίαν ἐκόπτετο· ἐδόκει δ' αὐτῷ τὸν μέγαν τοῖς ὠσὶν ἐνηχεῖν Παῦλον μονονουχὶ τοιαῦτα φθειγγόμενον· « Ἐβουλόμην ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἀδελφῶν μου, μόνον εἰ σταίητε μεθ' ἡμῶν ὅπως ἂν κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσωμεν »· καὶ ὁ μὲν οὕτως εἶχεν· οἱ δὲ, [οἱ μὴ δεχόμενοι δηλονότι ὡς συλλειτουργοὺς τοὺς παρὰ τῶν Εἰκονομάχων τὴν χειροτονίαν λαβόντας] πάντα παθεῖν μᾶλλον ἔτοιμοι ἦσαν ἢ τῆς δόξης αὐτῶν ἀποστῆναι, ὡς ἐντεῦθεν εἰς μέρη πάλιν τὸ τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα τέμνεσθαι. Ὁ γοῦν Θεῷ φίλος Ἰωαννίκιος, τεταραγμένοις οὕτω τοῖς πράγμασιν ἐντυγχάνων, τὰ μὲν δι' ἑαυτοῦ, τὰ δὲ δι' ἐπισολῆς, οἷα σύριγγι, τὴν διασπαθεῖσαν τῆς ποιμνῆς μοῖραν ἀνεκαλεῖτο, καὶ τῷ μόνῳ Θεῷ, τῷ μόνῳ καλῷ ποιμένι καὶ οὐ μισθωτῷ προσωκείου· μάλιστα δὲ τοῦ ἀρχιερέως Μεθοδίου ὀκλάζουσιν ἤδη τὴν ψυχὴν [τουτέστι πρὸς τὸ μέρος τῶν ἀποβαλλομένων τὰς τῶν εἰκονομάχων χειροτονίας ἐκ δειλίας ἀποκλίνουσιν] ANEKTATO, πολ-

λὰ μὲν καὶ ἕτερα γράφων, πρὸ δὲ πάντων τοῖς τὸ ὁμοούσιον εἰς ἐκφύλλους ἀλλοτριότητος τέμνουσι, διαιρέσεις δὲ, οἴμοι! ἀτόπους δοξάζουσι, τούτοις μηδὲ τὸ παράπαν αὐτῷ ὑποκλίνειν, μὴ στέργειν κοινωνεῖν, μηδὲ προσφθέγγεσθαι, ἀλλ' ὡς ἐνι μάλιστα τῆς τούτων συντυχίας ἐκκλίνειν· ὑπετίθει δὲ μηδὲ ἱεουργὸν ὁσίως λογισθῆναί ποτε δύνασθαι τὸν ἱεουργούμενον ἀθετοῦντα, ἐκείνους δὲ μᾶλλον περὶ τὴν θείαν Ἱεουργίαν ἔγραψε κοινωνοὺς εἶναι τῷ Μεθοδίῳ, οὓς ἂν ἴδοι καὶ περὶ τὸν βίον καὶ περὶ τὸ τῆς Ὀρθοδοξίας δόγμα συμφρονοῦντας αὐτῷ. Ταῦτα, ἐπειδὴ τὰ γράμματα ἤκον, ὁ μὲν θεῖος Μεθόδιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ μνήμην ἀνελάμβανε τὰ γεγραμμένα, τὰ γὰρ μὴν μοχθηρὰ ἀνθρωπάρια γέλωτά τε καὶ παιδιὰν τὸ πρᾶγμα ἐτίθουν, καὶ κακῶς ὁ καλὸς Ἰωαννίκιος παρ' αὐτῶν ἤκουεν. Ὁ δὲ γνοὺς ὡς ἐνδιαβάλλοιτο παρ' αὐτῶν, εἰς ἐπήκοον ἀπάντων στάς, τὰ περὶ Θεοῦ τε καὶ θεῖα διεξελθὼν, οὕτω κατ' ἄκρας αὐτοῦ εἶχε καὶ παρεστήσατο, ὡς μὴ μόνον τῆς κατ' αὐτοῦ ἀποσχέσθαι μανίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ βέλτιον τὰς γνώμας μεταβαλεῖν, καὶ τοὺς ἀφεμένους τὸ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως δόγμα, ὡς οὗτος εἰσηγεῖτο, μεταμαθεῖν. Οὕτως ὁ μυριάριθμος ἐκεῖνος δῆμος τῆς ἐνός τούτου ἀρετῆς ἠττάτο, καὶ πόλεις ὄλαι τῆς ἐκεῖνου γνώμης ἐξήρτηντο, τὰ ἐκ μακροῦ χρόνου μελετηθέντα ἐν ὀλίγῳ ἀποτιθέμεναι· τούτῳ μὲν δὴ οὕτω τῆς κοινῆς ἔμελλεν ὠφελείας». Τούτοις δὲ ἀναγκαῖον προσεπισημειώσασθαι, ὅτι, ὅτε ταῦτ' ἐπράττετο ὑπὸ τοῦ Ἰωαννικίου καὶ Μεθοδίου, οἱ Εἰκονομάχοι ἦσαν ἤδη ἐπισήμως ἐκ τῶν ἱερῶν περιβόλων τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐκβεβλημένοι. Τὰ αὐτὰ δὲ τοῖς εἰρημένοις Πατράσιν ἀποφαίνεται καὶ ὁ ἐν ὁσίοις Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ἐπιστέλλων πρὸς τινα Στέφανον Ἀναγνώστην. « Ἐπιζητήσωμεν καὶ πολυπραγμονήσωμέν, φησι, ὧ ὀφείλομεν κοινωνῆσαι, εἰ τὴν πίστιν ἔχει ὀρθὴν, εἰ μὴ χρήμασι κεχειροτόνηται· εἰ δὲ ὅτι τὴν χειροτονίαν καταγομένην ἔχει ἢ ἐξ αἵρετικοῦ ἢ ἐκ χρηματοχειροτονήτου, οὗτος δ' οὔτε αἵρετικὸς ἐστι, οὔτε ἐν γνώσει ἐκ χρηματολήπτου, τουτέστι

Σιμωνιακοῦ, κεχειροτονημένος, ὁμολογεῖ δ' ὁμῶς τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν καὶ τὴν πίστιν φυλάττειν καὶ τοὺς κανόνας ἀπαρატρώτους καὶ τοὺς παρατετραμμένους κατ' ἀμφοτέρα ἀποβάλλεσθαι, ΟΥΔΕΙΣ ΗΜΙΝ ΛΟΓΟΣ ΑΠΟΧΡΩΝ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΝ· ἀκατάγνωστος γε ὁ τοιοῦτος, κατὰ τοὺς προδηλωμένους ἀγίους, καὶ δι' αὐτῶν ΚΑΤΑ ΠΑΝΤΑΣ. Οὕτω τοίνυν κοινωνοῦμεν, καὶ ὑμῖν ταῦτό ποιεῖν συμβουλεύομεν· ἐπεὶ εἰ περισσότερον διηρεύνητο, ἀποκρούοιντο μὲν τὰ τῶν Πατέρων παραγγέλματα, ἐκλίποι δὲ τὸ τοσοῦτον τῆς Ἱερωσύνης δῶρον, ἐφ' ᾧ τὸ χριστιανοὶ καλεῖσθαι ἔχομεν, ὡς εἰς ἐθνικὴν ἡμᾶς μεταπέσειν λατρείαν» κτλ. κτλ. Συμφώνως τούτοις ἀποφαίνεται καὶ ὁ ἱερός Θεοφύλακτος· «Καὶ αἰρετικῶν χειροτονίαι τοῖς Ὁρθοδόξοις δεκταί εἰσι, ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ, Ὁρθοδόξων ὄντων ἢ γινομένων τῶν ὑπ' αὐτῶν χειροτονουμένων» (παρὰ Δημ. τῷ Χωματ.).

§. 13. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις σημειωτέον, ὅτι, συνωδὰ ταῖς προειρημέναις συνοδικαῖς πράξεσι καὶ τοῖς ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΣΙ τῶν θεοφόρων Πατέρων, καὶ ἡ πάνσεπτος ἡμῶν Μήτηρ Ἐκκλησία ἀπεδέξατο τὴν χειροτονίαν τῶν Μελχιτῶν, τῶν ἐν ἔτει 1860 ἀσπασαμένων τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, πατριαρχεύοντος τοῦ κλεινοῦ καὶ περιουστάτου Ἰωακείμ, τοῦ ἀπὸ Κυζίκου (1). Αὐτὸ δὲ τοῦτο ἔπραξε καὶ ἡ ἐν τῇ μεγαλοδόξῳ Ῥωσ-

(1) Κἀγὼ δὲ, γνωματεύων τῆνικαῦτα παρὰ τῇ Α. Π. καὶ τῇ Ἱ. Συνόδῳ, συμπάρῃ ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ κατανοκτικωτάτῃ ἐκείνῃ τελετῇ τῆς ἐπιδόσεως τῶν λιθέλλων παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν Μελχιτῶν, τῶν ἱερομονάχων, φημί, Γαβριὴλ καὶ Ἰωάννου, οἵτινες καὶ συνελειτούργησαν κατὰ τὴν δημοτελεῖ ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου μετὰ τοῦ Παναγιωτάτου καὶ τῆς Ἱ. Συνόδου· ἀλλὰ φεῦ! τὸ ἔνδοξον ἐκεῖνο ἔργον τῆς πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν διενεργουμένης ἐπιστροφῆς τριάκοντα χιλιάδων ψυχῶν ἔμεινε κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνεπιτέλεστον διὰ τὰς ἐπελθούσας λυπηρὰς περιστάσεις τῆς πενθούσης Μητρὸς Ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἐς καὶ τὸ ὑπὸ ἐπιβούλου καὶ ἀνθελληνικῆς χειρὸς ὑποκινηθὲν Βουλγαρικὸν ζήτημα, ἐπὶ διχασμῶ τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς ἐφ' ἧς λήξεως. Ἄλλ' ἡ Ὁρθοδοξία θριαμβεύει θάττον ἢ βράδιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἱ δὲ πολέμιοι αὐτῆς «ἀπολοῦνται ὡσεὶ χνοῦς κατὰ πρόσωπον ἀνέμου» κατὰ τὸν Προφήτην, καὶ εἰς μάτην πονοῦσιν οἱ νήπιοι.

σίᾳ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, καὶ αὐτὴ δηλονότι δεξαμένη κατὰ τὸ 1840 τοὺς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπανελθόντας ἐπισκόπους Οὐνίτας ἐν ταῖς ἰδίαις τιμαῖς.

§. 14. Ἄν λοιπὸν ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀπεδέξατο τὰς χειροτονίας τὰς γενομένας ὑπὸ ὁμολογουμένως αἰρετικῶν, ὁποῖαί εἰσιν αἱ τοῦ ἐν ἀγίοις Μελετίου Ἀντιοχείας, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννου Ἱεροσολύμων κτλ. καὶ ταῦτα παρ' αἰρετικῶν ἐπισήμως καὶ Συνοδικῶς ἀποκεκρηγμένων τελεσθείσας, τινῶν δὲ καὶ ὀνομαστὶ κατακεκριμένων, τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῶν χειροτονιῶν τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων, οἵτινες ΟΥΘ' αἰρετικοὶ εἰσι κατ' οὐσίαν, ΟΥΤ' ΕΔΙΚΑΣΘΗΣΑΝ οἱ Καθολικοὶ αὐτῶν ὑπὸ Συνόδου, ἐξ ὧν πᾶσα ἡ Ἱερωσύνη τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐκπορεύεται, ΟΥΤΕ, ἐπομένως, δι' ἐκκλησιαστικῆς πράξεως καθηρέθησαν ἢ ἀνεθεματίσθησαν; ἄλλως τε, ΑΛΛΟ τὸ εἶναι τινα ἄξιον καὶ ἔνοχον καθαιρέσεως, εἴτε δι' ἀμάρτημα θανάσιμον, κωλυτικὸν τῆς ἱερωσύνης, εἴτε δι' αἵρεσιν, ἢ παλαιὰν καὶ συνοδικῶς προκαταδεδικασμένην ἢ καὶ καινοφανῆ, καὶ ΑΛΛΟ τὸ εἶναι δι' αὐτὰ ταῦτα ἔργῳ καὶ ὀνομαστὶ καθηρημένον (1)· διότι, ὁ μὲν μὴ εἰσαχθεὶς εἰς ΔΙΚΗΝ καὶ μὴ ῥητῶς καὶ συνοδικῆ διαγνώσει καταψηφισθεὶς, ἔχει ἐνεργὸν τὴν δύναμιν τῆς ἱερωσύνης, καὶ τὰ τελεσιουργούμενα ὑπ' αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἱερόν Χρυσόστομον, εἰσὶ κύρια καὶ ἰσχυρὰ, καὶ αὐτὸς βαρέως ἀμαρτάνῃ ἱεουργῶν, κατὰ τὸν Ἰσίδωρον τὸν Πηλουσιώτην (2)· ὁ δὲ δικασθεὶς καὶ καταδικασθεὶς συνοδικῆ ἀποφάσει ὀλοσχερῶς ἀφήρηται τὴν ἐνέργειαν τῆς ἱερωσύνης (3). — Καὶ ἱκανὰ μὲν ταῦτα περὶ τῶν χειροτονιῶν

(1) Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεὸς Κύριλλος πρὸ τῆς συνοδικῆς δίκης καὶ καταδίκης τοῦ αἰρεσιάρχου Νεστορίου ἀπεκάλεε αὐτὸν εὐλαβέστατον δεσπότην καὶ συλλειτουργόν.

(2) «Ἐἶργε, φησὶν, εἶργε σεαυτὸν τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου, μήποτε σκηπτὸς κατὰ τῆς σῆς χωρήσειε κεφαλῆς» (ἐπιστ. φ).

(3) Τινὲς τῶν ἡμετέρων χωροῦσι καὶ περαιτέρω· θεωροῦσι δηλαδὴ τὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀνομαστὶ καὶ δι' ἐκκλησιαστικῆς ἀποφάσεως καθηρημένων τελε-

τῶν ἑτεροδόξων. Ἐρχόμεθα δὲ ἤδη εἰς τὸ περὶ βαπτίσματος αὐτῶν.

§. 15. Ἦδη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐκινήθη τὸ περὶ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν ζήτημα. Οἱ μὲν περὶ τὸν Ῥώμη Στέφανον ἀπεφαίνοντο, ὅτι «οὐδένα τῶν οἰασδήποτε αἱρέσεως ὀπαδῶν προσερχόμενον τῇ Ὀρθοδοξίᾳ δεῖ βαπτίζειν», οὐδ' αὐτῶν δηλονότι τῶν Μοντανιστῶν (1), τῶν μὴ εἰς τὸ ὄνομα τῆς παναγίας Τριάδος βεβαπτισμένων, ἀλλ' «εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Μοντανὸν καὶ Πρισκίλλαν (!). Τῆς γνώμης ταύτης ἦν ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐφ' ἡμῶν λήξεως ὁ ἱερομάρτυς Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας. Οἱ δὲ περὶ τὸν ἱερομάρτυρα Κυπριανόν, ἐναντιούμενοι τῷ Στεφάνῳ, δισχυρίζοντο «πάντας τοὺς ἐξ οἰασοῦν αἱρέσεως δεῖν βαπτίζειν». Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία, τὴν μέσσην καὶ βασιλικὴν ὁδὸν βαδίζουσα, ὥρισε διὰ τῶν πανσέπτων αὐτῆς Συνόδων, τοὺς μὲν τηροῦντας τοὺς τύπους τῶν τριῶν ἐπικλήσεων τῶν ὑπερθέων ὀνομάτων (ἀνεξαρτήτως τῆς περὶ ταῦτα αἰρετικῆς ἐπινοίας αὐτῶν) καὶ τῶν τριῶν καταδύσεων δέχεσθαι δι' ἐπιχρίσεως τοῦ ἁγίου μύρου. «Τοὺς προστιθεμένους τῇ Ὀρθοδοξίᾳ [θεσπίζει ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος] καὶ τῇ μερίδι τῶν σωζομένων ἀπὸ αἰρετικῶν δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποτεταγμένην ἀκολουθίαν. Ἀρειανούς μὲν καὶ Μακεδονιανούς

σιουργούμενα ἔγκυρα, προβαλλόμενοι ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἀπαγορεύονται μὲν τὴν ἐνέργειαν τῆς ἱερωσύνης, οὐκ ἀφήρηνται ὅμως τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο, λέγουσι, συγχωρούμενοι οὐκ ἀναχειροτονοῦνται. «Ἀμεταμέλητα γάρ, φησι, τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ». Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς τολμηρᾶς αὐτῶν γνώμης προτείνουσι συνοδικὴν τινα πράξιν, ἐπὶ Λουκᾶ Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1098 ἐκδοθεῖσαν, δι' ἧς κατεδικάσθη Λεόντιος τις, ἐπίσκοπος Βαλθίσσης, ὡς βαπτίσας χριστιανὸν ὑπὸ καθηρημένου προβαπτισθέντα (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 993). Οὕτω γνωματεύει Ἰωσήφ ὁ Βρυένσιος (ἐν τῇ πρὸς Νικητ. ἐπιστ.), Εὐγένιος ὁ Βούλγαρος (ἐν ταῖς Κριτικ. ἐπιστ. αἰσ. τῆς Γραμματ. Νεοφ. τοῦ Καυσοκαλυβίτου) κλπ.

(1) Οἱ Παπισταί, βουλόμενοι νὰ ἀποτρίψωσι τὸν μῶμον τοῦτον ἀπὸ τῆς ἀλανθαστοῦ (!) παπικῆς ἑδρᾶς, δισχυρίζονται, ὅτι ὁ Στέφανος ἐδέχετο μόνον τὰ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος βαπτίσματα τῶν αἰρετικῶν. Ἀλλ' οὔτε ἡ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴ τοῦ ἐν ἁγίοις Κυπριανοῦ λέγει τι τοιοῦτον, οὔτε ὁ μὶνος ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν ἐπισκόπων συμφρονήσας τῷ Στεφάνῳ Διονύσιος.

καὶ Σαββατιανούς καὶ Ναυατιανούς καὶ Ἀριστερούς καὶ τοὺς Τεσσαρασκαϊδεκατίτας καὶ Ἀπολιναριστὰς δεχόμεθα, διδόντας λιβέλλους καὶ ἀναθεματίζοντας πᾶσαν αἵρεσιν μὴ φρονοῦσαν ὡς φρονεῖ ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, καὶ σφραγιζομένους τὸ πρόσωπον τῷ ἁγίῳ μύρῳ. . . . Εὐνομιανούς μὲν τοι, τοὺς εἰς μίαν κατάδυσιν βαπτιζομένους (1), καὶ Μοντανιστὰς, καὶ Σαβελλιανούς τοὺς υἱοπατρίαν διδάσκοντας, καὶ τὰς ἄλλας πάσας αἱρέσεις . . . πάντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν βουλομένους προστίθεσθαι τῇ Ὀρθοδοξίᾳ ὡς Ἑλληνας [ἦτοι ὡς ἐθνικούς] δεχόμεθα. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν ποιούμεν αὐτοὺς χριστιανούς καὶ οὕτω κατηχοῦμεν αὐτούς· τὴν δὲ δευτέραν κατηχοῦμεν, εἶτα τῇ τρίτῃ ἐξορκίζομεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ ἐμφυσᾶν τρίτον εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰς τὰ ὦτα, καὶ οὕτω κατηχοῦμεν αὐτοὺς καὶ ποιούμεν χρονίζειν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀκροᾶσθαι τῶν Γραφῶν, καὶ τότε αὐτοὺς βαπτίζομεν» (καν. ζ'). Τὰ αὐτὰ διαγορεύει καὶ ἡ ΣΤ' τῶν Οἰκουμενικῶν (καν. 415). Καὶ ἡ ἐν Καρθαγένῃ δὲ τοπικῇ Σύνοδος, ἐκκλίνουσα τῆς ἀσθηρότητος τοῦ ποτὲ ἱεροῦ αὐτῆς προέδρου Κυπριανοῦ, θεσπίζει τοὺς ἀπὸ τῶν Δονατιστῶν προσερχομένους τῇ Ἐκκλησίᾳ δέχεσθαι δι' ἐπιθέσεως χειρῶν κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν· ἔχει δὲ ὁ κανὼν ἐπὶ λέξεως ὧδε· «Ἡρεσεν, ὥστε τοὺς παρὰ τοῖς Δονατισταῖς μικροὺς βαπτιζομένους μηδέπω δυναμένους τῆς πλάνης αὐτῶν τὸν ὄλεθρον, μετὰ τὸ εἰς πείραν λογισμοῦ δεκτικὴν παραγενέσθαι, ἐπιγνωσθείσης τῆς ἀληθείας, τὴν φαυλότητα ἐκείνων βδελυττομένους, πρὸς τὴν Καθολικὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, ΤΑΞΕΙ ΑΡΧΑΙΑ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῆς χειρὸς ἀναδεχθῆναι τοὺς τοιοῦτους ἐκ τοῦ τῆς πλάνης ὀνόματος, καὶ μὴ ὀφείλουν ἐμποδίζεσθαι εἰς τὴν κληρώσεως. . . . Ταῦτα, ἐπειδὴ ἀπλᾶ εἰσιν, ὡς διδάσκει ὁ θεῖος Ἀπόστολος, «Εἷς Θεός, μία πίστις, ἓν βάπτισμα», τὸ

(1) Τὸ βάπτισμα τῶν Εὐνομιανῶν πολλὰς ἔσχε παραλλαγὰς· διότι ὅτε μὲν ἐβάπτιζον «εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου», ὅτε δὲ «εἰς ὄνομα Θεοῦ ἀκτίστου, Υἱοῦ κεκτισμένου, καὶ Πνεύματος ἁγιαστικοῦ», ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἱερός Ἐπιφάνιος.

ὄφειλον ἅπαξ δίδοσθαι ἐπαναληφθῆναι ΟΥΚ ἔξεσι» κτλ. (καν. ξς'). Τὰ αὐτὰ διαγορεύει καὶ περὶ τῶνσ χισματικῶν Ναυατιανῶν καὶ ἡ Α' τῶν Οἰκουμενικῶν (καν. ἡ) (1). Ὡσαύτως καὶ ὁ ἱερός Θεοφύλακτος, τῆ καθολικῆ ταύτη παραδόσει ἐπόμενος, γνωματεύει, ὅτι πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν παρὰ τῶν Λατίνων, προσερχομένων τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ, ὡς μόνον ὄρον τῆς μεθ' ἡμῶν κοινωνίας τὴν ἄνευ τῆς προσθήκης ὁμολογίαν τοῦ ἀχράντου Συμβόλου. Συνωδὰ δὲ τούτοις ἅπασι καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἐπιστέλλουσα τῷ 1723 πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Βρεττανούς, ἀπεφῆνατο περὶ τῶν ἐν τρισὶ καταδύσεσι καὶ ἰσαριθμοῖς ταῖς ἐπικλήσεσι τῶν ὑπερθέων ὀνομάτων βαπτίζομένων αἰρετικῶν ὧδε· «Οἱ αἰρετικοί, οὗς, τὴν αἵρεσιν ἀποσεισαμένους καὶ προστιθέντας τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ, δέχεται ἡ Ἐκκλησία, καὶ τοὶ ἐλλιπῆ ἐσχηκότες τὴν πίστιν, τέλειον ἔλαβον βάπτισμα. Ὅθεν τελείαν ὕστερον κεκτημένοι τὴν πίστιν, ΟΥΚ ἀναβαπτίζονται». . . . καὶ, «Ἐντίθησι δὲ τὸ βάπτισμα καὶ χαρακτήρα ἀνεξάλειπτον· ἀδύνατον οὖν ἀναβαπτισθῆναι τὸν ἅπαξ ΟΡΘΩΣ [ἦτοι κατὰ τὸν Ἀποστολοπαράδοτον τύπον] βαπτισθέντα».

§. 16. Ἄν λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία ἀπεδέχετο τὸ βάπτισμα τῶν Ἀρειανῶν, Μακεδονιανῶν καὶ Ἀπολλιναρισῶν, τῶν οὕτω παγχάλεπον αἵρεσιν νοσοῦντων καὶ ἐπισήμως καὶ Συνοδικῶς ἤδη καταδικασμένων ὄντων, ἂν, λέγω, ἀπεδέχετο τὸ βάπτισμα αὐτῶν, ἅτε δὴ τηροῦν τὸν θεοπαράδοτον τύπον ἀπαραχάρακτον, τί χρῆ καὶ λέγειν περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων, οἵτινες οὔτε τὸν τύπον τοῦ μυσηρίου παρεχάραξαν, πρὸς δὲ τούτοις οὔθ' αἰρετικοὶ εἰσιν, οὔτε ὀπαδοὶ τοῦ Εὐτυχοῦς, ὡς ἀποδέδεικται, οὐδ' οἱ καθολικοὶ αὐτῶν, ἐξ ὧν ἀπορρέει ἅπασα ἡ ἱερωσύνη τῆς Ἀρμενικῆς

(1) Ἰστέον, ὅτι οἱ κανόνες τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, εἰ καὶ Τοπικῆς, ἔχουσι κῦρος «Οἰκουμενικόν» ὡς ἐπικυρωθέντες ὑπὸ τῆς ΣΤ' Οἰκουμ. τῆς ἐν Τρούλλῃ.

Ἐκκλησίας (α), ὅσοι δηλονότι διὰ τὰς προδηλωθείσας αἰτίας ἀπώσαντο τὸ πάλαι τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἀνεθεματίσθησαν ἢ ΣΥΝΟΔΙΚῆ ΔΙΑΓΝΩΣΕΙ ὑπὸ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καθαιρέσει ὑπεβλήθησαν; Καὶ ταῦτα μὲν ἀναγκαίως εἴρηταί μοι περὶ τε τῆς ἱερωσύνης καὶ τοῦ βαπτίσματος τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἵνα δειχθῆ, ὅτι οὐδεὶς πρέπει νὰ διαμφισβητήσῃ τὸ κῦρος αὐτῶν καὶ διστάσῃ νὰ ἔλθῃ εἰς συζήτησιν μετὰ τῶν Ἀρμενίων, ὡς μετ' ἀδελφῶν, περὶ θρησκευτικῶν ἀντικειμένων. Ἐπανέλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὸ περὶ οἰκονομιῶν καὶ συγκαταβάσεων, ὅθεν παρεξέβημεν.

(1) Σημειωτέον, ὅτι οὐδενὶ τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἔξεσι χειροτονίας ἐπισκόπων τελεῖν, ἀλλ' ἡ μόνῃ τῇ καθολικῇ τοῦ Ἐπιζμιαζίν.

VI.

Οικονομία περί τὴν Θεολογικὴν φρασεολογίαν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ περὶ τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως δόγματι.

§. 1. «**Ε**ΣΤΙ παραιτήσασθαι ἀγάπην, διὰ μείζονα ἀγάπην· ἔστι παρακρούσασθαι δίκαιον, διὰ μείζον δίκαιον· ἔστιν ὁ δι' ἐντολὴν ἐντολὴν παρακρούμενος» (1), φησὶν ὁ θεηγόρος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος. Ἐπὶ ταύτης τῆς χριστιανικῆς καὶ ἐμφιλοσόφου ἀρχῆς στηριζόμενοι, γνωματεύομεν ταῦτα. Ὅταν νόμιμόν τι ἢ ἔθος τοπικῆς τινος Ἐκκλησίας ἀντίκειται μὲν εἰς τὰς Ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις, ἀλλ' ὅμως ἄσχετον τυγχάνει πρὸς τὴν πίσιν καὶ πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου (2), ἢ δὲ διόρθωσις αὐτοῦ, τυχόν, ἀποδεικνύηται ὅλως ἀδύνατος, διὰ τὴν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ρίζωσιν αὐτοῦ ἐν τῇ συνειδήσει ὀλοκλήρου χριστιανικοῦ λαοῦ, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ἐκεῖνος ν' ἀποβάλληται

(1) Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀσπάζεται καὶ ἡ φιλοσοφία ἐν τῷ περὶ «συγκρούσεως καθηκόντων» ζητήματι.

(2) Εἶπον «ἄσχετον πρὸς τὴν πίσιν», διότι, ὅταν ἀμέσως εἴτ' ἐμμέσως τείνη πρὸς ἀνατροπὴν τῆς πίστεως καὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ ἀκριβῆς τήρησις χαρακτηρίζει τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην, τότε οὐδεμία συγκατάβασις καὶ οἰκονομία ἐγγυρεῖ χάριν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, κατὰ τὰ προσωμολογημένα. «Προτιμότερον γάρ, φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ΠΡΟΤΙΜΟΤΕΡΟΝ ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΧΩΡΙΖΟΥΣΗΣ ΘΕΟΥ.

τῆς κοινωνίας τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ νόμου τῆς Εὐαγγελικῆς ἀγάπης, ἣτις ἐστὶ τὸ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ καὶ ἡ ΚΡΗΠΙΣ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητῆται ἢ διόρθωσις τοῦ ἀντικανονικοῦ ἐκεῖνου ἔθους διὰ μέσων ἠπίων καὶ ἀρμοδίων, κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν ἐντολὴν· «Ὅφείλομεν οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνατῶν [ἀδελφῶν] βαρύνειν». Ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη δύναται νὰ διατυπωθῇ ἀπλούστερον καὶ συντομώτερον ὡς ἐξῆς· «Δὲν πρέπει νὰ θυσιάζηται τὸ κυριώτατον δόγμα τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔθος, παρά τινι ἔθνει ἐκ πολλῶν αἰῶνων ἐπικρατοῦν, μηδὲν δὲ προσβάλλον τὴν πίστιν, ἢ τὰς ὑψηλὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου». Τούτων οὕτω τεθέντων, χωρῶμεν ἐπὶ τὰ πρόσω, ὑποβάλλοντες εὐσεβάσως τὴν περὶ τῶν ἀναγκαίων οἰκονομιῶν καὶ συγκαταβάσεων, ἐν τῇ μεθ' ἡμῶν ἐνώσει τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων, ἡμετέραν ταπεινὴν γνώμην ὑπὸ τὴν βάσανον τῆς πανσέπτου ἡμῶν Μητρὸς, τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ἐστὶν ὁ ΜΟΝΟΣ ἀλάνθαστος ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς ζητήμασι γνώμων.

§. 2. Δέδεικται ἐν τῷ Β' Κεφαλαίῳ, ὅτι ἐν τῷ δόγματι τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως οὐδεμία ὑπάρχει κατὰ βάθος διαφωνία ἡμῶν πρὸς τοὺς Ἀρμενίους, ἀλλ' ἀπλῶς παρενόησις λέξεων· εἶδομεν προσέτι, ὅτι ἡ παρενόησις αὕτη ἐξέλιπε κατὰ τὸ 1179, μετὰ τὰς ἀμοιβαίας ἐξηγήσεις τοῦ Θεωριανοῦ καὶ τῶν περὶ τὸν Καθολικὸν Νερσῆν ἐν Ροῦμ-Καλὲ καὶ Ταρσῶ, σαφῶς καὶ διαβρήδην ἀνακηρυχθείσης τῆς ἐν Χριστῷ καθ' ὑπόστασιν ἀσυγχύτου ἐνώσεως θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, καὶ τοῦ θείου ἀξιώματος τῆς Δ' Συνόδου ἀναγνωρισθέντος ὑπὸ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Ὡστε οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι αἱ δύο Ἐκκλησίαι θέλουσιν εὐχερῶς συμφωνήσει ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ κεφαλαίου τούτου. Ἄλλ' ἂν οἱ Ἀρμένιοι, εἰ καὶ εὐσεβῶς περὶ τοῦ θείου τούτου δόγματος φρονοῦντες, θελήσωσι νὰ ἐπιμείνωσι τῇ οἰκείᾳ φρασεολογίᾳ, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Καθολικοῦ Νερσῆ τοῦ Γ', τότε τί ποιητέον; πρέπει τάχα νὰ διακόψωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς διαπραγματέσιν; Οὐδαμῶς. Ἴδου, κατὰ τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην, τί

πρέπει νὰ γείνη ἐν περιπτώσει τοιαύτης ἐπιμονῆς. Ἄν μετὰ πολλὰς προσπαθείας μὴ δυνηθῶμεν νὰ μεταπείσωμεν αὐτοὺς ν' ἀποβάλωσι τὴν ἑαυτῶν φρασεολογίαν, τὸ μὲν ὡς στηριζομένην ἐπὶ τοῦ Ἀρμενικοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος, τὸ δὲ καὶ ὡς καθιερωμένην ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν συγγραφέων ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς καὶ διδακτικοῖς συγγράμμασι καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐν χρήσει ὑπάρχουσαν, τότε, νομίζω, πρέπει ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς τὰ ἀκόλουθα· α) πρέπει νὰ ζητήσωμεν παρ' αὐτῶν νὰ διακηρύξωσι σαφῶς τὸ Οἰκουμενικὸν ἀξίωμα καὶ τὸ θεόπνευστον τῆς Δ' Συνόδου· β') νὰ ἀναθεματίσωσι τὸν Εὐτυχῆ, Διόσκορον, Σευῆρον καὶ τοὺς λοιποὺς Μονοφυσίτας καὶ Θεοπασχίτας, τοὺς φυρμὸν καὶ σύγχυσι τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων ληρωδῆσαντας· γ') νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι αἱ δύο φύσεις ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως καὶ ἀναλλοιώτως ἠνώθησαν ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ Θεανθρώπου (1), καὶ ὅτι ἑκατέρα «τὴν ἑαυτῆς ιδιότητα σώαν ἐφύλαξεν»· δ') ὅτι ἡ θεότης τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου διέμεινεν ἀπαθής· ε) ὅτι λέγοντες μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ, πόρρω ἀπέχουσι τῆς τῶν Εὐτυχιανῶν καὶ Ἀκεφάλων ἀσεβοῦς ἐπινοίας, οὐδὲν ἕτερον νοοῦντες διὰ τῆς φράσεως ταύτης, εἰμὴ ὅ,τι περ καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τῆς φράσεως « δύο φύσεις », τὴν ἀδιάσπαστον δηλονότι καὶ

(1) Περὶ τοῦ πῶς δεῖ νοεῖν (ἐφ' ὅσον τῆ ἡμετέρα διανοία ἐφικτὸν) τὴν ἐν Χριστῷ καθ' ὑπόστασιν τῶν δύο φύσεων ἔνωσιν διδάσκει ἡ Ζ' Σύνοδος δι' Ἐπιφανίου διακόνου· «Ὁ Θεολόγος [φησὶ] Γρηγόριος ἀναιρεῖ τὸ διάκενον αὐτῶν [τῶν Εἰκονοκλαστῶν] ῥαψώδημα, οὕτως λέγων· «ἠνίκα αἱ φύσεις διείσανται ταῖς ἐπινοίαις, συνδιαίρουνται καὶ τὰ ὀνόματα». Καὶ πάντες οἱ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν, τὴν σύγχυσι μὴ προσιέμενοι, χωριστὰς τῆ ἐπινοία λέγουσι τὰς δύο φύσεις, τῆ λόγῳ τῆς διαφορᾶς οὐ τῆς διαιρέσεως. Καὶ ὁ μὲν Νεστόριος τὰς πράγμασι διαιρεῖ τὰς φύσεις, λέγων ἄλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ἄλλον τὸν ἐκ τῆς Παρθένου, εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς καὶ εἰς Θεὸν ἰδικῶς· ἡ δὲ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀσυγχύτως ὁμολογοῦσα τὴν ἔνωσιν, τῆ ἐπινοία καὶ μόνῃ διαιρεῖ τὰς φύσεις ἀδιαίρετως [κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πεπρακτωμένου σιδήρου], ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσα τὸν Ἐμμανουὴλ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν» (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 838. πρὸς καὶ Ἐπιστολ. τοῦ ἐν ἁγίοις Νικηφόρου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν Ῥώμης Λέοντα τὸν Γ', καὶ Ἐπιτομ. τῶν θείων δογμάτων Ἀθανασίου τοῦ Παρίου σελ. 313—317).

ἀσύγχυτον θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος ἔνωσιν· καὶ ς') ὅτι, εἰ καὶ ἐμμένουσιν εἰς τὴν φρασεολογίαν ταύτην, ὡς συνάδουσαν πρὸς τὸ ἰδίωμα τῆς οἰκείας γλώσσης καὶ ὡς καθιερωμένην ἔκπαλαι ὑπὸ τῆς ἑαυτῶν Ἐκκλησίας ἐν τε τοῖς θεολογικοῖς καὶ διδακτικοῖς συγγράμμασι καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς αὐτῶν ὕμνοις, οὐδόλως ὅμως ἀποδοκιμάζουσι τὴν Ἑλληνικὴν ἢ Συνοδικὴν φρασεολογίαν « δύο φύσεις ἐν Χριστῷ » ὡς πλημμελεῖ, ἀλλὰ, τοῦναντίον, ἀνομολογοῦσιν αὐτὴν εὐσεβῆ καὶ ὀρθόδοξον κτλ. Ὅταν ταῦτα σαφῶς καὶ διαβρήδην ὁμολογήσωσι καὶ ταῖς ἰδίαις ὑπογραφαῖς βεβαιώσωσι, τότε οὐδεὶς ἡμῖν λόγος ἀποχρῶν ὥστε ν' ἀποβάλωμεν τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν, καὶ νὰ κηρύξωμεν αὐτοὺς αἰρετικούς καὶ περὶ τὴν πίσιν διαφερομένους· οὐδαμῶς, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ συγχωρήσωμεν αὐτοῖς τὴν φρασεολογίαν ἐκείνην, κατ' οἰκονομίαν, καὶ νὰ κατασπασθῶμεν αὐτοὺς ὡς ἀδελφοὺς καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν μεθ' ἡμῶν ὁμολογοῦντας, πειθόμενοι τῇ θεοσόφῳ γνώμῃ τοῦ ἐν ἁγίοις Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου· «Οἱ περὶ τὰ θεῖα ζυγομαχοῦντες μὴ ἀσχημονεῖτωσαν, **ΩΣΠΕΡ ΕΝ ΟΝΟΜΑΣΙ ΚΕΙΜΕΝΗΣ ΗΜΙΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΑΛΛ' ΟΥΚ ΕΝ ΠΡΑΓΜΑΣΙΝ**» (Λόγ. Συντακτ. ὅρ. Πρ. Συν. Τόμ. Α', σελ. 279)· προσέτι τῇ τοῦ ἱεροῦ Πάπα Ἰουλίου· «Τὸ μὲν τοῖς δόγμασι διαφέροντας τοῖς δὲ ῥήμασι προσποιεῖσθαι συμφωνεῖν ἀσεβές (1), τὸ δὲ τοῖς δόγμασι συμφωνοῦντας τοῖς ῥήμασι διαφέρεσθαι **ΜΑΤΑΙΟΝ** καὶ **ΜΩΡΟΝ**» (Πρ. Συν. Τόμ. Α', σελ. 211)· ἔτι δὲ πειθό-

(1) Ὁ Νεστόριος λ. χ. συνεφώνει μὲν τοῖς ῥήμασι πρὸς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ τοῖς δόγμασι διεφέρετο, ὁμολογῶν μὲν δύο φύσεις ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ κατὰ ΔΙΑΙΡΕΣΙΝ ἢ ΣΥΝΑΦΕΙΑΝ, ΟΥ καθ' ὑποστατικὴν ἔνωσιν, ὡς μαρτυρεῖ Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας· «Κὰν λέγη [Νεστόριος] δύο φύσεις, τὴν διαφορὰν σημαίνων τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ Λόγου [καθάπερ δηλονότι καὶ ἡ Ἐκκλησία], ἀλλ' ΟΥΚΕΤΙ τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖ μεθ' ἡμῶν» κτλ. (Παρά Θεωριανῷ ἐν τῇ Ἐπιτομῇ τῶν θείων δογμάτων, σελ. 455. πρὸς καὶ Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 232). Ὁμοίως καὶ ὁ τῆς Νεστοριανῆς κακοδοξίας καθηγεμῶν, Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς, τοῖς μὲν ῥήμασι συνεφώνει τοῖς Ὀρθοδόξοις, τοῖς δὲ δόγμασι διεφέρετο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πάπα Ἰουλίου (Πρ. Συν. αὐτόθ. σελ. 11).

μενοι καὶ τῆ γνώμη τοῦ περιωνύμου Θεωριανοῦ· «Ὅταν ἀκούσω μέν τι οὐκ ὀρθῆς ἐνοίας εἶναι δοκοῦν, ΜΗ εὐθὺς ἀποφαίνεσθαι ὅτι τοῦτο ΑΙΡΕΤΙΚΟΝ ἐστίν, ἀλλ' ἐρωτᾶν ἐπιμελῶς καὶ διδάσκεισθαι τὴν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ τὸν νοῦν τοῦ χρωμένου αὐτῆ». Ὑπάρχουσι δὲ καὶ πλεῖστα ἀρχαῖα παραδείγματα ΟΜΟΙΑΣ ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεως, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ προαχθῶμεν εἰς τὴν παραχώρησιν καὶ παρόρασιν τῆς Ἀρμενικῆς φρασεολογίας, ἀφ' οὔ προηγουμένως δοθῶσιν ἡμῖν προφορικῶς τε καὶ ἐγγράφως παρὰ τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων αἱ προσήκουσαι ὀρθόδοξοι αὐτῆς ἐρμηνεῖαι καὶ διασαφήσεις, ὡς ἀνωτέρω διείληπται. Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος παραδείγματα εἰσὶ τὰ ἐφεξῆς.

§. 3. Α'. Γνωστόν ἐστίν, ὅτι ὁ μὲν Ἰουδαϊοφρων Σαβέλλιος ἀσεβῶς ἐπὶ Θεοῦ ἐδογματίζε μίαν ὑπόστασιν εἴτε πρόσωπον, «πρὸς τὴν ἐκάστοτε παρατυγχάνουσαν χρεῖαν μετασχηματίζομενον» (Μ. Βασιλ. πρὸς Ἀμφιλόχ.), ἐδίδασκε δηλονότι, ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἄλλοτε ἀπεκαλύφθη ὡς Πατὴρ, ἄλλοτε ὡς Υἱός, καὶ ἄλλοτε ὡς Πνεῦμα ἅγιον· ὁ δὲ Ἄρειος, τὴν ἐναντίαν βαδίσας, διήρει, τὸ καθ' ἑαυτὸν, τὴν θεῖαν φύσιν εἰς τρεῖς διακεκριμένας καὶ ὑπαλλήλους θεότητας βαθμολογικῶς, διδάσκων, ὅτι ὁ Υἱός ἐστι κτίσμα τοῦ Πατρὸς («ἦν, ἔλεγεν, ὅτε οὐκ ἦν»), τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα τοῦ Υἱοῦ. Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν Ὀρθοδόξων, ὁμοίως ἀποστρεφόμενοι τὰς ἀσεβεῖς ταύτας ἀντιθέσεις, ἐχρῶντο δογματικαῖς τισι φράσεσιν ἀλλήλων διαφερούσαις· οἱ μὲν, ἀντιτιθέμενοι πρὸς τὸν Σαβέλλιον, οἱ δὲ, πρὸς τὸν Ἄρειον· οἱ μὲν δηλονότι ὠμολόγουν τρεῖς ὑποστάσεις ἐν τῇ θεότητι· οἱ δὲ, τρία πρόσωπα καὶ μίαν ὑπόστασιν (εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς οὐσίας αὐτὴν ἐκλαμβάνοντες), ἀποβάλλοντες τὴν φρασεολογίαν τρεῖς ὑποστάσεις, ὡς ἀρειανισμοῦ, δῆθεν, ὄζουσαν· κἀντεῦθεν οἱ μὲν τρεῖς ὑποστάσεις λέγοντες ὑπελάμβανον τοὺς μὴ οὕτως ὁμολογοῦντας (1) ἀλλὰ

(1) Ἡ δὲ τοιαύτη αὐτῶν ὑπόνοια κατὰ τῶν ὁμολογούντων τρεῖς ὑποστάσεις

τρία πρόσωπα λέγοντας, ὡς κατὰ ψιλὴν ἐπίνοιαν νοοῦντας αὐτὰ, καθάπερ, δηλονότι, ὁ Σαβέλλιος· οἱ δὲ πάλιν ὑπελάμβανον τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας μίαν ὑπόστασιν ὡς διαιροῦντας, δῆθεν, τὴν μίαν οὐσίαν καὶ φύσιν τῆς θεότητος, τουτέστιν ὡς ὀπαδοὺς τοῦ Ἀρείου. Καὶ «σχίσμα ἦν ἐπ' αὐτοῖς». Ὁ οὖν πολὺς τὰ θεῖα Γρηγόριος προτρέπει αὐτοὺς νὰ παύσωσι τῆς τοιαύτης

οὐκ ἦν ἄνευ τινὸς δικαιοφανίας· φησὶ γὰρ ὁ Μ. Βασίλειος· «Οἱ ταῦτὸν λέγοντες οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν, ἀναγκάζονται πρόσωπα μόνον ὁμολογεῖν διάφορα, καὶ ἐν τῇ παραιτεῖσθαι λέγειν τρεῖς ὑποστάσεις εὐρίσκονται μὴ φεύγοντες τὸ Σαβελίου κακόν, ὡς καὶ αὐτὸς πολλαχοῦ συγγέων τὴν ἔννοιαν ἐνεχειρεῖ διαιρεῖν τὰ πρόσωπα, τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν λέγων πρὸς τὴν ἐκάστοτε παρατυγχάνουσαν χρεῖαν μετασχηματίζεσθαι» (πρὸς Ἀμφιλόχ.). «Ὅτι ὅμως οἱ χριστιανοί, ὧν μνημονεύομεν ἀνωτέρω, δὲν ὑπήγοντο εἰς ταύτην τὴν κατηγορίαν τῶν σαβελλιανιζόντων, περὶ ὧν γράφει ὁ Μ. Βασίλειος, ἀλλ' ἦσαν ὀρθοδοξότατοι, μαρτυρεῖ, ὡς ὀψόμεθα, ὁ θεὸς Γρηγόριος· εἰ γὰρ καὶ περὶ τὴν θεολογικὴν φρασεολογίαν ἡμάρτανον, κἀντεῦθεν ὑπόνοιαν σαβελλιανισμοῦ τοῖς ἄλλοις ὁμοδόξοις παρεῖχον, ἀλλ' ὅμως περὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ δόγματος οὐδαμῶς, ἅτε δὴ διὰ τῆς φρασεολογίας ἐκείνης νοοῦντες ὅτι περ καὶ οἱ ἄλλοι ὀρθόδοξοι, οἱ τρεῖς ὑποστάσεις δηλονότι ὁμολογοῦντες, κατ' αὐδὲν τούτων ἐν τῇ περὶ θεότητος δόγματι διαφέροντες, εἰμὴ μόνον ἐν ταῖς ΣΥΛΛΑΒΑΙΣ. Καὶ μοι σημειοῦ, φιλόχριστε ἀναγνώστα, τὴν ἀναλογίαν τῶν περιστάσεων. Παρητοῦντο τὸ πάλαι τινὲς τῶν Ὀρθοδόξων λέγειν τρεῖς ὑποστάσεις ἐν τῇ Θεότητι, εἰ καὶ πολέμιοι ὄντες τῆς δόξης τοῦ Σαβελίου, φεύγοντες τὸν ἀρειανισμόν· παρητοῦντο ὡσαύτως καὶ οἱ Ἀρμένιοι ὁμολογεῖν δύο φύσεις ἐν Χριστῷ, δεδηότες τὸν νεστοριανισμόν (ὅστις κατεχρήσατο τῇ φρασεολογίᾳ ταύτῃ, ὡς εἶδομεν), εἰ καὶ πολέμιοι ὄντες τῆς μονοφυσικῆς πλάνης τοῦ Εὐτυχοῦς. («Ὅλως τὸ λέγειν δύο φύσεις ἔμφασιν εἰσάγει διαιρέσεως· καὶ δέδοικα μήπως, φεύγοντες τὸ τοῦ Εὐτυχοῦς ΒΑΡΑΘΡΟΝ, τῇ μίαν φύσιν λέγειν, εἰς τὸ τοῦ Νεστορίου ἐμπέσωμεν, διὰ τὰς δύο φύσεις δύο πρόσωπα παρεισάγοντες», ἔλεγεν ὁ Νερσῆς πρὸς τὸν Θεωριανόν). Ἐξηγοῦμαι σαφέστερον. Διεφέροντο κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα οἱ περὶ τὸν Παυλίτιον ὀρθόδοξοι Ἀντιοχεῖς πρὸς τοὺς περὶ τὸν Ἱερὸν Μελέτιον ὀρθοδόξους περὶ τοῦ δόγματος τῆς Τρισυποστάτου Θεότητος, κατακρίνοντες ἀλλήλους ἐπὶ ἀρειανισμῷ καὶ σαβελλιανισμῷ, καὶ τοὶ ὁμοίως τὸν Ἄρειον καὶ τὸν Σαβέλλιον ἐκάτεροι ἀποδιοπομπούμενοι· διεφερόμεθα καὶ ἡμεῖς ἐκ παρενοήσεως πρὸς τοὺς Ἀρμενίους περὶ τοῦ δόγματος τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως, οὗτοι μὲν ὑπολαμβάνοντες ἡμᾶς, ἄχρι τινὸς καιροῦ, ὡς νεστοριανίζοντας, ἡμεῖς δὲ πάλιν τοὺς (διὰ τὸ ὁμόηχον τῆς παρ' αὐτοῖς δογματικῆς φράσεως πρὸς τὴν τοῦ Εὐτυχοῦς) ὡς εὐτυχιανίζοντας, εἰ καὶ ἐκάτεροι τὸν τε Νεστόριον καὶ τὸν Εὐτυχῆ ἐπίσης ἀναθεματίζοντες· μὴ συνορῶντες, ὡσπερ οὐδ' οἱ πάλαι ἐκεῖνοι χριστιανοί, ὅτι τὴν αὐτὴν οὐσιωδῶς περὶ τῆς Θεοανθρωπήσεως δόξαν ἐκάτεροι ἔχομεν, ΚΑΝ ΤΑΙΣ ΣΥΛΛΑΒΑΙΣ ΔΙΑΦΕΡΟΜΕΝ.

ματαίας λογομαχίας, ὡς τὴν αὐτὴν ὀρθὴν δόξαν κατ' οὐσίαν ἔχοντες, καὶ νὰ μὴ διαπληκτίζωνται περὶ λέξεων κενῶν, ἀθετοῦντες τὴν ἐν Χριστῷ ἀγάπην. « Τὰς φιλονείκους, φησὶν, ἐπὶ θάτερα μετακλίσεις τοῦ λόγου καὶ ἀντισηκώσεις χαίρειν ἑάσωμεν, οὔτε τῷ ἐνὶ σαβελλίζοντες κατὰ τῶν τριῶν καὶ συναιρέσει κακῇ τὴν διαίρεσιν λύοντες, οὔτε τοῖς τρισὶν ἀρειανίζοντες κατὰ τοῦ ἑνὸς καὶ πονηρᾶ διαίρεσει τὸ ἐν ἀνατρέποντες. Οὐ γὰρ κακῶ κακὸν ἀλλάξασθαι τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ τὸ μὴ διαμαρτεῖν· ὡς ταῦτά γε τοῦ πονηροῦ παίγνια, κακῶς τὰ ἡμέτερα ταλαντεύοντος· αὐτοὶ δὲ, τὴν μέσσην βαδίζοντες καὶ βασιλικὴν, ἐν ᾧ καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἔστηκεν, ὡς δοκεῖ τοῖς ταῦτα δεινοῖς, πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὁμοούσιά τε καὶ ὁμόδοξα, ἐν οἷς τὸ βάπτισμα τὴν τελείωσιν ἔχει ἐν τῷ ὀνόμασι καὶ πράγμασι..... τὸ μὲν ἐν τῇ οὐσίᾳ γινώσκοντες καὶ τῷ ἀμερίσῳ τῆς προσκυνήσεως, τὰ δὲ τρία ταῖς ὑποστάσεσιν, εἴτ' οὖν προσώποις, ὅ,τι σοι φίλον· μηδὲ γὰρ οἱ περὶ ταῦτα ζυγομαχοῦντες ἀσχημονεῖτωσαν, ὡς περ ἐν ὀνόμασι κειμένης ἡμῖν τῆς πίστεως, ἀλλ' οὐκ ἐν πράγμασι. Τί γὰρ φατε οἱ τρεῖς ὑποστάσεις εἰσφέροντες; μὴ τρεῖς οὐσίας [κατὰ τὸν Ἄρειον] τοῦτο λέγετε; μέγα δ' οἶδ' ὅτι βοήσετε κατὰ τῶν οὕτως ὑπειληφόντων· μίαν γὰρ [οὐσίαν] καὶ τὴν αὐτὴν τῶν τριῶν δογματίζετε. Τί δ' οἱ τὰ πρόσωπα; μὴ ἐν οἷόν τι σύνθετον ἀναπλάσσετε [κατὰ τὸν Σαβέλλιον] καὶ τριπρόσωπον ἢ ἀνθρωπόμορφον ὅλως; Ἄπαγε! καὶ ὑμεῖς ἀντιβοήσετε. Τί οὖν ὑμῖν αἱ ὑποστάσεις βούλονται, ἢ ὑμῖν τὰ πρόσωπα; προσερήσομαι γὰρ· τὸ τρία εἶναι τὰ διαιρούμενα, οὐ φύσεις, ἀλλ' ἰδιότησιν· ὑπέρευγε! Πῶς ἂν τινες συμφωνοῖεν μᾶλλον καὶ τὸ αὐτὸ λέγοιεν, ἢ οὕτως ἔχοντες, καὶ τὰς ΣΥΛΛΑΒΑΙΣ διαφέρωσιν; ΟΡΑΤΕ ΟΙΟΣ ΕΓΩ ΔΙΑΔΙΑΚΤΗΣ ΥΜΙΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΝΟΥΝ ΑΓΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ;» (Πρ. Συν. Τόμ. Α', σελ. 281)(1).

(1) Ἐκ τούτου δὲ τοῦ ἐν τοῖς πρώτοις αἰῶσι τῆς Ἐκκλησίας περὶ τὴν θεολογικὴν φρασεολογίαν ἀπροσδιορίστου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἔσθ' ὅτε προσγιγνα-

Οὕτως οὖν ὁ μέγας ἐκεῖνος Πατὴρ συνδιήλλαττε τοὺς ἐξ ἀπλῆς παρεννοήσεως διαφερομένους, συγχωρῶν ἑκατέρους, καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς, χάριν τῆς ἐν Χριστῷ εἰρήνης καὶ ἀγάπης, τὴν χρῆσιν τῆς αὐτῶν φρασεολογίας, μηδαμῶς κατα-

μένης παρεννοήσεως ἀφορμώμενοι οἱ σχολαστικοὶ τῆς Ῥώμης, δισχυρίζονται διὰ τῶν ὀργάνων αὐτῶν, ἤτοι τῶν Παπῶν, ὅτι τὸ δόγμα περιεῖχτο τὸ πάλαι ἐν τῇ παραδόσει ἀδιορίστως καὶ συνεπτυγμένως (implicite), καὶ ὅτι ἀκολούθως ἀνέπτυξε καὶ διηκρίνισεν αὐτὸ ἢ Ἐκκλησία, λαβοῦσα τὰς ἀφορμὰς ἐκ τῶν ἐκάστοτε ἀναφωρομένων αἱρέσεων. Διὰ δὲ ταύτης τῆς «θεωρίας τῶν ἀναπτύξεων» ὁ μεσαιωνικὸς Ῥωμαϊκὸς ἰδιολογισμὸς πειράται νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ ἀποδείξῃ τὴν ἀποσολικότητα δῆθεν τῆς διττῆς ἐκπορεύσεως, τῆς ἀνθρωπολάτρου ἀσπίλου συλλήψεως (immaculatæ conceptionæ), τοῦ ἐθνικοῦ Πουργατορίου, τῆς λαμαϊκῆς τῶν Παπῶν ἀναμαρτησίας, καὶ τῶν ἄλλων αὐτῆς κακοδοξῶν. Ὅτι δὲ τὸ ἐξ ἀποκαλύψεως θεῖον δόγμα ἀνέκαθεν ἦν διηκρινισμένον καὶ καθωρισμένον, ὑπ' αὐτῶν τῶν «αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ Λόγου» παραδοθέν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ διαυγείᾳ τοῖς ἱεροῖς αὐτῶν διαδόχοις, γίνεται φανερόν ἐξ αὐτῶν τῶν συνοδικῶν συζητήσεων, ἐν αἷς οἱ Πατέρες, πρὸς ἐξέλεξιν τῆς αἱρέσεως, ἠρύοντο τὰς ἀποδείξεις οὐχὶ ἐκ τοῦ αὐθεκάσου αὐτῶν λόγου, ἀλλ' ἐκ κειμένων τῶν ἀρχαιοτέρων Πατέρων· οὕτω λ. χ. ἡ Γ' Σύνοδος ἐκράτουνε τὸ περὶ τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας ὀρθόδοξον δόγμα καὶ τὴν νεστοριανὴν πλάνην ἐξήλεγχε διὰ τῆς διδασκαλίας Πέτρου, Ἀθανασίου καὶ Θεοφίλου ἐπισκόπων Ἀλεξανδρείας, Ἰουλίου καὶ Φήλικος Ῥώμης, Κυπριανοῦ Καρχηδόνας, τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Βασιλείου τοῦ Μ., Γρηγορίου Νύσσης, Ἀττικοῦ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου. Ὡσαύτως ἡ Δ' κατεδίκασε τὴν Εὐτυχιανὴν πλάνην καὶ δύο φύσεις ἐν Χριστῷ ἐδογματίζεν, ἐπομένη τοῖς προγενεστέροις Πατράσι, Κυρίλλῳ Ἀλεξανδρείας, Λέοντι Ῥώμης, Ἰλαρίῳ Ἰσπάλεως, Γρηγορίῳ Ναζιανζηνῷ, Χρυσόστομῳ, καὶ Αὐγουστίνῳ Ἰππώνος (Πρ. Συν. Τόμ. Α', σελ. 483—487, καὶ Τόμ. Β', σελ. 108—111) κτλ. κτλ. Ἡ δὲ Λατινικὴ «θεωρία τῶν ἀναπτύξεων», δι' ἧς οἱ Ῥωμᾶνοι ἐπιχειροῦσι νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰς ἑαυτῶν δεισιδαιμονίας, ἐστὶν ἀποκύημα σχολαστικῆς καὶ διακένου φρενὸς, καὶ τοιαύτη ἐξελέγχεται καὶ ἐκ τῶν πράξεων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὡς δέδεικται, καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς μαρτυρίας ὀρθοδόξων Παπῶν· οὕτω λ. χ. ὁ ἱερός Κελαιστῖνος, ἐπιστέλλων πρὸς Νεστορίον, φησί· «Τὰ ΜΕΣΤΩΣ καὶ ΦΑΝΕΡΩΣ παραδοθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν Ἀποστόλων, ΟΥΤΕ προσθήκη, ΟΥΤΕ μείωσιν ἐπιδέχεται» (Πρ. Συν. Τόμ. Α', σελ. 446). Ὅτι δὲ ἡ θεωρία τῶν ἀναπτύξεων τῶν θεῶν δογμάτων ἐστὶν ὀλεθρία καὶ ἐκκλησιοφθόρος, παντὶ που δῆλον· πρῶτον μὲν, ὅτι παρέχει ὄπλα τοῖς πολεμοῖς τῆς χριστιανικῆς πίστεως· οὕτω λ. χ. ἀποφαίνεται κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Γίββων· «Durant l'époque de la liberté religieuse, à la quelle mit des bornes le Concile de Nicée, chaque mesurait la divinité de J. Christ d'après la règle indéfinie de l'Écriture de la raison ou de

κρίνων τούς μὴ ἀποδεχομένους τὴν φράσιν τρεῖς ὑποστάσεις ἢ ἀπαιτῶν παρὰ τῶν ἀντιδοξούντων τὴν ἀπόλυτον παραδοχὴν αὐτῆς· «μηδὲ γάρ, φησιν, οἱ περὶ ταῦτα ζυγομαχοῦντες ἀσχημονεῖτῶσαν, ὡσπερ ἐν ὀνόμασι κειμένης ἡμῖν τῆς

la tradition» (Tom. IX, p. 17)· καὶ δεύτερον, ὅτι ὑποβάλλει καὶ ἐνισχύει τὴν κακοδοξίαν, διότι πᾶσα αἴρεσις δύναται οὕτω νὰ συστήσῃ ἑαυτὴν ὡς ἀποστολικὴν διδασκαλίαν, προβαλλομένη ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν, εἰμὴ νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐν τῇ ἀρχικῇ παραδόσει λαθραῖως καὶ implicitement ἐγκείμενον δόγμα!!! τοῦθ' ὅπερ ἡ Ῥώμη ὑπὲρ τῶν ἑαυτῆς κακοδοξιών περικροτεῖ! Ἄν δὲ καὶ τὸ δόγμα παρεδόθη τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τῶν πανευφήμεων Ἀποστόλων ἀνεπτυγμένον καὶ διηκριτισμένον, δὲν ἀρνούμεθα ὅμως, ὅτι περὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν θεολογικῶν ὄρων ὑπῆρχέτις ἐλευθερία κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Ἐκκλησίας, τὸ δ' ἔργον τῶν Συνόδων οὐκ ἦν ἡ δημιουργία δογμάτων, ἀπαγε! διότι ταῦτα ἦσαν ΜΕΣΤΩΣ καὶ ΦΑΝΕΡΩΣ τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένα, ΜΗΔΕΜΙΑΝ προσθήκην ἢ μείωσιν ἐπιδεχόμενα, ἀλλ' ἡ ἐξέλεξις τῆς πλάνης δι' αὐτῆς ταύτης τῆς Ἀποστολικῆς παραδόσεως, τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς συγγράμμασι τῶν ἀρχαίων Πατέρων παντὸς τόπου καὶ χρόνου διατετυπωμένης, καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν θεολογικῶν τύπων ἦτοι τῆς φρασεολογίας. Παραδείγματα δὲ τῆς ἀρχαίας περὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν θεολογικῶν ὄρων ἐλευθερίας, ἐξ ἧς ἐνίοτε προῦκυπτεν ἐν τοῖς Ὁρθοδόξοις παρενόησις, ἔφωσαν τὰ ἐπόμενα· α) ὁ ἱερός Θεόφιλος ὁ Ἀντιοχείας, ὁ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἀκμάσας, ὀνομάζει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸν ὑπουργὸν τοῦ Πατρὸς, οὐχὶ κατὰ τὴν ἀρειανὴν ἔννοιαν, οὐδαμῶς· ἀλλ' ὅτι δι' αὐτοῦ, καθὸ ἐνυποστάτου Σοφίας καὶ Δυνάμεως τοῦ Πατρὸς, τὰ πάντα δεδημιούργηται. Αὐτὸν δὲ τοῦτον τὸν Συναΐδιον καὶ Προαιώνιον Λόγον καλεῖ καὶ Πνεῦμα Θεοῦ. «Τοῦτον [φησὶ πρὸς Αὐτόλυκον] τὸν Λόγον ἔσχεν ὑπουργὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένων, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποίηκεν· οὗτος [ὁ Λόγος] λέγεται Ἀρχὴ, ὅτι ἄρχει καὶ κοριθεύει πάντων τῶν δι' αὐτοῦ δεδημιουργημένων»· (ὅτι δὲ ἡ φράσις αὕτη πόρρω ἀπέχει τῆς ἀρειανῆς διανοίας, ἀποδεικνύει σοφώτατα ὁ ὄντως ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ εὐκλεῆς καὶ ἀρίζηλος τῆς πατρῴας εὐσεβείας πρόμαχος, καὶ ἐμὸς καθηγητὴς καὶ διδάσκαλος Κωνσταντῖνος ὁ Κοντογόνης ἐν τῇ Φιλολογ. καὶ Κριτικ. Ἱστορ. τῶν ἁγίων Πατέρων, Τόμ. Α', σελ. 257—264)· καὶ, «Οὗτός [ὁ Λόγος] ἐστὶ Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἀρχὴ καὶ Σοφία καὶ Δύναμις» κτλ. (ὁ αὐτὸς αὐτόθ.) — β) Οἱ περὶ τὸν Παυλίον ὀρθόδοξοι Ἀντιοχεῖς ὡμολόγουν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος μίαν ὑπόστασιν, ἐκλαμβάνοντες τὴν φράσιν ταύτην, οὐχὶ εἰς τὴν σαβελλιανὴν ἔννοιαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῆς φύσεως ἢ οὐσίας, κἀντεῦθεν ἐκ παρεννοήσεως χαλεπαίνοντες πρὸς τοὺς ἐπίσης ὀρθοδόξους αὐτῶν ἀδελφούς, τοὺς περὶ τὸν Μελέτιον, ὡς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογοῦντας (περὶ οὗ καὶ ἐφεξῆς πλατύτερον εἰρήσεται). — γ) Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων πολλαχοῦ τῶν Κατηγήσεων ἐκλαμβάνει ὡσαύτως τὴν φωνὴν ὑπόστασις εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς οὐσίας. «Ἀὐταρκεῖς ἡμῖν [φησὶ] εἰς εὐσεβείαν ἐστὶ τοῦτο μόνον, τὸ εἰδέναι ὅτι Θεὸν ἔχομεν· Θεὸν ἕνα, Θεὸν ὄντα,

εὐσεβείας ἀλλ' οὐκ ἐν πράγμασι» κτλ. Τὸ παράδειγμα δὲ τοῦτο τῆς οἰκονομίας τοῦ ἐπωνύμου τῆς θεολογίας καὶ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας Πατρὸς ἐφαρμοστέον, οἶμαι, κατ' οἰκονομίαν, χάριν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς διαλλαγῆς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς τὴν περίστασιν, καθ' ἣν οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι, ὡς προείρηται, ἤθελον διστάσει ν' ἀπορρίψωσι τὴν οἰκείαν φρασεολογίαν διὰ τὰς προδηλωθείσας αἰτίας. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει δέον, νομίζω, ἵνα γένηται οἰκονομία τις καὶ συγκατά-

αἰεὶ ὄντα, ὁμοιον αἰεὶ ἑαυτῷ ὄντα· οὐ μὴδὲ ἰσχυρότερος, ὃν μὴδὲ διαδεξάμενος ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, τὸν Πολυώνυμον καὶ Παντοδύναμον καὶ μονοειδῆ τὴν ὑπόστασιν. (Κατηχ. 5', κεφ. Ζ'). — δ') Ἰούλιος ὁ Ῥώμης, ὁ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος ἀκμάσας, ἐπιστέλλων πρὸς τὸν ἱερομάρτυρα Διονύσιον τὸν Ἀλεξανδρείας, ὁμολογεῖ μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἐκλαμβάνων μὲν τοι γὰρ τὴν φωνὴν ὀρθοδόξως, εἰς τὴν σημασίαν τῆς ὑποστάσεως, ἐφ' ᾧ καὶ ἀποδοκιμάζει τοὺς περὶ τὸν θεήλατον ἀνθρωπολάτρην Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, τοὺς λέγοντας δύο φύσεις, ἅτε δὴ ἐκλαμβάνοντας τὴν φωνὴν κακοδόξως, εἰς τὴν ἔννοιαν δηλονότι τῶν ὑποστάσεων. «Οἱ Παῦλοι, φησὶ, τῷ Σαμοσατέϊ δουλεύοντες, ἄλλον μὲν τὸν ἐξ οὐρανοῦ λέγουσιν, ἄλλον δὲ τὸν ἐκ τῆς γῆς ἀνθρώπων. . . . λέγουσι γὰρ καὶ αὐτοὶ, ὡς ἀκούω, δύο φύσεις, καὶ τοι τοῦ Ἰωάννου σαφῶς ὑποδείξαντος τὸν Κύριον ἐν τῷ λέγειν, «καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο», καὶ τοῦ Παύλου ἐν τῷ λέγειν, «εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα». Εἰ γοῦν ὁ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ὠνόμασται καὶ αὐτὸς δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, μία φύσις ἐστὶ . . . καὶ εἰς δύο ΟΥ διαιρεῖται. . . . Ἄλλ' ὡσπερ ἄνθρωπος μία φύσις [τουτέστιν ἐν πρόσωπον, εἰ καὶ ἐξ ἄλλου καὶ ὑλικῆς οὐσίας συγχείμενος], οὕτω καὶ ὁ ἐν ὁμοιωμάτι ἀνθρώπων γενόμενος Χριστός» (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 244). Εἶδομεν δὲ ἀνωτέρω, ὅτι καὶ ὁ Καθολικὸς Νερσῆς, μᾶλλον δὲ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία, τῷ αὐτῷ παραδείγματι τοῦ ἀνθρώπου κέχρηται πρὸς δήλωσιν τῆς ἐν Χριστῷ ὑποστατικῆς ἀσυγχύτου ἐνώσεως θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος, καὶ ὅτι ἐπὶ τῇ αὐτῇ εὐσεβεῖ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν καὶ ὁ εὐσεβέστατος Πάπας Ἰούλιος, ἐκλαμβάνει τὴν φωνὴν μία φύσις ἐκ διαμέτρου προδήλως ἀντικειμένην τῇ τῶν Μονοφυσιτῶν ὁμοήχῃ φωνῇ.—ε) Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρέων φωστῆρ (ᾧ μάλιστα Ἀρμένιοι ἐπερείδονται) ἐνιαχοῦ τῶν ἑαυτοῦ συγγραμμάτων ὁμολογεῖ μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, ἀντιτασσόμενος ἅμα πρὸς τοὺς περὶ τὸν Νεστόριον, οἵτινες τῇ φράσει δύο φύσεις κατεχρήσαντο, λέγοντες μὲν δύο φύσεις, ἀλλ' ΟΥΚ ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν αὐτὰς ἠνωμένας νοοῦντες, ἀλλὰ κατὰ συνάφειαν. «Καὶ οἱ μὲν [φησὶν ὁ Πατήρ] μίαν φύσιν ἐκδιδάσκουσιν εἰς ἀναίρεσιν τῆς προσληφθείσης ἐξ ἡμῶν τοῦ Θεοῦ Λόγου τελείας ἀνθρωπότητος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὄλων· οἱ δὲ δύο ὑποστάσεις, ἤγουν φύσεις κατὰ διαίρεσιν καὶ χωρισμὸν, ἐκπαιδεύουσιν, ἀλλ' ΟΥ καθ' ἑνωσιν, τὴν κατ' οὐσίαν, [=τὴν καθ' ὑ-

βασίς· ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναθεματίσωσι διαρρήδη καὶ αὐθις τοὺς περὶ τὸν αἰρεσιάρχην Εὐτυχῆ, νὰ διακηρύξωσι καὶ πάλιν τὸ θεόπνευστον τῆς Δ' Συνόδου καὶ τῶν μετ' αὐτὴν τριῶν Οἰκου-
μενικῶν ἐν ἰδίῳ λιβέλλῳ, καὶ νὰ ποιήσωσιν ἐρμηνείαν σαφῆ καὶ
ἀνευ σοφιστικῶν φράσεων τῆς οἰκείας φρασεολογίας, τουτέστιν,
ὅτι, λέγοντες μίαν φύσιν ἐν Χριστῷ, πόρρω ἀπέχουσι
τῆς δυσσεβοῦς δόξης τοῦ Εὐτυχοῦς· ὅτι ἐκλαμβάνουσιν αὐτὴν
ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀδιασπάστου, ἀσυγχύτου καὶ καθ' ὑπόστασιν ἐνώ-
σεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος(1)·
ὅτι ἡ θεία φύσις οὐδόλως συνεφύρθη τῇ θείᾳ, ἀλλ' «ἐκατέρας
οὐσίας ἡ ἰδιότης σώα καὶ ἀλώβητος ἐφυλάχθη»· ὅτι ἡ θεό-

πόστασιν), ὡς τοῖς ἁγίοις δοκεῖ Πατράσιν» (Πρ. Συν. Τόμ. Β', σελ. 232).
— ς') Καὶ ὁ περιώνυμος δὲ Θεωριανὸς μαρτυρεῖ, ὅτι τινὲς τῶν ὀρθοδόξων τὸ
πάλαι ἀπροκριματίστως ἐχρήσαντο τῇ φωνῇ Χριστοτόκος, ἣν ὁμως διὰ τὴν
τοῦ Νεστορίου κακοδοξίαν ἡ Ἐκκλησία ἔπειτα ἀπεδοκίμασεν. «Οὐκ ἀγνοεῖ ἡ
μεγάλη Ἀρχιερωσύνη σου, [ἔλεγε πρὸς τὸν Νερσῆν], ὅτι ἐνίστε λέξιν ΟΥ φαύ-
λην, φαύλως δ' ὁμως παρά τινων νοουμένην, ἡ ἀποβολῆς ἀξίαν ἔκριναν οἱ θεοὶ
Πατέρες, οἷόν ἐστι καὶ τὸ Χριστοτόκος ἐπὶ τῆς Θεοτόκου λεγόμε-
νον. Χριστὸν γὰρ αὕτη ἐγέννησε, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον· τοῦτο γὰρ δηλοῖ κυρίως
τὸ ὄνομα [Χριστός]· ἀλλὰ διὰ τὸ κακῶς ἐκλαμβάνεσθαι παρά τοῦ Νεστορίου τὸ
σημαινόμενον τοῦ ὀνόματος, ὡς βλάσφημον ἀποδοκίμασται παρά τῶν Ἁγίων
τὸ ὄνομα» κτλ. Ἐξ ὧν δ' εἴρηται μοι, ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν γνω-
ρίζει ἀναπτύξεις, καὶ ὅτι τὰ δόγματα παρεδόθησαν αὐτῇ ὑπὸ τῶν θεοπνεύ-
στων Ἀποστόλων οὐχὶ implicite, ἀλλὰ ΜΕΣΤΩΣ καὶ ΦΑΝΕΡΩΣ, ὡς
φησι Κελαισιτῆς ὁ ἱερώτατος ΠΑΠΑΣ, καὶ ὅτι αἱ Σύνοδοι, οὐδὲν ἄλλο ἔπρα-
ξαν, εἰμὴ νὰ στηλιτεύσωσι τὴν αἵρεσιν, νὰ κρατύνωσι τὴν ἐξ Ἀποκαλύψεως πί-
στιν διὰ τῆς ἀποστολικῆς δογματικῆς καὶ ζωῆς παραδόσεως, τῆς ἐν τοῖς συγ-
γράμμασι τῶν ἀρχαιοτέρων Πατέρων, τῶν ἐν παντὶ τόπῳ καὶ
χρόνῳ, διασωζομένης καὶ σαφῶς καὶ καθαρῶς διατετυπωμένης,
ἀμα δὲ καὶ νὰ καθορίσωσι τοὺς δογματικούς τύπους, ἧτοι τὴν θεολογικὴν
φρασεολογίαν. Ἴδου τὸ ἔργον τῶν Συνόδων. Ὡστε λοιπὸν οὐδενὶ τῶν εὐσεβῶν
ἔξεστιν ἤδη χρῆσθαι περὶ μὲν τῆς παναγίας Τριάδος θεολογοῦντι τῇ φράσει μί-
α ὑπόστασις, κατὰ τοὺς περὶ τὸν Παυλίον ὀρθοδόξους· περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ Λό-
γου τῇ φωνῇ ὑπουργὸς ἢ Πνεῦμα, κατὰ τὸν Ἀλεξανδρείας Θεόφιλον· περὶ
δὲ τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας τῇ φράσει «μία φύσις ἐν Χριστῷ», κατὰ τὸν
Πάπαν Ἰούλιον, ἢ τῇ φωνῇ «Χριστοτόκος» κτλ. Ἡ θεωρία ἄρα τῶν ἀναπτύ-
ξεων ἐν τῇ πίστει ὡς ἐννοεῖ αὐτὴν ἡ Ῥώμη, ἐστὶ βλάσφημος, ἐκκλησιοφθόρος
καὶ παντεγχύμων πάσης αἵρέσεως.

(1) Χριστὸς ὀνομάζεται ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ΜΕΤΑ τὴν ἄφραστον αὐτοῦ καὶ

τῆς διέμεινεν ἀπαθῆς, καὶ ὅτι διὰ τῆς φράσεως «μία φύσις»
ἐννοοῦσι μίαν ὑπόστασιν, ἐν πρόσωπον. Ταῦτα δὲ καὶ
τὰ παραπλήσια πεπεύσμεθα ὅτι προθύμως θέλουσιν ὁμολογή-
σει καὶ ὑπογράψει οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι (καὶ ὄρα τὴν σαφῆ καὶ
ἀνυπόκριτον ὁμολογίαν Νερσῆ τοῦ Γ' ὡς ἀπὸ μέρους τῆς Ἀρ-
μενικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πρὸς τὸν Θεωριανὸν
«Διαλέξει»). Τούτων δὲ μετὰ καὶ τοῦ Συμβόλου τοῦ ἐν Νι-
καίᾳ (ὡς νενόμισται) ὑπογραφέντων, ὀφείλομεν κοινωνῆσαι
αὐτοῖς μηδὲν πλέον περὶ φράσεων καὶ λέξεων ἀκριβολογοῦν-
τες. «Αἱ αὐταὶ γὰρ φωναὶ, ἀποφαίνεται ὁ αὐτὸς οἰκου-
μενικὸς διδάσκαλος, καλῶς μὲν νοούμεναι καὶ ἐρμηνευόμε-
ναι, μετὰ τῆς εὐσεβείας εἰσί· κακῶς δ' ἐξηγούμεναι, τὸ
δυσσεβὲς ἔχουσι» (Ἐπιστ. πρὸς Κληδόνιον) (1).

ἀπόρρητον ἐνανθρώπησιν, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων Πατέρων. «Ὅτε ἐ-
γένετο σὰρξ ὁ Λόγος, φησὶ Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, ΤΟΤΕ καὶ ὀνομάσθαι
αὐτὸν φαμέν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ κέχρισται τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιᾶ-
σεως, ἧτοι τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, παρά τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταύτη τοι καὶ
Χριστὸς ὀνομάζεται· ὅτι δὲ περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἢ χρίσις, οὐκ ἂν ἐνδοιά-
σοιέ τις τῶν ὀρθῶ φρονεῖν εἰωθότων· ἢ μὲν γὰρ Θεὸς ἐστὶ καὶ Λόγος οὐκ ἂν
κεχρίσθαι καὶ ἡγιασθαι τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον τῷ ἰδίῳ πνεύματι, ὡς ἐτέρῳ παρ'
αὐτὸν τὴν φύσιν ὑπερκειμένῳ καὶ προὔχοντι, χωρὶς γὰρ πάσης ἀντιλογίας τὸ
ἐλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις
τὸ ἁγιαζεσθαι τε καὶ κεχρίσθαι, πρέπει πᾶσά πως ἀνάγκη Χριστὸν ὀνομάζεσθαι
τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, ΟΥΧ ὅτε γυμνὸς ἦν καὶ ΟΥΠΩ σαρκακωμένος, ἀλλ' ὅτε
γεγονὼς καθ' ἡμᾶς, τουτέστιν ἄνθρωπος, ἐχρίσθη κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ὡς τὸ
Χριστὸς ὄνομα πρέπει ἂν κατ' οὐδένα τρόπον ΟΥΠΩ καθ' ἡμᾶς γεγονότι τῷ
ἐκ Θεοῦ Πατρὸς φύντι Λόγῳ· εἰ δὲ ὀνομάζοιτο που Χριστὸς, ἐνανθρωπήσαντά
μοι νοήσεις αὐτόν» (Πρ. Συν. Τόμ. Α', σελ. 388)· καὶ, Χριστὸν δ' εἰ λέ-
γοιμι τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον ἐνανθρωπήσαντα δηλῶ» (ὁ αὐτὸς αὐτόθι, 390).

(1) Πολλὰ τοῦτου παραδείγματα εὐρίσκομεν ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ.
Αὐτίκα α) Οἱ περὶ τὸν Παυλίον ὀρθόδοξοι ἔλεγον μὲν μίαν ὑπόστασιν, ἀλ-
λὰ τὸ φρόνημα αὐτῶν ἐκ διαμέτρου ἀντέκειτο τῇ δόξῃ τοῦ δυσσεβοῦς ἐκείνου
τῆς υἱοπατρίας αἰρεσιάρχου, ὡς μαρτυροῦσι δύο μεγάλοι φωστῆρες τῆς Ἐκ-
κλησίας, Γρηγόριος καὶ Ἀθανάσιος, ὡς εἶδομεν· β) τινὲς πάλιν τῶν σαβελλια-
νιζόντων ἐχρῶντο μὲν τῇ φωνῇ ὁμοούσιος, ἣν ἔπειτα θεοφωτίστως ἢ ἐν Νι-
καίᾳ Σύνοδος καθιέρωσεν ἐν τῷ ἀχράντῳ Συμβόλῳ, ἀλλ' ὁμως ἐξελάμβανον
αὐτὴν κακοδόξως, οὐχὶ δηλονότι εἰς τὴν εὐσεβῆ ἐννοιαν, καθ' ἣν ἐχρήσαντο αὐ-
τῇ ἤδη πρὸ τῆς εἰρημένης ἁγίας Συνόδου οἱ ἱερώτατοι δύο Διόνυσοι, ὁ Ῥώ-
μης, φημί, καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας συνφθὰ τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει, ἀλλ' εἰς

§. 4. Β'. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ ἀρραγῆς οὗτος τῆς Ὁρθοξίας στύλος, οἰκτεῖρων τὰς λογομαχίας τῶν Ὁρθοδόξων Ἀντιοχείων, γράφει μετὰ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρατυχόντων Ἐπισκόπων ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, Ἀραβίας, Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, Εὐσεβίου, Ἀστερίου, Γαίου, Ἀγαθοῦ, Ἀμμωνίου, Ἀγαθοδαίμονος, Δρακοντίου, Ἀδελφίου, Ἑρμαίωνος, Μαρκίου, Θεοδώρου, Ἀνδρέου, Παφνουτίου, Μάρκου, Ζωίλου, Γεωργίου, Λουκίου καὶ Μακαρίου, πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἐπισκόπους, Λουκίφερα, Ἀστέριον, Κομάτιον καὶ Ἀνατόλιον, παραινῶν τοὺς Ἀντιοχεῖς νὰ προσδέχωνται ἐκ τῶν Ἀρειανῶν τοὺς βουλομένους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν κόλπον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲν πλέον ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτῶν, ἢ νὰ ἀναθεματίζωσιν μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, νὰ ὁμολογῶσιν δὲ τὴν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, νὰ ἀναθεματίζωσιν δὲ καὶ τοὺς λέγοντας κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ διηρημένον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστοῦ· προσέτι συμβουλεύει αὐτοὺς νὰ μὴ φιλονεικῶσιν πρὸς ἀλλήλους περὶ ὑποστάσεων, διότι, λέγει, καὶ οἱ τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογοῦντες ἐν τῇ θεότητι καὶ οἱ μίαν λέγοντες, φρονοῦσιν μὲν τὸ αὐτὸ, κατὰ δὲ τὴν ἔκφρασιν μόνον διαφέρουσιν

τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁμοὑπόστατος ἢ ταύθυπόστατος. Ἐφ' ᾧ καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου, τῆς κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως συγκροτηθείσης, ἀπεδοκιμάσθη ἡ λέξις, κατὰ ταύτην δηλονότι καὶ μόνην τὴν ἔννοιαν (Κοντογ. Πατρολ. Τόμ. Β', σελ. 117). γ') Νεστόριος ὁ ἀνθρωπολάτρης ἐχρήσατο μὲν καὶ αὐτὸς τῇ θεοχρίστῳ φωνῇ «δύο φύσεις», ἣν ἡ μετ' αὐτὸν συναθροισθεῖσα ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῇ Σύνοδος θεοπνεύστως καθιέρωσεν, ἀλλὰ κακῶς ἐξήγει αὐτὴν ὡς διαστρέφων τὴν ἔννοιαν τῆς ἐν Χριστῷ θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ θεοῦ Κυρίλλου, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται· δ') Ἰούλιος ὁ Πάπας, ἐπιστέλλων πρὸς τὸν ἱερομάρτυρα Διονύσιον τὸν Ἀλεξανδρείας κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ὁμολογεῖ μὲν μίαν φύσιν ἐκ Χριστοῦ, ἐννοεῖ ὁμῶς αὐτὴν ὀρθῶς καὶ εὐσεβοφρόνως καθάπερ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, ὡς ἐν τριῶν ἔμπροσθεν δεδήλωται μοι· ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν φωνὴν κακοδόξως πάντοτε ἠρμήνευον οἱ περὶ τὸν ἀρχηγέτην τῶν Μονοφυσιτῶν Εὐτυχῆ, ἐκλαμβάνοντες αὐτὴν δηλονότι οὐχὶ εἰς τὴν εὐσεβῆ ἔννοιαν τῆς ἀδιασπάστου καὶ ἀσυγχύτου ὑποστατικῆς ἐνώσεως, ὡσπερ ὁ ἱερώτατος ἐκεῖνος Πάπας, ἀλλ' εἰς τὴν τῆς συναλοιοφῆς, τοῦ φурμοῦ, τῆς συγχύσεως κτλ. κτλ.

(Κοντογ. αὐτ. Τόμ. Β', σελ. 118). « Καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν [φασὶ] προσκαλέσασθαι παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ὡς μὲν πατέρες υἱοὺς προσλάβεσθε, ὡς δὲ διδάσκαλοι καὶ ἡγεμόνες ἀποδέξασθε, καὶ συνάψαντες αὐτοὺς τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν τοῖς περὶ τὸν Παυλίνον, μὴ δὲν πλεῖον ἀπαιτήσετε παρ' αὐτῶν, ἢ ἀναθεματίζωσιν μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ὁμολογεῖν δὲ τὴν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, ἀναθεματίζωσιν δὲ καὶ τοὺς λέγοντας κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ διηρημένον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἀληθῶς τὸ ἀποπηδᾶν ἀπὸ τῆς μυσταρᾶς αἵρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, τὸ μὴ διαιρεῖν τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ λέγειν τε ταύτης εἶναι κτίσμα· οἱ γὰρ προσποιούμενοι μὲν ὀνομάζωσιν τὴν ὁμολογηθεῖσαν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, τολμῶντες δὲ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βλασφημεῖν, οὐδὲν πλέον ποιοῦσιν, ἢ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν τοῖς μὲν ῥήμασιν ἀρνοῦνται, τῷ δὲ φρονήματι ταύτην κατέχουσι » καὶ, « ἐπειδὴ δὲ συγχαίρομεν τοῖς βουλομένοις συνάπτεσθαι, . . . παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐπὶ τούτοις γίνεσθαι τὴν ὁμόνοιαν, καὶ μὴ δὲν πλέον τούτων [ἀν δηλονότι μίαν ἢ τρεῖς ὑποστάσεις λέγωσιν] ἀπαιτεῖσθαι παρ' ὑμῶν . . . » Προστίθησι δὲ, ὅτι καὶ ἡ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησία ὁμοίᾳ οἰκονομίᾳ ἐχρήσατο· « Οὓς δ' ἐμέμφοντο [φασὶ] τινὲς ὡς τρεῖς λέγοντας ὑποστάσεις, διὰ τὸ ἀγράφους κἀντεῦθεν ὑπόπτους εἶναι τὰς λέξεις, ἠξιοῦμεν μὴ δὲν πλέον ἐπιζητεῖν τῆς κατὰ Νικαίαν ὁμολογίας· ἀνακρίνειν δ' ὁμῶς τούτους ἠξιοῦμεν διὰ τὴν φιλονεικίαν, μὴ ἄρ' ὡς Ἀρειομανῆται λέγωσιν αὐτὰς ἀπηλλοτριωμένας καὶ ἀπεξενωμένας, ἀλλοτριουσίας τε ἀλλήλων, καὶ ἐκάστην καθ' ἐκάστην ὑπόστασιν διηρημένην, ὡς ἔστι τὰ τε ἄλλα κτίσματα, καὶ οἱ ἐξ ἀνθρώπων γεννώμενοι. . . . οὕτω καὶ οὗτοι φρονοῦντες τρεῖς ὑποστάσεις λέγωσιν, διεβεβαιώσαντο μὴτε λέγειν, μὴτε πεφρονηκεῖν ποτέ· ἐρωτῶντων δ' ἡμῶν αὐτοὺς, πῶς οὖν ταῦτα λέγετε, ἢ διατί ὅλως τοιαύταις χρῆσθε λέξεσιν, ἀπεκρίναντο, διὰ τὸ εἰς ἁγίαν Τριάδα πιστεύειν οὐκ ὀνόματι οὔσαν Τριάδα μόνον, ἀλλ' ἀληθῶς οὔσαν καὶ ὑφεστῶσαν . . . μὴτε δὲ εἰρηκεῖναι τρεῖς θεοὺς, τρεῖς ἀρχάς, μὴτε ὅλως ἀνέχεσθαι τοῦτο

λεγόντων ἢ φρονούντων, ἀλλ' εἰδέναι ἀγίαν μὲν Τριάδα, μίαν δὲ θεότητα, **MIAN Ἀρχήν . . . (1)**. Ἀποδεξάμενοι δὲ τούτων τὴν ἔρμηνείαν τῶν λέξεων καὶ τὴν ἀπολογία, ἀνεκρίναμεν αὖ πάλιν καὶ τοὺς παρὰ τούτων αἰτιαθέντας, ὡς λέγοντας μίαν ὑπόστασιν, μὴ ἄρα ὡς Σαβέλλιος φρονεῖ οὕτω καὶ οὗτοι λέγωσιν, ἐπὶ ἀναιρέσει τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ ἀνουσίου ὄντος τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀνυποστάτου τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ διεβεβαιώσαντο, μήτε τοῦτο λέγειν, μήτε οὕτω πεφρονηκέναι πώποτε, ἀλλ' ὑπόστασιν μὲν (ἔφασαν) λέγομεν, ἡγούμενοι ταῦτόν εἶναι εἰπεῖν ὑπόστασιν καὶ οὐσίαν, μίαν δὲ [ὑπόστασιν] φρονοῦμεν διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως· μίαν γὰρ θεότητα καὶ μίαν εἶναι τὴν ταύτης φύσιν πιστεύομεν, καὶ οὐκ ἄλλην μὲν τὴν τοῦ Πατρὸς, ξένην δὲ τούτου τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος (2)· ἀμέλει [προστίθησιν ὁ Πατήρ] καὶ κεῖ οἱ αἰ-

(1) Ἀκουσάτωσά· Λατῖνοι οἱ δύο ἀρχὰς ἐπὶ τὸ μανιχαϊκώτερον εἰσάγοντες ἐν τῇ Τρισυποστάτῳ Θεότητι, ἀρχὴν λέγοντες τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν Υἱόν, ὡσπερ καὶ τὸν Πατέρα.

(2) Χρὴ εἰδέναι, ὅτι ἡ Ῥώμη ἐπεδοκίμαζε τὴν φρασεολογίαν τῶν περὶ τὸν Παυλίον, τῶν λεγόντων δηλονότι «μίαν ὑπόστασιν», διὰ τὴν στενότητα τῆς Λατινίδος, ἣτις διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως *substantia* ἐκφράζει ὅτε μὲν τὴν οὐσίαν, ὅτε δὲ τὴν ὑπόστασιν, περὶ οὗ ὁ θεὸς Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν τῷ εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον ἐγκωμιαστικῷ τοιαύδε φησί· «Τῆς μιᾶς καὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων λεγομένων ὑφ' ἡμῶν εὐσεβῶς (τὸ μὲν γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ τῆς θεότητος, τὸ δὲ τὰς τῶν τριῶν ιδιότητας), νοουμένων δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἱταλοῖς ὁμοίως, ἀλλ' οὐ δυναμένοις διὰ τὴν στενότητα τῆς παρ' αὐτοῖς γλώττης καὶ τὴν τῶν ὀνομάτων πενίαν διελεῖν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν . . . » κτλ. Ὡσαύτως καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἐπιστέλλων πρὸς Τερέντιον γράφει· «Περὶ δὲ τοῦ Θεοῦ ὅτι οὐσία καὶ ὑπόστασις οὐ ταυτόν ἐστι, καὶ αὐτοὶ, νομίζω, ἐπεσημήναντο οἱ ἀπὸ τῆς Δύσεως ἀδελφοί· τὸ στενὸν γὰρ τῆς αὐτῶν γλώττης ὑφορώμενοι, τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα τῇ Ἑλλάδι φωνῇ παραδεδώκασι». Τὰ αὐτὰ καὶ ὁ Βερόλιας Ἀκάκιος γράφει πρὸς τὸν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον· «Ὁ μακάριος Παυλῖνος ὁ Ἐπίσκοπος παρηγεῖτο τρεῖς ὑποστάσεις λέγειν ῥητῶς, δυνάμει καὶ ἀληθῶς ταῦτα φρονῶν, ταῦτα μετιών· ἠκολούθησε δὲ τοῖς Δυτικοῖς θεοφιλεῖσιν ἐπισκόποις τῷ ἐστενῶσθαι τὴν Ῥωμαϊκὴν φωνήν, καὶ μὴ δύνασθαι πρὸς τὴν ἡμετέραν τῶν Γραικῶν φράσιν τρεῖς ὑποστάσεις λέγειν» (Πρ. Συν. Τόμ. Α', σελ. 453).

τιαθέντες ὡς εἰρηκότες τρεῖς ὑποστάσεις συνετίθεντο τούτοις [τοῖς μίαν ὑπόστασιν λέγουσι] καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ εἰρηκότες μίαν οὐσίαν τὰ ἐκείνων, **ΩΣΠΕΡ ΗΡΜΗΝΕΥΣΑΝ**, καὶ ὡμολόγουν, καὶ ἀνεθεματίζετο παρ' ἀμφοτέρων Ἄρειός τε, ὡς χριστομάχος, καὶ Σαβέλλιος, καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς, ὡς ἀσεβεῖς, καὶ Οὐαλεντῖνος, καὶ Βασιλείδης, ὡς ἀλλότριοι τῆς ἀληθείας». Ἐφεξῆς δὲ, ἀποτείνων τὸν λόγον ὁ θεὸς Πατήρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Συνοδικοὶ πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς διαφορομένους Ὀρθοδόξους Ἀντιοχεῖς, παραινεῖ αὐτοὺς οὕτως· «Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογηθέντων, παρακαλοῦμεν ὑμᾶς τοὺς μὲν οὕτως ὁμολογοῦντας καὶ ἐρμηνεύοντας οὕτω τὰς λέξεις [μία ὑπόστασις, τρεῖς ὑποστάσεις] ἃς λέγουσι, **ΜΗ** κατακρίνετε προπετῶς, ἀλλὰ μάλλον εἰρηνεύοντας καὶ ἀπολογουμένους προσλαμβάνεσθε· τοὺς δὲ μὴ βουλομένους οὕτως ὁμολογεῖν καὶ διερμηνεύειν τὰς λέξεις, τούτους κωλύετε τῆς κοινωνίας καὶ ἐντρέπετε ὡς ὑπόπτους τῷ φρονήματι· τούτων τε μὴ ἀνεχόμενοι, συμβουλεύετε κακείνοις τοῖς ὀρθῶς ἐρμηνεύουσί τε καὶ φρονοῦσι μηδὲν πλέον ἀλλήλους ἀνακρίνειν μηδὲ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, μήτε ταῖς τοιαύταις λέξεσι διαμάχεσθαι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι τῆς εὐσεβείας συμφωνεῖν. Οἱ γὰρ μὴ οὕτως διανοούμενοι, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις λεξειδίοις φιλονεικοῦντες καὶ παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ γραφέντα ζητοῦντες, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν, ἢ ποτίζουσιν ἀνατροπὴν θολερὰν τὸν πλησίον, ὡς φθονοῦντες τὴν εἰρήνην καὶ ἀγαπῶντες τὰ σχίσματα». (Ἡ δογματικὴ αὕτη ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Συνόδου κεῖται ἐν τοῖς Συνοδ. Πρακτ. Τόμ. Α', σελ. 263) (1).

(1) Ἐπειδὴ πολλάκις ἐμνήσθην τῶν ὄρων «οὐσίας» καὶ «ὑποστάσεως», ἀναγκαῖον ἡγεσθαι προσεπισημειώσασθαι τὴν σημασίαν αὐτῶν. Ἴδου πῶς ἐρμηνεύει τοὺς δογματικούς τούτους ὄρους ὁ οὐρανοφάντωρ τῆς Ἐκκλησίας Πατήρ «Ὁν λόγον ἔχει, φησί, τὸ κοινὸν πρὸς τὸ ἴδιον, τοῦτον ἔχει ἡ οὐσία πρὸς τὴν ὑπόστα-

§. 5. Γ'. Ὁ αὐτὸς θεσπέσιος Πατήρ, καὶ περ θερμότατος προστάτης τοῦ ὁμοουσίου ὑπάρχων, ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ « περὶ τῶν γενομένων ἐν Ἀρμίνω τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Σελευκίᾳ τῆς Ἰσαυρίας Συνόδων, » ἐπιστολῇ ὡσαύτως παραινεῖ τοὺς Καθολικούς νὰ μὴ θεωρῶσιν ὡς αἰρετικούς τοὺς διστάζοντας μὲν περὶ τὸ ὄνομα τοῦτο (« ὁμοούσιον »), τὴν αὐτὴν δὲ μετ' αὐτῶν διάνοιαν ἔχοντας (Κοντογ. αὐτόθ. σελ. 117).

§. 6. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ Ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας παραδείγματα, ἂν οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι φανῶσιν ἐμμένοντες, διὰ τὰς προδηλωθείσας αἰτίας, τῇ οἰκείᾳ θεολογικῇ φρασεολογίᾳ, « δέον ἀνακρίνειν αὐτοὺς μὴ ἄρ', ὡς Εὐτυχῆς νοεῖτο, « μία φύσις » οὕτω καὶ οὕτοι λέγωσιν, ἐπὶ συγχύσει τῆς ἐν Χριστῷ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος καὶ ἀναιρέσει τῆς διαφορᾶς αὐτῶν, μηδὲν δὲ πλέον ἀπαιτεῖν αὐτοὺς ἢ ἀναθεματίζειν μὲν μεθ' ἡμῶν τὴν Εὐτυχιανὴν αἵρεσιν, τοὺς τε συγ-

σιν. Ὡσπερ γὰρ ἕκαστος ἡμῶν καὶ τῷ κοινῷ τῆς οὐσίας λόγῳ τοῦ εἶναι μετέχει, καὶ τοῖς αὐτῶν ιδιώμασι ὁ δεῖνός ἐστι καὶ ὁ δεῖνα, οὕτω κάκεῖ, ὁ μὲν τῆς οὐσίας λόγος κοινός, οἷον ἡ ἀγαθότης, ἡ θεότης, ἡ εἴτι ἄλλο νοεῖτο· ἡ δ' ὑπόστασις ἐν τῷ ιδιώματι τῆς πατρότητος ἢ τῆς ἀγιαστικῆς δυνάμεως θεωρεῖται » (ἐπιστ. πρὸς Τερέντιον)· καὶ, « Οὐσία δὲ καὶ ὑπόστασις ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν, ἣν τὸ κοινὸν πρὸς τὸ καθ' ἕκαστον, οἷον, ὡς ἔχει τὸ ζῶον πρὸς τὸν δεῖνα ἄνθρωπον· διὰ τοῦ οὐσίαν μὲν μίαν θεότητα ὁμολογοῦμεν, ὥστε τὸν τοῦ εἶναι λόγον μὴ διαφορῶς ἀποδιδόναι· ὑπόστασις δ' ἰδιάζουσαν, ἔν' ἀσύγχυτος ἡμῖν καὶ τετρανωμένη ἢ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἔννοια ὑπάρχει· μὴ γὰρ νοούντων τοὺς ἀφωρισμένους περὶ ἕκαστον χαρακτῆρας, οἷον, πατρότητα, καὶ υἱότητα, καὶ ἁγιασμόν, ἀλλ' ἐκ κοινῆς τοῦ εἶναι ἐννοίας ὁμολογούντων Θεόν, ἀμήχανον ὑγιῶς τὸν λόγον τῆς πίστεως ἀποδιδόναι. Χρὴ οὖν τῷ κοινῷ τὸ ἰδιάζον προστιθέντας, οὕτω τὴν πίστιν ὁμολογεῖν κοινὸν ἢ θεότης, ἴδιον ἢ πατρότης· εἶτα συνάπτοντας λέγειν: Πιστεύω εἰς Θεὸν Πατέρα· καὶ πάλιν ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ ὁμολογίᾳ παραπλήσιον ποιεῖν, καὶ τῷ κοινῷ συνάπτειν τὸ ἴδιον, καὶ λέγειν: εἰς Θεὸν Υἱόν· ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ἐκφωνήσεως τὴν προφορὰν σχηματίζοντας, λέγειν: πιστεύω εἰς τὸ θεῖον Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥστε διόλου τὴν ἐνότητα σώζεσθαι ἐν τῇ τῆς θεότητος ὁμολογίᾳ, καὶ τὸ τῶν προσώπων ἰδιάζον ὁμολογεῖσθαι ἐν τῷ ἀφορισμῷ τῶν περὶ ἕκαστον νοουμένων ιδιωμάτων » (Κανονικ. Ἐπιστ. πρὸς Ἀμφιλοχ. περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος).

χέοντας καὶ συμφύροντας τὰς δύο ἐν Χριστῷ φύσεις, καὶ πάθος περιάπτοντας τῇ ἀπαθεί τοῦ Λόγου Θεότητι, ὁμολογεῖν δὲ τὴν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ». Οὕτω δὲ ὁμολογοῦντας καὶ ἐρμηνεύοντας τὰς λέξεις ὀφείλομεν προσλαμβάνειν αὐτοὺς εἰς κοινωνίαν, **ΜΗΚΕΤΙ ΛΟΓΟΜΑΧΟΥΝΤΕΣ ΕΠ' ΟΥΔΕΝ ΧΡΗΣΙΜΟΝ, ΑΛΛΑ ΤΩ ΦΡΟΝΗΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΣΥΜΦΩΝΟΥΝΤΕΣ** ». « Καθάπερ γὰρ [ὡς φησὶν ὁ ἱερός Πάπας Ἰούλιος] τὸ μὲν τοῖς δόγμασι διαφέροντας τοῖς ῥήμασι συμφωνεῖν ἀσεβές, οὕτω τὸ τοῖς δόγμασι συμφωνοῦντας τοῖς ῥήμασι διαφέρεσθαι **ΜΑΤΑΙΟΝ ΚΑΙ ΜΩΡΟΝ** ». « **Η ΓΑΡ ΠΙΣΤΙΣ ΗΜΩΝ ΟΥΚ ΕΝ ΟΝΟΜΑΣΙ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΒΑΙΣ, ΑΛΛ' ΕΝ ΠΡΑΓΜΑΣΙ ΚΕΙΤΑΙ** », κατὰ τὸν Μέγαν ἐν Θεολογίᾳ Γρηγόριον· « **ΟΙ Δ' ΑΛΛΩΣ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ . . . ΟΥΔΕΝ ΕΤΕΡΟΝ ΠΟΙΟΥΣΙΝ, Η ΠΟΤΙΖΟΥΣΙΝ ΑΝΑΤΡΟΠΗΝ ΘΟΛΕΡΑΝ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ, ΩΣ ΦΘΟΝΟΥΝΤΕΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΑΓΑΠΩΝΤΕΣ ΤΑ ΣΧΙΣΜΑΤΑ** », κατὰ τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον, καὶ, ἵνα κατὰ τὸν ἱερόν Θεοφύλακτον εἴπω, « **ΜΕΓΑΛΗΝ ΖΗΜΙΑΝ ΠΡΟΞΕΝΟΥΣΙ Τῇ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ, ΗΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΕΘΝΕΣΙΝ ΕΚΤΗΣΑΤΟ** » (Θεοφύλ. παρὰ Δημητρ. τῷ Χωματινῷ ἐν ταῖς ἀποκρίσεσι πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Καβάσιλαν ἐπίσκοπον Δυρράχίου).

§. 7. Ἄν ὅμως οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι μὴ θελήσωσι νὰ δώσωσι τὰς ἀνωτέρω ὑποδειχθείσας ἐρμηνείας εἰς τὴν οἰκείαν φρασεολογίαν, νὰ ἀναθεματίσωσι διαρρήδη τὸν Εὐτυχῆ καὶ τοὺς ἄλλους Μονοφυσίτας, καὶ νὰ ἀνακηρύξωσιν ἐπισήμως τὸ θεόπνευστον τῆς Δ' Συνόδου, ὅπερ, ὡς ἐκ τῶν προϊστορημένων, ὅλως ἀδύνατον ἡμῖν δοκεῖ, τότε, ἀλλὰ τότε μόνον ὀφείλομεν λογίσασθαι αὐτοὺς ὡς αἰρετικούς, καὶ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς πνευματικὴν κοινωνίαν ἀποκρούσασθαι. « **ΑΙΡΕΤΩΤΕΡΟΝ** γὰρ, φησὶν ὁ τῆς Θεολογίας ἐπώνυμος, **ΑΙΡΕΤΩΤΕΡΟΝ ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΧΩΡΙΖΟΥΣΗΣ ΘΕΟΥ** » (ἐν τῷ Συντακτῆρ. λόγ.)... « **ΟΥ ΓΑΡ ΧΡΗ ΕΙΡΗΝΕΥΕΙΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ, ΥΦΙΕΝΤΕΣ ΤΙ ΔΙΑ ΔΟΞΑΝ**

ΕΠΙΕΙΚΕΙΑΣ, ΚΑΙ ΚΑΚΩΣ ΤΟ ΚΑΛΟΝ [ἤτοι τὴν πρὸς τὸν πλησίον εἰρήνην καὶ ἀγάπην] **ΘΗΡΕΥΕΙΝ** » (αὐτόθ). « **ΕΣΤΙ ΓΑΡ ΠΑΡΑΙΤΗΣΑΣΘΑΙ ΑΓΑΠΗΝ** [τὴν εἰς τὸν πλησίον] **ΔΙΑ ΜΕΙΖΟΝΑ ΑΓΑΠΗΝ** » [διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν δηλονότι καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀποκαλυφθέντα λόγον τῆς ἀληθείας] κατὰ τὸν ἱερώτατον Ἰωάννην τῆς Κλίμακος.

§. 8. Ἄλλ' εἴποι τις ἂν τῶν σφόδρα ἐθελακριβῶν καὶ καχυπόπτων, ὅτι ἡ ἐνδεχομένη τῶν Ἀρμενίων ἐπιμονὴ εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἑαυτῶν φρασεολογίας μαρτύριον ἂν εἴη τῆς μη εὐλικρινείας αὐτῶν καὶ τεκμήριον ὑστεροβουλίας, δυναμένης παρασχεῖν πράγματα τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ μέλλοντι, ἐπ' εὐθύνη ἡμῶν πρὸς τε τὸν Θεὸν καὶ τὸ Ὀρθόδοξον πλήρωμα· ἐπομένως, ὅτι οὐδόλως πρέπει νὰ ἐπιτρέψωμεν αὐτοῖς τὴν τοιαύτην φρασεολογίαν, λόγῳ οἰκονομίας, ἀλλὰ νὰ ἀπαιτήσωμεν ὡς ἀπαραίτητον ἐνώσεως ὄρον τὴν ἐπίσημον ἀποβολὴν καὶ κατάκρισιν αὐτῆς κτλ. Περιττὸν εἶπεῖν, μετὰ τὰ προηγούμενα παραδείγματα, ὅτι πᾶσα σπουδαία ἔρευνα τῆς τοιαύτης ἐνστάσεως ἐστὶ παράλογος. Πλὴν ἀλλὰ, πρὸς καθησύχασιν τῆς περιτρόμου συνειδήσεως τῶν τοιούτων, ἀρκούμεθα νὰ ὑπομνήσωμεν αὐτοῖς τοὺς ἐξῆς χρυσοῦς λόγους τοῦ Μ. Βασιλείου, οὗς, ἐπιστέλλων πρὸς Τερέντιον, ἐξήνεγκε κατὰ τινῶν τῶν καθ' ἑαυτὸν ὁμοίως ἐθελακριβῶν καὶ καχυπόπτων· « Τοὺς μετατίθεσθαι πρὸς τὴν τῶν Ὀρθοδόξων συνάφειαν βουλομένους, ἢ καὶ νῦν πρῶτως ἐν τῇ κατηγήσει τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἐπιθυμοῦντας γενέσθαι, διδάσκεισθαι χρὴ τὴν ὑπὸ τῶν μακαρίων Πατέρων ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν ποτὲ συγκροτηθεῖσιν Συνόδῳ γραφεῖσαν πίστιν. Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο χρῆσιμον ἂν εἴη καὶ πρὸς τοὺς ὑπονοουμένους ἐναντίως ἔχειν τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ, καὶ συσκιάζοντάς ἑαυτῶν ἀποφυγαῖς εὐπροσώποις τὸ τῆς κακοδοξίας φρόνημα· καὶ γὰρ καὶ τούτοις **ΑΥΤΑΡΚΗΣ** ἢ ἐγκειμένη πίστις [τὸ Σύμβολον]· ἢ γὰρ διορθώσαιντο αὐτῶν τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ νόσον, ἢ συγκαλύπτοντες αὐτὴν ἐν τῷ βάθει, αὐτοὶ μὲν τὸ **ΚΡΙΜΑ** τῆς ἀπάτης βιάζουσιν, ἡμῖν δὲ τὴν ἀπολογίαὶν **ΚΟΥΦΗΝ** ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως παρασκευάζουσιν, ὅτε ἀποκαλύψει

ὁ Κύριος τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους καὶ φανερώσει τὰς βουλάς τῶν καρδιῶν· λαμβάνειν τοίνυν αὐτοὺς ὁμολογοῦντας **ΠΡΟΣΗΚΕΙ** κατὰ τὰ ῥήματα τὰ ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν ἐκτεθέντα ἐν τῇ Νικαίᾳ, καὶ κατὰ τὴν ὑγιῶς ὑπὸ τῶν ῥημάτων τούτων ἐμφαινομένην διάνοιαν». Ἐλθωμεν ἤδη ἐπὶ νεώτερα Ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεως παραδείγματα.

§. 9. Δ'. Ὁ ἱερός Θεοφύλακτος ὁ Βουλγαρίας, ταῖς εἰρημέναις συγκαταβάσεσι τῶν ἀρχαίων καὶ θεοσόφων Πατέρων ἐπόμενος, ἐν τῷ πρὸς Νικόλαον τὸν διάκονον (τὸν μετὰ ταῦτα Μελεσόβης ἀρχιεπίσκοπον) λόγῳ γνωματεύει δέχεσθαι τοὺς Λατίνους ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρω τοῦ ἀπαγγέλλειν αὐτοὺς τὸ Σύμβολον ἄνευ τῆς προσθήκης, τὰ δὲ λοιπὰ αὐτῶν ἔθη συγχωρεῖν οἰκονομικῶς « πρὸς τὴν τῶν ἀδελφικῶν ψυχῶν περιποίησιν », κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐντολήν· « ἕκαστος τῷ πλησίον εἰς τὸ ἀγαθὸν συντρεχέτω πρὸς οἰκοδομήν »· κατατρέχει δὲ σφοδρῶς τῶν ἀδιακρίτως μεμφομένων τοῖς Λατινικοῖς ἔθεσιν. « Ἐγὼ δέ, φησι, καὶ τούτων [τῶν ἐθνῶν] τὰ μὲν οὐδεμίᾳς ἐπιστροφῆς δεῖσθαι νομίζω, τὰ δὲ, μετρίως, καὶ οἷας, εἰ μὲν ἀνύσειέ τις, μικρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ χαρίζεσθαι· εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ μηδὲ ζημίαν γε τιθέναι τὸ ἀνεξάνυστον· ὁ μάλιστα μοι δὲ δοκεῖ τὴν πρὸς Λατίνους κοινωνίαν τοῖς εὐφρονοῦσι ποιεῖν ἀπώμοτον, καὶ ὁ μὴ κατορθούμενον **ΜΕΓΑΛΗΝ ΠΡΟΞΕΝΕΙ ΤΗΝ ΖΗΜΙΑΝ ΤΗ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ἮΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΕΘΝΕΣΙΝ ΕΚΤΗΣΑΤΟ** (ψαλμ. β'), τοῦτό σοι δεῖξω καὶ διελέξω, καθ' ὅσον ἔνεστι... Ἔστι οὖν τὸ **ΜΕΓΙΣΤΟΝ** ἐκεῖνο σφάλμα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τοῦ Σολομῶντος, **ΤΟ ΠΕΤΑΥΡΩ ΠΟΙΟΥΝ ΣΥΝΑΝΤΑΝ** (Παροιμ. θ', 18), ἢ ἐν τῷ τῆς πίστεως Συμβόλῳ καινοτομία, ἣν ἐποίησαντο, ἀνακηρύττοντες τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι... » καὶ, « Καὶ τοῖς Δυτικοῖς τοίνυν εἴτι μὲν περὶ τὸ δόγμα διαμαρτάνεται, τὴν πατρικὴν πίστιν σαλεῦον, οἷον δὴ τὸ ἐν τῷ Συμβόλῳ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προστιθέμενον, ἐνθα ὁ κίνδυνος **ΜΕΓΙΣΤΟΣ**, τοῦτο μὴ διορθώσεως ἀξιούμενον, **Ο ΣΥΓΧΩΡΩΝ ΑΣΥΓΧΩΡΗΤΟΣ, ΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΤΟΥΣ**

ΛΟΓΟΥΣ ΠΟΙΩΝΤΑΙ, ΟΝ ΥΨΗΛΟΙ ΥΨΗΛΟΝ ΠΡΟΤΙ-
ΘΕΑΣΙ, ΚΑΝ ΤΗΝ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΟΜΟΛΟΓΙΑΝ ΠΡΟ-
ΒΑΛΛΩΝΤΑΙ, ΚΑΝ ΤΟΝ ΕΠ' ΕΚΕΙΝΗ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΝ
ΠΕΡΙΦΕΡΩΣΙ, ΚΑΝ ΤΑΣ ΚΛΕΙΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΗΜΙΝ
ΕΠΙΣΕΙΩΣΙΝ »· μεθ' ἃ προστίθησιν ὁ ἱερός διδάσκαλος, ὑπὸ
τοῦ πνεύματος τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης ἐμφορούμενος, ταῦτα·
« Περὶ δὲ τῶν ἀζύμων καὶ νησειῶν οὐκ ἀντισκληρυνησόμεθα
τῷ ἀκαμπεῖ τοῦ ἔθνους [τῶν Ἰταλῶν] φρονήματι· τοῦτο γάρ
ἐσιν ὁσράκω συγκολλᾶν ὁσρακον, μηδὲν ἦθος ὑγρό-
τερον παρεντιθέντας, ὅπερ ἐγένετ' ἂν ἴσως ἐχέκολλ-
λον· οὐδὲ πολλοῦ δεῖ περὶ τῶν ἀπηριθμημένων λοιπῶν, ἅπερ
ὁμολογοῦντες καὶ αὐτοὶ [οἱ Λατῖνοι] τηρεῖν.... δοκοῦσι πολλοῖς
ἀσύγγνωστον σφάλεσθαι· ὧν μὴ συντίθεσθαι τοῖς λόγοις, ἀν-
δρός ἐστίν, ὡς οἶμαι, ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἱστο-
ρίαις ἐγγυμνασθέντος καὶ μαθόντος, ὡς οὐ πᾶν
ἔθος ἀποσχίζειν Ἐκκλησίας ἰσχύει, ἀλλὰ τὸ πρὸς
διαφορὰν ἄγον τοῦ δόγματος· ἔθη δὲ πάντως καὶ
ταῦτα, τὰ παρὰ τοῖς θαυμαστοῖς κριταῖς σφάλματα... καὶ
εἶγε μὴ μακρός μοι ὁ λόγος ἐμελλεν ἔσεσθαι καὶ ἱστορίας ἐγ-
γύς, ἔδειξα ἄν σοι μυρία ἐπιμυρίοις ἔθη τοῖς παλαιοῖς
πατράσι παραχωρηθέντα πρὸς τῶν ἀδελφικῶν
ψυχῶν περιποίησιν· ἤδειςαν γὰρ ἐκεῖνοι μὴ ἑαυτοῖς
ἀρέσκειν, ἀλλ' ἕκαστος τῷ πλησίον ἐργάζεσθαι εἰς τὸ ἀγαθὸν
πρὸς οἰκοδομήν· ἀλλὰ νῦν, τίς ἐστί μου πλησίον; λέγομεν,
καὶ μυρίους καταβάλλομεν τοὺς ἱσταμένους » κλπ. (παρὰ Δη-
μητρ. τῷ Χωματινῷ. Βλ. Συνταγμ. τῶν ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Γ.
Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, τόμ. Ε', σελ. 431 — 434. Πρβλ.
καὶ Ἐπιστ. Πέτρου Ἀλεξανδρείας πρὸς Μιχαὴλ τὸν Κηρουλ-
λάριον, ἀναγινωσκομένην ἐν τῇ « Οἰκουμενικῇ Ἀληθείᾳ » τόμ.
Β', σελ. 220—223) (1). Τῇ δὲ περὶ Οἰκονομιῶν γνώμη

(1) Ἰστέον δ' ὅτι, ὅτε ταῦτ' ἔγραψεν ὁ ἱερός τῆς Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος, οὔτε τὸ ἐν τρισὶ καταδύσει βᾶπτισμα ὡς δῆθεν « βρεφοκτόνον » (!) γενικῶς ἦν ἐν τῇ Δύσει κατηρηγμένον (φησὶ γὰρ ὁ Ἀρκουδώνυμος Π. Ἀρκούδιος: « imo vero graeci infantes immersione suffocant »), οὔθ', ἐπομένως, ἡ ἐπίχυσις ἢ τὸ

τῶν παλαιῶν Πατέρων καὶ τῇ τοῦ ἱεροῦ Θεοφυλάκτου κατη-
κολούθησε καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Δημήτριος ὁ Χω-
ματινός (Σύνταγμ. τῶν Ἱερ. Καν. αὐτόθ.), καὶ Ἰωάννης ὁ Κῦ-
τρους, καὶ « πολλοὶ τῶν ἐλλογιμῶν ἀνδρῶν », κατὰ τὴν
μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ Χωματινοῦ (αὐτ. Τόμ. Ε', σελ. 435) (1).

§. 10. Ε'. Αὐτὸς τέλος πάντων ὁ εἷς τῶν ἐν τοῖς νεωτέροις
χρόνοις τριῶν τῆς Ὁρθοδοξίας πρωταθλητῶν καὶ μεγάλων
ιεραρχῶν, ὁ ὁμόζηλος καὶ ὁμότροπος τοῦ τε φωτωνύμου Φω-
τίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τῶν θεοφρόνως καταβράξαν-
των τὰς παπιστικὰς δεισιδαιμονίας, Μάρκος, φημί, ὁ Ἐφέσου,
ὁ τοῦπίκλην Εὐγενικός, συνεχώρησε κατ' οἰκονομίαν ἐν τῇ
Φλωρεντινῇ ἐκείνῃ ψευδοσυνόδῳ καὶ αὐτὴν τὴν περὶ τῆς διτ-
τῆς ἐκπορεύσεως δόξαν (2), χάριν τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης, καὶ

ῥάντισμα τῶν παλαιῶν « κληρικῶν » ὡς νόμος καθολικός ἐν τῇ παπικῇ Ἐκ-
κλησίᾳ ἀντεισηγμένον (τοῦθ' ὅπερ πολὺ μετὰ ταῦτα γέγονεν, ὡς ἂν εἰ ἦσαν
πάντες οἱ Λατῖνοι κληῖρες!). οὔθ' ἡ στέρησις τῶν λαϊκῶν « ἀπὸ τοῦ ποτηρίου
τῆς Καινῆς Διαθήκης » ἦν νενομοθετημένη (ὄρ. « Φωνὴν τῆς Ὁρθοδοξίας » Μέ-
ρος Α'. σελ. 32), οὔθ' ἡ περὶ « Ἀσπίλου Συλλήψεως » καινοφωνία, ἡ ὑπὸ τῶν
διασημοτέρων μὲν θεολόγων τῶν παρὰ Λατῖνοις, καὶ μάλιστα ὑπὸ Θωμᾶ τοῦ
Ἀκυνάτου ἀποδοκιμασθεῖσα, ὑπὸ δὲ τῆς ἐν Βασιλείᾳ Συνόδου ἀνακηρυχθεῖσα,
(ἦτις, ὡς ἀλλαχοῦ ἀπεδείξαμεν (αὐτοθ.) προσβάλλει τὸ μυστήριον τῆς Ἐνσάρκου
Οἰκονομίας, καὶ εἰς τάξιν Θεᾶς τὴν ὑπερένδοξον τοῦ Κυρίου Μητέρα ἀναθιβάσει),
οὔτε, λέγω, ἡ δόξα αὐτῆ ἦν διὰ παπικῆς βούλλας κεκυρωμένη, οὔτε, τέλος
πάντων, ἡ περὶ τοῦ « Παπικοῦ ἀλανθᾶστου » δόξα ἐπισήμως ἦν εἰς δόγμα πίσεως
διατετοπωμένη, ἢ ὡς ἀληθῶς προθέλυμα τὸ Ἐπτασύνοδον καὶ θεό-
τευκτον τοῦ χριστιανισμοῦ σύνταγμα ἀνατρέπουσα, καὶ
τὴν ὀλὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀναιροῦσα! (ὄρ. αὐτ.)

(1) « Οἱ ἐλλόγιμοι οὗτοι ἄνδρες, προστίθησιν ὁ Χωματινός, ἐναντιούμενοι
εἰς τὴν γνώμην Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμῶνος, μηδεμίαν ποιούμενου συγκατάβασιν
τοῖς εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν προσερχομένοις Λατῖνοις, « ὡς πολὺ ἔχουσιν
τὸ ἀπηνές », ἔλεγον· « τὰ τῶν Λατίνων ἔθη οὐ διεγνώσθησαν συνοδικῶς, καὶ οὐδ'
αὐτοὶ ἀπόβλητοι δημοσίᾳ γεγονᾶσιν » (ἦτοι ἀναθέματι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπε-
βλήθησαν) (αὐτόθ.). « Ὅθεν καὶ ὁ ἐλλογιμώτατος ἐκδότης τῶν « Παπιστικῶν
ἐλέγχων » Η. Τανταλίδης γράφει· « Ἡμεῖς οὐδένα τῶν [μετὰ τὸ Σχίσμα] διδα-
σκάλων ἢ ἀγίων τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ὀνομαστί ἢ ἐκωμωδήσαμεν, ἢ
διεσύραμεν, ἢ ἐσυκοφαντήσαμεν, ἢ ὑβρίσαμεν, ἢ ἀνάθεμα εἶπομεν » (Παπιστ.
Ἐλέγχ. Τόμ. Γ', σελ. 92—94).

(2) Ἀληθῶς, ἐν τῇ εἰρημένῃ ψευδοσυνόδῳ Ἰωάννης ὁ Προβιγγιάλης ἐπροσ-
πάθησε νὰ ἀποκρούσῃ τὴν κατηγορίαν, ὅτι διὰ τῆς διττῆς ἐκπορεύσεως εἰσάγε-

περ μηδὲ ὅλως ἐγκρίνων αὐτήν, ὡς ὀψόμεθα, προτείνας τοῖς Λατίνοις, ἵνα ταύτην μὲν ἐκφράσωσιν ἐν ἰδίῳ καὶ μερικῶ Συμβόλῳ, εἴτε ὁμολογία πίστεως, εἴτε Κατηχήσει, πρὸς χρῆσιν τῶν παρ' αὐτοῖς διδακτηρίων, ἐπαναγάγωσι δὲ τὸ ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς δημοσίᾳ ἀναγινωσκόμενον ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ Σύμβολον, τὸ μετὰ κοινοῦ βουλῆς καὶ διασκέψεως συντεταγμένον ὑπὸ ΠΑΣΩΝ τῶν κατὰ τὴν ὑφήλιον Ἐκκλησιῶν, ἐν Συντακτικῇ, ὡς εἶπεῖν, Συνελεύσει συνελθουσῶν, εἰς τὸν ἀρχαῖον Συνοδικὸν αὐτοῦ τύπον, ἀφαιροῦντες ἀπ' αὐτοῦ τὴν προσθήκην, ἣν μονομερῶς καὶ στασιαστικῶς, καὶ ἄνευ τῆς εἰδήσεως καὶ βουλῆς καὶ συναινέσεως τῶν Πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν ἐποιήσαντο (1), οἶονεὶ Εἰλωτας τοὺς ἐν τῇ ἐξῆς

ται ὑπόβλως ἢ μανιχαϊκῇ διαρχίᾳ ἐν τῇ θεότητι ἐπειπῶν· « Ἡμεῖς οἱ τῆς Ἀποστολικῆς καθέδρας ὁπαδοὶ μίαν ἔγνωμεν τὸν Πατέρα αἰτίαν Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, διὸ καὶ οὐδὲ δοξάζει ἢ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ δύο ἀρχάς, οὐδὲ δύο αἰτίας, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ μίαν αἰτίαν· τοὺς δὲ λέγοντας δύο ἀρχάς ἢ δύο αἰτίας ἀναθεματίζομεν » (Συροπ. Ἰστ. τῆς Φλωρ. Συν.). ἀλλ' ὁμοῦς ἐν ἄλλαις συνεδριάσεσιν αὐτῆς αὐτὸς τε καὶ ἄλλοι τῶν Δυτικῶν διασαφίζοντες τὸ ἑαυτῶν φρόνημα πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς· ἔλεγον· « Spiritus sanctus tanquam ab uno principio proceditur » (ἄρ. Πρ. τῆς αὐτῆς Συνόδ. ὑπὸ Ἀρδουίνου). Τὸ δὲ ἀσυμβίβαστον τοῦ TAMQUAM τούτου πρὸς τοὺς ἀνωτέρω λόγους τοῦ Ἰωάννου πᾶς τις ἐνοεῖ. Τὴν δὲ ἀκολουθίαν ταύτην καὶ τὰ βλάσφημα τῆς διττῆς ἐκπορεύσεως ἐξαγόμενα διετράνωσε μετὰ λογικῆς ἀκαταμαχίτου ἐν τοῖς 58 δογματικῶς αὐτοῦ κεφαλαίοις (τοῖς μετὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀειμνήστου Α. Ζοιρνακίου ἐκδεδομένοις) ὁ μέγας Μάρκος.

(1) Ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς ἦτο Μία· ἡ ἐνότης αὐτῆς περιελάμβανεν ὅλον τὸν ἀρχαῖον κόσμον, συνάπτουσα τὰς Βρεττανικὰς νήσους καὶ τὴν Ἰσπανίαν πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν· ὅτε αἴρεσις τις προσέβαλλε τὰ θρησκευτικὰ καθεστῶσα, ἅπασαι αἱ Ἐκκλησίαι ἔπεμπον τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν πρὸς κοινὴν διάσκεψιν. Αἱ Σύνοδοι ἄρα ἦσαν τὰ Κοινοβούλια τῆς Ἐκκλησίας· ἐν ταύταις δὲ ἐβουλευόντο οἱ ἱεροὶ τῶν κατὰ μέρος Ἐκκλησιῶν ἐπίσκοποι, ὡς ἀδελφοὶ ἰσοδύναμοι, ἰσότιμοι καὶ ἰσοψηφοί. Τὰ δὲ ψηφίσματα αὐτῶν, εἰ μὲν εὐρίσκοντο σύμφωνα τῇ καθολικῇ, ἀποστολικῇ καὶ ζώσῃ παραδόσει (ἣτις οὐκ ἐστὶ κτῆμα προνομιοῦχου ἱερατικῆς τάξεως, ἢ ὑψίστης τινὸς ἀτομικότητος, ἀλλὰ σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος) ἐπεψήφισε καὶ ἐπεκύρου ἡ κοινὴ γνώμη τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δήμου ἡ ἀγίου ἔθνους· εἰ δ' ἐναντία, ἀπέρριπτεν αὐτὰ, ὡς λ. χ. τὰ ψηφίσματα τῶν ἐν Σιρμίῳ, Σελευκίᾳ, καὶ ἀλλαχοῦ συγκροτηθεισῶν αἰρετικῶν Συνόδων, αἵτινες εἰ καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν οὐδὲ ὅλως διέφερον τῶν Ἐπτά Οἰκουμενικῶν (διότι

λήξει ἰσοτίμους καὶ ἰσοψήφους εἰς τὰ τῆς πίστεως ἀδελφούς αὐτῶν ἠγησάμενοι, ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας καὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ Ἐπτασυνόδου καὶ Κοινοβουλευτικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος. Διὰ δὲ τῆς ἐμφρονεσάτης ταύτης οἰκονομίας ἢ ἀπόσβεσις τῆς ἡμαρτημένης Λατινικῆς δόξης, τῆς ἐν Τοπικῇ μέντιν ὁμολογία ἤδη διατετυπωμένης, ἀπὸ δὲ τοῦ Οἰκουμενικοῦ τῶν χριστιανῶν μαθήματος ἐκβεβλημένης, κἀντεῦθεν ἀκινδύνου τῇ ἐξ ἀποκαλύψεως καθολικῆ πίσει καθισταμένης, ἢ ἀπόσβεσις, λέγω, τῆς ἡμαρτημένης Λατινικῆς δόξης καθίστατο εὐχερῆς καὶ ζήτημα χρόνου. Ὅτι δὲ ὁ σκοπὸς τῆς Οἰκονομίας τοῦ Μάρκου τοιοῦτος ἦν, καὶ ὅτι οὐδὲ ὅλως ἠσπάζετο διὰ τῆς παραχωρήσεως ταύτης τὴν περὶ τῆς διττῆς ἐκπορεύσεως δόξαν, μαρτυ-

ῶπως ἐν ταύταις οὕτω καὶ ἐν ἐκείναις παρῆσαν καὶ Αὐτοκράτορες (ὁ Κωνσταντῖος) καὶ Πάπαι (ὁ Λιβέριος) καὶ Πατριάρχαι, καὶ Ἐπισκόπων πληθὺς), ἀλλ' ὁμοῦς ἀπεκηρύχθησαν ὑπὸ παντὸς τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, ὡς μὴ ἐκφράσαι πιστῶς τὴν ἀποστολικὴν καὶ ζῶσαν παράδοσιν αὐτοῦ. Καὶ περικροτεῖτω λοιπὸν ὁ σοφὸς χριστομάχος Γίββων, ὅτι « à Constantinople de même que dans les Conciles précédans, la volonté du prince fût la règle de la foi ». (Hist. de la décadence de l'Emp. Rom. T. IX, p. 278). Τοιοῦτον ἦν τὸ πολίτευμα καὶ ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Ἡ' αἰῶνος ἡ πνευματικὴ αὕτη ζωὴ ἐξέλιπεν ἐκ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας· διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θρησκευτικοῦ τῆς Ῥώμης ἀπολυτισμοῦ, ἣτις ἐτόλμησε νὰ ἀνακηρύξῃ ἑαυτὴν ὑπερτέραν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῶν Συντακτικῶν, οὕτως εἶπεῖν, Συνελεύσεων τῆς Ἐκκλησίας, νὰ σφετερισθῇ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λύειν μονομερῶς ζητήματα θρησκευτικὰ, καὶ νὰ μεταποιήσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ πανάχραντον Σύμβολον, ἦτοι τὸν Θεμελιώδη θρησκευτικὸν νόμον τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας! Ὅτι δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας, καὶ ἐπομένως ἐκ διαμέτρου ἀντίκεινται πρὸς τὰς ἀρχάς τοῦ Παπικοῦ ἀπολυτισμοῦ, ἀποδεικνύει καὶ αὐτὴ ἡ παραγωγή καὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος Ἐκκλησία, ὅπερ πρὸς δήλωσιν πάντως τῆς πνευματικῆς ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος τῶν πιστῶν μετηνέχθη ἐκ τῶν ἐλευθέρων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐν τῇ πνευματικῇ αὐτῶν πατρίδι· καὶ ἰδοὺ διατὶ ὀνομάζεται αὕτη ἐν τῇ ἱερᾷ Ἀποκαλύψει, « ἀτυράννητος, ἀδούλωτος, ἀπολιόρρητος πόλις Θεοῦ ζώντος, ἀπ' οὐρανοῦ καταβαίνουσα »· ὥς λοιπὸν ὁ παπισμὸς ἐστὶν ἀνατροπὴ εἴτε ἄρνησις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀνταρσία κατὰ τοῦ Ἐπτασυνόδου καὶ θεοκυρώτου συνταγματικοῦ τῶν πιστῶν πολιτεύματος!

ρεῖ ἡ ἱστορία. «Εἰπόντος γάρ, φησι Συρόπουλος, τοῦ Βησσαρίωνος, ὅτι περισσόν ἐστὶν ὃ ποιούμεν καὶ φιλονεικοῦμεν μετὰ τοῦ Ἐφέσου, αὐτὸς συνεχώρησε τοῖς Λατίνοις τὴν δόξαν», ἠναγκάσθη ὁ Μάρκος νὰ διακηρύξη, ὅτι ἔπραξε τοῦτο πεποιθῶς, ὅτι, « μὴ κηρυττούσης τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας αὐτὴν [ἐν τοῖς ναοῖς] διὰ τοῦ Συμβόλου, ἐσθέννυτ' ἂν μικρὸν καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πάντων διανοίας, ἢ καὶ μετ' ὀλίγου κόπου ἢ Ἐκκλησία κατήργει ἂν αὐτήν » (Συρόπουλ. ἐν τῇ Ἱστορ. τῆς Φλωρεντινῆς Συνόδου) (1). Ὅθεν καὶ ὁ σοφὸς Συντάκτης τοῦ φυλλαδίου « Quelques mots sur les communions occidentales » ὀρθῶς σημειοῖ· «Telle était évidemment la conviction du Grand Marc d'Ephèse, quand à l'assemblée religieuse de Florence il exigeait que le Symbole fût restauré dans sa pureté, et que la clause intercalée ne fût plus exprimée que comme une opinion hors de Symbole; laissant à Dieu le soin de rectifier l'erreur, il la rendait innocente en ce qu'il excluait du dogme, c'est à dire de la profession de foi» (p. 45). (2). Ἰκανὰ ταῦτα τὰ

(1) Τὸ φρόνημα τοῦ Μάρκου ἐκδηλοῦται σαφῶς καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς ἱστορήματος. «Πολλοὶ προσήρχοντο εἰς τὸν Μάρκον [φησὶ Συρόπουλος], παρακαλοῦντες καὶ ἱκετεύοντες αὐτὸν ὅπως φανῆ συγκαταβατικός εἰς τὴν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκην· ἀλλ' οὗτος ἀπεκρίνατο· «οὐ συγχωρεῖ συγκατάβασις εἰς τὰ τῆς πίστεως». Ὅτε δὲ οἱ τὴν ἔνωσιν σπεύδοντες ἔλεγον αὐτῷ, ὅτι «ὀλίγη ἐστὶν ἡ τῶν δύο ὁμολογιῶν διαφορά, καὶ ὅτι ὀλίγη τις συγκατάβασις ἐνόησε ἡμᾶς, εἰ θελήσεις καὶ αὐτὸς χρῆσασθαι ταύτῃ», ὁ Μάρκος πάλιν ἀπεκρίνατο· « Παρόμοιόν ἐστι τοῦτο τῷ ρηθέντι παρὰ τοῦ Ἐπάρχου πρὸς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Γραπτὸν ἢ τὸν Στουδίτην· εἶπε γὰρ αὐτῷ· «ἔτι μίαν μόνην κοινωνήσετε [μετὰ τῶν αἰρετικῶν], καὶ ἕτερον οὐκ ἀπαιτοῦμεν, πορεύεσθε δὲ ὅποι φίλον ὑμῖν· καὶ ὁ ἅγιος ἔφη πρὸς αὐτόν· ὁμοίον τι λέγεις, ὡσπερ ἂν εἴ τις ἀξιῶν ἕτερον λέγει· οὐδὲν αἰτοῦμαί σε, ἀλλ' ἢ τὴν σὴν ἅπαξ ἀποτεμεῖν κεφαλὴν, καὶ μετὰ ταῦτα πορεύου ὅπου θέλεις». Οὐ γὰρ ἐστὶ μικρὸν ἐν τοῖς τοιοῦτοις καὶ τὸ δοκεῖν μικρὸν. »

(2) Ὅτι ἐν τῇ περὶ ἐπανόδου τοῦ Συμβόλου εἰς τὸν συνοδικὸν αὐτοῦ τύπον προτάσει τοῦ Μάρκου περιείχετο συλλήβδην καὶ ἡ καταδίκη τοῦ Παπικοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ ἱεροσύλως σφετερισμένου τὰ προνόμια τῆς Οἰκουμενικῆς ἢ Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἄλλως εἰπεῖν, ἡ καταδίκη τοῦ Παπικοῦ ἀλανθάστου (ὅπερ ἤδη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἤρξατο νὰ ἀναπτύσσεται καὶ ἐπεκτείνεται ἐν τῇ Δύσει) αὐτόδηλον. Ὡστε λοιπὸν διὰ τῆς ἄρσεως τῆς προσθήκης κατωρθοῦντο δύο τινά· καὶ τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Παναγίου Πνεύ-

περὶ ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων Ἐκκλησιαστικῶν Οἰκονομιῶν παραδείγματα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς παρ' ἡμῶν ὀφειλομένης συγκαταβάσεως πρὸς τὴν δογματικὴν φρασεολογίαν τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων, ἐπὶ τοῖς προεκτεθεῖσι μέντοι γε ὅροις, χάριν τῆς πολυποθῆτου ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

§. 11. Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι πέντε εἰσὶν αἱ κυριώτεραι διαφοραὶ τῆς Ἀρμενικῆς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν· α) ἡ χρῆσις ἀζύμων ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ· β) ἡ χρῆσις οἴνου ἀκράτου ἐν τῇ ἱεουργίᾳ τοῦ αὐτοῦ μυστηρίου· γ) ἡ ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ ἀγίου Χρίσματος χρῆσις σισαμελαίου· δ) ἡ μεταβολὴ τοῦ τρισαγίου ὕμνου· καὶ ε) ἡ μετάθεσις τῆς ἐορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως εἰς τὴν 6 Ἰανουαρίου. Ἐξετάσωμεν ἤδη τίνα τῶν νομίμων τούτων δυνάμεθα κατ' οἰκονομίαν νὰ παρίδωμεν χάριν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

§. 12. Καὶ πρῶτον μὲν ὀφείλομεν ν' ἀποδείξωμεν τοῖς ἀδελφοῖς Ἀρμενίοις διὰ μαρτυριῶν ἱστορικῶν καὶ ἀναντιρρήτων, ὅτι τὰ ἔθιμα αὐτῶν οὐ συνάδουσι τῇ Οἰκουμενικῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει, καὶ ἐπομένως νὰ προτρέψωμεν αὐτοὺς, ἐν πνεύματι φιλαδελφίας καὶ πραότητος, νὰ παραδεχθῶσι τὰ ἡμέτερα οὐχ ὡς μερικῆς τινος καὶ τοπικῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ἑλληνικῆς, νόμιμα, ἀλλ' ὡς νόμιμα τῆς Οἰκουμενικῆς, ἅτε δὴ ἐπὶ τῆς πράξεως τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας τεθεμελιωμένα, καὶ ὑπὸ τῶν πανσέπτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐπικεκυρωμένα. Οὕτω λ. χ. συζητοῦντες περὶ τοῦ Τρισαγίου, ὀφείλομεν ν' ἀποδείξωμεν αὐτοῖς ἱστορικῶς, ὅτι ὁ ὕμνος οὗτος παρεδόθη ὑπὸ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ψάλλεται παρ' ἡμῖν· ὅτι οὕτω ψάλλει αὐτὸν καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία· ὅτι οὕτως ἀναφέρεται ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Δ' Συνόδου· ὅτι, ἅμα τῇ μεταποιήσει αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ δυσ-

ματος θεοπαράδοτον δόγμα ἀλώθητον διεσώζετο, καὶ τὸ ἐλεύθερον ἀξίωμα τε καὶ πολίτευμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀνεγνωρίζετο, ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ Παπικοῦ ἐν τῇ πίστει ἀπολυτισμοῦ. Ἄλλ' ὁ Παπικὸς τύπος τῶν βαρβάρων ἐκείνων αἰώνων οὐκ ἠνέσχετο ἐνώπιον παντός τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καταδικάσαι αὐτὸς ἑαυτὸν!

σεβοῦς Θεοπασχίτου Πέτρου τοῦ Κναφέως, διεμαρτυρήθη κατ' αὐτοῦ ἅπασα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, Ἀνατολική τε καὶ Δυτική, καὶ ἐπομένως ὁ παρ' ἡμῖν τρισάγιος ὕμνος δὲν στηρίζεται εἰς παράδοσιν τοπικὴν, ἀλλ' εἰς παράδοσιν Οἰκουμενικὴν τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας, πρὸς ἣν ὀφείλουσι καὶ αὐτοὶ, ὡς τέκνα ὑπακοῆς, νὰ συμμορφωθῶσιν, ἐπανάγοντες αὐτὸν εἰς τὸν ἀρχικὸν καὶ (κατὰ τὴν φερομένην δημοτικὴν παράδοσιν) ἀγγελοπαράδοτον αὐτοῦ τύπον (ὄρ. Κεφ. Δ') κτλ.

§. 13. Τὴν αὐτὴν καθολικὴν μέθοδον πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀτόπου μεταθέσεως τῆς ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως· πρέπει δηλονότι ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων ἐθεσπίσθη τελεῖσθαι τὰς ἑορτὰς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ τῶν ἁγίων Θεοφανείων χωρὶς, ἡ μὲν κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου, ἡ δὲ κατὰ τὴν 6 Ἰανουαρίου (1)· ὅτι, εἰ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας αἱ κατὰ μέρος Ἐκκλησίαι ἐπανηγύριζον αὐτὰς κατὰ διαφόρους ὥρας καὶ ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀλλ' ἐφεξῆς, ἀπιδουῖσαι εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς καὶ δι' ἐξωτερικῶν σημείων παραστάσεως τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἐνότητος, συνεφώνησαν ἅπασαι ἵνα συνεορτάζωσιν αὐτὰς ὅπως ἐν ταῖς «Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς» κεκανόνισται· ὅτι, χωριζόμενοι τῆς κοινῆς ταύτης συμφωνίας, καὶ ἐπομένως νηστεύοντες καὶ πενθοῦντες κατὰ τὸ δωδεκάημερον, καθ' ὃ ὁ λοιπὸς ὀρθόδοξος κόσμος ἀγάλλεται, ἀθετοῦσι τὴν εὐαγγελικὴν ἐντολὴν τῆς ΑΓΑΠΗΣ, ἣτις «Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς», ἀλλ' ἅπασιν τοῖς πιστοῖς ὡς ἱερὸν καὶ ἀπαραίτητον χρέος ἐπιβάλλει τὸ «χαίρειν μετὰ χαιρόντων καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων» κτλ. Τὰ αὐτὰ ῥητέον καὶ ἐπὶ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἄλλων διαφορῶν.

§. 14. Ἄλλ' ἂν μεθ' ὅλα ταῦτα οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν τήρησιν τῶν οἰκείων νομίμων, προβαλλόμενοι τὴν ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ῥίζωσιν αὐτῶν ἐν τῇ συνειδήσει ὀλοκλήρου ἔθνους καὶ τὰ παραπλήσια, τότε τί ποιητέον; Πρέ-

πει τάχα νὰ «ΑΝΤΙΣΚΛΗΡΥΝΘΩΜΕΝ καὶ ἡμεῖς τῷ ΑΚΑΜΠΕΙ τοῦ ἔθνους φρονήματι» καὶ ν' ἀπορρίψωμεν τὴν μετὰ ΠΕΝΤΕ ἑκατομμυρίων ἀδελφῶν ἐκκλησιαστικὴν ἔνωσιν; ΟΥΔΑΜΩΣ, κράζομεν μετὰ τοῦ πεφωτισμένου καὶ ἱεροῦ Θεοφύλακτου. Τί λοιπὸν ποιητέον; ὅτι ὁ νόμος τῆς Εὐαγγελικῆς ΑΓΑΠΗΣ, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος ὑπαγορεύουσι δηλονότι ΟΙΚΟΝΟΜΗΤΕΟΝ, κατὰ τὰ προεκτεθέντα παραδείγματα τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων, καλῶς ἐκεῖνα δεδιδασκένους. «ΟΦΕΙΛΟΜΕΝ ΗΜΕΙΣ ΟΙ ΔΥΝΑΤΟΙ ΤΑ ΑΣΘΕΝΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΔΥΝΑΤΩΝ ΒΑΣΤΑΖΕΙΝ» (Παῦλ.)· καὶ, «ΟΥ ΠΑΝ ΕΘΟΣ ΑΠΟΣΧΙΖΕΙΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΙΣΧΥΕΙ, ΑΛΛΑ ΤΟ ΠΡΟΣ ΔΙΑΦΟΡΑΝ ΑΓΟΝ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ» (Θεοφύλ.)· καὶ, «ΕΣΤΙ ΠΑΡΑΚΡΟΥΣΑΣΘΑΙ ΔΙΚΑΙΟΝ ΔΙΑ ΜΕΙΖΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ»· καὶ, «ΕΣΤΙΝ Ο ΔΙ' ΕΝΤΟΛΗΝ ΕΝΤΟΛΗΝ ΠΑΡΑΚΡΟΥΟΜΕΝΟΣ» (Ἰωάν. τῆς Κλίμ.) κτλ.

§. 15. Ὄταν δύο καθήκοντα συγκρούωνται, ἡ δὲ σύγχρονος αὐτῶν ἐκτέλεσις ὑπάρχη ἀδύνατος, τότε τὸ ἔλαττον πρέπει νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὸ κρεῖττον· τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὁ θεῖος νόμος διδάσκει, ἀλλὰ καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος διαγορεύει τὴν δ' ἔλλογον ὑποχώρησιν τοῦ ἐλάττονος καθήκοντος εἰς τὸ κρεῖττον πάντως ὑποδηλοῖ καὶ τὸ προμνησθὲν ἐκεῖνο ἀπόφθεγμα τοῦ θεοβόρου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος ΕΣΤΙΝ Ο ΔΙ' ΕΝΤΟΛΗΝ ΕΝΤΟΛΗΝ ΠΑΡΑΚΡΟΥΟΜΕΝΟΣ κτλ. Ὑπὸ τοιούτων ἐμφιλοσόφων ἀρχῶν ἐμφορούμενοι οἱ θεσπέσιοι Πατέρες ἡμῶν, ἐποίησαν τὸ πάλαι μυρίας ὄσας οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεις, ὡς δέδεικται, «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γενόμενοι οἱ μακάριοι ἵνα τοὺς ΠΑΝΤΑΣ κερδίσωσι», κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον. Τούτων δὲ τῶν οἰκονομιῶν ἐλάχιστον μέρος ἐξεθέμην ἐνταῦθα, συντομίας χάριν. Ὅτι δὲ ὑπάρχουσι πλεῖστα ἄλλαι παραπλήσια, μαρτυρεῖ ὁ ἱερὸς Θεοφύλακτος, ὅστις, ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Μελεσόβης ἐπίσκοπόν φησι· «Εἰ μὴ ὁ λόγος ἦν ΙΣΤΟΡΙΑΣ ἐγγύς, ἔδειξα ἂν σοι ΜΥΡΙΑ ΕΠΙ ΜΥΡΙΑΙΣ ΕΘΗ, τοῖς παλαιοῖς Πατράσι παραχωρηθέντα, πρὸς τὴν τῶν ἀδελφικῶν ψυχῶν περιποίησιν». ΟΙΚΟΝΟΜΗΤΕΟΝ λοιπὸν τὰ ἔθη τῶν ἀδελφῶν Ἀρμε-

(1) Ὅρ. Ἀποστολ. Διαταγ. Βιβλ. Ε', κεφ. ιβ'.

νίων, τὰ «ΜΗ πρὸς διαφορὰν τοῦ δόγματος ἄγοντα». Ὅσοι δ' ἐκ τῶν ἡμετέρων μὴ πείθονται, τυχόν, τοῖς προεκτεθεῖσι περὶ οἰκονομιῶν παραδείγμασι τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τοῖς παραγγέλμασι τῶν θεοσόφων Πατέρων, «**ΑΛΛ' ΑΛΛΩΣ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ καὶ ΑΝΤΙΣΚΛΗΡΥΝΟΜΕΝΟΙ**» πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Ἀρμενίους, ἀπαγορεύουσι πᾶσαν πρὸς τὰ ἔθνη αὐτῶν οἰκονομίαν καὶ παραχώρησιν, καὶ οὕτω διακωλύουσι τὴν μεθ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικὴν ἔνωσιν πολυαρίθμου χριστιανικοῦ ἔθνους, τσαῦτα παθόντος ὑπὲρ Χριστοῦ, ὅσα οὐδὲν ἴσως ἕτερον τῶν ὑπ' οὐρανὸν (ὄρ. Κεφ. Α' καὶ Β' τῆς παρούσης Πραγματείας), οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ποιῶσι, κατὰ τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς Ὁρθοδοξίας Ἀθανάσιον, ἢ «**ΠΟΤΙΖΟΥΣΙΝ ΑΝΑΤΡΟΠΗΝ ΘΟΛΕΡΑΝ ΤΟΝ ΠΛΗΘΙΟΝ, ΩΣ ΦΘΟΝΟΥΝΤΕΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΩΝΤΕΣ ΤΑ ΣΧΙΣΜΑΤΑ**» (ὄρ. « Τόμον τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Συνόδου » ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Συν. Πρακτ. σελ. 263).

§. 16. Ἐξετάσωμεν δ' ἤδη μερικώτερον κατὰ πόσον δυνάμεθα νὰ φανῶμεν ἀνεκτικοὶ καὶ συγκαταβατικοὶ πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ τῶν Ἀρμενίων ἔθιμα.

Α'. Περὶ τοῦ Τρισαγίου ὕμνου.

§. 17. Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι, ἂν οἱ Ἀρμένιοι ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν τήρησιν τῶν οἰκείων νομίμων, τότε, χάριν τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης, πρέπει μὲν νὰ φανῶμεν ἐπιεικεῖς καὶ συγκαταβατικοὶ πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ὅμως ἀφοῦ λάβωμεν τὰς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις περὶ ἐκείνων μάλιστα τῶν νομίμων, ἐν οἷς φαίνεται πως ὑπολανθάνουσα ἔννοια αἰρετικῆ· λ. χ. ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ Τρισαγίου, δέον νὰ διαβεβαιώσωσιν ἡμᾶς (ἐγγράφως, ὅτι, εἰ καὶ ἐμμένουσιν εἰς τὴν ἀπαράλλακτον αὐτοῦ τή-

ρησιν, διὰ τὴν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔξιν τοῦ οἰκείου ἔθνους εἰς τὴν τοιάνδε αὐτοῦ ἀπαγγελίαν, ἀλλ' ὅμως ἀποδοκιμάζουσι τὴν ἐν τῇ φράσει «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» αἰρετικὴν ἔννοιαν, ἣν ὑπόυλως ἀπέδιδεν αὐτῇ ὁ θεοπασχίτης Πέτρος ὁ Κναφεύς· ὅτι οἱ μὲν περὶ τὸν δυσώνυμον ἐκείνον αἰρεσιάρχην ἀνέφερον τὸν τρισάγιον ὕμνον οὕτως μεταβεβλημένον εἰς τὴν παναγίαν Τριάδα, οἱ δὲ πάλιν εἰς τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, γεγυμνωμένον μὲν τοι γε τῆς σαρκὸς, ὅπως περιάψωσι πάθος τῇ ἀπαθεί θεότητι· αὐτοὶ δὲ ὅτι ἀναφέρουσιν αὐτὸν εἰς τὸν σεσαρκωμένον καὶ ἐνανθρωπήσαντα Λόγον· καὶ ὅτι κακείνους τε τοὺς θεοπασχίτας καὶ πάντας τοὺς ἐκείνοις ὁμοφρονοῦντας ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ τῆς φράσεως ταύτης «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑποβάλλουσι, κτλ. κτλ. Μετὰ δὲ ταύτας καὶ τὰς ὁμοίας ἐγγράφους διασαφήσεις ταῖς ἰδίαις ὑπογραφαῖς κεκυρωμένας, ὀφείλομεν νὰ συγχωρήσωμεν αὐτοῖς τὴν μεταβολήν, ὡς μηδαμῶς πρὸς ἡμᾶς κατ' οὐσίαν διαφέρουσιν ἐν τῷ τῆς θείας Ἐνανθρωπήσεως δόγματι.

Β'. Περὶ Ἀζύμων.

§. 18. Εἶπομεν ἐν Κεφ. Δ', ὅτι τὰ ἄζυμα παρεισήχθησαν ὑπὸ τῶν Μονοφυσιτῶν ἐν ταῖς ἑαυτῶν παρασυναγωγαῖς, πρὸς συμβολικὴν ἐξεικόνισιν καὶ παράστασιν τῆς κατ' αὐτοὺς μιᾶς ἐν Χριστῷ φύσεως, καὶ ὅτι ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν Σύρων Ἐπισκόπων παραπεισθέντες οἱ Ἀρμένιοι, εἰσήγαγον αὐτὰ ἐν τῇ ἑαυτῶν Ἐκκλησίᾳ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7' αἰῶνος. Ὄφειλομεν ἄρα νὰ παρακινήσωμεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀποβολὴν τοῦ ἔθους τούτου, ὡς ἀντικειμένου τῇ Κυριακῇ παραδόσει καὶ τῇ Οἰκουμενικῇ Πράξει τῆς Ἐκκλησίας, προβαλλόμενοι ὅτι ἅπαντα ἢ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀνέκαθεν προσάγει ἐνζυμον

ἄρτον ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ· ὅτι ὁμοίως ἔπραττεν ἄχρι τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Δυτικὴ Ἐκκλησία, κατ' αὐτὴν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καρδινάλιου Βόνα (ὄρ. «Φωνὴν τῆς Ὁρθοδοξίας» Μέρ. Α', σελ. 125)· ὅτι τοῦτ' αὐτὸ πράττουσιν ἢ τε Ἀγγλικανὴ καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν Διαμαρτυρομένων θρησκευτικαὶ κοινωνίαι, ἐπανελθοῦσαι, κατὰ γε τοῦτο, μετὰ τὸν ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἐκκλησιαστικὸν αὐτῶν χωρισμὸν, εἰς τὴν ἀρχαίαν Οἰκουμένην παράδοσιν, κτλ. Πρὸς μείζονα δὲ πληροφορίαν αὐτῶν δέον νὰ συστήσωμεν εἰς τὴν ἀμερόληπτον αὐτῶν κρίσιν τὸ κατὰ Ἀζύμων σύγγραμμα τοῦ περικλεοῦς Εὐσταθίου τοῦ Ἀργέντου· ἂν δὲ μηδ' οὕτω μὲν πεισθῶσι ταῖς ἡμετέραις ἀδελφικαῖς παραινέσεσι, προβαλλόμενοι τὴν παρ' ἑαυτοῖς ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας χρῆσιν τῆς ἀζυμοθυσίας, εἴπωσι δὲ ὅτι ἀναθεματίζουσιν ὀλοφύχως πᾶσαν μονοφυσιτικὴν ἢ καὶ παραπλησίαν αἰρετικὴν ἔννοιαν ἐν τῇ χρήσει τῶν ἀζύμων, τότε τί ποιητέον; ἐγὼ μὲν οὐ τολμῶ ἀποφύνασθαι γνώμην ἐπὶ τοῦ δυσχεροῦς τούτου ζητήματος, ἀνατίθημι δὲ τὴν λύσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἱεράν ψῆφον τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας τῆς μόνης ἀναμαρτήτου καὶ ἀλανθάσου τῶν πιστῶν διδασκάλου, καὶ περ ἀνευρίσκων, ἄλλως, ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ ἱκανὰ παραδείγματα οἰκονομίας περὶ τὴν ἀζυμοθυσίαν, τὰ ἐπόμενα.

Α'. Γνωστόν ἐστίν, ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἰσήγαγε τὰ ἄζυμα ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, τὸ δὲ σχίσμα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐπῆλθε κατὰ τὸ 1050· ἐπομένως ἐπὶ δύο αἰῶνας οἱ ἱεράρχαι τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔδειξαν ἀνοχὴν καὶ συγκατάβασιν πρὸς τὴν καινοτομίαν ταύτην, χάριν τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης· τότε δὲ μόνον ἀπέκοψαν πᾶσαν πρὸς τὴν Ῥώμην πνευματικὴν κοινωσίαν, ὅτε αὕτη ἐπέβαλε πάντολμον χεῖρα ἐπὶ τοῦ θεμελιώδους τῆς πίστεως νόμου, κατολιγώρησασα τῶν ἀδελφικῶν αὐτῶν παραστάσεων.

Β'. Ὁ ἱερός Πέτρος ὁ Ἀντιοχείας, ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ τὸν Κυρουλάριον, παραινεῖ αὐτῷ πρὸς μὲν τὰς ἄλλας καινοτομίας τῆς Ῥώμης νὰ φανῆ συγκαταβατικός· πρὸς μόνην δὲ τὴν κατατολμηθεῖσαν ἐν τῷ πα-

ναχράντῳ Συμβόλῳ προσθήκην («τῷ Οἰκουμένικῳ τῶν πιστῶν μαθήματι»), ἣν καλεῖ «κακῶν κάκιστον», νὰ φανῆ ἄκαμπτos καὶ ἀδυσώπητος.

Γ'. Ὁ ἱερός Θεοφύλακτος ὡς μόνον ὄρον τῆς μετὰ τῶν Δυτικῶν πνευματικῆς κοινωνίας προτείνει τὴν ἄνευ προσθήκης ἀκίβδηλον ὁμολογίαν τοῦ θείου Συμβόλου, πρὸς δὲ τὰ ἄζυμα καὶ τὰς λοιπὰς Λατινικὰς καινοτομίας ἐπιδείκνυσι μεγίστην συγκατάβασιν, χάριν τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. «Ἐγὼ, φησι, καὶ τούτων [τῶν παρὰ Λατίνοις νομίμων] τὰ μὲν οὐ δεμιάς ἐπιστροφῆς δεῖσθαι νομίζω, τὰ δὲ μετρίας, καὶ οἷας, εἰ μὲν ἀνύσειέ τις μικρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ χαρίζεσθαι· εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ μηδὲ ζημίαν τιθέναί τὸ ἀνεξάνυστον Ὁ μάλιστα δέ μοι δοκεῖ τὴν πρὸς Λατίνους κοινωσίαν τοῖς εὖ φρονοῦσι ποιεῖν ἀπώμοτον ἢ ἐν τῷ τῆς πίστεως Συμβόλῳ ἐστὶ καινοτομία» Καὶ, «καὶ τοῖς Δυτικοῖς τοίνυν εἴτι μὲν περὶ τὸ δόγμα διαμαρτάνεται τὴν πατρικὴν πίστιν σαλευῖον, οἷον δὴ τὸ ἐν τῷ Συμβόλῳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔνθα ὁ κίνδυνος μέγιστος, τοῦτο μὴ διορθώσεως ἀξιούμενον ὁ συγχωρῶν ΑΣΥΓΧΩΡΗΤΟΣ . . . Περὶ δὲ τῶν Ἀζύμων καὶ τῶν νηστειῶν καὶ τῶν ἄλλων ἔθων ΟΥΚ ΑΝΤΙΣΚΛΗΡΥΝΘΗΣΟΜΕΘΑ τῷ ἀκαμπεῖ τοῦ ἔθνους φρονήματι· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὀστράκῳ συγκολληῖν ὀστράκον μηδὲν ἦθος ὑγρὸν παρεντιθέντας, ὅπερ ἐγένετ' ἂν ἴσως ἐχέκολλον· οὐδὲ πολλοῦ δεῖ περὶ τῶν ἀπηριθμημένων λοιπῶν, ἅπερ ὁμολογοῦντες καὶ αὐτοὶ τηρεῖν δοκοῦσι πολλοῖς ἀσύγγνωστα σφάλλασθαι, ὧν μὴ συντίθεσθαι τοῖς λόγοις ἀνδρός ἐστίν, ὡς οἶμαι, ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἱστορίαις ἐγγυμνασθέντος καὶ μαθόντος, ὡς ΟΥ Πᾶν ἔθος ἀποσχίζειν Ἐκκλησίας ἰσχύει, ἀλλὰ τὸ πρὸς διαφορὰν ἄγον τοῦ δόγματος· ἔθη δὲ πάντως καὶ ταῦτα τὰ παρὰ τοῖς θαυμαστοῖς κριταῖς σφάλματα. Καὶ εἴ γε μὴ μακρὸς μοι ὁ λόγος ἐμελλεν ἔσεσθαι καὶ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΓΓΥΣ, ἔδειξα ἂν σοι ΜΥΡΙΑ ΕΠΙ ΜΥΡΙΑΙΣ ἔθη τοῖς παλαιοῖς Πατράσι παραχωρηθέντα ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΙΚΩΝ

ΨΥΧΩΝ ΠΕΡΙΠΟΙΗΣΙΝ· ἤδειςαν γὰρ ἐκεῖνοι μὴ ἑαυτοῖς ἀ-
ρέσκειν, ἀλλ' ἕκαστος τῷ πλησίον ἐργάζεσθαι εἰς τὸ ἀγαθὸν
πρὸς οἰκοδομήν. Ἀλλὰ νῦν, τίς ἐστὶ μου πλησίον; λέγομεν,
καὶ ΠΟΛΛΟΥΣ καταβάλλομεν τοὺς ἰσταμένους ».

Δ'. Ὁ μέγας Μάρκος, ὁ Ἐφέσου, οὐδένα λόγον περὶ
Ἀζύμων ἐν ταῖς πρὸς Λατίνους διαλέξεσιν ἐποιήσατο κατ'
οἰκονομίαν, ὡς μόνον δ' ἐνώσεως ὄρον προῦβάλετο ἐν
τῷ Φλωρεντινῷ Συνεδρίῳ τὴν ἐκ τοῦ ἀχράντου Συμβόλου ἐ-
ξοβέλισιν τοῦ filioque, ὡς ἀντικειμένου τῷ τε ἐξ ἀποκαλύψεως
θείῳ δόγματι καὶ τῇ πνευματικῇ ζωῇ καὶ ἐλευθέρᾳ συστάσει
τῆς Ἐκκλησίας, ὡς προδεδήλωται.

Ε'. Ὁ περίπυστος Θεωριανός, καὶ περ πολὺν ποιησάμενος
λόγον πρὸς Νερσὴν τὸν Γ' περὶ τῶν ἄλλων Ἀρμενικῶν νομί-
μων καὶ τὴν διόρθωσιν τούτων θερμῶς ἐπιζητήσας, καὶ ὁμῶς
τῶν ἀζύμων οὐδαμῶς ἐμνημόνευσε. Τοιαῦτα οὖν παραδείγματα
οἰκονομίας περὶ τὰ ἄζυμα καὶ περ ἀνευρίσκων ἐν τῇ Ἐκκλη-
σιαστικῇ Ἱστορίᾳ, ἀλλ' ὁμῶς, ὡς προέφη, οὐ τολμῶ ἀποφή-
νασθαι γνώμην, ἀνατίθημι δὲ τὴν λύσιν τοῦ προκειμένου ζη-
τήματος τῇ Καθόλου Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, τῷ μόνῳ ἀσφα-
λεῖ καὶ ἀλανθάστῳ ἐν τοῖς τοιούτοις ζητήμασι γνώμονι.

Γ'. Περὶ προσφορᾶς οἴνου ἀκράτου ἐν τῇ ἁγίᾳ Τραπέζῃ.

§. 19. Δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ὁρθό-
δοξος Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς θείας αὐτῆς συστάσεως κέχρηται
οἴνῳ σὺν ὕδατι ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, στηριζομένη εἰς τὴν
ἐν τῷ Μυστικῷ ἐκείνῳ Δείπνῳ δεσποτικὴν πράξιν, εἰς τὸ 45
ἐδάφ. τοῦ ΙΘ' Κεφαλ. τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, εἰς τὴν
μαρτυρίαν τῶν τεσσάρων ἀρχαίων λειτουργιῶν Ἰακώβου τοῦ
Ἀδελφοθέου, Κλήμεντος ἢ Ἰακώβου τοῦ Ζεβεδαίου, Βασιλείου

τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ εἰς τὰς μαρτυρίας
τοῦ ἱερομάρτυρος Κυπριανοῦ, Ἀμβροσίου καὶ ἄλλων ἀρχαίων
Πατέρων· αὐτὸ τοῦτο πράττει καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἐν τῇ
ἱερουργίᾳ τοῦ αὐτοῦ μυστηρίου. Τοιούτων δὲ μαρτυριῶν ὑ-
παρχουσῶν περὶ τῆς προσφορᾶς οἴνου κεκραμένου ἐν τῇ ἱερᾷ
Τραπέζῃ, ἐλπίζω, ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιμείνει πολὺ οἱ Ἀρμένιοι
εἰς τὴν τήρησιν τοῦ οἰκείου ἀντικανονικοῦ ἔθους, ὅπερ καὶ ἡ
ΣΤ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (ἢ ἐν Τρούλλῳ) ἐν τῷ λβ' κανόνι
ἀπεδοκίμασεν· ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει ὀφείλουσι δηλῶσαι
ἐγγράφως, ὅτι, προσφέροντες οἴνον ἀκρατον ἐν τῇ θείᾳ μυ-
σαγωγίᾳ, πόρρω ἀπέχουσι τοῦ ὑποδηλῶσαι αἰρετικόν τι καὶ
κακόδοξον φρόνημα, τοὺς δὲ τοῦτο πράττοντας πρὸς ἐξεικόνι-
σιν καὶ συμβολικὴν παράστασιν τῆς τῶν Μονοφυσιτῶν κακο-
δοξίας ἢ ἄλλης τινὸς παραπλησίου αἰρετικῆς δόξης, τῷ αἰω-
νίῳ ἀναθέματι ὑποβάλλουσιν.

Δ'. Περὶ τοῦ ἁγίου Μύρου.

§. 20. Δέδεικται ἐν τῷ Δ' Κεφαλαίῳ, ὅτι ἡ διὰ σισαμελαίου
κατασκευὴ τοῦ ἁγίου Μύρου ἀντίκειται τῇ καθολικῇ ἢ πράξει
τῆς Ἐκκλησίας, τὸ δὲ λέγειν ὅτι αἰτία τῆς τοιαύτης κατα-
σκευῆς τοῦ μύρου ἐστὶν « ὅτι ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ οὐχ ὑπάρχουσιν
ἐλαιῶνες, διὰ τὸ ψυχρὸν τῆς χώρας » (ὄρ. διάλεξ. Θεωριανοῦ)
ἐστὶ πρόφασις ἀδικαιολόγητος. Ἄν δ' ἐπιμείνωσιν οἱ Ἀρμέ-
νιοι εἰς τὴν τήρησιν καὶ τούτου τοῦ ἀντικανονικοῦ μὲν ἀλλὰ
παναρχαίου ἔθους, τότε λείπεται νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν πρέπη
νὰ συγχωρηθῇ αὐτοῖς τοῦτο, ὡς μηδεμίαν σχέσιν ἔχον πρὸς
τὸ δόγμα, ἢ ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς ἰσοδυναμοῦσης
τῷ ἁγίῳ Μύρῳ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τῶν βαπτιζομένων,
κατὰ τὸ παράδειγμα πολλῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν κτλ.

*Ε'. Περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ τῶν
παρ' Ἀρμενίοις νηστειῶν.*

§. 21. Εἴρηται ἀνωτέρω, ὅτι ἡ πάνσεπτος τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ἑορτὴ ἐκανονίσθη, κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Κλήμεντος, ὑπ' αὐτῶν τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων· ὅτι αἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι ἐτέλουν αὐτὴν κατὰ διαφόρους ἡμέρας καὶ ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ· ὅτι μόλις περὶ τὸν ΣΤ' αἰῶνα συνεφώνησαν ἅπασαι νὰ συνεορτάζωσιν αὐτὴν κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου, συνωδὰ τῷ ἀποστολικῷ ἐκείνῳ θεσπίσματι· ὅτι μόνοι οἱ Ἀρμένιοι, ἐμμενάντες εἰς τὸ παρ' αὐτοῖς ἀρχαῖον ἔθος τῆς ἑορτῆς, ἀπέστησαν τῆς κοινῆς συμφωνίας, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν ἀναγκάζονται νὰ νηστεύωσι κατὰ τὸ δωδεκάημερον, καθ' ὃ ἅπασα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀγάλλεται. Ταῦτα πάντα ὀφείλομεν ὑπομνήσαι τοῖς ἀδελφοῖς Ἀρμενίοις, προτρέποντες αὐτοὺς νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν καθολικὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποστολικὴν ἐκείνην περὶ τῆς ἑορτῆς παράδοσιν· ἂν δὲ μὴ πεισθῶσι, τυχὸν, ταῖς ἡμετέραις ἀδελφικαῖς προτροπαῖς, τότε δυνάμεθα νὰ προτείνωμεν αὐτοῖς, χάριν τοῦ ὁμοιόμορφου, ἵνα, ὅσοι μὲν ἐξ αὐτῶν οἰκοῦσιν ἐν Βυζαντίῳ, Ῥωμυλία, Παλαιστίνῃ, καὶ ἐν ἄλλαις ὀρθοδόξοις χώραις, φυλάττωσι τὸν ἐν αὐταῖς κρατοῦντα κανόνα τῆς ἑορτῆς, συνεορτάζοντες δηλονότι μετὰ τῶν Ἑλλήνων, Ῥώσων, Βουλγάρων, Σέρβων, Ῥουμούνων, Ἀράβων καὶ λοιπῶν ὀρθοδόξων λαῶν τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου· ὅσοι δὲ πάλιν τῶν εἰρημένων εὐσεβῶν διατρίβουσιν ἐν χώραις Ἀρμενικαῖς, οἷον, ἐν Ταυρίδι, Ἐριβάν, Βάν, Ἐρζερούμ, Ἀχίσκα κτλ. συμμορφωθῶσι πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν ἐπιτόπιον ἔθος τῆς ἑορτῆς καὶ τὸν συμπαρομαρτοῦντα αὐτῷ κανόνα τῆς νηστείας· ἂν δὲ καὶ τοῦτο τὸ μέτρον ἀποδειχθῇ δυσεφάρμοστον, ἀνάγκη, νομίζω, νὰ παρίδωμεν τὸ Ἀρμενικὸν ἔθος χάριν τῆς ἐνώσεως, ἀνατιθέμενοι τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ τῷ Θεῷ τῆς ΕΙΡΗΝΗΣ καὶ τῆς ΑΓΑΠΗΣ, καθόσον μάλιστα ΟΥΔΕΝ κοινὸν τῇ πίστει,

ἥτις συνίστησι τὴν κυρίως ἐνότητα, πρὸς τὸ τοιόνδε ἢ τοιόνδε ἔθος τῆς νηστείας καὶ ἑορτῆς.

§. 22. Ὁμολογῶ ὅτι ἄριστόν ἐστι τὸ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ λατρείᾳ καὶ τῇ πειθαρχίᾳ ὁμοιόμορφον, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν λίαν λυσιτελές· ἀλλ' ὅταν τοῦτο ὑπάρχη ἀκατόρθωτον, ἵπρέπει νὰ διαθραύηται ἀπηνῶς ὁ ἱερώτατος δεσμὸς τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ἥτις ἐστὶ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὸ πλήρωμα τοῦ θείου Νόμου, («ΠΛΗΡΩΜΑ ΝΟΜΟΥ ἢ ΑΓΑΠΗ») καὶ νὰ ἀποβάλληται ὅλον Χριστιανικὸν ἔθνος, πολλὰ παθὸν ὑπὲρ Χριστοῦ, ἀπὸ τῆς πνευματικῆς κοινωσίας τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, καὶ περ ὁμοδοξοῦν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχον, ἥτις συνίστησιν, ὡς προέφημεν, τὴν ἀληθῆ καὶ ζωσαν ἐνότητα; ΟΥΔΑΜΩΣ, ἀποκρίνονται οἱ θεῖοι Πατέρες· πρὸς δὲ μείζονα ἐμπέδωσιν τῆς ἡμετέρας περὶ τούτου γνώμης, καὶ συμπλήρωσιν τῶν προεκτεθέντων ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν οἰκονομίας παραδειγμάτων· περὶ τε τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν καὶ τὴν πειθαρχίαν, παρατιθέμεθα καὶ τὰ ἐπόμενα.

Α'. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Ἐκκλησίας οἱ Χριστιανοὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐπετέλουν τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, καὶ ποικιλοτρόπως ἐτήρουν τὴν πρὸ αὐτῆς νηστείαν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἱερός Εἰρηναῖος, ὁ Λουγδούνων ἐπίσκοπος· καθότι αἱ μὲν Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς, Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Ἑλλάδος, Πόντου, Ῥώμης, Γαλλιῶν καὶ ἄλλων χωρῶν ἐπετέλουν τὸ Πάσχα μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας ἰδ' τῆς σελήνης, κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην Κυριακὴν· αἱ δὲ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατ' αὐτὴν τὴν τεσσαρασκαιδεκάτην, ἥτοι κατὰ τὴν πανσέληνον, ὁποῖα ἂν ἡμέρα τύχοι· πάλιν· οἱ μὲν τῶν Χριστιανῶν ἐνήσειον μίαν ἡμέραν πρὸ τοῦ Πάσχα, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ πλείους, οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς κτλ. κτλ. Ὅτε δὲ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Βίκτωρ, ἐκ παπικοῦ τύφου ὀρμώμενος, ἐκήρυξεν ἀκοινωνήτους τὰς τῆς Ἑλλάσσοнос Ἀσίας Ἐκκλησίας, Τεσσαρασκαιδεκατίτας ἀποκαλέσας τοὺς Ἀσιανούς, τότε ὁ Ἑλληὴν πρωθιεράρχης τῶν Γαλλιῶν Εἰρηναῖος καὶ ὁ τῶν Ἀσιανῶν Ἐκκλη-

σιῶν πρόεδρος Πολυκράτης, συνόδους συγκροτήσαντες, διεμαρτυρήθησαν σφοδρῶς κατὰ τοῦ παραθέρου ζήλου τοῦ Βίκτορος (καί περ ὀρθῶς περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα φρονουῦντος), σαφῶς καὶ διαρρήδη ἀποφηνάμενοι, ὅτι ἡ περὶ τὴν νηστείαν καὶ τὴν ἑορτὴν διαφορά (ἀκουσάτωσαν οἱ καθ' ἡμᾶς ζηλωταὶ) ΟΥΔΟΛΩΣ ζημιοῖ τὴν ἐν τῇ πίστει ἐνότητα, καὶ οὕτω τὸ παπικὸν ἐκεῖνο τῆς ἀκοινωνησίας ψήφισμα ΗΚΥΡΩΘΗ . . . Ἴδου πῶς ἱστορεῖ τὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ πατήρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐσέβιος· «Ζητήσεως οὐ σμικρᾶς ἀνακινηθείσης, ὅτι δὴ τῆς Ἀσίας ἅπασαι αἱ παροικίαι, ὡς ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας, σελήνης τὴν τεσσαρασκαιδεκάτην ὦντο δεῖν ἐπὶ τῆς τοῦ σωτηρίου Πάσχα ἑορτῆς παραφυλάττειν, ἐν ἣ θύειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίοις προηγόρευτο, ὡς δέον ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ὁποῖα δ' ἂν ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος περιτυγχάνοι, τὰς τῶν ἀσιτιῶν ἐπιλύσεις ποιῆσθαι, οὐκ ἔθους ὄντος τοῦτον ἐπιτελεῖν τὸν τρόπον ταῖς ἀνά τὴν λοιπὴν ἅπασαν Ἐκκλησίαις, ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ ἐς δεῦρο κρατήσαν ἔθος φυλαττούσαις, ὡς μὴ ἕτερα προσήκειν παρὰ τὴν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμέραν [ἦτοι τὴν Κυριακὴν] τὰς νηστείας ἐπιλύεσθαι. Σύνοδοι δὲ καὶ συγκροτήσεις Ἐπισκόπων ἐγίνοντο. Πάντες δὲ μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν Ἐκκλησιαστικῶν δόγμα τοῖς πανταχόσε διετυποῦντο, ὡς ἂν μὴ ἄλλη ποτὲ τῆς Κυριακῆς ἡμέρα τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυσῆριον, καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν κατὰ τὸ Πάσχα νηστειῶν φυλαττοίμεθα τὰς ἐπιλύσεις· φέρεται δὲ εἰσέτι τῶν κατὰ Παλαιστίνην τηνικάδε συγκεκροτημένων γραφῆ, ὧν προὔτετακτο Θεόφιλος τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας ἐπίσκοπος, καὶ Νάρκισσος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμης δ' ὁμοίως ἄλλη περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἐπίσκοπον Βίκτορα δηλοῦσα, τῶν τε κατὰ Πόντον ἐπισκόπων, ὧν Πάλμας ὡς ἀρχαιότατος προὔτετακτο· καὶ τῶν κατὰ Γαλλίαν δὲ παροικιῶν, ἃς Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει, τῶν κατὰ τὴν Ὀσροηνὴν [ἄνω καὶ κάτω Ἰβηρίαν] καὶ τὰς ἐκεῖσε πόλεις, καὶ ἰδίως Βακχύλου τῆς Κορινθίων Ἐκκλησίας ἐπισκόπου καὶ

πλείστων ὄσων ἄλλων, οἱ μίαν τε καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν τε καὶ κρίσιν ἐξενηνεγμένοι, τὴν αὐτὴν τέθινται ψῆφον. Καὶ τούτων μὲν ἦν ὄρος ὁ δεδηλωμένος ὧδε. Τῶν δ' ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἐπισκόπων τὸ πάλαι πρότερον αὐτοῖς παραδοθὲν διαφυλάττειν ἔθος χρῆναι δισχυριζομένων ἠγεῖτο Πολυκράτης [ὁ Ἐφέσου ἐπίσκοπος], ὃς καὶ αὐτὸς ἐν ἣ πρὸς Βίκτορα καὶ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν διετυπώσατο γραφῆ, τὴν εἰς αὐτὸν ἐλθοῦσαν παράδοσιν ἐκτίθεται διὰ τούτων· «Ἡμεῖς οὖν ἀρραδιούργητον [ἀμετακίνητον] ἄγομεν τὴν ἡμέραν [τοῦ Πάσχα], μῆτε προστιθέντες, μῆτε ἀφαιρούμενοι. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλη στοιχεῖα κεκοίμηται, ἅτινα ἀναστήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἐν ἣ ἔρχεται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανῶν καὶ ἀναστήσει πάντας τοὺς ἀγίους, Φίλιππος ὁ ἐκ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει, καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ γεγηρακυῖαι παρθένοι, καὶ ἡ ἕτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι πολιτευσάμενη, ἣ ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται· ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης, ὁ ἐν τῷ στήθει τοῦ Κυρίου ἀναπεσὼν, ὃς ἐγένετο ἱερεὺς [ἀρχιερεὺς] τὸ πέταλον πεφορηκῶς, καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος· οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται· ἔτι δὲ καὶ Πολύκαρπος ὁ ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς, καὶ Θρασέας ὁ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς, ὃς ἐν Σμύρνῃ κεκοίμηται· τί δὲ δεῖ λέγειν Σάγαριν ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα, ὃς ἐν Λαοδικείᾳ κεκοίμηται, ἔτι δὲ καὶ Παπύριον τὸν μακάριον, καὶ Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι πολιτευσάμενον, ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσι περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπὴν ἐν ἣ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται; οὗτοι πάντες ἐτήρησαν τὴν ἡμέραν τῆς τεσσαρασκαιδεκάτης τοῦ Πάσχα κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, μηδὲν παρεκβαίνοντες, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς πίστεως ἀκολουθοῦντες· ἔτι δὲ καὶ γὼ ὁ μικρότερος πάντων ὑμῶν Πολυκράτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν συγγενῶν μου, οἷς καὶ παρηκολούθησά τισιν αὐτῶν· ἐπτὰ μὲν ἦσαν συγγενεῖς μου ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος, καὶ πάντοτε τὴν ἡμέραν [τῆς ἑορτῆς] ἠγαγον οἱ συγγενεῖς μου, ὅτε ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἤρτυε τὴν ζύμην. Ἐγὼ οὖν, ἀδελφοί, ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη ἔχων ἐν Κυρίῳ καὶ συμβεβληκῶς τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀδελφοῖς,

καὶ πᾶσαν τὴν ἁγίαν Γραφὴν διεληλυθῶς, ΟΥ ΠΤΥΡΟΜΑΙ ἐπὶ τοῖς καταπλησσομένοις· οἱ γὰρ ἐμοῦ μείζονες εἰρήκασιν « πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἈΝΘΡΩΠΟΙΣ » (1). Τούτοις ἐπιφέρει [προστίθῃσιν Εὐσέβιος] περὶ τῶν γράφοντι συμπαρόντων αὐτῷ καὶ ὁμοδοξούντων ἐπισκόπων ταῦτα λέγων· « Ἐδυνάμην δὲ τῶν ἐπισκόπων συμπαρόντων μνημονεῦσαι, οὓς ὑμεῖς ἤξιώσατε μετακληθῆναι ὑπ' ἐμοῦ, καὶ μετεκαλεσάμην, ὧν τὰ ὀνόματα ἐὰν γράφω πολυπληθῆ εἰσιν· οἱ, ἰδόντες τὸν μικρὸν μου ἄνθρωπον, συνηυδόκησαν τῇ ἐπιστολῇ, εἰδότες, ὅτι εἰκῆ πολιὰς οὐκ ἦνεγκα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πάντοτε πεπολίτευμαι ». Ἐπὶ τούτοις [ἐπάγει ὁ ἱστορικὸς] ὁ μὲν τῆς Ῥωμαίων προεστῶς Βίκτωρ ἀθρόως τῆς Ἀσίας πάσης ἅμα ταῖς δμόροις Ἐκκλησίαις τὰς παροικίας ἀποτέμνειν πειρᾶται, καὶ στηλιτεύει γε διὰ γραμμάτων ἀκοινωνήτους ἄρδην πάντας τοὺς ἐκεῖσε ἀνακηρύττειν ἀδελφούς. Ἄλλ' οὐ πᾶσί γε τοῖς ἐπισκόποις ταῦτα ἠρέσκετο. Ἀντιπαρακελεύονται δ' αὐτῷ τὰ τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ΕΝΩΣΕΩΣ καὶ ΑΓΑΠΗΣ φρονεῖν· φέρονται δὲ καὶ αἱ τούτων φωναὶ πληκτικώτερον καθαπτομένων τοῦ Βίκτορος, ἐν οἷς καὶ Εἰρηναῖος, ἐκ προσώπου ὧν ἠγεῖτο κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφῶν ἐπιστείλας, παρίσταται μὲν τὸ δεῖν ἐν μόνῃ τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς τοῦ Κυρίου Ἀναστάσεως ἐπιτελεῖσθαι μυστήριον, τῷ γε μὴν Βίκτωρι ΠΡΟΣΗΚΟΝΤΩΣ, ὡς μὴ ἀποκόπτοι ὅλας Ἐκκλησίας Θεοῦ, ἀρχαίου ΕΘΟΥΣ παράδοσιν ἐπιτηρούσας, πλεῖστα ἕτερα ΠΑΡΑΙΝΕΙ, καὶ αὐτοῖς δὴ ῥήμασι τάδε ἐπιλέγων· « Οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας [τῆς ἑορτῆς] ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας· οἱ μὲν γὰρ οἶονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νη-

(1) Δηλονότι· « Οὐδόλως ἐπιπάζομαι εἰς τοὺς κεραυνοὺς τοῦ ἀφορισμοῦ, οὓς ἀπειλεῖς καθ' ἡμῶν, Βίκτωρ! ὅτι πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον, ἢ σοὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης, ἀνθρώπινα καὶ ταπεινὰ φρονοῦντι ». Τὸ πειθαρχεῖν ἄρα τῷ Θεῷ οὐκ ἔστι ταῦτ' ὅτι τῷ πειθαρχεῖν καὶ τῷ Πάπᾳ. Ἴδου τί ἐφρόνουσιν οἱ ἅγιοι Πατέρες καὶ Ἀποστολικοὶ ἄνδρες τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς γενικῆς τῶν Παπῶν δικαιοδοσίας καὶ τοῦ γελοίου αὐτῶν ἀλαθᾶστου!

στεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονας, οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινὰς καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν [τὸν χρόνον] τῆς νηστείας αὐτῶν. Καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγонуῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, τῶν παρὰ τὸ ἀκριβές, ὡς εἰκός, κρατούντων, τὴν καθ' ἀπλότητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποικηκότων, ΚΑΙ ΟΥΔΕΝ ΕΛΑΤΤΟΝ ΠΑΝΤΕΣ ΟΥΤΟΙ ΕΙΡΗΝΕΥΣΑΝ ΤΕ, ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΕΥΟΜΕΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΟΥΣ, ΚΑΙ Η ΔΙΑΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΤΕΙΑΣ ΤΗΝ ΟΜΟΝΟΙΑΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΣΥΝΙΣΤΗΣΙ Καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος δὲ πρεσβύτεροι, οἱ προστάντες τῆς Ἐκκλησίας, ἧς νῦν ἀφηγῆ, Ἀνίκητον, λέγομεν, καὶ Πῖον, Ὑγῖνόν τε καὶ Τελεσφόρον καὶ Ἐύστον, οὔτε αὐτοὶ ἐτήρησαν, οὔτε τοὺς μετ' αὐτοὺς ἐπέτρεπον, ΚΑΙ ΟΥΔΕΝ ΕΛΑΤΤΟΝ ΑΥΤΟΙ ΜΗ ΤΗΡΟΥΝΤΕΣ [δηλονότι τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα κατὰ τὴν τεσσαρασκαιδεκάτην κτλ.], ΕΙΡΗΝΕΥΟΝ ΤΟΙΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΠΑΡΟΙΚΙΩΝ [τῆς Μικρᾶς Ἀσίας], ΕΝ ΑΙΣ ΕΤΗΡΕΙΤΟ, ΕΡΧΟΜΕΝΟΙΣ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΚΑΙ ΟΥΔΕΠΟΤΕ ΔΙΑ ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΟΥΤΟ ΑΠΕΒΛΗΘΗΣΑΝ ΤΙΝΕΣ [ἀπὸ τῆς πνευματικῆς κοινωνίας τῶν μὴ τηρούντων]. Ἄλλ' αὐτοὶ μὴ τηροῦντες οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι [ἐπίσκοποι] τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσιν ἔπεμπον εὐχαριστίαν [τουτέστι τὴν ἁγίαν κοινωνίαν]. Καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδημήσαντος ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνικήτου, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ σχόντες πρὸς ἀλλήλους, εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου ΜΗ φιλεριστήσαντες πρὸς ἑαυτοὺς. ΟΥΤΕ γὰρ ὁ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον ΠΕΙΣΑΙ ἠδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων, οἷς συνδιέτριψεν, ἀεὶ τετηρηκότα, ΟΥΤΕ μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἐπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ΕΚΟΙΝΩΝΗΣΑΝ ΕΑΥΤΟΙΣ. Καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν Εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπήν, δηλονότι, καὶ μετ' Εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς Ἐκκλησίας εἰ-

ρήνην ἐχόντων τῶν τηρούντων καὶ τῶν ΜΗ τη-
 ρούντων. Καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος [ἐπιλέγει ὁ Εὐσέβιος], φερώ-
 νυμός τις ὢν τῆ προσηγορία, αὐτῷ τε τῷ τρόπῳ ΕΙΡΗΝΟ-
 ΠΟΙΟΣ, τοιαῦτα ὑπὲρ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ΕΙΡΗΝΗΣ παρεκά-
 λει τε καὶ ἐπρέσβευεν. Ὁ δ' αὐτὸς οὐ ΜΟΝΩ τῷ Βίκτωρι, ΚΑΙ
 διαφόροις δὲ πλείστοις ἄρχουσιν Ἐκκλησιῶν τὰ κατάλληλα
 δι' ἐπιστολῶν περὶ τοῦ κεκινημένου ζητήματος ὠμίλει» (Εὐ-
 σέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. βιβλ. Ε', κεφ. κγ' κτλ.)

Β'. Ὡσαύτως περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος ζήτημα ἐκι-
 νήθη περὶ τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν. Ἡ μὲν Ῥώμη καὶ
 τινες Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς πάντας τοὺς ἐξ οἴασοῦν αἰ-
 ρέσεως προστιθεμένους τῇ Ὀρθοδοξίᾳ (καὶ αὐτοὺς δηλονότι
 τοὺς ἀντιχρίστους Μοντανιστὰς καὶ λοιποὺς Γνωστικούς) ἐ-
 δέχοντο εἰς κοινωνίαν διὰ χειρῶν ἐπιθέσεως, ἣν ἐπηκολούθη-
 σεν ἡ τοῦ ἀγίου Μύρου σφραγίς. Αἱ δὲ τῆς Ἑλλάσσονος Ἀσίας
 καὶ Ἀφρικῆς, εἰς ἐναντίαν παρεξελθοῦσαι ὑπερβολὴν, πάντας
 ἀνεξαιρέτως τοὺς αἰρετικούς, καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς σχισματικούς,
 τοὺς ἐν τῷ ὀνόματι τῆς Παναγίας Τριάδος ἐν τρισὶ καταδύ-
 σσει καὶ ἰσαριθμοῖς ταῖς ἐπικλήσεσι βεβαπτισμένους,
 προσερχομένους εἰς τοὺς κόλπους τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας
 ἐβάπτισον. Καὶ ὅμως αἱ ῥηθεῖσαι Οὐ διέλυον τὸν δεσμόν τῆς
 πνευματικῆς κοινωνίας διὰ τὴν διαφορὰν ταύτην, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ
 πνεύματος τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης ἐμφορούμεναι, ἐπεδείκνυον
 ἀμοιβαίαν ἀδελφικὴν ἀνοχὴν πρὸς τὴν ἐκατέρωθεν κρατοῦσαν
 περὶ τοῦ βαπτίσματος δόξαν. Ὅτε δὲ Στέφανος ὁ ἐπίσκοπος
 Ῥώμης ἐκήρυξε τοὺς Ἀσιανοὺς καὶ τοὺς Ἀφρικανοὺς ἐπισκό-
 πους ἀναβαπτιστὰς, κἀντεῦθεν ἠπειλεῖτο ῥῆξις τῆς πνευ-
 ματικῆς τῶν Ἐκκλησιῶν κοινωνίας, Φιρμιλιανός, ὁ ἐπίσκο-
 πος Ἰκονίου, ἤλεγξεν αὐτὸν αὐστηρῶς, ὡς ἀθετοῦντα τὸν
 νόμον τῆς Χριστιανικῆς ΑΓΑΠΗΣ. Οὕτω δὲ ὁ μὲν Στέφανος
 ἐσιώπησεν· ἡ δὲ εἰρήνη τῶν Ἐκκλησιῶν διεσώθη, καὶ περ τῆς
 περὶ τοῦ βαπτίσματος διαφορᾶς ἄχρι τῆς Β' Οἰκουμενικῆς
 Συνόδου παραταθείσης. Τοσοῦτον ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη κατὰ
 τοὺς χρυσοῦς ἐκείνους αἰῶνας ἦν ἀκμαία καὶ ζωηρά!

Γ'. Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον αἱ κατὰ μέρος

Ἐκκλησίαι κατὰ διαφόρους ἡμέρας καὶ ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐ-
 πετέλουν τὴν πάνσεπτον τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ἑορτὴν, καὶ
 ὅτι μόλις περὶ τὸν ΣΓ' αἰῶνα συνεφώνησαν ἅπασαι πανηγυρί-
 ζειν αὐτὴν κατὰ τὴν 25 Δεκεμβρίου· δῆλον δ' ὅτι, διαφόρου ὄν-
 τος τοῦ χρόνου τῆς ἑορτῆς, διάφορος ἦν καὶ ὁ χρόνος τῆς πρὸ
 αὐτῆς νενομισμένης νηστείας. Καὶ ὅμως οἱ πιστοὶ οὐ διέλυον
 τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν, ἀλλ' εἰρήνευον πρὸς ἀλλήλους,
 τῆς διαφωνίας τῆς τε νηστείας καὶ τῆς ἑορτῆς τὴν
 ΟΜΟΝΟΙΑΝ τῆς πίστεως συνιστώσης κτλ.

Δ'. Γνωστόν ἐστίν, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία, πολλῶ πρὸ
 τοῦ σχίσματος αὐτῆς, εἰς διαφόρους παρεξεστράπη καινοτομίας,
 ὧν τινες προφανῶς ἀντιβαίνουσι τῇ τε Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ
 Διαθήκῃ, καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς καὶ συνοδικοῖς κανόσι· τοιαῦ-
 τὰ εἰσιν ἡ πνικτοφαγία ἢ αἰμοβορία, ἢ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ὑπὸ
 τοῦ Πάπα Σιρικίου κανονισθεῖσα τῶν ἱερωμένων ἀγαμία, ἢ
 ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἰννοκεντίου τοῦ Α' ἐπιβληθεῖσα ἀπά-
 σαις ταῖς ἐν τῇ Δύσει Ἐκκλησίαις νηστεία τοῦ Σαββάτου, ἢ
 κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν κατάλυσις ὧν καὶ γαλακτωδῶν
 βρωμάτων, ἢ σύγχυσις τῶν ἱερατικῶν τάξεων, καὶ εἴτις ἄλλη,
 δι' ἃς ποῦ μὲν διαβρήδην, ποῦ δὲ πλαγίως πῶς ἐξελέγχει τὴν
 Ῥώμην ἢ ΣΓ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἢ ἐν Τρούλλῳ (ὄρα καν.
 ζ', ιγ', νβ' καὶ ξζ'), ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τῆς ἀγίας Γρα-
 φῆς καὶ τῶν Ἀποστολικῶν καὶ Συνοδικῶν θεσπισμάτων, ὡς
 ἀνωτέρω εἴρηται (βλ. Πράξ. ιε', 28 καὶ 29. Γεν. θ', 34. Λευιτ.
 ιζ', ιη'. Ἀποστολ. καν. ε', ξγ', ξδ' καὶ ξθ', καὶ τῆς Οἰκουμ.
 Α', ιη'). Καί περ δὲ τῆς εἰρημένης Ἐκκλησίας εἰς τοιαύτας
 καινοτομίας παρεκτραπέισης, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ταῖς πα-
 ραβάσει παρὰ βασιν προσθείσης διὰ τῆς ἐφεξῆς κατὰ τὸν Θ'
 αἰῶνα εἰσαγωγῆς τῶν ἀζύμων ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τοῦ μυστη-
 ρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὅμως αἱ Ἐκκλησίαι τῆς ἐφ' ἧς
 λήξεως μετ' εὐαγγελικῆς ἀνοχῆς καὶ πραότητος ὠκονό-
 μουν τὰ ἀσθενήματα τῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφῆς, καὶ μετ'
 ἀδελφικοῦ ὄντως φίλτρου παρήνουν τὰ πρὸς διόρθωσιν. Τότε
 δὲ μόνον ἠναγκάσθησαν ν' ἀποστῶσι τῆς πρὸς αὐτὴν πνευμα-
 τικῆς κοινωνίας, ὅτε αὕτη ἐτόλμησε νὰ παραδεχθῆ καὶ καθιε-

ρώση, περί τὸ 1040, ἐπὶ τοῦ Πάπα Χριστοφόρου, τὴν ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκην, τὴν κατὰ τὸν Η΄ αἰῶνα ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μάγνου τυραννικῶς ἐπιβληθεῖσαν ταῖς Φραγκικαῖς καὶ ταῖς Γερμανικαῖς Ἐκκλησίαις διὰ τῆς ἐν Ἀκουισγράνῳ (Aix Chapelle) Συνόδου, καὶ ἐναντίον τῶν ἐμφρόνων ἐνστάσεων τοῦ ἀειμνήστου Πάπα Λέοντος τοῦ Γ΄. Τοῦτο δὲ ἐπραξαν αἱ τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχικαὶ Ἐκκλησίαι, πειθόμεναι τῇ θεοσόφῳ ἐκείνῃ ῥήτρᾳ τοῦ ἐπωνύμου τῆς θεολογίας Πατρός· « ΑἰΡΕΤΩΤΕΡΟΝ ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΧΩΡΙΖΟΥΣΗΣ ΘΕΟΥ » κτλ.

§. 23. Τοιαύτας οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεις ἐπεδείκνυον αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀλλήλας, ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης ἀγόμεναι, παραδείγμασι χρώμεναι τοῖς θεοφωτίστοις μαθηταῖς τοῦ Σωτῆρος· οὕτω λ. χ. ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ἐν μὲν τῇ Ἀντιοχείᾳ συνήσθιε μετὰ τῶν ἐθνικῶν, ἐν δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις συνεχώρει τὴν περιτομὴν· ὁ δὲ μακάριον Παῦλος, ὁ τὴν ἀσθένειαν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ θεοσόφως κατεξελέγξας, οὐκ ἀπηξίωσε, πρὸς τὸ μὴ σκανδαλίσει τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς, καὶ τὸν νομικὸν ἀγνισμόν νὰ ὑπομείνη, καὶ τὸν Τιμόθεον νὰ περιτέμῃ ἐν Λύστρα, παρὰ τὰ τεθεσπισμένα ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ Συνόδῳ τῶν Ἀποστόλων (Πράξ. ιε', 13—30). Ὀμοίως, χάριν τῆς ἐν Χριστῷ εἰρήνης, παρῆνει καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκόσι Ῥωμαίοις ἵνα μὴ ᾧσι λίαν αὐστηροὶ τοῖς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανοῖς, ἂν τινες παρετήρουν τὰς ἡμέρας τῶν νομικῶν νηστειῶν. « Ὁ γὰρ φρονῶν τὴν ἡμέραν [ἦτοι ὁ παρατηρῶν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς ἢ τῆς νηστείας], φησὶ, Κυρίῳ φρονεῖ [τουτέστι παρατηρεῖ αὐτὴν πρὸς δόξαν Κυρίου]· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ » [διὰ τὸν Κύριον αὐτὴν οὐ παρατηρεῖ] (πρὸς Ῥωμ. ιδ', 1—6). Τὰς δὲ τοιαύτας οἰκονομίας ὑποδηλῶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἔλεγεν· « Ἐγενόμην τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, ἵνα τοὺς πάντας κερδήσω· ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· ἐγενόμην τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος [μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἐννομος Χριστῷ] ἵνα κερδήσω ἀνόμους ».

§. 24. Τοιαῦτα οὖν περὶ οἰκονομιῶν δεδιδραγμένοι παρὰ Πατέρων, Συνόδων, Ἐκκλησιῶν ὄλων, ὡς διὰ μακρῶν ἐν τε τῷ προηγουμένῳ καὶ τῷ παρόντι κεφαλαίῳ ἰσόρηται, παρ' αὐτῶν, τέλος πάντων, τῶν θεοπνεύστων μαθητῶν τοῦ Κυρίου, ἐσώμεθα, πρὸς τοῦ Θεοῦ τῆς ΕΙΡΗΝΗΣ καὶ τῆς ΑΓΑΠΗΣ, ἐσώμεθα ἐπιεικεῖς καὶ συγκαταβατικοὶ πρὸς τὰ περὶ νηστειῶν καὶ ἐορτῶν ἔθιμα καὶ τὰ λοιπὰ νόμιμα τῶν ἀδελφῶν Ἀρμενίων, ὅσα δηλονότι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸ δόγμα, « ΩΣ ΟΥ ΠΑΝ ΕΘΟΣ ΑΠΟΣΧΙΖΕΙΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΙΣΧΥΕΙ, ΑΛΛΑ ΤΟ ΠΡΟΣ ΔΙΑΦΟΡΑΝ ΑΓΟΝ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ », « μὴ ἀντισκληρυνομένοι τῷ ἀκαμπεῖ, τυχόν, τοῦ ἔθνους φρονήματι ». Ὁ φρονῶν (πάλιν λέγω) τὴν ἡμέραν τῆς νηστείας ἢ τῆς ἐορτῆς, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν αὐτὴν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ ».

§. 25. Κατὰ ταῦτα ἄρα καὶ οἱ Ἀρμένιοι τηροῦντες τὴν νηστείαν τοῦ δωδεκαήμερου (διὰ τὴν μετάθεσιν τῆς ἐορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως εἰς τὴν 6 Ἰανουαρίου) πρὸς δόξαν Κυρίου αὐτὴν τηροῦσι· καὶ ἡμεῖς πάλιν μὴ τηροῦντες αὐτὴν, πρὸς δόξαν Κυρίου αὐτὴν οὐ τηροῦμεν. Καθάπερ δὲ κατὰ τοὺς χρυσοῦς αἰῶνας τῆς Ἐκκλησίας οἱ μὴ τηροῦντες τὴν τοῦ Πάσχα ἐορτὴν Χριστιανοὶ τῆς Ἀσίας (κατὰ τὰς αὐτὰς δηλονότι ἡμέρας, καθ' ἃς ἐτήρουν αὐτὰς οἱ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν πιστοὶ) « εἰρήνευον [ἦτοι ἐκοινωνοῦν πνευματικῶς τοῖς τηροῦσι], καὶ ΟΥΔΕΠΟΤΕ διὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐορτῆς [καὶ τῆς νηστείας] ἀπεβλήθησάν τινες », κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ θείου Εἰρηναίου, οὕτω καὶ ἡμεῖς, οἱ μὴ τελοῦντες τὴν ἐορτὴν τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος κατὰ τὴν 6 Ἰανουαρίου, κἀντεῦθεν μὴ τηροῦντες τὴν πρὸ αὐτῆς δωδεκαήμερον νηστείαν, ὀφείλομεν ΕΙΡΗΝΕΥΕΙΝ τοῖς τηροῦσιν αὐτὰς Ἀρμενίοις, ἄλλως τε οὐδόλως ἐν τῷ δόγματι σφαλλομένοις, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὀρθόδοξον πίστιν μεθ' ἡμῶν κατ' οὐσίαν ὁμολογοῦσιν, ὡς διὰ μακρῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται. Ὡσπερ δὲ παρὰ τοῖς πάλαι πιστοῖς, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν « ἡ διαφωνία τῆς νηστείας καὶ τῆς ἐορτῆς τὴν ΟΜΟΝΟΙΑΝ τῆς πίστεως συγκροτεῖτω », κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ αὐτοῦ φερωνύμου τῆς εἰρήνης Πατρός.

Ὁ δὲ μὴ πειθόμενος τοῖς προεκτεθεῖσι περὶ Ἐκκλησιαστικῶν οἰκονομιῶν παραδείγμασιν, ἀλλ' ἀπαιτῶν τὴν ἄμεσον κατάργησιν τῶν Ἀρμενικῶν ἐθίμων, ὡς ἀπαραίτητον ὄρον ἐνώσεως, οὐδὲν διαφέρει τῶν πάλαι ἐκείνων διαταρακτῶν τῆς εἰρήνης καὶ ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν Παπῶν, φημί, Βίκτορος καὶ Στεφάνου, ὧν τὸν παράθερμον καὶ παράφρονα ζῆλον κοινῇ ψήφῳ ἀπεδοκίμασεν ἅπασα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

§. 26. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ἐνώσεως τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, χρέος ἀπαραίτητον ἐκπληροῦντες, ἔγνωμεν διαλαβεῖν ἐν τῇ παρούσῃ Πραγματείᾳ, καθυποβάλλοντες ταπεινῶς τὰ γεγραμμένα ὑπὸ τὴν κρίσιν καὶ διάγνωσιν τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐλπίζομεν δὲ, ὅτι οἱ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι, οἵτινες πολλάκις ἐξέφρασαν εἰλικρινῆ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως πόθον, οὐ διστάσουσι, λαμβάνοντες ἐκ τῆς Πραγματείας ταύτης τὰς ἀφορμὰς, ἐκδηλῶσαι πρακτικώτερον τὴν ἑαυτῶν σπουδὴν πρὸς τὴν σωτήριον ἐνωσιν, ἣτις ἔσται θρίαμβος τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης, ἀναλογιζόμενοι τὰ [ἀκαταλόγιστα πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ὠφελήματα, ἅτινα ἐξ αὐτῆς ἀναγκαίως πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς ἐκπηγάσουσιν.

§. 27. Τὸν λόγον ὧδε καταλήγοντες, παρακαλοῦμεν πάντας τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους Χριστιανούς τὸν φιλόνητον ἡμῶν ἰκετεύειν Δεσπότην, καὶ πρὸς αὐτὸν βοᾶν ἐν ταπεινώσει καρδίας ἀδιαλείπτως· « Ποίμανον ἡμᾶς, Κύριε, ἵνα μὴ γενώμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἦρχες ἡμῶν, οὐδὲ ἐπεκέκλητο τὸ ὄνομά Σου ἐφ' ἡμᾶς. Ἴδε, Κύριε, ὅτι ἐμερίσθημεν εἰς γλώσσας πολλὰς οἱ πρῶην ὁμοφρονοῦντες καὶ ὁμοφωνοῦντες, « εὐφράνθησαν δὲ θυγατέρες ἄλλοφύλων » ἐπὶ ταῖς ἡμῶν διαφωνίαις. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν, ἣν ἀπωλέσαμεν, τῶν Σῶν ἐντολῶν ἀμελήσαντες· ποίησον τὰ ἀμφοτέρα ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσον. Συνάγαγε ἡμᾶς ἕνα καθ' ἕνα τὸν νέον Σου Ἰσραὴλ, οἰκοδομῶν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὰς διασπορὰς Ἰσραὴλ ἐπισυνάγων· γενοίμεθα πάλιν μία ποίμνη, καὶ πάντες ὑπὸ Σοῦ ποι-

μανθείημεν. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τὴν ψυχὴν θύων ὑπὲρ τῶν προβάτων. « Ἐξεγέρθητι, ἵνα τί ὑπνοῖς Κύριε; ἀνάστηθι, καὶ μὴ ἀπόση εἰς τέλος. » Ἐπιτίμησον τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ δὸς γαλήνην τῇ Ἐκκλησίᾳ Σου καὶ κυμάτων ἀπαλλαγὴν ». Ταῦτα καὶ ὅσα τοιαῦτα παρακαλῶ τοὺς εὐσεβεῖς ἀδελφούς μου βοᾶν πρὸς τὸν Θεὸν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης· ἀγαθὸς γὰρ ὢν καὶ φιλόνητος, καὶ τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶν ἀεὶ, τῆς ἡμετέρας δεήσεως ἐπακούσεται, καὶ τὴν παροῦσαν ζάλην καταπαύσει, καὶ τὴν αὐτοῦ φίλην χαριεῖται γαλήνην, καὶ συνάξει τοὺς διεσκορπισμένους, καὶ ἀκουσθήσεται πάλιν φωνὴ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας. Τότε καὶ ἡμεῖς τῆς αἰτήσεως τυχόντες, ἀνυμνοῦντες αὐτὸν ἐροῦμεν· « Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἀπέστησε τὴν προσευχὴν ἡμῶν καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀφ' ἡμῶν ».

Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἐγγραφον ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Χίου, τῇ 1 Μαρτίου 1866.

† Ο ΧΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

~~.....~~

Σελ.	Στίχ.	Ἀντί	Γράφε
10	30	Tautis	Tauris
17	5	Ἰουδιγέρδης	Ἰσδιγέρδης
19	6	Νεστορίαν νοσοῦσαν κακοδοξίαν	Νεστορίου κακοδοξίαν
20	21	μυστήριον ἑαυτῷ, προσμένει	μυστήριον, ἑαυτῷ προσμένει
—	—	καὶ τῷ μὴ γεγονέναι	τῷ μὴ γεγονέναι
21	16	καὶ οὐδόλως	οὐδόλως
39	17	311	511
50	10	1148	1169
56	16	1166	1176
—	—	κατὰ τὰ ἐν Ταρσῷ	παρὰ τὰ ἐν Ταρσῷ
60	6	γνωματεύων	γραμματεύων
102	24		

Τὰ λοιπὰ ἀφίενται εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου.

